Z ČESKÉHO RÁJE A PODKRKONOŠÍ
svazek 10

Z ČESKÉHO RÁJE A PODKRKONOŠÍ

vlastivědný sborník 10

Semily 1997

Sborník byl vydán s podporou Historického klubu
a Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky

Na přední desce:
Jan Jiří Hertl: Rodokmen sv. Františka, 1703, olejomalba na plátně, 164 x 109 cm, Okresní muzeum Českého ráje v Turnově.
(Snímek O. Kudrnáč.)

Frontispis:
Varhany ve farním kostele sv. Mikuláše v Lomnici nad Popelkou z let 1879-1882.
(Snímek O. Kudrnáč.)

© *Státní okresní archiv Semily 1997*

ISBN 80-901284-7-5

Do druhé desítky

Náš sborník vstupuje již do druhého desetiletí své existence. Je to jubilant stále ještě mladý, a jak to u mladých bývá, přináší nám mnoho radostí i starostí.

Za těch deset let docela hezky vyspěl. Zvýraznily se rysy jeho tváře, naučil se pohybovat ve společnosti, zaklepal na dveře věhlasných institucí, vstoupil do mnohých domovů a na mnoha místech byl vlídně a s oceněním přijat. Stal se společníkem, bez něhož by náš život určitě zchudnul. Vždyť na putováních historií našeho kraje dnes nenajdeme průvodce lepšího a zasvěcenějšího.

Těší nás, že vedle početných čtenářů přilákal řadu obětavých a věrných spolupracovníků, kteří s ním setrvali i v okamžiku, kdy jim za projevené služby nemohl zaplatit nic, nebo jen malý groš. Vděčni jsme také turnovské Severografii alias Unipressu za slušivý kabátek sborníku; měníme-li dnes tiskárnu, je to jen pro výhodnou blízkost Glosových, nikoli výraz nespokojenosti s nepochybně skvělým závodem pana Rozkovce.

Starosti nám přinášela skutečnost, že s růstem našeho mladíka přibývalo jeho potřeb, a zabezpečit jeho požadavky při vzestupu cen se podařilo někdy jen s opravdovým vypětím sil. Hlavní vydavatelské břímě spočívalo na bedrech Okresního úřadu v Semilech, kde jsme se vždy setkávali s mimořádným pochopením. Zdá-li se Vám letos náš sborník poněkud pohublý, je to následek ztráty spoluživitele, jičínského okresního archivu. Velmi prosíme naše čtenáře z Jičínska, aby nám zachovali svou přízeň a pomohli nalézt nového vydavatelského partnera i další plodné autory.

Ale vše zatím vždy dobře dopadlo, a tak popřejme našemu jubilantovi, aby se okruh jeho přátel dále co nejvíce rozhojňoval a aby našel mnoho těch, kteří pomohou jeho zdárný budoucí vývoj po všech stránkách zabezpečit. Vrátí nám to v hodnotách, které si Český ráj s Podkrkonoším určitě zaslouží.

Jan Luštinec

ČLÁNKY A STUDIE

Hrad Kumburk

I. Historie hradu

Jiří Úlovec

Rozlehlá jičínská kotlina je chráněna téměř ze všech stran přirozenou hradbou vrchů, ještě dnes z větší části zalesněných. Na východě a severovýchodě ji tvoří systém Novopacké vrchoviny, na ni navazuje Táborská vrchovina s vrchem Tábor (678 m n. m.), severozápadní okraj kotliny ukončují výběžky Prachovské pahorkatiny, západ a jihozápad pak zaujímá Velišský hřbet.

Osídlení Jičínska pochází z poměrně staré doby, první písemné zprávy o něm jsou však zachovány teprve z průběhu 12. století.[1] K nejstarším raně středověkým lokalitám náleží bezesporu Železnice, bývalý správní hrad ležící nedaleko od pozdějšího města Jičína. Jihozápadní přístup do kotliny uzavíral hrad Veliš, významný mocenský bod založený ještě ve 13. století zřejmě samotným panovníkem. Do této oblasti původně zeměpanské začali záhy po roce 1200 pronikat také příslušníci šlechty. Ti se podíleli na výstavbě dalších hradů v okolí Jičína. Jako první to byli zřejmě Hronovici (zvaní rovněž Načeratici), z nichž Načerat založil před rokem 1258 hrad Bradu a Léva o něco později hrad Levín. Kolem roku 1300 byl vystavěn neznámým šlechticem hrad Kozlov a nedaleko od něho drželi členové dvou pošlostí Markvarticů od dvacátých let 14. století další dva hrady: Bradlec, patřící větvi lemberské, a Kumburk větve vartenberské.

Hrad Kumburk byl založen na stejnojmenném, 642 metrů vysokém vrchu, položeném šest a půl kilometru jihovýchodně od centra Lomnice nad Popelkou a pět kilometrů západně od Nové Paky.[2] Vrch vytváří svým tvarem nezaměnitelnou dominantu, náležející neodmyslitelně k siluetě Jičínska. Snad i z tohoto důvodu vzbuzoval již od 17. století zájem historiků, takže doposud vydaná literatura o hradu na něm ležícím je poměrně obsáhlá. Bylo to však jistě dáno rovněž významem této pevnosti, který měla především ve 14. a 15. století.

Vzhledem k nepopiratelnému významu hradu pro historický vývoj Jičínska a pro pochopení stavebního rozvoje hradů v Čechách byla Kumburku věnována posledních deset let zvýšená pozornost jak po stránce historické, tak také architektonické. Cílený průzkum vedl ke zjištění, že o Kumburku sice existuje již obsáhlá bibliografie, ovšem poznání jeho dějin a stavebního vývoje stále zůstáváme mnoho dlužni. Nejprve se však podívejme na literaturu o hradu dosud vydanou.

Jako vůbec první literát se o Kumburku zmínil při popisu Hradeckého kraje Pavel Stránský[3] a o několik desítek let po něm Bohuslav Balbín.[4] Na další zmínky však musíme čekat až na přelom 18. a 19. století. Několik zpráv o něm zaznamenali naši první topografové, J. Schaller,[5] J. G. Sommer[6] a F. C. Watterich[7]. První významnější zpracování historie a popis hradu však přinesl teprve roku 1845 F. A. Heber.[8] Zatímco J. Orth a F. Sládek se v popisu Čech z roku 1870 spokojili s hrubým výčtem základních dat kumburských dějin,[9] mnohem více pozornosti mu věnoval v souvislosti s nastíněním historie města Nové Paky J. Beran.[10] Byl to právě on, kdo jako první opravil některé nesrovnalosti Heberovy. Nicméně doposud nejsolidnější zpracování historie kumburského panství a jeho majitelů podal teprve roku 1887 historik August Sedláček v monumentálních *Hradech,*[11] který načrtl dějiny ve zkratce rovněž v mladším popisu Čech.[12] Všichni následující autoři v podstatě těžili pouze z jeho závěrů, podpořených solidním archivním průzkumem.

Kumburk se následně objevil v několika publikacích, vydaných po roce 1900. Bylo to především v kolektivním díle *Čechy*, vydávaném nakladatelstvím J. Otto,[13] dále v mladším kolektivním díle nazvaném *Po troskách české slávy*, z roku 1916,[14] a konečně v souboru *Království české* z roku 1919.[15] Drobnější monografické studie o hradu vydali roku 1923 J. J. Fučík[16] a po něm J. Jira,[17] ovšem žádné nové údaje se v nich již neobjevily.

Je jen samozřejmé, že Kumburk nemohla opomenout literatura typu turistických průvodců. Namátkou zde můžeme jmenovat např. průvodce po Jičínsku z roku 1935.[18] Jen okrajově se o Kumburku zmínil v záslužném díle o kolonizaci Čech J. V. Šimák,[19] k přesnému vylíčení jeho zániku přispěl rovněž František Roubík[20] a Antonín Profous přinesl několik důležitých citací historických pramenů.[21] Roku 1948 pak R. Bačkovský věnoval shrnující stať Kumburku v publikaci věnované českým hradům a šlechtě, obsahující mimo jiné jeho popis a vylíčení dějin statku až po dvacáté století.[22]

Toto vše však byly stále pouze práce historické. A tak až roku 1949 vydala ing. D. Menclová drobnou publikaci, v níž se pokusila vůbec poprvé nastínit architektonický vývoj Kumburku a nedalekého Bradlce.[23] Nutno ovšem říci, že to byl pokus doposud ojedinělý, neboť v podstatě stejné závěry byly D. Menclovou publikovány roku 1972 v jejích *Českých hradech*[24] a převzaty roku 1984 T. Durdíkem.[25] Ostatní drobné publikace (jako např. práce J. Kasalického z roku

1949[26]) nedosahovaly ani zdaleka hodnoty a důkladnosti práce D. Menclové a T. Durdíka. Uměnovědní literatura skončila pouze u hrubého nastínění architektonické podoby hradu podle vzoru D. Menclové, jak předvedl celorepublikový soupis památek z roku 1978[27] (jeho starší předchůdce z roku 1957 však Kumburk pominul).[28] Poslední významnější zpracování dějin a stavebního vývoje hradu pochází z kolektivního díla o východočeských panských sídlech z roku 1989.[29] Nutno ovšem poznamenat, že prakticky všechny závěry zde obsažené vycházejí ze starších, výše zmíněných publikací. Jako poslední se Kumburkem zabýval v souvislosti s výzkumem tzv. plášťových hradů L. Svoboda, který přispěl po dlouhé době novými zjištěními, přispívajícími k poznání jeho stavební podoby.[30]

Ze soupisu literatury plyne, že na počátku nového všestranného zpracování Kumburku bylo nutné znovu provést podrobnější archivní průzkum a novým výkladem takto získaných zpráv se pokusit o nástin historických podmínek vzniku hradu, jeho vývoje a konečného zániku. Podívejme se proto podrobněji na vlastní dějiny hradu a jeho majitelů, jak nám to umožňují dosud známé písemné prameny.

❑

Okolnosti založení hradu Kumburku nejsou z písemných zpráv dostatečně známy. Z tohoto důvodu je nutné zabývat se vývojem osídlení jeho bezprostředního okolí. Jak již bylo výše zmíněno, území pozdějšího Jičínska v pásu od hradu Brady přes oblast Bradlce a Kumburku až po Starou a Novou Paku s hradem Levínem kolonizovali příslušníci mocného rodu Hronoviců (zvaného rovněž Načeratici). Do této oblasti přišli snad již kolem poloviny 13. století. Byl to zřejmě především Pakoslav, s nímž zřejmě bezprostředně souvisí založení Staré Paky.[31] Jeho syny byli Načerat, zakladatel Brady, a Hron, píšící se po Náchodě. Načeratův syn Léva pak držel bradské zboží a zřejmě on rovněž založil hrad Levín. Roku 1305 ovšem ztratil veškeré zboží na Jičínsku ve prospěch krále, takže z původně velmi rozsáhlého rodového majetku mu zbyla pouze ves a sídlo Konecchlumí. A právě v této době, tj. kolem roku 1300, můžeme předpokládat, že do oblasti severně od Jičína přišli Markvartici.

Markvartici se nazýval starý severočeský rod, který se postupně rozdělil do několika větví. Z nich nejznámější byli rozhodně páni z Vartenberka.[32] Ti obsadili podstatnou část původní načeratické domény; z ní byly vyděleny pouze malé statky s hrady Brada, Železnice a Levín. Nově získaný majetek si rozdělili tak, že Vartenberkové z lemberské větve obsadili okolí pozdějšího hradu Bradlec, kdežto jejich příbuzní, Vartenberkové z vlastní vartenberské větve, zabrali území potomního kumburského zboží se Starou Pakou. Tento majetek pak drželi následujících více než sto let.

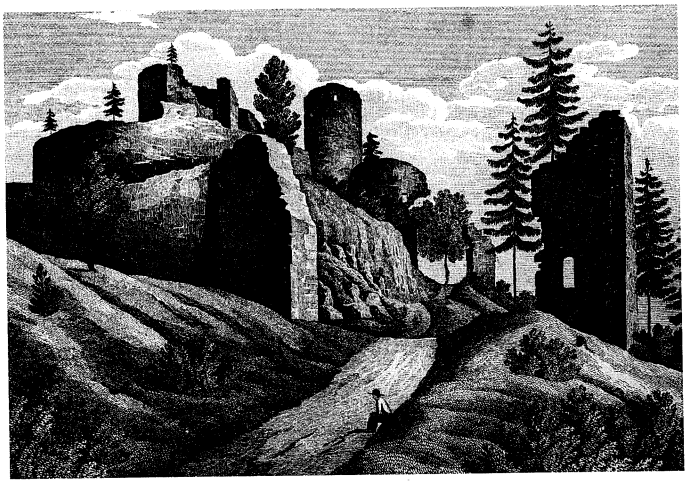

Obr. 1. Kumburk, pohled na hrad od jihozápadu, v popředí zbytky první brány. Podle kresby F. A. Hebera z roku 1843 vyryl Langhans. Příloha třetího svazku Heberových »Burgen«. (Reprofoto J. Olszewiczová.)

Jako první majitel Kumburku z tohoto rodu je z písemných zmínek znám Markvart, možná jeho zakladatel. Poprvé se o něm dozvídáme k roku 1325. Již starší historici o něm hovořili jako o *pánu nepokojném*.[33] Toto pojmenování však bylo historicky podmíněno faktem, že s Markvartem se setkáváme pouze v několika známých zápisech půhonů k soudu. Uvedeného roku 1325 totiž Vok z Rotštejna pohnal k soudu Sulislava z Hlušic, Beníka z Milíčevsi, Kunráta z Milíčevsi, Ondřeje z Vitiněvsi, Stojslava z Volanic, Jana z Labouně a z Havrana, Otu z Vysoké a z Labouně a *Markvarta z Goldenburka* pro škody, které mu jmenovaní šlechtici způsobili útokem na majetek v Údrnici. Zdá se, že údrnické zboží bylo tehdy zcela zničeno, neboť jeho majitel si poškození ocenil na tehdy závratnou sumu 2 000 hřiven stříbra.[34] Vok však měl s Markvartem zřejmě další nevyřízené účty, neboť téhož roku 1325 jej pohnal k soudu ještě jednou, tentokrát pro způsobené škody opět v solidní výši 50 hřiven stříbra.[35] To je ovšem poslední doposud známá zpráva o Markvartovi.

Všichni badatelé doposud předpokládali, že tento Markvart byl praotcem pozdějších pánů kumburských z rodu Vartenberků. Tento předpoklad je zřejmě správný. Za českého krále Jana Lucemburského a jeho syna Karla (IV.) žili tři bratři z tohoto rodu, totiž Beneš (starší), Jindřich a Beneš (mladší), pravděpodobně jeho synové. Z doposud známých písemných pramenů se však zdá, že

dva starší bratři se zdržovali zprvu především na Moravě, kde vlastnili drnholecké zboží. Roku 1355, kdy nejstarší bratr zřejmě již nežil, přijal Jindřich *na spolek* (tj. ke společné držbě) mladšího bratra Beneše. Ten však záhy po tomto datu odešel zpět do Čech. Na rozdíl od Jindřicha, který se na Moravě připomíná ještě roku 1379, zůstal Beneš v Čechách a vstoupil v držení kumburského zboží. Muselo se tak stát nejpozději na podzim roku 1357. Když totiž tehdy zemřel farář Václav od kostela v Nové Pace, dne 11. října byl k témuž kostelu dosazen *urozeným panem Benešem z Kumburka řečeným z Vartenberka* nový farář Pavel.[36] O tom, že Beneš na Kumburku sídlil a zabýval se správou příslušného panství, svědčí rovněž zpráva z roku 1358. Tehdy zemřel farář Petr u kostela ve Staré Pace a pan Beneš z Vartenberka *de Coldenburk* dosadil ke kostelu nového faráře N. (jeho celé jméno bohužel neznáme).[37] To je poslední známá zmínka o Benešovi.

Synem tohoto Beneše byl s největší pravděpodobností Jindřich z Vartenberka, známý z pramenů od počátku šedesátých let. První zmínka o něm pochází z roku 1362. Tehdy zemřel staropacký farář Petr a jeho nástupce, Myslibora ze Sadské, dosadil na jeho místo *urozený pan Jindřich z Kumburka*.[38] Od tohoto roku se s Jindřichem setkáváme v pramenech poměrně často. Vždyť držel kumburské zboží po následujících více než třicet let. Nutno ovšem poznamenat, že se jedná převážně o prameny církevní povahy.

Roku 1368 rezignoval na úřad farář Jan u kostela v nedalekých Úbislavicích. Jeho nástupcem se stal nový farář, Petr zvaný Zubrník, kterého dosadili Matěj z Úbislavic řečený Hlušec a *Jindřich z Kumburka řečený z Vartenberka*.[39] Petr Zubrník zastával svůj úřad až do roku 1389. Toho roku jej však *pan Jindřich z Kumburka řečený z Vartenberka* vyměnil za Petra, faráře z nedalekého Jablonce.[40]

Roku 1369 podával Jindřich nového faráře rovněž ke kostelu v Nové Pace. Tamní starý farář Pavel tehdy zemřel a na jeho místo nastoupil Petr.[41] Již následujícího roku 1370 však na svůj úřad rezignoval, takže pan Jindřich z Kumburka *řečený z Vartenberka* dosadil na uvolněné místo nového faráře, Hrzka.[42] Tento služebník vytrval na svém místě až do roku 1394. Tehdy však na úřad rezignoval, takže dne 9. června dosadil *urozený pan Jindřich z Kumburka, řečený z Vartenberka* ke kostelu nového faráře, Mikuláše z Jičína.[43] Jindřichovi však patřilo rovněž podací právo ke kostelu ve Staré Pace. Když roku 1392 zemřel tamní farář Vochek, prezentoval *urozený pan Jindřich z Kumburka* nového božího služebníka, Kříže z Kratonoh.[44] K témuž kostelu pak 13. října roku 1395 připsal pro již zmíněného kněze Kříže a jeho nástupce 12 kop pražských grošů ročního platu z osmnácti poddaných ze vsi Úbislavic.[45]

Ostatních zmínek o Jindřichovi je oproti církevním záležitostem opravdu jen nemnoho. Tak 16. října roku 1391 vystupoval Jindřich z Kumburka jako zástup-

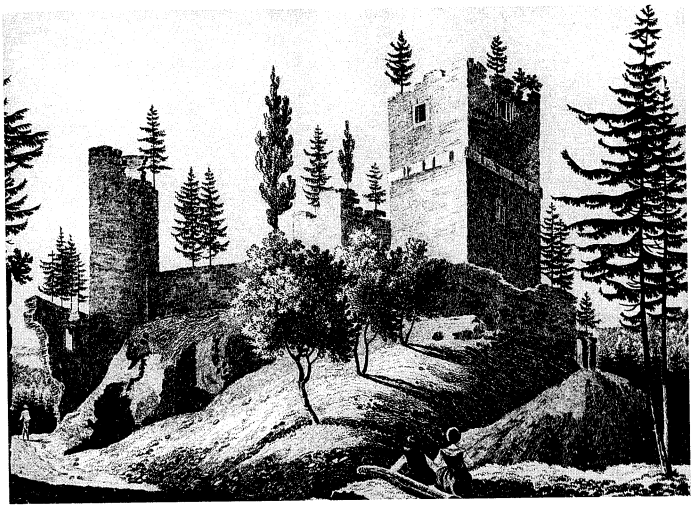

Obr. 2. Kumburk, pohled na jádro hradu s »velkou« věží od jihu.
Podle kresby F. K. Wolfa z roku 1785 vyryl J. Fark.
Příloha třetího svazku Heberových »Burgen«. (Reprofoto J. Olszewiczová.)

ce sirotků po packém měšťanovi Maršovi ve při o plat po jejich otci ve vsi Žďáru.[46] Zato o něm však víme, že zastával poměrně vysokou funkci přísedícího při zemském soudu; zprávy o něm, pojící se s touto funkcí, pocházejí z rozmezí let 1384 až 1391.[47]

O Jindřichovi dále víme, že byl ženat s paní Žofkou z neznámého rodu. S ní měl syna Jana; o obou se dozvídáme teprve z již citované zprávy ze 13. října roku 1395. Záhy poté pravděpodobně zemřel. Soudíme tak proto, že již závěrem roku 1396 a poté roku 1397 dosazoval k některým kostelům na panství nové faráře právě jeho syn. Tak dne 4. prosince roku 1396 došlo k výměně farářů od kostelů v Olešnici u Levína a Olešnici u Hostinného. Tuto výměnu stvrdili pánové Zdeněk z Levína, Henzlin z Turgova a *Jan z Kumburka alias z Vartenberka*.[48] 24. října roku 1397 pak Jan z Kumburka dosadil nového faráře, Fránu z Kopidlna, po úmrtí Petra na místo ke kostelu v Úbislavicích.[49]

Vývoj držby kumburského zboží však nebyl zdaleka tak jednoduchý, jak bylo doposud předpokládáno. Je více než jisté, že určitá majetková práva k tomuto zboží měl rovněž pan Oldřich z Kumburka, méně známý člen rodu, o jehož možném příbuzenském svazku s Jindřichem či Janem není nic známo. Tento Oldřich byl spolčen na majetku s dalším odjinud neznámým šlechticem, s panem Benešem z Kumburka. Je velice pravděpodobné, doposud ovšem opět nepotvrzené, že tito pánové mohou být potomky Vartenberků z moravské větve rodu.

O Oldřichovi víme, že měl dceru Katruši. Zemřel zřejmě někdy během roku 1398. Jelikož nezanechal žádné jiné dědice, veškerý majetek po něm měla získat právě zmíněná dcera.

Dosud není jisté, kdy Oldřich získal ke kumburskému zboží jistá práva, o která se později soudila jeho dcera. Je více než pravděpodobné, že se tak stalo teprve někdy po Jindřichově smrti, tedy po roce 1395. Jeho nárok však nutně vycházel buďto z příbuzenství, nebo pro Jindřichovo předchozí zadlužení. Kdyby měl určité majetkové podílnictví na kumburském zboží již dříve, tento fakt by se jistě projevil v poměrně bohatých písemných pramenech. Zdá se však, že celý kumburský majetek si přirozeně přivlastnil Jan z Vartenberka, syn Jindřichův. Zřejmě vůbec nepředpokládal, že by jeho nároky na dědictví po zemřelém otci mohly být zpochybněny. Z tohoto důvodu pohnala roku 1398 Katruše *de Koldemburg* před soud pana Jana *de Koldemburg* a obvinila ho, že se jí neprávem uvázal v její zděděný majetek, totiž v hrad *Koldmburg* a město Paku s veškerým příslušenstvím, což zdědila po svém otci Oldřichovi *někdy řečenému z Kumburka* a Venešovi (tj. Benešovi) z Kumburka, kteří majetek drželi společně.[50]

Tento půhon byl ještě v témže roce soudem ihned projednáván. Janovi se ovšem podařilo prokázat, že Katrušin půhon (tedy obžaloba) obsahoval součas-

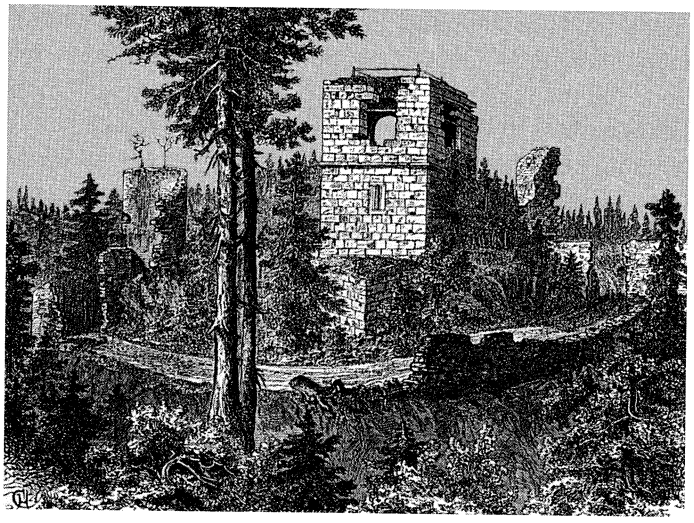

Obr. 3. Kumburk, pohled na »velkou« věž od jihovýchodu. Podle náčrtku J. Jampílka kreslil F. Chalupa. Příloha Světozoru z roku 1871.

ně dvě žaloby; totiž oba jmenovaní, Oldřich a Beneš, byli sice majetkovými podílníky, ovšem jednalo se o *dědiny společné* a *dědiny bezprávně poslúpné*, což byl pro výklad vlastnického práva podstatný rozdíl. Ostatně takovýto postup, totiž vložit do jednoho půhonu dvě žaloby, neumožňovala ani tehdejší právní praxe. Půhon byl proto u soudu zrušen. Jak již uvedl A. Sedláček, Katruše sice později půhon obnovila a svá práva převedla na manžela Smila z Kunštátu a jejich syny, kumburské zboží však nikdy nezískala.[51] V jeho držení zůstal i nadále Jan.

Jan z Vartenberka vlastnil Kumburk ještě několik následujících let. I z této doby se o něm dochovalo několik písemných zmínek. Tak 20. září roku 1403 jmenoval ke kostelu v Radimi nového faráře, Čeňka, bývalého služebníka z Mladějova.[52] Jelikož však Čeněk již roku 1404 zemřel, dosadil Jan z Vartenberka *seděním na Kumburce* k témuž kostelu 16. února nového faráře, Václava z Mladé Boleslavi.[53] Dne 27. září roku 1405 pak Jan z Vartenberka *seděním na Kumburce* postoupil staropackému faráři Janovi roční plat ve výši jedné kopy a osmi českých grošů, plynoucí ze mlýna v Úbislavicích, za což byl zbaven povinnosti odevzdávat ke kostelu roční plat z jiných pozemků, který mu zapsal roku 1395 jeho otec.[54] Při této příležitosti byl jmenován rovněž kumburský purkrabí Ctibor z Radyně, první purkrabí hradu nám známý jménem.

V tomto období se však nezadržitelně přiblížil konec Janova vlastnictví kumburského zboží. Je zřejmě možné souhlasit s vývodem A. Sedláčka, že se tak stalo především v důsledku jeho velké zadluženosti. Ještě 30. dubna roku 1406 dosadil Jan z Vartenberka *seděním na Kumburku* ke kostelu v Úbislavicích nového faráře Martina z Jičína, neboť dosavadní farář Frána zemřel.[55] Někdy záhy po tomto datu však prodal Kumburk s veškerým příslušenstvím novému majiteli, Janu Krušinovi z Lichtenburka, vlastníkovi vzdáleného hradu a zboží Opočno, nejvyššímu purkrabímu Pražského hradu, hofmistrovi a hejtmanovi Svídnického knížectví. K prodeji muselo dojít někdy mezi květnem a zářím uvedeného roku. Soudíme tak z toho, že již 4. října 1406 byl dosazen ke kostelu v Nové Pace právě Janem Krušinou nový farář Martin po rezignaci předchozího faráře, Mikuláše.[56] Jan z Vartenberka tak prodal poměrně rozsáhlé zboží kumburské a z majetku mu zbyl pouze radimský statek. O tom, že tehdy byl skutečně ve finančních nesnázích, svědčí zpráva z roku 1407. Dne 9. dubna totiž přiznal, že dluží Janovi řečenému Šichava a Ctiborovi z Radimi určitou částku. Jelikož jim ji nemohl ihned splatit, dal jim povolení uvázat se s komorníkem v jeho veškeré zboží v Radimi. Při této příležitosti se psal - poprvé, pokud víme - s predikátem z Kumburka a z Radimi (tedy *de Kumburg et de Radynye*).[57] Predikát *z Kumburka* pak používal ještě často až do roku 1410, kdy zemřel. Toto zboží ovšem již nikdy nevlastnil.

V držení kumburského zboží tak nastoupil rokem 1406 člen mocného rodu východočeských Lichtenburků. Jan Krušina přináležel na přelomu 14. a 15. sto-

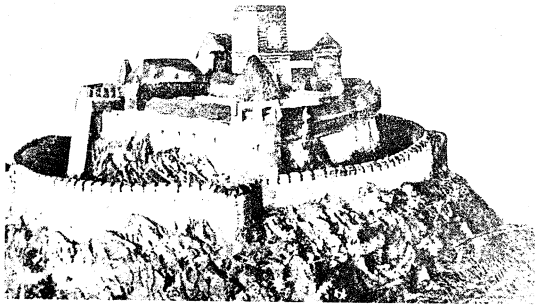

Obr. 4. Kumburk, model hradu prof. Šaldy v Suchardově muzeu v Nové Pace, představující jeho ideální podobu ve 13. století. (Pohlednice ze sbírky autora.)

letí rozhodně k předním pánům Českého království. Svědčí o tom dosti výmluvně rovněž jeho vysoké státní funkce, které zastával. Z držby nově získaného majetku se ovšem příliš dlouho netěšil, neboť již následujícího roku 1407 se rozžehnal se světem. Víme o něm, že po sobě zanechal celkem tři syny, totiž Hynka, Alexandra a Janka.[58] Nejstarší z nich, Hynek, pak kráčel ve šlépějích svého otce. V tehdejším společenském žebříčku stoupal postupně, ale vytrvale vzhůru, takže na konci života získal ještě více moci a proslulosti, než jeho otec. Právě za něho vyvrcholila sláva a moc lichtenburského rodu v království. K tomu však bylo ještě daleko. Vraťme se proto do počátku 15. věku.

Hynek byl, jak již řečeno, nejstarším Janovým synem. Z toho důvodu se ujal správy zděděného majetku. Zdá se, že z počátku vystupoval rovněž jako poručník svých mladších bratrů. Ti se však - na rozdíl od něho - do historie nikterak významně nezapsali. Zprvu se s ním setkáváme opět především v pramenech souvisejících s církevními záležitostmi. Dne 16. května roku 1411 asistoval při výměně farářů při kostelích v Suché a ve Staré Pace.[59] Při této příležitosti se psal s predikátem *z Lichtenburka neboli z Opočna*. Zprvu tedy vystupoval pouze s predikátem *z Opočna*; je ovšem nutno poznamenat, že predikát *z Kumburku* používal prakticky výlučně teprve v pozdější době. *Opočenský* přídomek přijal jako první zřejmě z důvodu významnosti opočenského zboží. I v tomto případě však výjimky potvrzují pravidlo; např. dne 14. května roku 1415 nadal *Hinek [!] Krušina z Lichtmburgu seděním na Kumburce* nové kaplanství v kostele Matky Boží v Nové Pace platy z Olešnice a dalších míst,[60] 18. června roku 1414 byl pak dosazen ke kostelu v Nové Pace nový farář Mikuláš z Chotče jako služebník u oltáře Panny Marie *urozeným panem Hynkem řečeným Krušinou z Lichtenburka neboli z Kumburka* společně s městskou radou jako spolupatrony

zmíněného oltáře.[61] Jelikož však již záhy poté Mikuláš na jemu svěřený úřad rezignoval, 20. července roku 1416 podával Hynek Krušina k témuž oltáři faráře nového, Jana (při této příležitosti Hynek použil predikát se jménem hradu v neobvyklém tvaru *de Kamburg*).[62] V této době, tj. zřejmě od roku 1407 minimálně do roku 1415, byl pověřen správou kumburského hradu purkrabí Mikuláš neznámého rodu.[63]

Již počátkem 15. věku se Hynek Krušina čile účastnil veřejného života.[64] Dne 5. června roku 1411 zasedal na zemském soudu za panský stav.[65] Svůj názor pak projevil veřejně dne 2. září roku 1415, kdy přivěsil společně s dalšími českými šlechtici pečeť k listině, vyjadřující odpor proti upálení Mistra Jana Husa v Kostnici.[66] Již zanedlouho poté, dne 5. září, ho nacházíme mezi účastníky pražského sněmu.[67] Jeho velké chvíle však měly nastat ještě o něco později, v hnutí, nazývaném husitství.

Z výše naznačených zpráv plyne, že Hynek Krušina patřil k přívržencům rozmáhajícího se husitského hnutí. Otázkou samozřejmě zůstane, jestli tak činil pouze z přesvědčení, nebo současně se snahou získat v novém hnutí vliv, který by později zužitkoval při rozšíření majetkové domény. V jeho pozdějších činech lze vystopovat důvody oba.

Do historie se zapsal významněji již počátkem roku 1420. Jak zaznamenal současník, jeho vážnější vystoupení začalo v dubnu. *Potom v téže době se shromáždilo v kraji Hradeckém na jedné hoře u Třebechovic, které říkali Oreb, veliké množství lidu světského skrze pana Hynka, zvaného Krušina z Kumburka, a kněze a zvláště Ambrože z Hradce, dobyli útokem přepevného kláštera Hradiště u Valečova, pobrali majetek, který byl uvnitř, a ten klášter vypálili.*[68] Poté odtáhl Hynek i s vojskem do Prahy, kde byl přivítán jako její spojenec. Byl tam již očekáván, neboť – jak praví opět kronikář – *Dále v témž čase zvolili Pražané pana Hynka Krušinu z Kumburka za hejtmana.*[69]

Hynek se v následujících událostech projevil jako pravý přívrženec Prahy a husitského hnutí. Projevilo se to zvláště poté, kdy počátkem května Čeněk z Vartenberka zrádně vydal spojencům krále Zikmunda Pražský hrad. Mnozí šlechtici se tehdy připojili k prozikmundovskému křídlu, *ale pan Hynek Krušina z Kumburka jako tehdy věrný přítel pravdy zůstal s několika sty jezdců s obcí, žádaje si, pokud by bylo na něm, postaviti se až do smrti za zákon Boží.*[70] Někdy po květnu 1420 se bouřlivá situace v hlavním městě uklidnila, takže Hynek z něho mohl odjet zpět do východních Čech na své statky. Jeho odchod byl mimo jiné ovšem urychlen rovněž bouřlivou situací, která tehdy v oblasti, v níž měl převážnou většinu majetku, panovala.

Další události si však opět vynutily jeho přítomnost v centru dění. Stalo se tak především po obležení Vyšehradu Pražany. Tento druhý pražský hrad byl doposud obsazen prozikmundovskou posádkou, takže pro hlavní město země před-

stavoval stálé nebezpečí. Pražané jej proto během září 1420 oblehli; jelikož však potřebovali pomoc zvenčí, napsali panu Hynkovi a jeho mladšímu bratru Janovi, Viktorinovi Bočkovi z Kunštátu a Orebským.[71] Hynek Krušina skutečně prosby uposlechl. Jak si zaznamenal současník, *V pátek 4. října přijel do Prahy pan Krušina se sedmi tisíci lidmi*.[72] Záhy po svém příjezdu byl Hynek opět jmenován hejtmanem pražských vojsk.[73] Velel obléhání Vyšehradu a společně s bratrem a dalšími šlechtici spolupodepsal smlouvu s jeho posádkou o vydání pevnosti.[74] Je jen pochopitelné, že 1. listopadu se zúčastnil rovněž bitvy pod Vyšehradem, samozřejmě opět jako velitel Pražanů.[75]

Tím však jeho role v bouřlivém roce 1420 rozhodně nekončila. Krušina ještě v listopadu jednal společně s dalšími představiteli pražského křídla o poselstvu, které bylo vysláno k polskému králi a mělo projednat možnou kandidaturu jeho syna Zikmunda Korybuta na český trůn.[76] Záhy poté však odešel pro rozkoly v koalici znovu z Prahy, tentokrát definitivně.[77] Důvodem jeho odchodu zřejmě byl příklon pražského křídla k táborskému hnutí, s jehož politikou nesouhlasil. I přes jeho odchod však nadále s Pražany spolupracoval. Projevilo se to především v jeho účasti na *jízdách*, konaných hlavně v oblasti východních Čech. Víme, že se účastnil obsazení hradu Lichnice, který později získal do vlastnictví, a dále rovněž útoku na Jaroměř.[78]

Význam Hynkovy osoby stoupl v červnu roku 1421. Tehdy se konal významný čáslavský sněm, na němž byl zvolen za panský stav do ustavené rady dvaceti správců království.[79] Že jeho mocenská pozice byla již tehdy velmi pevná, dosvědčuje rovněž zápis svatohavelského sněmu z 1. listopadu 1423, dle něhož byl Hynek Krušina opět zvolen za jednoho ze správců království.[80]

Někdy po tomto roce se však Hynek začal pomalu, ale jistě odklánět od Pražanů i od prvotních ideálů středního proudu husitství. Sice ještě během roku 1423, kdy se východočeský husitský svaz Hradeckých odklonil od Pražanů a poddal se Táboru, zůstal spojencem pražské strany, avšak pomalu přešel na pozice strany císaře Zikmunda. Ke změně Hynkova postoje muselo dojít někdy na počátku druhé půle dvacátých let. Pohnutky, které ho k ní přivedly, bohužel neznáme. Zdá se však pravděpodobné, že to byl především zásadní nesouhlas s politikou Tábora, který ho odvedl i od pražského křídla probíhajícího hnutí. Již v listu Konráda, vratislavského biskupa, ze 7. července 1426 je *Her Crusche* zmiňován společně s pány Půtou z Častolovic a Janem z Ralska, tedy společně s pány stojícími na královské straně (tehdy uzavírali mír s Bočkem z Poděbrad).[81] První přímá zmínka, hovořící o něm jako o Zikmundovu straníkovi, pochází pak z léta 1427. V soupisu českých *roajalistů*, pocházejícím z této doby, je totiž uveden rovněž *pan Krušina s hradem Kumburkem*.[82] Proto když byla v září téhož roku uzavřena úmluva mezi pány, rytíři a městy západních Čech s táborskými a sirotčími hejtmany, nacházíme jej na straně katolické.[83] V roce 1429 pak už

Obr. 5. Kumburk, celkový pohled od východu na hradní vrch se zříceninami hradu, dvacátá léta 20. století. (Sbírka autora.)

patřil mezi věrné Zikmundovy přívržence; výstižné svědectví o tom podává hned několik písemných zpráv. Současník tehdy zaznamenal, že 11. března porazili Hradečtí, tedy bývalí Hynkovi spojenci, spolu s panem Trčkou a Jankem Holcem z Náchoda *pana Krušinu z Kumburku*, který tehdy podnikl loupežnou výpravu do okolí Hradce Králové.[84] 7. května téhož roku pak Hynek Krušina získal přímo od císaře Zikmunda list na držbu hradu a panství Bradlec.[85] Tyto dvě zmínky jsou tedy zdostatek výmluvné.

Během následujících třicátých let, tedy v době, kdy došlo přece jen k částečnému uklidnění bouřlivé politické situace v Českém království, nacházíme Hynka po delší odmlce opět v souvislosti s jeho majetkovými záležitostmi. Již dne 13. října 1429 dosadil ke staropackému kostelu přibyslavického faráře Jana po úmrtí bývalého faráře Petra,[86] a když Jan roku 1434 zemřel, nahradil ho novým farářem Matějem.[87] Ve stejném roce jmenoval ke kostelu v Kalné po úmrtí Petra novým farářem Václava.[88] Je pro tuto dobu příznačné, že Kalnou držel Hynek teprve od roku 1420, neboť ves původně patřila do majetku opatovického kláštera, zničeného již na počátku husitského hnutí. Plným právem ji sice vlastnil až od roku 1436, kdy teprve obdržel zápis císaře Zikmunda na její držbu,[89] ovšem, jak vidno, například faráře do ní dosazoval již dříve.

Roku 1437 probíhal jeden z mnoha Hynkových sporů; Hynek Krušina z Lichtenburka *et de Cumburg* před něj tehdy pohnal pana Petra Čúcha z Návarova, neboť se s ním přel o právo k majetku v Hostinném.[90] Tento spor jistě vyhrál, neboť 28. října stejného roku zapsal své manželce Anně, rozené z Házmburka, na tvrzi, městu a zboží Hostinné k jejímu věnu ve výši 1 000 kop českých grošů, které na něm měla již zapsané, dalších 200 kop.[91] Co se finančních otázek vůbec týká, byl Hynek během třicátých let zřejmě ještě bez problémů. Svědčí o tom rovněž zápis z roku 1439, dle něhož mu přiznal dluh pan Jan Flaška z Par-

dubic na Rychmburce, který mu dlužnou částku zapsal na svém rychmburském zboží.[92]

Je jenom pochopitelné, že i v této době pokračovala Hynkova politická aktivita. Opět souvisela především s jeho účastí v prozikmundovském táboře. 11. února roku 1437 byl osobně přítomen korunovaci Zikmundovy manželky Barbory za českou královnu,[93] po Zikmundově smrti se pak dne 1. července 1438 účastnil korunovace nového českého krále, Albrechta Rakouského, kterému nesl při obřadu dokonce jeho meč.[94] V lednu 1440 byl v Praze přítomen na obecním sněmu.[95] Veřejným záležitostem se věnoval až téměř do konce dlouhého života, neboť ještě roku 1452 byl účasten slavného dubnového sněmu v Praze, na němž byl zvolen zemským správcem Jiří z Poděbrad.[96]

Během čtyřicátých let se Hynek stáhl spíše do ústraní. Zřejmě to bylo způsobeno především jeho vyšším věkem. Dne 19. května 1440 spolustvrdil listinu bratří Beneše a Haška z Valdštejna, potvrzující privilegia města Jičína.[97] Někdy v této době mu zemřela manželka Anna a Hynek se rozhodl oženit se podruhé. Samozřejmě již nikdy nebude moci být rozhodnuto, nakolik byl nový sňatek z lásky a nakolik z vypočítavosti. Každopádně zůstane faktem, že Hynek si vzal za ženu paní Annu, vdovu po Půtovi z Častolovic, rozenou z Koldic. A právě s touto paní je spojena další zajímavá epizoda z jeho rušného života.

Jak již řečeno, během čtyřicátých let se Hynek o veřejné záležitosti nezajímal již tak intenzivně. Když však byl donucen, dovedl pádně odpovědět. S paní Annou vyženil nejen velký pozemkový majetek, ale rovněž několik dcer. Jak praví současník, stalo se, že jeden ze služebníků vratislavského biskupa Konráda, jakýsi Zikmund z Rychnova, unesl jednu z dcer paní Anny z Koldic a *učinil jí násilí*. K tomuto aktu nemohl Hynek přihlížet nečinně. Zřejmě v širších souvislostech s dalšími rozbroji, které měl se slezskými sousedy, ihned nechal uvést do pohotovosti poměrně velký oddíl a vtrhl do Slezska. Za pomoci samotného biskupa Konráda se mu nakonec podařilo Zikmunda dostihnout a toho pak potkal *trest ukrutný*.[98]

Na sklonku života patřil Hynek Krušina mezi nejbohatší muže v zemi. Kromě vlastního kumburského panství držel velké množství větších i drobnějších majetků, jako např. po určitou dobu Opočno, pak miletínské zboží, Potštejn, Častolovice a posléze i celé Kladsko. Není proto divu, že své sestře Barboře, provdané za pana Borše z Oseka, zchudlého příslušníka kdysi mocného rodu, zapsal v únoru 1444 sumu 300 kop českých grošů na městu Staré Pace s příslušenstvím.[99]

Hynek Krušina z Lichtenburka na Kumburce zemřel počátkem roku 1454. Přesné datum úmrtí neznáme, došlo k němu někdy před 29. květnem. Toho dne totiž vystoupila paní Anna, dcera zemřelého Albrechta z Koldic a vdova po Hynkovi, se svými nároky na otcovy statky Bílinu a Krupku.[100] Po Hynkovi zůstalo cel-

kem pět dcer a syn Vilém, o dalších dětech nejsme informováni. Bylo proto samozřejmé, že to byl Vilém, kdo se ujal většiny nemovitého majetku z otcovského odkazu. Nutno ovšem poznamenat, že původní rodová država nebyla zdaleka tak pevná, jak se mohlo zdát ještě za života Hynkova, takže vzápětí po jeho smrti se zcela rozpadla. Vilém přišel ještě během roku 1454 o kladské zboží a Častolovice i Potštejn a vdově Anně z Koldic odprodal majetek v Hostinném za sumu 1 300 kop českých grošů.[101] Téhož roku odstoupil panovníkovi plat ze vsi Chomouty, který dříve patřil duchovenstvu.[102] V jeho přímé držbě tak vlastně zůstalo pouze rozsáhlé panství kumburské a zboží Miletín.

Vilém zprvu postupoval ve šlépějích svého otce a čile se účastnil politického dění tehdejších Čech. 7. března roku 1456 například seděl na zemském soudu mezi přísedícími,[103] v březnu 1470 byl dokonce zvolen jako zástupce Hradeckého kraje v zemské hotovosti s úkolem připravit hotovost na jeho teritoriu.[104] Tento akt snad souvisel s tím, že během sedmdesátých let se nakonec stal purkrabím Hradeckého kraje; v této funkci vystupoval např. roku 1480.[105]

Vilém byl na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let již stár. Roku 1478 sice ještě na jeho přímluvu král Vladislav udělil Nové Pace výroční svatovavřinecký trh a sobotní týdenní trhy,[106] avšak záležitosti majetkové i veřejné začal pomalu přebírat jeho syn Hajman. Jméno Vilémovy ženy, Hajmanovy matky, bohužel neznáme. S Hajmanem se pak poprvé setkáváme právě počátkem osmdesátých let 15. století.

Roku 1485 stále ještě probíhal soudní spor, který Vilém Krušina vedl od počátku šedesátých let o vesnice Bohdaneč a Bukovinku. A právě tehdy do ní zasáhl jeho syn, *Hayman de Lichtmburka et de Kumburka*.[107] Daleko významnější spory pro Viléma a Hajmana však probíhaly až roku 1486. V prvním z nich Vilém společně s Boršem z Oseka odpírali panu Mikulášovi z Kolovrat a Žehrovic, kte-

Obr. 6. Kumburk, torzo první brány na pohlednici ze třicátých let. (Sbírka autora.)

rý se uvázal protiprávně ve Starou Paku, respektive ve věnný zápis Barbory, zemřelé manželky Borše.[108] Také v tomto sporu vystupoval Vilémův syn Hajman. U soudu pravděpodobně zastupoval právě jeho, neboť Vilém byl již nemocen. Jelikož však Hajman nebyl ještě plnoletý, vystupoval zde společně se svým poručníkem, Janem Zajícem z Házmburka.

Hajman samotný ovšem pobýval v Praze roku 1486 rovněž v květnu, tentokrát sám. Tehdy byl nucen čelit velice nepříjemnému předvolání. Jan Heralt z Kunštátu tehdy pohnal právě Hajmana Krušinu ve věci držby majetků *in Colmberg*, tedy kumburského panství. Neváhal přitom použít starého zápisu pře, pocházejícího ještě z počátku 15. věku, kdy Katruše přenechala svá sporná práva ke Kumburku Erhartovi. Je možné, že Jan Heralt chtěl využít nemoci Viléma a nezkušenosti mladého Hajmana, aby konečně rozhodl starý rodový spor ve svůj prospěch. To se mu však nepodařilo. Hajman proti půhonu vystoupil s odporem, že kumburské zboží drží zcela podle práva, což také podpořil příslušnými listinami. Mezi nimi měla velkou váhu listina, kterou se Smil z Leštnice, Heraltův děd, zapsal společně s manželkou Katruší a jejich dědici a budoucími, *aby nenaříkali nižádným právem po nadepsané Keruši zboží Kolmburského, a to pod pokutami v tom listu položenými*. Soud pak rozhodl samozřejmě v Hajmanův prospěch.[109]

S Hajmanem se setkáváme v držení Kumburku naposledy v roce 1488. Tehdy byl již dospělý, neboť krátce předtím rezignoval na jeho poručnictví rovněž pan Jan Zajíc.[110] Již kolem roku 1486 zemřel rovněž jeho otec. Hajmanovi se ovšem nepodařilo udržet v rukou kumburské a miletínské zboží. Neznámo, jak a proč první jmenované ztratil, takže dále žil jen na Miletíně. Tam zůstával ještě počátkem 16. století.

Osudy hradu a panství Kumburk pak po několik let nejsou doposud známy. Nevíme proto, kdy a jak je získal jeho následující majitel, Jan Žehušický z Nestajova. Snad k tomu došlo v závěru 15. věku, nicméně dne 1. května 1500 vystupoval Jan již s predikátem *a na Kolmburce*.[111] Jan však roku 1502 zemřel. Jeho manželkou byla Alžběta, rozená z Barchova. Roku 1503, kdy byl Jan už mrtev, se Alžběta objevuje v písemných pramenech (pochopitelně jako vdova) několikrát rovněž s predikátem *na Kumburce*.[112] Záhy po roce 1503 však přišla o kumburské zboží také ona. Hrad přešel - opět neznámo přesně kdy a jak - v držení Bartoloměje, knížete minsterberského a vnuka Jiřího z Poděbrad. Není přitom jasné, jestli Alžběta ztratila všechna svá práva ke Kumburku; budoucnost totiž ukáže, že tomu tak zřejmě nebylo. Nicméně *pánem na Kumburce* je Bartoloměj nazýván poprvé - pokud je doposud známo - dne 23. března 1512,[113] poslední zpráva o něm jako majiteli hradu a zboží pochází ze 16. listopadu 1515. Tehdy se připomíná rovněž kumburský úředník Jiřík *Kerštorffer* (zřejmě z rodu Gersdorfů).[114]

Obr. 7. Kumburk, velká věž a odhalená klenba sklepení paláce před vysekáním porostu. Pohlednice z doby před rokem 1920. (Sbírka autora.)

Kníže Bartoloměj zemřel roku 1515; zřejmě od jeho potomků odkoupil zboží Kumburk pan Jindřich Berka z Dubé, majitel několika jiných statků ve východních Čechách. V držení Kumburku se s ním setkáváme poprvé roku 1518[115] a poté ještě poměrně často až do roku 1524. Jindřich zastával mezi lety 1517 až 1524 funkci hejtmana Hradeckého kraje.[116] Písemných zmínek je o něm, jak již řečeno, poměrně dost. Tak dne 20. srpna roku 1520 psal Jindřichovi Berkovi z Dubé a na Kumburce, hejtmanovi kraje Hradeckého, Zdeněk Lev z Rožmitálu.[117] Další zmínky pak pocházejí vesměs ze zápisů soudních pří.

Dne 14. dubna roku 1524 byl Jindřich z Dubé na Kumburce, hradecký hejtman, obeslán před soud Kryštofem z Konárova pro dluh 15 kop českých grošů.[118] Téhož dne ho obvinil rovněž Adam Zilvár z Pilníkova ze rčení (tedy z nedodržení slibu). Jindřich mu údajně slíbil zapůjčit 6 kop grošů, aby si mohl koupit koně, ale slib nesplnil.[119] 19. dubna téhož roku pak pokračovala rovněž starší pře mezi Jindřichem a Kateřinou ze Šumburka o částku 100 kop grošů, odkázanou jí bratrem Janem kšaftem. Jindřich ji měl podle bratrova odkazu vyplatit, ovšem doposud tak neučinil.[120] Tato pře pokračovala sice ještě roku 1529, to už ale kumburské zboží Jindřichovi nepatřilo.[121]

Majetkoprávní vývoj kumburského zboží během dvacátých let 16. století není doposud příliš jasný. Zdá se především, že Jindřich je nevlastnil sám, ale společně se svým příbuzným, Janem Berkou. Ten se totiž mezi léty 1520 až 1521 vyskytuje v písemnostech rovněž s predikátem *z Kumburka*.[122] Vzájemný vztah obou příslušníků berkovského rodu ovšem není bohužel zřejmý.

Jindřich ztratil kumburské zboží někdy po roce 1524. Právě tato doba je však z pramenů doposud neznámá. Víme jen, že roku 1528 působil jako *úředník na Kumburce* Jiřík z Rozhovic. Tehdy je zmiňován několikrát v souvislosti se soud-

ními spory. Právě uvedeného roku 1528 pohnal on sám k soudu bratry Buriána a Zikmunda Anděly z Ronovce.[123] Téhož léta pak obeslal k soudu některé šlechtice, od nichž potřeboval k tomuto sporu svědectví (*svědomí*).[124] Zdá se však, že v této době, tj. roku 1528, vlastnili hrad a zboží stále ještě Berkové. Svědčil by o tom rovněž fakt, že půhon na bratry Anděly z Ronovce vyzvedával u soudu místo Jiřího Hajman Berka.[125]

Zůstane ovšem nepopiratelným faktem, že jestliže ne roku 1528, pak tedy jistě následujícího léta 1529 drželi Kumburk již Trčkové z Lípy, jmenovitě Zdeněk. Uvedeného roku totiž poddaní Pirama Kapouna, majitele nedalekého zboží Pecka, vstoupili na pozemky Zdeňka Trčky, když pronásledovali *psance a lotra* Roháče z Brda. Nakonec ho chytli, ovšem Trčkovi lidé je všechny náhle zajali a odvedli do Paky, chtějíce je *na Kumburk do vězení vésti*.[126] Spor se tehdy podařilo nakonec urovnat. Není jistě bez zajímavosti, že tehdy byl úředníkem na hradě stále ještě nám již známý Jiřík z Rozhovic.

Kolem roku 1528 tedy získali kumburské zboží Trčkové. Tomuto mocnému rodu patřil rovněž nedaleký Veliš a město Jičín, opočenské zboží a další pozemkový majetek, takže jeho členům se podařilo vytvořit v této části východních Čech poměrně rozsáhlé zboží. Počátkem třicátých let pak zboží drželi bratři Zdeněk a Mikuláš a mladší Jan, kterému tehdy oba starší Trčkové dělali poručníka. Roku 1533 mezi nimi však došlo k dohodě a následnému rozdělení majetku. Zdeněk Trčka asi jako nejstarší tehdy oddělil druhý díl majetku, k němuž patřil mimo opočenského panství, zbořeného hradu Ohebu a hradu Vildštejna se Sečí a vilémovského klášterství rovněž *hrad Kumburk s dvory poplužními s městečkem Pakou a vesnicemi i se vším k němu příslušenstvím*. Tento druhý díl posléze získal již jmenovaný Jan Trčka.[127]

Jan držel kumburské zboží po dosažení plnoletosti zřejmě jen několik let. Neznámo kdy však postoupil *hrad Kolmburk jinak Kumburk, dvůr poplužní s poplužím*, městéčko Novou Paku a Radim s poplužním dvorem a veškeré příslušenství za sumu 4 750 kop českých grošů Vilémovi Trčkovi, svému strýci a synovi výše zmíněného Mikuláše.[128] A právě počátkem čtyřicátých let, v souvislosti s obnovováním zápisů na pozemkový majetek po požáru zemských desek, se na scéně objevila opět paní Alžběta Žehušická z Barchova. Ve své závěti, vložené do desek roku 1543, připomínala mj. toto: *Jakž mám zápis na kumburském zboží i na Radimi, ten poroučím a dávám po smrti své urozenému panu Buškovi Cidlinskému z Sluh strejci svému milému, s tím se vším právem, jakž mi dsky zemské a zápis svědčí, od urozeného a statečného rytíře pana Diviše Žehušického z Nestajova, manžela mýho milýho*.[129] Tento zápis tedy vypovídá, že po smrti manžela Jana se Alžběta znovu provdala za Diviše Žehušického, který jí zřejmě na kumburském majetku zapsal věno. Nicméně výše uvedená zmínka je doposud jediná, kterou v tomto případě známe. Je veli-

ce pravděpodobné, že pokud se Trčkové Alžbětinými nároky vůbec zabývali, záhy se s ní asi dohodli o způsobu vyrovnání.

Majitelem kumburského zboží se tedy stal pan Vilém Trčka. Kromě tohoto hradu a zboží mu patřil rovněž velišský statek a město Jičín, takže kolem Jičína vytvořil poměrně rozlehlou majetkovou doménu. Když se roku 1550 dostal do finanční tísně, přiznal Janovi staršímu z Valdštejna dluh ve výši 1 200 kop českých grošů. Slíbil mu ho zaplatit ještě v roce 1550 a v případě nesplnění slibu mu dal povolení uvázat se v jeho majetek, *v hrad Kolmburk jinak Kumburk, v dvůr poplužní s poplužím* a veškerým příslušenstvím na tak dlouho, dokud dluh nebude vyrovnán.[130] Jan starší však ještě roku 1550 vyznal, že dluh mu byl splacen a od zápisu ustoupil.[131]

Vilém Trčka byl člověk chatrného zdraví. Proto si již roku 1550 vyžádal a vzápětí také obdržel od císaře Ferdinanda I. tzv. mocný list, opravňující ho ke svobodnému pořizování poslední vůle a nakládání s pozemkovým majetkem.[132] Kromě obvyklého posledního pořízení se však rozhodl pojistit majetek dědicům ještě jinak. Jednotlivá panství a statky svěřil roku 1563 do správy hejtmanům; dobře o tom svědčí zápis o deset let mladší (tedy z roku 1573). Podle něho Vilém svěřil svému úředníkovi Janovi Zběřmířskému *zámku svého Kumburk s jeho příslušenstvím ... kdyby ho Pán Bůh bez dědicův od smrti neuchoval*, a současně ho poučil, *jak se po smrti jeho s tím zámkem s jeho k němu příslušenstvím zachovati a komu jeho postoupiti má*.[133] Závětí z roku 1566 pak odkázal velišské a kumburské zboží s městem Jičínem svým strýcům, bratrům Buriánovi, Ferdinandovi, Jaroslavovi, Zdeňkovi a Mikulášovi Trčkům z Lípy.[134] V roce 1569 zemřel.[135]

Po Vilémovi tak Kumburk připadl bratřím, z nichž po jejich rozdělení ho získal společně s Jičínem (odtrženým od Veliše, k němuž do té doby vždy patřil) Burián Trčka. Tento pán se samozřejmě staral především o prosperitu poddanského města, o čemž svědčí jeho zájem o jeho obnovu po zničujícím požáru z roku 1572.[136] V jeho hospodářské politice pak pokračoval rovněž syn Jan Rudolf, který vymohl roku 1593 pro město další úlevy.[137] Když zakládal východně od Jičína u Valdic novou oboru, koupil od města háj Valdice se třemi rybníky výměnou za jiné pozemky.[138] Panství Kumburk s Jičínem držel až do roku 1607. Dne 9. května však uzavřel z neznámých důvodů smlouvu se Zikmundem Smiřickým ze Smiřic a prodal mu za 84 000 kop českých grošů *panství a dědictví své Kumburské i s městem Jitčínem a vesnicemi od zámku a panství velišského k témuž panství připojenými, a to jmenovitě zámek Kumburk, s dvorem poplužním pod týmž zámkem ležícím* s veškerým nemovitým příslušenstvím.[139]

Od časů Zikmunda Smiřického přestal být Kumburk definitivně využíván jako obydlí majitelů panství. Pomineme-li známou příhodu o věznění panny Alžběty ze

Smiřic na Kumburce pro milostné pletky s *nízkým* člověkem (mezi léty 1609–1620),[140] Kumburk byl vlastně pouze udržován a osazen zřejmě nepříliš četnou posádkou. Po konfiskaci majetku Smiřických roku 1621 se v jeho držení uvázal Albrecht z Valdštejna, nejdříve pouze jako poručník Jindřicha ze Smiřic,[141] později jako právoplatný držitel.[142] Po Albrechtově zavraždění získal roku 1636 část jeho majetku s Jičínem a Kumburkem Rudolf z Tiefenbachu v sumě 200 000 zlatých.[143] Závětí ze 24. července 1650, publikované ale až 6. března 1653, ustanovil za univerzální dědičku veškerého majetku svou manželku Marii Evu Alžbětu, rozenou ze Šternberka.[144]

V padesátých let 17. století nastal definitivní konec hradu Kumburku. V souvislosti se špatnými zkušenostmi, učiněnými během třicetileté války a zvláště v jejím závěru za tzv. švédské války s nepřátelskými oddíly, usazujícími se v některých dobytých nebo opuštěných hradech, odkud posléze vedly záškodnickou válku, rozhodl roku 1658 císař Ferdinand III. o rozboření některých hradů v Čechách.[145] Tyto hrady neměly být nadále pokládány za pevnosti, vhodné pro využití při obraně země. K takovým hradům byl zařazen rovněž Kumburk a s ním z kraje Hradeckého ještě Náchod a Veliš. Dne 6. července roku 1658 došel list z české komory krajským hejtmanům ohledně obhlídky jmenovaných tří hradů a další práce spojené s tímto úkolem. Dne 16. července proto vykonal jejich první obhlídku císařský inženýr František Pieroni de Galliano a sepsal o ní všeobecné dobrozdání. K jeho projednání se měl dne 30. července dostavit do Jičína, kde byl očekáván krajskými hejtmany, aby s nimi vyjel na prohlídku Kumburku a Veliše. Jelikož se však na setkání nedostavil, psal o tom již 3. srpna krajský hejtman Karel Kryštof Stařimský ze Sebuzína české komoře.[146] Na jeho otázku odpověděla komora již 9. srpna dalším listem, v němž přikázala, aby bez dalších průtahů všichni určení úředníci společně s inženýrem Pieronim okamžitě dojeli na jmenované hrady (doslova ... *befindlichen Vesten Heußern, vnd Schlößern*) a prohlédli je, zdali a jak by mohly být využity nepřítelem.[147]

Inženýr Pieroni poté skutečně navštívil během srpna celkem šest hradů ležících v Hradecku, totiž Náchod, Frymburk, Kumburk, Veliš, Hrubou Skálu a Kost. Všechny pečlivě popsal, zakreslil a navrhl způsob likvidace jejich opevnění, v případě Frymburku a Kumburku demolici celých hradů.[148] Hrad Kumburk, jehož plán je dnes bohužel nezvěstný, popsal následovně:

Kumburk, starodávný hrad vystavěný za časů templářů, patřící k panství Jičín a ležící jednu míli cesty odtud, stojí na vysoké skále, zarostlý hustým černým lesem. Tato skála stojí zcela holá a není z jiného místa ovladatelná, naopak se z ní otevírá rozhled na mnoho mil po širokém okolí.

Tento zámek je obklopen třemi pevnými a silnými hradbami s půlkruhovými věžičkami, stojícími na pevné skále, jak je patrné z půdorysu. Přestože jsou řečené hradby a věžičky (rondely) již velmi sešlé, přesto je do hradu tak

těžký přístup, že nepřítel, který by se ho zmocnil, by se na něm mohl s malým množstvím vojáků dobře bránit a obtěžovat celý okolní kraj vybíráním kontribuce. Z té příčiny, protože jmenované místo nebo zámek je neobydleno a velmi poškozeno (přesto by však mohlo posloužit nepříteli, který by z něho mohl učinit zemi velké škody), nestojí v žádném důležitém průsmyku nebo na hranici, navrhuji, aby nebylo nadále udržováno, ale celé zbořeno.[149]

Tento zničující rozsudek znamenal konec hradu Kumburku. Zanedlouho poté bylo podle návrhu zbořeno jeho opevnění, stavby vlastního hradu pak byly opuštěny a ponechány osudu.

❑

Majitelé statku, k němuž hrad trvale patřil a který proto nesl až do 20. století historické jméno Kumburk-Úlibice, později Kumburk-Radim a nakonec velkostatek Dřevěnice, se o jeho osudy nezajímali. Zřícenina nemohla přinést žádný zisk, v popředí byl proto zájem o lesy kolem. Neudivuje tudíž, že začátky snažení o konzervaci a zachování hradu pocházejí teprve z počátku našeho věku.

Kumburská zřícenina byla tehdy – ostatně jako téměř všechny hradní zříceniny Čech – ve špatném stavu, neboť kromě přirozeného rozpadu sloužila již v minulém století jako zdroj levného stavebního materiálu pro okolní obyvatele.[150] Snad v období kolem roku 1910 proto začalo samo ředitelství statku Kumburk-Radim uvažovat o zabezpečovacích pracích. Pravděpodobně to byly především jen úvahy teoretické, s jejichž provedením se nepospíchalo. Když však plány na úpravu zříceniny pronikly na veřejnost, začaly se o ně zajímat rovněž úřady. Nelze ovšem vyloučit, že plány opravy zříceniny byly naopak započaty právě jako reakce na požadavky úřadů k opravě zříceniny.

Jako první se v záležitosti začalo angažovat okresní hejtmanství v Nové Pace. Ohledně postupu prací při konzervaci zříceniny zaslalo na ředitelství statku 24. května roku 1913 první nótu, a když nedostalo odpověď, 12. ledna 1914 ji urgovalo. Ve zmíněném dopise okresní hejtman přímo žádal o urychlené sdělení, zdali se na zřícenině pracuje, nebo jaké překážky této práci stojí v cestě.[151] Na tuto žádost ředitelství již reagovalo. Odpověď okresnímu hejtmanství sice neznáme, zato však víme, že byl zaslán dopis z ředitelství lesnímu úřadu v Jičíně ve smyslu, že detailní projekt konzervace zříceniny bude podle nařízení ústřední kanceláře majitele dokončen v roce 1914 a zaslán z Vídně.[152] V tomto duchu byla dne 11. února 1914 podána informace rovněž okresnímu hejtmanství.[153] O tom, že se na projektu skutečně pracovalo, svědčí podrobný *Rozpočet výloh na zabezpečení zříceniny hradu Kumburku*, pořízený stavitelem Janem Kotykem z Nové Paky. Tento dokument ovšem dokládá rovněž již zmíněné tvrzení, že se zahájením prací se příliš nepospíchalo, protože pochází až z dubna 1919.[154]

Otázkou zůstává, jak se v záležitosti konzervace zříceniny projevila probíhající válka.

Další dění kolem konzervace Kumburku se tak začalo odehrávat až po vzniku samostatné republiky. 3. května 1919 zaslala správě statku do Dřevěnic nově ustavená okresní politická správa v Nové Pace dopis, podepsaný okresním hejtmanem. Ten po konstatování, že slíbený detailní projekt nejenže nebyl roku 1914 zpracován, ale s konzervací se vlastně nezačalo, pokračoval dále: *Během této doby objevily se nutnými další stavební opravy, mimo to se stavba zdražila zvýšením cen stavebních hmot, jakož i výše mzdy; takže nový rozpočet na opravu zříceniny vyžaduje nákladu 5.950 K 02 h, k čemuž doporučuje ještě Zemský památkový úřad v Praze, aby byla připojena položka na stálý odborný dozor při provádění prací, jakož i nutná položka na zaměření zříceniny i s eventuelními nálezy a na fotografování důležitých detailů před i po zabezpečení.* Dále uvedl, že doufá v dobrou spolupráci s majitelem Kumburku, který jistě vše zabezpečí.[155] Protože jistota, zdali správa statku skutečně zahájí konzervační práce, zřejmě nebyla největší, dne 2. června 1919 zaslal architekt S. Sochor, zemský technický konzervátor ze Zemského památkového úřadu v Praze, správě statku úřední přípis, jímž se dotazoval majitele, zdali je skutečně ochoten podpořit konzervaci zříceniny.[156]

Oficiální reakci správy statku na tyto žádosti bohužel neznáme; víme jen, že ještě v červnu 1919 zaslal jeho ředitel Killmaier ústřední kanceláři Trauttmanns-

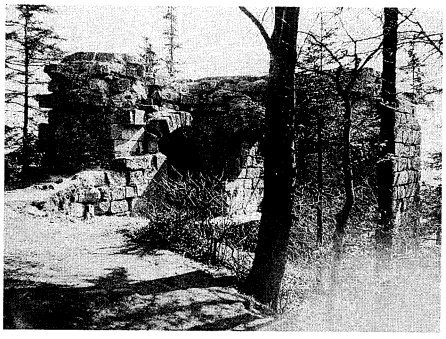

Obr. 8. Kumburk, pohled na torzo velké věže před započetím úprav. Fotografie z roku 1921. (Sbírka autora.)

Obr. 9. Kumburk, interiér velké věže před započetím úprav. Fotografie z roku 1921. (Sbírka autora.)

dorfských statků do Vídně vyčerpávající zprávu.[157] Na dopis, který byl zaslán jako odpověď Zemskému konzervátorskému úřadu v Praze, reagoval tento úřad 18. září 1919 žádostí o sdělení, v jakém stavu jsou práce na projektu oprav.[158]

Do záležitosti se ve stejné době vložil další významný činitel, totiž Klub československých turistů, respektive jeho odbor v Nové Pace. 19. října 1919 zaslal jeho předseda Troníček a jednatel Matys správě panství dopis s prosbou o započetí opravy.[159]

Po výměně dopisů následovalo delší období, z něhož nemáme žádnou přímou zprávu. Věc ovšem i nadále zůstala tam, kde byla po skončení války. Proto 10. února 1923 zaslala okresní politická správa v Semilech ředitelství statku další dopis se žádostí o sdělení současného stavu věcí.[160] Na podzim roku 1922 totiž vyslal okrašlovací a turistický spolek v Lomnici nad Popelkou tříčlennou komisi se zástupcem památkového úřadu na hrady Kumburk a stejně postižený Bradlec, *která stávající vady zhlédla*. Protože však zamýšlené opravy obou zříceniny samozřejmě narážely na otázku finančního zabezpečení prací, okresní správa zaslala v tomto smyslu ředitelství statku 13. března 1923 další přípis se žádostí o zaujetí stanoviska.[161] Protože odpověď nepřicházela, okresní správa její zaslání urgovala ještě 24. dubna.[162]

Postup správy statku skutečně nebyl nejrychlejší, ovšem v tehdejší době se mu nebylo vůbec co divit. Vždyť od počátku dvacátých let byla připravována pozemková reforma, takže je zřejmé, kam byly směrovány její priority. Pozemková reforma byla na panství provedena v letech 1924 a 1927 přídělovými komisaři O. Doležákem a ing. J. Uždilem. Jejím výsledkem mimo jiné bylo rozhodnutí, že zřícenina hradu Kumburk zůstala v záboru.[163] To ovšem ještě více zkomplikovalo situaci, neboť majetkový vztah ke zřícenině zůstal nevyjasněný.

Mezitím proběhlo na sklonku roku 1923 na Kumburku další komisionální šetření. Přítomen tehdy byl údajně také nejmenovaný zástupce panství, který slíbil podporu 10 000 Kč na zabezpečení zříceniny. Na tyto skutečnosti byl odborem KČST upozorněn Státní památkový úřad v Praze, který se proto 7. června 1924 dotazoval správy, zdali je ochotna oněch slíbených 10 000 Kč skutečně poskytnout, ale především (a to vzhledem k probíhající pozemkové reformě), *byla-li by ochotna hrad Kumburk a za jakých podmínek předati odboru KČST v Nové Pace. Podepsaný úřad věnuje této otázce proto zvýšenou pozornost, protože je nejvýš na čase přistoupiti ku neodkladné již opravě památné zříceniny.*[164]

Vzhledem k výsledkům pozemkové reformy se události spojené s vlastnictvím hradu začaly ubírat dalším směrem. Klub československých turistů se netajil úmyslem získat zříceninu do majetku; ostatně v tomto smyslu bylo ředitelství statku již dotazováno. To pak dokonce projevilo ochotu předat zříceniny Kumburku a nedalekého Bradlece bezúplatně Státnímu pozemkovému úřadu, s čímž vyslo-

vilo na základě předběžné dohody z 10. října 1928 souhlas.[165] Klub proto začal roku 1928 jednat se Státním pozemkovým úřadem. Jelikož první výsledky jednání byly pro Klub příznivé, mohlo být ředitelství statku dopisem z 9. listopadu 1928 oznámeno, že v úterý 13. listopadu zástupci Státního památkového úřadu, rada ing. arch. Pecánek a dr. Wagner, vykonají společně se zástupci ústředního výboru KČST v Praze prohlídku zříceniny hradu, a to na podkladě předběžné dohody právního zástupce statku JUDr. Poppera se Státním pozemkovým úřadem. Ředitelství bylo současně vyzváno, aby za svou stranu zajistilo účast.[166]

Komisionální prohlídka se uskutečnila ve stanoveném termínu. Bylo zjištěno, že vlastní zřícenina zaujímá 0,5073 hektaru, ale v případě jejího převodu nebo prodeje by bylo nutné postoupit s ní rovněž bezprostřední okolí o rozloze 2,6863 hektaru, tedy pozemky v celkové výměře 3,1936 hektaru.[167]

I po těchto jednáních však situace zůstávala neměnná. V prosinci 1929 byla provedena další prohlídka hradu, ovšem opět bez hmatatelného výsledku.[168] 19. dubna 1934 proto Státní pozemkový úřad vyzval ředitelství v Jičíně ke konečnému dořešení záležitosti na základě předběžné dohody z 10. října roku 1928.[169] Ředitelství odpovědělo 4. července s tím, že také ono pociťuje potřebu dojednat předání Kumburku a Bradlece.[170] 2. června proto Státní památkový úřad napsal znovu ředitelství. V dopise shrnul stav jednání: roku 1928 bylo ředitelství ochotno postoupit Klubu zříceninu s okolními asi třemi hektary pozemků, což znamenalo, že Klub by jako nový vlastník převzal rovněž všechny povinnosti, váznoucí jako břemeno na nemovitostech, tj. včetně správy hradu. Proto se dotazuje, zdali je ředitelství skutečně ochotno postoupit Klubu hrad včetně pozemků.[171]

Ředitelství odpovědělo již 16. června s tím, že je ochotno po další prohlídce v tomto smyslu dále jednat.[172] Velkým problémem se však stalo stanovení data této schůzky. Z dopisů Klubu ředitelství z 30. června, 5. října a 3. listopadu vysvítá, že ještě koncem roku 1932 se schůzka nekonala.[173] Až 17. února se ředitelství Klubu ozvalo, ovšem s tím, aby on sám datum schůzky určil.[174] Ani to se však nestalo a zřícenina nadále setrvávala v majetku Karla Josefa Trauttmannsdorfa.

Změnu přinesla teprve léta 1935 a 1937. Tehdy bylo konečně dosaženo dohody s Trauttmannsdorfovým právním zástupcem, JUDr. J. A. Vaníčkem. Za oba hrady a pozemek o rozloze 39 522 m^2 zaplatil Klub 1 500 Kč za hektar, tedy celkem 5 928,30 Kč. Požadovanou sumu složil do rukou právního zástupce dne 17. července 1937.[175] Vzhledem k událostem následujícího roku 1938 však neměl Klub možnost dát trhovou smlouvu zaevidovat a koupené pozemky na sebe řádně přepsat. Toho však chtělo ředitelství statku využít ke zpětnému získání pozemků včetně obou zřícenin hradů. 21. dubna 1939 proto zaslalo Klubu žádost o vysvětlení, *dle kterého předběžného ujednání a protokolárního zápisu a se kterým zplnomocněným zástupcem velkostatku, které jednotlivé*

pozemkové parcely, s čísly katastrálními, výměrou, kulturou a čistým katastrálním výnosem a za jakou vzájemně ujednanou cenu trhovou (a kdy a kam byla tato cena složena), měly aneb mají býti tyto zříceniny knihovně odepsány a od kterého dne přechází povinnost placení daní a dávek veřejných na nového nabyvatele.[176]

Klub odpověděl již 26. dubna vysvětlujícím dopisem, v němž mimo jiné požádal o sdělení, ve kterých vložkách zemských desek jsou parcely jím odkoupené zapsány, aby mohl konečně vyřídit převod.[177] Protože odpověď od ředitelství nedostal, 26. června 1939 žádost opakoval.[178] Ředitelství poté kupodivu Klubu požadované údaje sdělilo až 26. ledna 1940,[179] ovšem stejného dne zaslalo dopis rovněž právnímu zástupci majitele, již zmíněnému JUDr. J. A. Vaníčkovi, s dotazem, zdali se všechny události odehrály tak, jak je Klub ve svých dopisech vylíčil.[180]

J. A. Vaníček odpověděl 7. února 1940 a správnost všech údajů potvrdil.[181] O den později proto ředitelství statku Klubu odpovědělo, že už nic nenamítá proti vyhotovení definitivní prodejní smlouvy, kterou podepíše sám Karel Josef Trauttmannsdorf.[182] To ovšem nebyl zdaleka konec celé záležitosti.

Ředitelství sice přislíbilo vše vyřešit, ale urgence Klubu z 19. března a 3. května 1940 o zaslání podrobných údajů k vyhotovení smlouvy zůstaly nevyslyšeny.[183] Až 24. října 1940 ředitelství konečně zaslalo přípis, na jehož základě mu Klub mohl odeslat trhovou smlouvu k parafování majitelem.[184] Stalo se však něco nečekaného. Ředitelství trauttmannsdorfských statků v Čechách, sídlící v Horšovském Týně, přikázalo správě statku dopisem z 31. prosince 1940 vrátit Klubu nejen smlouvu, ale také již zaplacených 5 928,30 Kč, neboť majitel obou hradů, německý státní příslušník, odmítl smlouvu podepsat.[185] Klub byl o tomto rozhodnutí vyrozuměn dopisem ředitelství statku v Dřevěnicích 7. ledna 1941.[186]

To byla pro Klub těžká rána. Vždyť již od podzimu 1939 prováděl ve zříceninách první zabezpečovací práce, které jen uvedeného roku přišly na více než 10 000 korun, roku 1940 a počátkem roku 1941 pak v pracích pokračoval.[187] Na jeho obranu se ihned ozval ing. J. Frič, který s ním spolupracoval právě v uvedených letech 1939 a 1940 na zabezpečení Kumburku a Bradlece. Dopisem z 25. ledna 1941 se obrátil na ředitelství s prosbou, zdali by nebylo možné novou situaci vyřešit vzájemnou dohodou nebo pronájmem za malý poplatek, aby práce mohly být dokončeny.[188] Ředitelství mu odpovědělo 18. února s tím, že smlouva i peníze byly Klubu vráceny, ale o bližších okolnostech mu není nic známo.[189] Tím bylo veškeré jednání Klubu za definitivní získání obou hradů během války ukončeno.

Vzhledem k tomuto výsledku všech jednání je pochopitelné, že další možnost konečného získání Kumburku a Bradlce do majetku se pro Klub objevila až po osvobození. 10. listopadu 1945 Klub zaslal dopis národní správě velkostatku

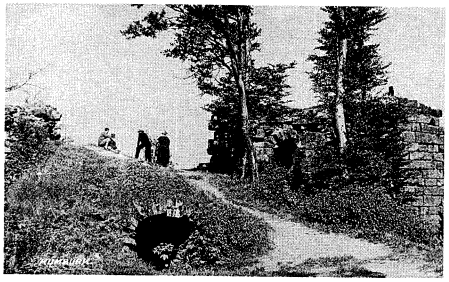

Obr. 10. Kumburk, velká věž a klenba sklepa paláce po vysekání stromů a náletové zeleně. Pohlednice ze třicátých let. (Sbírka autora.)

Dřevěnice s prosbou, aby potvrdil platnost smlouvy, kterou s K. J. Trauttmannsdorfem uzavřel v roce 1935.[190] Národní správa zaslala v této záležitosti 29. července 1946 dopisy Národnímu pozemkovému fondu a ministerstvu zemědělství. Tímto způsobem žádala o konečné rozhodnutí. Postup sdělila rovněž Klubu s tím, aby posečkal až do rozhodnutí obou vyšších úřadů.[191]

Ministerstvo zemědělství v následujících dvou měsících záležitost znovu prozkoumalo a 5. října 1946 vydalo konečné rozhodnutí, kterým Klubu československých turistů přidělilo do držby, správy a užívání zříceniny hradů Kumburk a Bradlec s příslušnými pozemky. Vymínilo si pouze, že veškeré opravy a zabezpečení zřícenin budou prováděny jen po předchozím souhlasu Státního památkového úřadu v Praze.[192]

Tím tedy skončilo úsilí Klubu za získání zřícenin hradů Kumburk a Bradlec do svého majetku, které bylo vedeno po více než dvě desítky let. Shodou okolností mu však nebyla dopřána dlouhá doba radovat se z naplněného úsilí. Po únoru 1948 pokračovala jeho činnost již jen krátce. Zákonem ze 14. července roku 1949, o státní péči o tělesnou výchovu a sport,[193] byl majetek, *který náležel dne 31. března 1948 tělovýchovným a sportovním organizacím zaniklým v důsledku sjednocení tělovýchovných a sportovních organizací,* převeden na Československou obec sokolskou.[194] Toto opatření se vztahovalo rovněž na zříceniny hradu Kumburku. Ani to však nebylo konečné. Československá obec sokolská nabídla (jistě ne dobrovolně) roku 1952 ministerstvu školství, věd a umění převzetí řady hradů a tvrzí, které získala většinou od Klubu českých turistů, do státního majetku. Tímto aktem byl roku 1953 převeden do majetku Krajského národního výboru v Liberci mimo jiné rovněž hrad Kumburk.[195] V současné době je hrad v majetku státu, spravován Památkovým ústavem v Pardubicích. Od roku 1992 se o jeho záchranu stará *Sdružení pro záchranu hradu Kumburku*, které na profesionální úrovni organizuje základní údržbu zřícenin.

Poznámky

[1] Jedna z nejstarších, přibližně z rozmezí let 1143-1148, se pojí k vesnici Veliš (viz *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae.* Ed. Friedrich, G., Tomus I, Praha 1904, s. 160_{20}).

[2] Základní mapa ČSR, sekce XXX.

[3] Stránský, P.: *O státě českém (Respublica Bojema).* Praha 1946, s. 25.

[4] Balbín, Bohuslav: *Krásy a bohatství české země.* Praha 1986, s. 216, 258, 268 a 294.

[5] Schaller, J.: *Topographie des Königreichs Böhmen.* Sechszehnter und letzter Theil. Bidschower Kreis. Prag und Wien 1790, s. 78-90 (a zvl. s. 87, č. 2).

[6] Sommer, J. G.: *Das Königreich Böhmen.* Dritter Band, Bidschower Kreis. Prag 1835, s. 123-126 a 140, č. 18.

[7] Watterich von Watterichsburg, F. C.: *Handwörterbuch der Landeskunde des Königreichs Böhmen.* Prag 1845, s. 795-796.

[8] Heber, F. A.: *Böhmens Burgen, Festen und Bergschlößer.* Dritter Band. Prag 1845, s. 95-112.

[9] Orth, J. - Sládek, Fr.: *Topograficko-statistický slovník Čech.* Praha 1870, s. 328.

[10] Beran, J. V.: *Paměti města Nové Paky.* Praha 1871.

[11] Sedláček, A.: *Hrady. zámky a tvrze Království českého.* Díl pátý. Podkrkonoší. Praha 1887, s. 175-184.

[12] Sedláček, A.: *Místopisný slovník historický Království českého.* Praha, s. d. (1908), s. 480.

[13] Kolektiv: *Čechy.* Díl 12. Severní Čechy. Vydal J. Otto, Praha 1902, s.224-225.

[14] Kolektiv: *Po troskách české slávy.* Díl druhý, Praha 1916, s. 357-360 (autor stati W. W. Tomek).

[15] Kolektiv: *Království české.* Díl VII. Severovýchodní Čechy. Část první. Praha 1919, s. 381-382 (v kapitole *Lomnicko nad Popelkou* od autora Fr. Mizery).

[16] Fučík, J. J.: *Kumburk.* Lomnicko nad Popelkou, *4*, 1923, č. 1, s. 1-6.

[17] Jira, J.: *Sbořeniny Kumburk a Bradlec v severovýchodních Čechách.* S. d.

[18] *Jičín - Prachovské skály - Český ráj.* Jičín 1935, s. 47-48.

[19] Šimák, J. V.: *České dějiny.* Sv. I/5. *Středověká kolonisace v zemích českých.* Praha 1938, zde zvl. s. 865, 869 a 871.

[20] Roubík, Fr.: *Boření hradů v Čechách v polovici 17. století.* Časopis turistů, *53,* 1941, č. 10, s. 128-131.

[21] Profous, Ant.: *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny.* Díl II (CH-L). Praha 1949, s. 440.

[22] Bačkovský, R.: *Bývalá česká šlechta předbělohorská i pobělohorská na svých sídlech v Čechách a na Moravě a ve svých znacích.* Praha 1948, s. 257-270.

[23] Menclová, D.: *Hrady Kumburk a Bradlec.* Vlastivědná knižnice KČT, řada I, sv. 7. Praha 1949.

[24] Menclová, D.: *České hrady.* Díl 1. Praha 1972, s. 403-405. Díl 2. Praha 1972, s. 302.

[25] Durdík, T.: *České hrady.* Praha 1984, s 118, 247-248.

[26] Kasalický, J.: *Kumburk a Bradlec.* Skládačka formátu A4, Praha 1949, zcela založena na práci D. Menclové. Podobně se s opisem starších zpráv spokojil např. J. Fait, který publikoval některé starší popisy hradu v časopisu Posel zpod Žalého (Zpravodaj obce Benecko), zde např. roč. 1994, č. 7, s. 30-32.

[27] Poche, E. a kol., *Umělecké památky Čech.* Díl 2. (K/O). Praha 1978, s. 175.

[28] Wirth, Z. a kol.: *Umělecké památky Čech.* Praha 1957.

[29] Kolektiv: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.* Díl VI, Východní Čechy. Praha 1989, s. 236-237.

[30] Svoboda, L.: *O plášťových hradech.* In: Archaeologia historica. Sv. 20. Brno 1995, s. 355-388, zde s. 362.

[31] Tak soudil již J. V. Šimák, c. d., s. 865.

[32] Viz Palacký, F.: *Dějiny národu českého w Čechách a w Moravě.* Dílu I. částka 2. Od roku 1125 do roku 1253. Praha 1854, s. 472-473.

[33] Tak již Sedláček, A.: *Hrady,* c. d., s. 177.

[34] Dvorský, F. - Emler, J.: *Nejstarší zbytky desk zemských půhonných.* Praha 1868, s. 72-73, č. 384.

[35] Tamtéž, s. 73-74, č. 390.

[36] *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim* (dále *LC*). Liber primus, ed. Tingl, F. A. Praha 1867, s. 28.

[37] Tamtéž, s. 29.

[38] Tamtéž, s. 192.

[39] *LC* 1/2, ed. Emler, J. Praha 1874, s. 101.

[40] *LC* 4, ed. Emler, J. Praha 1879, s. 207, totéž *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV* (dále *RBMV*). Díl 1, sv. 3, ed. Jenšovská, V., Praha 1974, s. 613, č. 2508. Jindřichův predikát *z Koldenburka* je ve vysvětlivce z neznámého důvodu přeložen jako Zlatá Hora!

[41] *LC* 2, ed. Tingl, F. A. Praha 1868, s. 19.

[42] Tamtéž, s. 32.

[43] *LC* 5/2, ed. Tingl, F. A. Praha 1866, s. 190.

[44] *LC* 5/1, ed. Tingl, F. A. Praha 1865, s. 114-115.

[45] *Libri erectionum archidioecesis Pragensis saeculo XIV. et XV.* (dále *LE*). Liber 4, ed. Borový, K., Praha 1888, s. 425-426, č. 590, totéž viz *RBMV* 1, sv. 5, ed. Jenšovská, V., Praha 1978, s. 1180, č. 4816. Dále viz Archiv Pražského hradu (dále APH) - LE 13, fol. F 4-4v - (= fol. 55-55v).

[46] *Archiv český* (dále *AČ*) 31, s. 25, č. 73.

[47] *AČ* 31, s. 110, č. 40; s. 180-181, č. 88; s. 11-12, č. 39; s. 65-66, č. 88; dále např. *AČ* 2, s. 352, č. 76; obdobně *Pozůstatky desk zemských Království českého* (dále *RT*). Díl I, ed. Emler, J. Praha 1870, s. 544 (*Henricus de Cumburg*).

[48] *LC* 5/2, s. 274.

[49] Tamtéž, s. 292.

[50] *AČ* 4, s. 534-536, č. 331; obdobně *RT* I, s. 76, č. 10.

[51] Sedláček, A.: *Hrady,* c. d., s. 177.

[52] *LC* 6, ed. Emler, J. Praha 1883, s. 101.

[53] Tamtéž, s. 111.

[54] APH - LE 7, fol. K 7-7v (= fol. 117-1717v).

[55] *LC* 6, s. 180.

[56] Tamtéž, s. 191.

[57] *RT* II, ed. Emler, J. Praha 1872, s. 36.

[58] Viz Sedláček, A.: *Hrady,* c. d., s. 178.

[59] *LC* 7, ed. Emler, J. Praha 1886, s. 25.

[60] APH - LE 9, fol. Q 2v-3v (= fol. 184v-185v).

[61] *LC* 7, s. 122.

[62] Tamtéž, s. 207.

[63] Mikuláš je prameny zmiňován jako purkrabí poprvé k roku 1410, a to jako *Mikulass purkrabie z Kymburku* (viz APH - LE 13, fol. 177-177v), naposledy k roku 1415 v souvislosti s panstvím Hostinné; viz SÚA - Desky dvorské (dále DD) 61, pag. 167-170. V tomto zápisu je uveden jako Mikuláš, purkrabí *vff Cunenburg*.

[64] O Hynku Krušinovi existuje poměrně rozsáhlá literatura; naposledy ji shrnuje Urban, J.: *Hynek Krušina z Lichtenburka a husitská revoluce.* In: Folia historica Bohemica *4,* 1982, s. 7-47.

[65] *AČ* 2, s. 376-377, č. 142.

[66] *AČ* 3, s. 187-193, č. 6.

[67] Tamtéž, s. 193, č. 7.

[68] Z Březové, Vavřinec: *Husitská kronika.* Praha 1979, s. 54.

[69] Tamtéž.

[70] Tamtéž, s. 57.

[71] O listu všem jmenovaným tamtéž, s. 151.

[72] *Ze starých letopisů českých.* Praha 1980, s. 232.

[73] Z Březové, Vavřinec, c. d., s. 152.

[74] Celý text smlouvy tamtéž, s. 158-162.

[75] Tamtéž, s. 165, o téže věci se zmiňují i další kronikáři.

[76] Tamtéž, s. 179.

[77] Tamtéž, s. 180.

[78] Tamtéž, s. 221 a 223.

[79] Tamtéž, s. 225-226 a 229, totéž *AČ* 3, s. 226-230, č. 24 (zde zvl. na s. 228).

[80] *AČ* 3, s. 240-245, č. 31.

[81] Viz Palacký, F.: *Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges vom Jahre 1419 an.* I. Band, Prag 1873, s. 464-465, č. 409.

[82] Viz von Bezold, F.: *König Sigmund und die Reichskriege gegen die Husiten.* Zweite Abtheilung. Die Jahre 1423-1428. München 1875, s. 164-166, č. 3.

[83] SÚA - Guberniální listiny, i. č. 134. Totéž viz Kolektiv: *Soupis česky psaných listin a listů.* Svazek 1/1, Praha 1974, s. 151-152, č. 581.

[84] *Ze starých letopisů,* c. d., s. 108.

[85] *AČ* 3, s. 501, č. 262.

[86] *LC* 9, ed. Emler, J. Praha 1889, s. 153.

[87] *LC* 10, ed. Emler, J. Praha 1889, s. 240.

[88] Tamtéž, s. 224.

[89] Sedláček, A.: *Zbytky register králův římských a českých z let 1361-1480.* Praha 1914, s. 190, č. 1380.

[90] SÚA - DD 19, fol. 225; viz *Desky dvorské Království českého.* Díl VIII. Druhá kniha půhonná z let 1407-1530. Ed. Friedrich, G. Praha 1944, s. 154-156, č. 217.

[91] SÚA - DD 61, fol. 274; ed. *AČ* 3, s. 519.

[92] *AČ* 2, s. 66-67, č. 15; totéž *RT* II, s. 249-250.

[93] *Ze zpráv a kronik doby husitské,* c. d., s. 277.

[94] Tamtéž, s. 280.

[95] *AČ* 1, s. 245, č. 1.

[96] *AČ* 2, s. 309-313, č. 56.

[97] *Privilegia nekrálovských měst českých.* Díl IV-1, do roku 1453. Ed. Haas, Ant. Praha 1954, s. 383-385, č. 272.

[98] Palacký, F.: *Dějiny národu českého w Čechách a w Morawě.* Díl IV. Věk Jiřího z Poděbrad. Částka 1., Praha 1857, s. 56 (zde uvedeny rovněž prameny).

[99] SÚA - DD 16, fol. 37v; ed. *AČ* 37, s. 233-235, č. 89.

[100] *AČ* 3, s. 556, č. 637.

[101] Tamtéž, s. 560, č. 669.

[102] *AČ* 14, s. 374.

[103] *AČ* 4, s. 560, č. 407.

[104] Tamtéž, s. 441-444, č. 9.

[105] SÚA - DD 24, fol. 2v (= pag. 3); ed. *AČ* 15, s. 351, č. 9.

[106] *Privilegia nekrálovských měst českých.* Díl IV-2. Léta 1453-1455. Ed. Haas, Ant. Praha 1960, s. 189, č. 455.

[107] SÚA - DD 16, fol. 45v; ed. *AČ* 37, s. 273-276, č. 116.

[108] SÚA - DD 33, pag. 135.

[109] *RT* I, s. 174, č. 109.

[110] *AČ* 37, s. 274-276, u č. 116.

[111] *AČ* 14, s. 416-417, č. 26.

[112] *AČ* 13, s. 1-2, č. 1210, a s. 7, č. 1218.

[113] *AČ* 15, s. 282-283, č. 174.

[114] Tamtéž, s. 121, č. 210.

[115] Pan Jindřich Berka z Dubé *na Kumburcze*, viz SÚA - Komorní soud (dále KomS), i. č. 47, fol. C 25-26 (= fol. 85-86).

[116] Tedy ne do roku 1518, jak uváděl A. Sedláček (*Hrady,* c. d., s. 180).

[117] *AČ* 8, s. 173, č. 232.

[118] *AČ* 33, s. 84-85, č. 5426.

[119] Tamtéž, s. 86, č. XXX.

[120] Tamtéž, s. 116, č. 5456.

[121] Viz *AČ* 32, s. 94, č. 3344, s. 538-539, č. 4691, a s. 642, č. 5065.

[122] Viz Rybička, A.: *Hejtmané kraje královéhradeckého.* In: Památky archaeologické. Listy pro archaeologii a historii, 9, 1871-1873, Praha 1874, s. 311-314, totéž Sedláček, A.: *Hrady,* c. d., s. 180 a pozn. 9.

[123] SÚA - Komorní soud (dále KomS), i. č. 8, fol. B 13.

[124] SÚA - KomS, i. č. 26, fol. J 9 (= fol. 222).

[125] SÚA - KomS, i. č. 8, fol. B 13, juxta.

[126] SÚA - KomS, i. č. 253, fol. A 9-9v (= fol. 150-150v).

[127] SÚA - Desky zemské větší (dále DZV) 42, fol. G 24v-26v, zápis z roku 1534 (obnovený zápis z roku 1542).

[128] SÚA - DZV 4, fol. A 25v-26; ed. str. 24, č. 50, zápis z roku 1542.

[129] SÚA - DZV 2, fol. D 18v-20.

[130] SÚA - DZV 85, fol. K 9v-10.

[131] Tamtéž, juxta.

[132] SÚA - DZV 16, fol. N 13-13v, zápis z roku 1566.

[133] SÚA - Desky zemské menší 108, fol. D 78.

[134] SÚA - DZV 16, fol. 13v-14 (chybná foliace, několik fol.). Totéž Státní oblastní archiv Třeboň - Cizí rody I, i. č. 443, sign. z Lípy 2.

[135] Viz Sedláček, A.: *Hrady,* c. d., s. 181. J. Beran (c. d., s. 25) uvádí přesné datum Vilémova úmrtí dne 22. října roku 1569.

[136] Beckovský, J.: *Poselkyně starých příběhův českých.* Díl druhý (od roku 1526-1715). Svazek první (L. 1526-1607). Praha 1879, s. 270 a 364-365.

[137] Tamtéž, s. 368.

[138] SÚA - DZV 177, fol. D 26-27v.

[139] SÚA - DZV 181, fol. G 28-30v, zápis z roku 1608; totéž s malými obměnami viz SÚA - DZV 134, fol. C 15v-17.

[140] Tak např. Beran, J., c. d., s. 29-30, dále Sedláček, A.: *Hrady,* c. d., s. 182; podobně Bílek, T. V.: *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618.* Část první, Praha 1882, s. 539.

[141] SÚA - DZV 194, fol. F 6-9, zápis z 2. listopadu 1622.

[142] SÚA - DZV 292, fol. F 4v-7 a fol. M 13-13v.

[143] SÚA - DZV 145, fol. C 14-14v, totéž fol. Ev 29v- F 1.

[144] SÚA - DZV 261, fol. A 1-13, a DZV 113, fol. J 28-28v.

[145] Blíže o tom Roubík, F.: *Boření hradů,* c. d., s. 130.

[146] SÚA - Stará manipulace, sign. W 116/1, fol. 1 a 3.

[147] Tamtéž, fol. 2.

[148] SÚA - Militare, kart. 150, 19.9. 1658, 4 fol.

[149] Tamtéž, fol. 2. V originálu zní zpráva takto: *Daß altvätterische, zu Zeitten der Tempel Herrn erbawte, zu der Herrshafft Gitschin gehörende vnnd ein Meil Wegs daruon liegende Schloß Kumburg, liget auff einem hohen Steinfelsen, mit dichten schwartzen Waldt verwachsen, welcher Berg gantz bloß stehet, allso dz derselbe von kleinem andern dominirt oder bestrichen werden khan, sondern vmb sich einen auff vil Meillen weitter prospect hat, allso dz sich kheiner auff kheiner Seitten herumb darf blickhen lassen, der nicht gesehen werde. Sollches Schloß ist mit drey vesten vnnd starkhen Ringmawern, mit halbrunden Türmlein, die alle auff dem harten Fel-*

sen stehen, vmbringet, wie in dem Grundtriß zusehen, allso dz, ob schon sollche Mawern vnnd Rundelln zimlich eingegangen, doch ist dahin ein sollcher schwerer Zutritt, daß ein Feindtinnhaber deßen, mit wenig Mannschafft sich darinnen defendiren vnnd halten, vnnd consequenter daß gantze Landt vmb sich herumb molestiren, vnnd in contribution setzen khönte. Derowegen weillen sollches Orth oder Schloß ohne daß vnbewohnt, vnnd von sich selbsten sehr eingegangen (einem Feindt aber doch leichblich zu großem Vortl vnnd dem Landt zu Schaden taugen khönte), darzu auch auff kheinen Pass, oder Gränitz stehet, allso erkhenne ich kheine Vrsach dieses zu behaubten, sondern vil mehr zu demoliren.

[150] O této skutečnosti se zmiňoval již roku 1887 A. Sedláček (Hrady, c. d., s.175).

[151] Státní oblastní archiv Zámrsk (dále jen SOA Zámrsk) - Velkostatek Kumburk-Úlibice, kart. 273, i. č. 1372, fol. 5.

[152] Tamtéž, fol. 6.

[153] Vyplývá z dopisu ze 3. května 1919; viz tamtéž, fol. 13.

[154] Tamtéž, fol. 1-2.

[155] Tamtéž, fol. 13.

[156] Tamtéž, fol. 12.

[157] Tamtéž, fol. 11.

[158] Tamtéž, fol. 3.

[159] V dopise se jmenovaní zmínili o tom, že *Jest nesporno, že hrad Kumburk potřebuje opravy v době nejkratší, poněvadž už přespříliš trpí vlivem povětrnosti a špatným dohledem. Definitivní a brzké rozřešení této otázky jest žádoucím,* viz tamtéž, fol. 7.

[160] Tamtéž, fol. 10.

[161] Tamtéž, fol. 9.

[162] Tamtéž, fol. 8.

[163] Voženílek, J.: *Předběžné výsledky československé pozemkové reformy.* Praha 1930, s. 317.

[164] SOA Zámrsk - Vs Kumburk-Úlibice, kart. 275, i. č. 1637.

[165] Tamtéž, kart. 257, i. č. 1142, dopis ze 4. 12. 1928, fol.43.

[166] Tamtéž, kart. 283, i. č. 2945.

[167] Zpráva viz kart. 257, i. č. 1142, fol. 43-44.

[168] Tamtéž, dopisy z 5. 12., 9. 12. a 10. 12. 1929, viz fol. 50 až 52.

[169] Tamtéž, fol. 67.

[170] Tamtéž, zmínka v dopisu z 5. 10. 1932 (viz fol. 68).

[171] Tamtéž, fol. 49.

[172] Tamtéž, fol. 48.

[173] Tamtéž, fol. 61, 62 a 68.

[174] Tamtéž, fol. 66.

[175] Tamtéž, fol. 7, dopis z 26. 4. 1939.

[176] Tamtéž, fol. 42.

[177] Tamtéž, fol. 41.

[178] Tamtéž, fol. 41.

[179] Tamtéž, fol. 40.

[180] Tamtéž, fol. 39.

[181] Tamtéž, fol. 27-28, opis fol. 30.

[182] Tamtéž, fol. 38.

[183] Tamtéž, fol. 36 a 37.

[184] Tamtéž, fol. 29.

[185] Tamtéž, fol. 26.

[186] Tamtéž, fol. 4, 5 a 18 až 20.

[187] Viz Teklý, V.: *Snahy o záchranu hradů.* In: Menclová, D.: *Hrady Kumburk a Bradlec.* Vlastivědná knižnice KČT, Praha 1949, s. 39-40.

[188] SOA Zámrsk - Vs Kumburk-Úlibice, kart. 257, i. č. 1142, fol. 25.

[189] Tamtéž, fol. 24.

[190] Tamtéž, fol. 17.

[191] Tamtéž, fol. 14 a 15.

[192] Tamtéž, fol. 9 a kopie fol. 10 až 13.

[193] Zákon č. 187 ze dne 14. července 1949, o státní péči o tělesnou výchovu a sport, publikovaný ve Sbírce zákonů republiky Československé, částka 56 z 23. 7. 1949.

[194] Tamtéž, § 9.

[195] Viz Hobzek, J.: *Hrady převzaté v roce 1953 do státní památkové správy.* In: Zprávy památkové péče, *13,* 1953, č. 9-10, s. 297-300, zde zvl. s. 298 a 300.

Jiří ÚLOVEC: Die Burg Kumburk (Goldenburg). I. Historie der Burg

Die Burg Kumburg wurde auf dem gleichnamigen, 642 m hohen Berg, welcher 6,5 km südöstlich von Lomnice nad Popelkou und 5 km westlich von Nová Paka liegt, um das Jahr 1300 von dem Stamm der Markvarticer gegründet.

Als der erste Besitzer der Burg ist im Jahre 1325 Markvart erwähnt, seine Nachfolger, welche schon das Predikat *von Vartenberk* benutzten, besaßen die Herrschaft bis das Jahr 1406. Damals verkaufte Jan von Vartenberk *auf Kumburk* seinen Besitz dem Jan Krušina von Lichtenburk.

Jan Krušina, der höchste Burggraf der Prager Burg, Hofmeister und Hauptmann des Fürstentums Schweidnitz, gehörte am Anfang des 15. Jahrhunderts zu den bedeutsamsten Adeligen in Böhmen. In der Zeit der Hussitenkriege stand erst auf der Seite des *Prager Flügels*, nach dem Jahre 1426 wurde aber der Anhänger des Kaisers Sigismund von Luxemburg. Er starb im Jahre 1456. Seine Nachfolger besaßen die Herrschaft bis in die Mitte der 80er Jahre des 15. Jahrhunderts. In folgender Zeit wechselten die Besitzer der Burg sehr oft. Erst vom Jahre 1528 gewannen das Eigentum die Herren Trčka von Lípa. Dieser mächtige Stamm besaß auch eine nahe Burg Veliš mit der Stadt Jičín und weiteres umfangreiches Eigentum in Nordostböhmen. Am 9. Mai 1607 verkaufte aber Vilém Trčka die Burgen Kumburk und Veliš mit der Stadt Jičín dem Zikmund Smiřický von Smiřice.

Vom Beginn des 17. Jahrhunderts diente die Burg nur als Festung. Nach der Konfiskation Smiřický's Eigentums im Jahre 1621 gewann Jičín mit der Burg Kumburg Herr Albrecht von Wallenstein, nach seiner Ermordung im Jahre 1634 Rudolf von Tiefenbach. In dieser Zeit ging die Geschichte der Burg zu Ende. Auf dem Grund des kaiserlichen Befehls um Demolierung irgendwelcher böhmischen Burgen aus dem Jahre 1657 wurde auch Kumburk teilweise demoliert und zerstört.

Die Sanierung der Burgruine begann erst am Anfang des 20. Jahrhunderts. Heute ist der Besitzer der Burg das Denkmalamt Pardubice. Vom Jahre 1992 pflegt sich um ihre Erhaltung *Sdružení pro záchranu hradu Kumburku* (d. h. *Verband für die Rettung der Burg Kumburk*).

Romantický varhanář Josef Kobrle

Jan Tomíček

Velmi zajímavou osobností v dějinách královského nástroje byl Josef Kobrle z Lomnice nad Popelkou. Působil na přelomu 19. a 20. století a po tzv. ceciliánské reformě duchovní hudby u nás významným způsobem ovlivnil vývoj stavby varhan... Jeho nástroje jsou po zvukové stránce velmi osobité a jejich řemeslné vypracování by mohlo sloužit jako vzor některým významnějším a v té době vyhledávanějším varhanářským dílnám a závodům...

(R. Rejšek v týdeníku Rozhlas 1995, č. 13, s. 19)

Josef Kobrle pocházel ze Staré Lomnice, kde se 16. října roku 1851 narodil v usedlosti čp. 55.[1] Stará Lomnice, původně samostatná obec, je dnes součástí Lomnice nad Popelkou a tvoří okraj města při silnici k Turnovu a Semilům.

Josefův otec František Kobrle (1820 - 1897)[2] byl vyučeným varhanářem. Časem si zavedl též výrobu kolovrátků a jiných mechanických hudebních nástrojů.[3] Opravoval varhany v blízkém i vzdálenějším okolí, například v klášterním kostele v Nové Pace (1867),[4] ve Studenci (1872), Vítkovicích v Krkonoších (1876),[5] obstarával pravidelnou údržbu varhan poutního kostela na hoře Tábor. Při požáru kostela v Lomnici v roce 1849 zachránil z tamních Horákových varhan většinu píšťal, které při opravě měl právě vyjmuté a uložené na bezpečném místě.[6]

Vyučencem Františka Kobrle byl Josef Müller, který si později zřídil dílnu na mechanické hudební nástroje v Praze. Jeho orchestriony a melodiony byly tehdy velmi módní a oblíbené i v Německu a Rusku.[7]

Také Josef Kobrle se vyučil v otcově dílně, které během času získal tehdy netušenou pověst a prosperitu. Když dosáhl věku dvaceti pěti let, zažádal si o varhanářskou licenci a dílnu od otce odkoupil.[8] V roce 1876 zakládá vlastní závod - postupně budovanou menší továrnu s parním pohonem a *vlastní výrobou veškerých součástí ku stavbě varhan*, jak čteme v tištěném záhlaví obchodních papírů firmy.

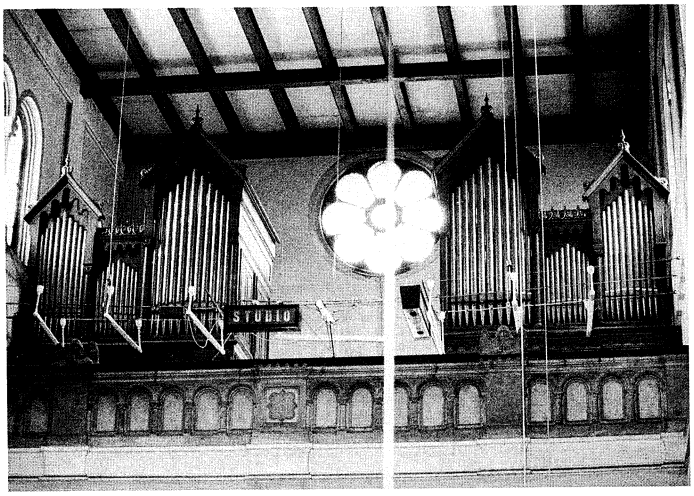

Semily, děkanský kostel sv. Petra a Pavla. (Snímek O. Kudrnáč.)

V roce 1877 se oženil s Barborou, rozenou Fučíkovou z Dolní Lomnice,[9] v roce 1886 se žení podruhé, s Annou, rozenou Kuntovou z Tužina-Podhájí (okr. Jičín).[10] Z prvního manželství se narodil syn Josef (26. 1. 1879), z druhého manželství pak Miroslav (12. 8. 1888). Oba se později uplatnili v rodinném podniku jako varhanářští pomocníci.[11] Také otec František, který zemřel až na konci století, synovi v práci jistě vypomáhal a radil.

Jak už to bývá obvyklé, z počátku provádí hlavně reparátorské práce. Opravuje varhany ve Všeni,[12] Vlastibořicích u Turnova a Tauchmanův pozitiv v Zásadě u Železného Brodu (1876).[13] V roce 1877 je mu svěřena generální oprava varhan farního kostela v Semilech za 324 zlatých.[14] Snad první své nové varhany staví roku 1878 v Březině nad Jizerou. Šlo o jednomanuálový nástroj s pedálem a kombinovanými vzdušnicemi: manuálová vzdušnice byla zásuvková, pedálová pak nové soustavy kuželové.[15] Také oprava varhan v Roprachticích u Vysokého nad Jizerou (1882) měla experimentální charakter a podstatně zasáhla do původní hlasové dispozice, zejména v pozitivu. Stála 230 zlatých a uskutečnila se s výslovným souhlasem knížete Rohana (jako patrona kostela).[16]

V roce 1882 se v Lomnici slavilo sté výročí postavení farního kostela sv. Mikuláše. K tomuto výročí byly požárem poničené barokní varhany nahrazeny novým nástrojem. Varhany byly stavěny v Kobrlově dílně postupně od roku 1879. Šlo o poměrně velký dvacetirejstříkový nástroj se čtyřmi vzdušnicemi: dvě byly určené pro hlavní stroj, po jedné pro pozitiv a pedál. Všechny stroje jsou v jediné

skříni, hrací traktura je mechanická.[17] Kobrle použil více rejstříků, dochovaných ze starších varhan. Jmenovitě kvintadenu, která se v žádných jeho varhanách už nikde nevyskytuje, některé principálové alikvoty a část pedálových rejstříků. Celek působil dojmem reprezentativního nástroje, k čemuž přispělo i disponování velkého šestnáctistopého principálu na hlavním manuálu (píšťaly jsou ze dřeva, uvnitř skříně).

Odhlédneme-li od použití kuželkových vzdušnic, hlasová dispozice velmi zřetelně připomíná tvorbu albrechtického varhanáře Predigera a možná se zde ještě prosadil vkus Josefova otce Františka. Mladý Kobrle však věděl, že vracet se už není možné. Silná a podmanivá umělecká osobnost Josefa Predigera byla sice hodna následování, ovšem v jiných, už změněných podmínkách. Zřejmě si také uvědomoval, že odborné poznatky, které dosud získal, nebyly na úrovni, odpovídající požadavkům doby. V roce 1883, v období svého vdovství, se proto rozhoduje pro studijní cestu do Německa. Několik měsíců pracuje ve varhanářských dílnách v Geře a zejména pak u dvorní dodavatelské firmy Gebrüder Jehmlich v Drážďanech.[18]

Po návratu z Německa dále vylepšuje svůj závod. Stav budov k roku 1909 byl následující: hlavní varhanářská dílna s kotelnou a strojovnou, kancelářská budova (*pisárna*, projekce) a dřevěný přístavek, určený k ručnímu obrábění (hoblování) cínového plechu.[19]

Dílna byla vybavena okružní pilou, hoblovacím strojem na dřevo, obráběcím strojem na plech, dlabacím strojem, *který zároveň se používá jako pila kružní*, a strojem vrtacím – to vše poháněno parním strojem pomocí hřídele, umístěného u stropu, a hnacích řemenů. Dále zde byla linka na výrobu cínového plechu a dynamo k elektrickému osvětlení dílenských objektů.[20]

Na počátku století Kobrle zaměstnával šest dělníků. Firma měla již značný ohlas, který získala precizním řemeslným zhotovením nástrojů, jejich pěkným zvukem a v neposlední řadě také tím, že na tehdejší poměry pracovala poměrně levně.[21]

❑

Tvorbu Josefa Kobrle je možno zařadit do dvou hlavních časových úseků. Jsou to osmdesátá a devadesátá léta 19. století a první dvě desetiletí století dvacátého. Práce, uvedené mezi roky 1876 – 1880, o kterých již byla řeč, lze označit jako přípravné. Celkově převládaly malé jednomanuálové nástroje (zde uvedeny jen ty většího významu), které byly nejvíce žádány jednak z důvodů prostorových, jednak úsporných. Současně byl zbudován i značný počet dvoumanuálových varhan různých velikostí.

V osmdesátých letech byly postaveny varhany o jednom manuálu v učitelském ústavu a v aule gymnázia v Jičíně, v okolních obcích Běchary, Bukvice, Bystři-

Pecka, farní kostel sv. Bartoloměje. (Snímek O. Kudrnáč.)

ce, Drahoraz, Jičíněves a Zobín, dále v Příšovicích u Turnova a v Železném Brodě. Dvoumanuálové varhany, kromě již zmíněného nástroje v Lomnici, jsou v Kopidlně, Radimi a Veliši, postavené v letech 1885–1887.[22]

V devadesátých letech byly zbudovány jednomanuálové nástroje v Nové Vsi nad Popelkou, na hoře Tábor,[23] v Tatobitech,[24] v Turnově-Nudvojovicích a v Zásadě u Železného Brodu. Na Jičínsku v obcích Brada, Dolany, Chyjice, Nemyčeves, Samšina, Staré Místo. Dále po třech menších varhanách v okrese Ústí nad Orlicí a na Nymbursku.[25] Dvoumanuálové nástroje jsou v Jilemnici (1890), v Ostružně, Pecce, Popovicích, v Železnici u Jičína (1892–1896) a ve Vysokém Mýtě.[26]

Některé malé varhánky, například školní nástroj v Jičíně – učitelském ústavu, v Jičíněvsi a Nudvojovicích měly pouze tři znějící rejstříky a nesamostatný, tak zvaný *přívěsný* pedál. V Příšovicích je zajímavá skříň na způsob pozitivu v průčelí kruchty. Největší Kobrlův nástroj tohoto období a jeho tvorby vůbec je v děkanském kostele ve Vysokém Mýtě (24 znějících hlasů).

Do historických skříní byly vestavěny nové nástroje v Radimi, Veliši, Ostružně, Popovicích a v Jilemnici - zde do unikátní skříně králické provenience z konce 18. století.

Nástrojový korpus v Pecce napodobuje skříň Predigerových varhan ve Vysokém nad Jizerou. Na varhanách poutního kostela na Táboře je nápis, připomínající památku v roce 1897 zemřelého Františka Kobrle, stavitelova otce.[27]

V prvním desetiletí nového století se produkce Kobrlova závodu ještě více rozrostla a získávala stále větší oblibu. Množství jednomanuálových nástrojů najdeme na Jičínsku, Hradecku, Chrudimsku, Nymbursku, Mladoboleslavsku a v dalších oblastech. Z těch významnějších jmenujme alespoň varhany v Světlé pod Ještědem,[28] Novém Bydžově - hřbitovním kostele,[29] Smiřicích - zámecké kapli, v Chlumu u Hlinska, Zámrsku u Vysokého Mýta, v Chotovicích u Litomyšle, Králově Lhotě u Rychnova nad Kněžnou, v Bakově nad Jizerou - hřbitovním kostele, v Deštné u Doks a v Pasekách nad Jizerou.[30]

Dvoumanuálové varhany má Česká Třebová, Litomyšl - proboštský kostel (1902), Hradec Králové-Kukleny, Jenišovice u Turnova, Rokytnice nad Jizerou (1904), Choceň - děkanský kostel (1905), Mladá Boleslav - piaristé, Nové Hrady u Vysokého Mýta, Slatiny a Hradišťko u Jičína (1907).[31]

V druhém desetiletí, v důsledku světové války, poklesla stavba nových nástrojů asi na třetinu produkce předešlého období. Varhany o jednom manuálu byly postaveny v Čisté a Kadlíně u Mnichova Hradiště, v Libošovicích na Sobotecku, v obci Kočí na Chrudimsku (1911), v České Heřmanici u Litomyšle a v Újezdu u Chocně (1913). Dvoumanuálové varhany z té doby jsou u sv. Ignáce v Jičíně,[32] Lázních Bělohradu, děkanském kostele v Semilech a v Dubenci u Dvora Králové.[33]

Do historických skříní byly instalovány nové nástroje v Bakově nad Jizerou, Smiřicích - zámku, v Pasekách nad Jizerou, Lázních Bělohradu, Dubenci, v Rokytnici nad Jizerou a v dalších lokalitách.

Varhany v Semilech patřily k nejmoderněji vybaveným, byly jakousi sumou autorova varhanářského vývoje. Jako *koncertní nástroj* byly za první světové války ochráněny před konfiskací cínových píšťal v dvoudílném nástrojovém prospektu.[34]

Uveďme dále některé hlasové dispozice různých velikostí:[35]

Březina nad Jizerou, farní kostel sv. Vavřince, 1878

Manuál: Principal 4', Super-Oktáva 2', Kopula 8', Salicional 8'
Pedál: Subbass 16', pedálová spojka

Příšovice u Turnova, filiální kostel sv. Václava, asi 1890

Manuál: Principal 8', Oktáva 4', Bourdon 8', Aeolina 8'
Pedál: Subbass 16', pedálová spojka

Tábor u Lomnice nad Popelkou, poutní kostel Proměnění Páně, 1898[36]

Manuál: Principal 8', Oktáva 4', Mixtura 2x, Flétna 8', Gamba 8', Salicional 8'
Pedál: Subbass 16', Violonbas 8', pedálová spojka

Veliš, farní kostel sv. Václava, 1887

I. manuál: Principal 8', Oktáva 4', Mixtura 4x, Flétna 8', Gamba 8', Viola d'amore 8
II. manuál: Principal flétnový 8', Oktáva 4', Kopula 8', Kopula 4', Salicional 8'
Pedál: Subbass 16', Kvinta 10 2/3', Bourdon 8'

Železnice, farní kostel sv. Jiljí, 1897

I. manuál: Principal 8', Oktáva 4', Mixtura 4x, Bourdon 16', Gamba 8', Flétna příčná 4', Flétna harmonická 8'
II. manuál: Principal houslový 8', Kryt jemný 8', Salicional 8', Roh kamzíkový 4'
Pedál: Subbass 16', Violonbas 16', Oktávbas 8'

Lázně Bělohrad, farní kostel Všech svatých, 1910[37]

I. manuál: Principal 8', Oktáva 4', Mixtura 2x, Bourdon 8', Flétna 4', Gamba 8'
II. manuál: Principal 8', Bourdon 8', Roh kamzíkový 4', Salicional 8', Aeolina 8', Vox celeste 8'
Pedál: Subbass 16', Violonbas 16'

Pecka, farní kostel sv. Bartoloměje, 1895

I. manuál: Principal 8', Oktáva 4', Mixtura 4x, Flétna 8', Flétna 4', Oktáva 2', Bourdon 16', Gamba 8'
II. manuál: Principal 8', Fugara 4', Salicional 8', Bourdon 8', Aeolina 8', Vox celeste 8'
Pedál: Subbass 16', Oktávbas 8'

Jičín, jezuitský kostel sv. Ignáce, 1910[38]

I. manuál: Principal 8', Oktáva 4', Mixtura 4x, Bourdon 16', Flétna 8', Flétna 4', Gamba 8', Violino 8'
II. manuál: Principal houslový 8', Oktáva 4', Salicional 8', Kryt jemný 8', Aeolina 8', Vox celeste 8'
Pedál: Subbass 16', Violonbas 8', Oktáva 4', Kontrabas 16', Bourdonbas 16'

Lomnice nad Popelkou, farní kostel sv. Mikuláše, 1879-1882

I. manuál: Principal 16', Principal 8', Oktáva 4', Kvinta 2 2/3', Oktáva 2', Mixtura 4x, Flétna 8', Kryt 8', Gamba 8', Kvinta Dena 8'

II. manuál: Principal houslový 8', Fugara 4', Flétna 8', Salicional 8', Flétna 4'

Pedál:[39] Principalbas 16', Oktávbas 8', Oktáva 4', Subbass 16', Violonbas 16'

Hradec Králové-Kukleny, farní kostel sv. Anny, 1903[40]

I. manuál: Principal 8', Oktáva 4', Mixtura 4x, Bourdon 16', Flétna 8', Flétna 4', Kryt velký 8', Gamba 8', Dolce 8', Roh kamzíkový 8'

II. manuál: Principal 8', Oktáva 4', Kvinta šumivá 2x, Kryt tichý 16', Flétna 8', Flétna 4', Salicional 8', Aeolina 8'

Pedál: Subbass 16', Bourdon 8', Dolce 16', Violonbas 16'

Vysoké Mýto, děkanský kostel sv. Vavřince, 1899

I. manuál: Principal 8', Oktáva 4', Mixtura 2 - 3x, Kornet 2 x 2 2/3', Bourdon 16', Bourdon 8', Flétna 8', Flétna 4', Gamba 8', Roh kamzíkový 8'

II. manuál: Principal 8', Oktáva 4', Kvinta šumivá 2x, Kryt jemný 8', Salicional 8', Roh kamzíkový 4', Aeolina 8', Vox celeste 8'

Pedál: Subbass 16', Kvintbass 10 2/3', Oktávbas 8', Violonbas 16', Violoncello 8', Pozoun 16'

Zásada u Železného Brodu, kaple sv. Prokopa, 1896[41]

Manuál: Principal 8', Bourdon 8', Salicional 8'

Pedál: Subbass 16', oktávová a pedálová spojka

Od roku 1914 se Josef Kobrle věnoval hlavně úpravám starých nástrojů. Například v Chrudimi - děkanském kostele, kde poměrně citlivě zrestauroval dnes již neexistující nástroj z konce 17. století.[42] Také zde dosazuje některé novodobé rejstříky, zároveň však ponechává charakteristické hlasy ze starých varhan.[43] Jako by se vracel k svému prvnímu velkému nástroji v Lomnici, jehož zvuková podoba, zároveň barokní i romantická, je v jeho tvorbě zcela ojedinělá.

❑

Všimněme si nyní technické stránky Kobrlových varhan. Kovové píšťaly, zhotovené z cínového plechu, obsahují 20-50 procent olova. Poměr cínu a olova

je pro určitý druh rejstříků stanoven různě – píšťaly otevřené mají zpravidla vyšší procento cínu než píšťaly kryté. Principálové píšťaly, umístěné v prospektu, jsou leštěné a mají ozdobně vysazená lábia. Zátky krytých rejstříků utěsňuje jemná kůže. Některé píšťaly nebo jejich části, zejména v pedálu, se zhotovují ze zinku. Nátěr bělomodrou olejovou barvou je chrání před okysličením. Dřevěné píšťaly Kobrle zhotovuje ze smrkového dříví – lábie a nohy pak z tvrdého dřeva. Píšťaly jsou napuštěné speciálním lakem.[44]

Pro vzdušnici Kobrle používá zásadně staršího názvu *větrovice*. Jak oznamují firemní prospekty, vzdušnice je zdokonalené soustavy kuželové, s použitím hřídelů, které nadzvedají kuželky. Hřídele jsou zpracovány ze smrkového dřeva *rovného léta*, ostatní kovové součásti jsou většinou mosazné. Kuželkové záklopky mají potah z jemné kůže, aby neprodyšně přiléhaly.[45]

Měch je osvědčené soustavy skříňové. Skládá se ze zásobního měchu a z klínového nebo rovněž skříňového čerpadla. Uvnitř je měch polepen skopovou

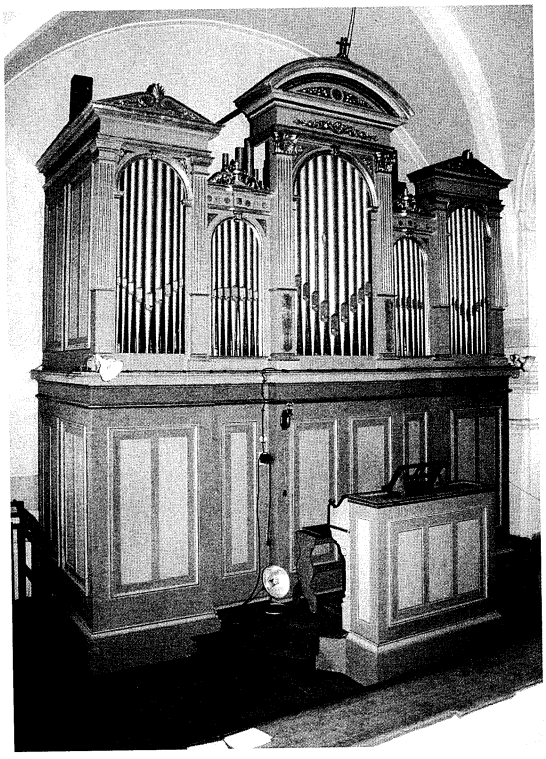

Železnice, farní kostel sv. Jiljí. (Snímek O. Kudrnáč.)

kůží, zejména ve spojích. Varhanám dodává stejnoměrný tlak vzduchu a umožňuje přesné ladění. Velikost měchu je úměrná počtu rejstříků. Šlapání obstarává kalkant, pro kterého je instalován ukazatel zhuštěného vzduchu.[46] Elektrický ventilátor Kobrle ještě neznal. K jeho nejmodernějším varhanám v Semilech byl pořízen o patnáct let později.

Mechanika hrací traktury sestává z dřevěných táhel, která jsou vedena od kláves k píšťalám pomocí vodících částí, ložisek a mosazných spojů. U rozpočtů z pozdější doby (asi od roku 1905) je v tištěné části ručně dopsáno například: *V těchto varhanách zřídí se dokonalá mechanika pneumatická, u které místo táhel jsou vesměs kovové rourky.* Pneumatická hrací traktura byla uplatněna u jednomanuálových varhan v České Heřmanici, Deštné u Doks, Kadlíně, Pasekách nad Jizerou, Smiřicích – zámeckém kostele, Žumberku a u všech dvoumanuálových varhan, postavených po roce 1905. U rejstříkové traktury Kobrle uplatnil pneumatiku již dříve. Vyvinul několik systémů se zvláštním zapínáním a zvláštním vypínáním registrů pomocí různých tlačítek a sklopek. V tištěných prospektech se pak dovídáme, že *chod rejstříků způsobují pneumatické přístroje*.

Pomocná zařízení, k nimž patří zejména spojky a kolektivy,[47] jsou umístěna buď pod klaviaturou, jako tlačítka, nebo nad pedálnicí, s nožním ovládáním, případně jako kombinace obojího. Kromě přímých spojek Kobrle běžně uplatňuje spojky oktávové i suboktávové. U některých větších nástrojů oktávová spojka prvního manuálu bývá píšťalově prostavěna na přídavné vzdušnici a napojena na hlavní stroj.

Místo crescendového válce uplatňuje posuvné rejstříkové crescendo. U menších nástrojů je ovládáno ručně posuvným knoflíkem, pohybujícím se v drážce pod klávesnicí. Velké varhany mají posuvné crescendo nad pedálnicí na nožní obsluhu tak zvanou *podnožkou*.[48] Podnožka jiného druhu slouží k obsluze žaluzií, *zařízení to hlas do dálky tlumící* – podle varhanářovy formulace.

Nástrojovou skříň Kobrle zhotovuje tak, aby odpovídala stavebnímu slohu kostela.[49] Hrací stůl koresponduje se vzhledem skříně a zpravidla je umístěn před varhanami. Kolem klávesnice je vše obloženo dýhou (leštěný ořech). Rejstříková manubria jsou většinou v jedné řadě nad klávesnicí, výjimečně po stranách. Tónový rozsah (až na malé výjimky) je v manuálech od velkého C do tříčárkovaného f, v pedálu do d^1.

❑

Máme-li charakterizovat zvukovou stránku Kobrlovy nástrojové tvorby, předně zjistíme, že z varhan s dosud *postbarokní* dispozicí zmizely vysoké principálové alikvoty a mixtura se dostala na bázi o oktávu nižší (z 1 1/3' na 2 2/3'). Zůstaly pouze hlasy v základní osmistopé, čtyřstopé a šestnáctistopé poloze a nízko-

položená mixtura na hlavním manuálu. Tím byla dosažena čistě romantická hlasová dispozice, založená na zvukových kontrastech: hlasech velmi silných a velmi slabých. Vznikl tak typ nástroje, určený především pro sakrální hudbu: doprovod lidového zpěvu a umělých mešních kompozic,[50] k preludování (předehry, mezihry, dohry). Samozřejmě také k interpretaci varhanního, především romantického repertoáru.

Principálový sbor tvoří osmistopý principál se čtyřstopou oktávou na obou manuálech. Principál může mít flétnové nebo houslové zabarvení - bývá pak označován jako principál houslový, houslovka nebo violino. Principál flétnový má širší píšťaly a je vhodný i do prospektu. Na hlavním stroji jsou principály silně intonované. Větší uplatnění má principál druhého (vedlejšího) manuálu, který je středně silný, jasné a kulaté intonace.[51]

Mixtura i v největších varhanách má nejvýše čtyři píšťalové řady. Někdy bývá rozdělena do dvou samostatných rejstříků - v tom případě jde o větší a menší kvintu šumivou. Ta také dává zvukové završení vedlejšímu manuálu některých velkých nástrojů. Má-li mixtura širší píšťaly (menzuru), bývá také označena jako kornet.

V pedálu zůstal z principálového sboru pouze oktávbas 8 stop, ve Vysokém Mýtě je výjimečně velká kvinta 10 2/3'. Principalbas 8 a oktávbas 4 stopy - pokud se vyskytují - jsou převzaty ze starších varhan.

Flétnový sbor, stejně jako je tomu u principálů, se omezuje na osmistopou a čtyřstopou polohu. Na hracím stole je zpravidla na štítku pouze označení *Flétna* - podle píšťal na vzdušnici však můžeme zjistit flétnu příčnou, špičatou, trubicovou. V obou stopových délkách bývá flétna na prvním i druhém manuálu. Píšťaly jsou buď ze dřeva, častěji z kovu nebo v kombinaci dřevo a v diskantu cín.

K flétnám se řadí skupina krytů, k níž patří především bourdon 8 a 16 stop. Na vedlejším manuálu se jako slabší varianta vyskytuje kryt jemný nebo tichý. V některých přestavěných starších varhanách se setkáváme ještě s větší a menší kopulou. V pedálu zůstává základním rejstříkem subbas a slabší bourdonbas - oba v šestnáctistopé poloze s píšťalami, pracovanými ze dřeva.[52]

Zcela zvláštního, privilegovaného postavení se dostalo smykavým (houslovým) rejstříkům. První místo zde zaujala především gamba 8 stop. Kobrle ji doporučuje jako *rejstřík příjemně ostrý, silný, téměř shodující se s hlasem strojů jazýčkových. Hlas tento jest efektním jak v užití sólovém tak i v celku, jemuž příjemné barvitosti dodává*. V odstupňování síly zvuku do pianissima pak následují: salicional - *hlas středně silný, měkký*, dolce - *jemně slabý*, aeolina - *velmi slabé, éterické intonace*. Z kombinovaných rejstříků je to vox celeste - *jemně vanoucí a tremolující*, jak opět charakterizuje sám varhanář.[53]

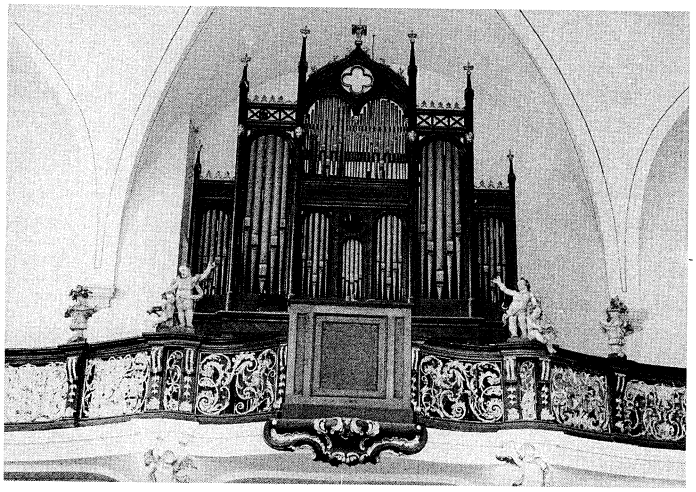

Jičín, jezuitský kostel sv. Ignáce. (Snímek O. Kudrnáč.)

K sólovým rejstříkům patří viola d'amore a roh kamzíkový 8 i 4 stopy, jehož píšťaly jsou nahoře kónicky zúžené. Na vedlejším manuálu se občas vyskytuje čtyřstopá fugara[54] jako náhrada za houslový principál. Pedálu dodává mimořádný zvukový účinek kovový violonbas 16 stop. Je úžeji menzurovaný, silného průbojného zvuku, dokonale splňující požadavky kladené na rejstřík toho jména. Bývá označen také jako kontrabas, osmistopý jako violon - cello. Někde je disponován ještě salicetbas nebo dolcebas 16', oba slabé intonace.

❑

V období let 1876-1917 Kobrle obnovil a rekonstruoval kolem jednoho sta varhan. V mnoha případech šlo o nástroje významných varhanářů, které by jinak dávno zanikly. Menších reparátorských zásahů bylo samozřejmě mnohem více - zde si všimneme pouze oprav a úprav většího rozsahu a významu.

V osmdesátých letech - kromě již zmíněné práce v Roprachticích - jsou to opravy varhan v Horní Branné za 558 zlatých,[55] v Loukově u Semil za 396 zl.,[56] v zámeckém kostele na Hrubé Skále, v klášterním kostele v Bělé pod Bezdězem, v Chorušicích u Mělníka, v Rovensku pod Troskami, v Přepeřích u Turnova, v Dolní Olešnici u Hostinného a v Letařovicích u Českého Dubu.[57]

V devadesátých letech opravuje varhany v Libštátě a Košťálově za 160 zlatých, v Dolní Branné, velký dvoukřídlový Horákův nástroj ve Dvoře Králové,

v Hořiněvsi za 765 zl., Tauchmanovy varhany v Loukově u Mnichova Hradiště za 317 zl., v Bozkově u Semil a Poniklé. V Nové Pace – klášterním kostele přidává do I. manuálu na nastavenou vzdušnici novou gambu a aeolinu. Ve Vysokém nad Jizerou realizuje první etapu přestavby varhan Josefa Predigera.[58] V Roztokách u Jilemnice přestavěny varhany za 886 zlatých,[59] v Přepeřích u Turnova byla provedena výměna všech kovových píšťal.[60]

V prvních deseti letech dvacátého století opravuje v Sezemicích u Turnova za 402 K,[61] Svijanech – zámecké kapli,[62] v Horních Štěpanicích za 245 K.[63] Dále v Opočně, děkanském i klášterním kostele, v Dolním Bousově, ve Zlaté Olešnici na Jilemnicku. V Turnově u P. Marie instaluje novou manuálovou klávesnici a nový měch, vysoké ladění upravuje na normální. V Ústí nad Orlicí opravuje velký nástroj Pavla Františka Horáka, v Nechanicích chromatizuje krátké oktávy pedálu. Další opravy zaznamenány v Bakově nad Jizerou, v Hrochově Týnci na Chrudimsku, Velelibech u Nymburka, v Kuřivodech, Bezdězu a Oknech u Doks, v Žirči u Dvora Králové. Probíhá druhá etapa přestavby varhan ve Vysokém nad Jizerou.[64] V letech 1906-1912 smluvně udržuje varhany poutního kostela v Hejnicích.[65]

Po roce 1910 Kobrle opravuje v Loukovci u Mnichova Hradiště za 393 korun,[66] znovu v Poniklé za 347 K[67] a v Bozkově u Semil. V roce 1912 se realizuje rozsáhlá úprava varhan v Turnově – mariánském kostele, iniciovaná tamním ředitelem kůru Josefem Kuhnem, která stála 2 377 K.[68] Na Turnovsku opravuje ještě v Přepeřích a ve Všeni. Dále v Horních Vlčkovicích u Dvora Králové za 776 korun, v Nebuželích a Záboří u Mělníka, v Křinci (okr. Nymburk) přestavuje za 1 100 K. V Chrudimi – kromě již zmíněné přestavby varhan děkanského kostela – opravuje též nástroj místního varhanáře Jana Mácala v evangelickém kostele.[69] K posledním pracím patří opravy jeho vlastních nástrojů v Kopidlně (1916) a Rokytnici nad Jizerou (1917).[70]

Kobrleho četné zásahy do barokních dispozic, které spočívaly ve výměně vysokých alikvotů a mixtur za tehdy módní rejstříky smykavé, nelze hodnotit kladně. V tehdejším varhanářství to však byl všeobecný jev, Kobrle v tom nebyl žádnou výjimkou.

Je úplnou ironií, že za poměrně krátkou dobu (u nás asi od šedesátých let), se romantické varhany začaly opět předělávat na *barokní*.[71] Tato scestná manýra se pochopitelně nevyhnula ani nástrojům Josefa Kobrle, zejména těm větším, cennějším. Ještě v roce 1974(!) byl firmou Organa z Kutné Hory poničen kvalitní romantický nástroj v Semilech.[72]

❑

Hodnotíme-li celoživotní dílo Josefa Kobrle, musíme konstatovat, že jeho tvorba upoutává na sebe pozornost zvukovou stránkou i praktickým řešením tech-

nických částí (například hracího stolu). Jistě k tomu přispěla i skutečnost, že Kobrle sám byl velmi dobrým varhaníkem.[73] Všechny jeho nástroje, včetně malých, kromě prvních varhan v Březině, vždy mají osmistopý principál. Varhanář jako by se zde ztotožňoval se známým výrokem Františka Zdeňka Skuherského, ředitele pražské varhanické školy, že *starší způsob, stavěti varhany na základě čtyřstopého principálu, pokládán jest za zlořád, bohdá navždy odsouzený*.[74] Při přestavbách neváhal umístit osmistopý principál i do pozitivu v průčelí kruchty, samozřejmě s krytou nebo vypůjčenou spodní oktávou. V barokních varhanách mu vadí *velký nadbytek rejstříků s píšťalami drobnými, hlasu pronikavého a pro hudbu chrámovou nevhodného*. V pozitivu malou oktávu a mixturu označuje jako *zcela nemístné a v užívání bezcenné*. Na jejich místo navrhuje dosadit principál houslový, jímž se údajně druhému manuálu prospěje.[75]

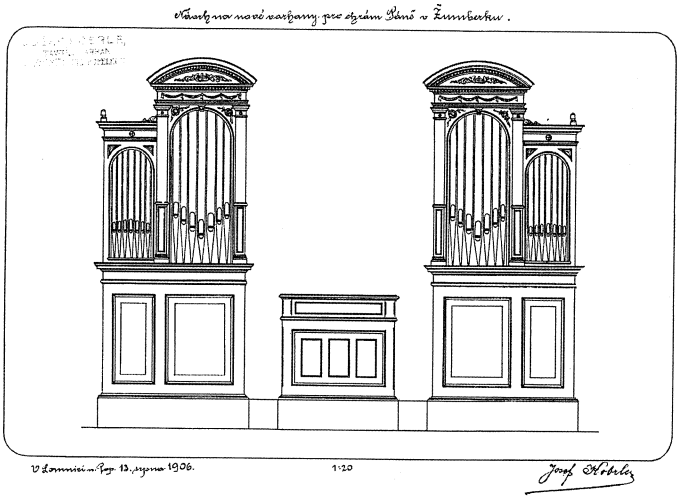

Kobrlův plán nových varhan pro Žumberk na Chrudimsku.

Vlastní malé nástroje bez mixtury, při čtyřech až šesti hlasech, Kobrle vybavoval oktávovou spojkou, aby se tak dosáhlo alespoň nějakého zvukového završení. Jeho odsudku neušly ani smykavé rejstříky staršího konstrukčního provedení, jako viola di gamba nebo širší, více flétnový salicional. O nich se vyjadřuje, že nesou pouze jméno toho kterého rejstříku, menzura a intonace tomu však

zdaleka neodpovídají.[76] Kobrle zkrátka nezapře přesvědčeného varhanáře - romantika.

Dosud nevyjasněný zůstává jeho poměr k albrechtickému varhanáři Josefu Predigerovi. Není znám žádný kontakt mezi těmito od sebe ne příliš vzdálenými dílnami, jejichž činnost se po dobu nejméně patnácti let překrývala.[77] Predigerovi se Kobrle podobá hlavně v tom, že vynalézá a uplatňuje stále něco nového. Ani ne tak v hlasové dispozici, jako v četných pomocných zařízeních, různém provedení registratury a spojek.

V Kobrlově závodu pracovali jako pomocní varhanáři synové Josef, Miroslav a synovec Rudolf Kobrle.[78] Různé služby vykonával starší varhanářův bratr Jan.[79] V dílně se vyučili varhanářství Josef Ženatý a Josef Kunt. Syn Josef v domě vlastnil byt a spolu s manželkou Annou vedl i menší hospodářství.[80]

Kobrle neměl lehký život. Po necelých deseti letech manželství mu zemřela první žena. Také oba jeho synové umírají předčasně. Miroslav v roce 1916 ve věku 28 let,[81] starší Josef, který měl převzít otcův varhanářský závod, jen o málo později padl ve světové válce.[82] Josef Kobrle zemřel ve stáří šedesáti sedmi let. Pohřeb se konal 11. března 1919 za velké účasti lomnické veřejnosti.[83]

O Kobrlovi je několik zmínek v časopisu Cyril. Zpráva z roku 1912 upozorňuje na jeho nové pneumatické varhany v Semilech, *opatřené vlastními vymoženostmi varhanáře*.[84] O rok později se píše o Kobrlově závodu v kontextu současných českých varhanářských dílen. Článek Bohumila Kašpara končí takto: *Mimo kutnohorské firmy Melzerovy... jsou to František Šurát v Českých Budějovicích, Josef Hubička v Praze, Karel Čapek v Poličce a Josef Kobrle v Lomnici nad Popelkou, kteří v každé soutěži čestně obstojí.*[85] V úmrtním Kobrlově roce je pak otištěn kratší nekrolog.[86]

Na Kobrlových varhanách děkanského kostela v Semilech koncertoval v říjnu památného roku 1918 varhanní virtuóz Eduard Tregler, v červenci 1923 prof. Bedřich Antonín Wiedermann. Později byly uspořádány ještě další koncerty některých našich předních varhaníků, například v září 1968 prof. Milana Šlechty.[87]

V roce 1994 byl autor článku požádán Českým rozhlasem o napsání komentáře k pětidílnému seriálu o Josefu Kobrlovi a jeho tvorbě. Cyklus byl zařazen do pravidelného nedělního pořadu *Historické varhany* na stanici Vltava a odvysílán v březnu a dubnu 1995. Hlavním interpretem skladeb byl královéhradecký varhaník prof. Václav Uhlíř, který kromě romantického varhanního repertoáru přednesl vlastní improvizace na Kobrlových varhanách v Lomnici, Pecce, Železnici, v Jičíně u sv. Ignáce a v Hradci Králové-Kuklenách.[88]

❑

Po Kobrlově smrti v roce 1919 převzali dílnu ve Staré Lomnici jeho pomocníci a vyučenci Josef Ženatý a Josef Kunt.

Josef Ženatý (narozen 1880 v Jinolicích u Jičína - zemřel 1954 v Lomnici nad Popelkou) měl za manželku Emílii, ovdovělou Ryšavou, rozenou Fraňkovou z Lestkova u Turnova. Měl tři děti, dva syny a dceru. Původně byl zaměstnán jako truhlář u firmy Hnik a Sucharda, výroba kávových mlýnků v Lomnici nad Popelkou, potom jako varhanářský pomocník u Josefa Kobrle. Od roku 1924 provozoval varhanářskou živnost v Lomnici nad Popelkou v čp. 49.[89]

Josef Kunt (nar. 18. 2. 1882 v Nové Vsi nad Popelkou) se oženil s Marií Zajícovou ze Želech, s níž měl čtyři děti. Byl příbuzným Josefa Kobrleho, u něhož se vyučil varhanářství.[90] Do třicátých let byl společníkem Josefa Ženatého.

Firma Ženatý a Kunt prováděla hlavně opravy a rekonstrukce. Hodně zakázek získala instalacemi tehdy zaváděných elektrických ventilátorů k měchům a zejména dodávkami nových prospektových píšťal - náhradou za cínové píšťaly, rekvírované během světové války. Větší práce možno uvést v místech: Jablonec nad Jizerou (1921, za 350 Kč),[91] Kněžmost a Železný Brod (po 1922, přestavby nástrojů),[92] Hodkovice nad Mohelkou (1924, 10 682 Kč),[93] Vysoké nad Jizerou (1925, za 2 840 Kč),[94] Mladějov v Čechách (1927, za 2 000 Kč),[95] Úbislavice-Stav (1927, za 650 Kč),[96] Nová Paka (?, 1927, za 734 Kč),[97] Jičín (?, 1927, za 364 Kč),[98] Roztoky u Jilemnice (1930, za 196 Kč),[99] Všeň (1934, za 1 100 Kč),[100] Horní Štěpanice (1937, za 190 Kč),[101] Rovensko pod Troskami (1939, generální oprava).[102]

Josef Ženatý postavil po roce 1940 nové dvoumanuálové varhany v Sobotce (do barokní skříně)[103] a provedl velkou opravu varhan u P. Marie v Turnově (1942 - 1943, za 11 524 K).[104] V roce 1949 odhlašuje pro stáří, údajný nedostatek materiálu a zakázek varhanářskou živnost.[105]

Tím také končí století historie varhanářského podnikání v Lomnici nad Popelkou, kterému jméno Josefa Kobrleho zajistilo právem zasloužené uznání, ocenění a pověst.

Poznámky

1 SOkA Semily, OÚ Semily, sčítání lidu 1910, Stará Lomnice, čp. 55.

2 Podle údajů na pomníku rodinného hrobu na hřbitově v Lomnici nad Popelkou.

3 Není přesně známo, u kterého varhanáře se vyučil, snad u Josefa Gottvalda ve Lhotě u Semil. Titulován jako stavitel varhan.

4 SObA Zámrsk, Velkostatek Kumburk, kn. 7565.

5 SOkA Semily, OÚ Semily, kart. 225.

6 SÚA Praha, 3. odd., Zemský úřad Praha, Katastr varhan z r. 1914-1916 (dále jen Katastr varhan).

7 *Československý hudební slovník*, 2. díl. Praha 1965, s. 129.

8 Rejšek, R.: *Josef Kobrle - představitel romantického varhanářství v Podkrkonoší.* Absolventská práce, 1985. Archiv konzervatoře v Praze.

9 SOkA Semily, AF Lomnice n. P., snubní proto-

kol z října 1877. Dolní Lomnice - osada Lomnice n. P.

10 SOkA Semily, OÚ Semily, popisný arch k sčítání lidu 1910, Stará Lomnice, čp. 55.

11 Tamtéž.

12 SObA Litoměřice, pob. Děčín, Správa rohanských velkostatků, kart. 321.

13 SOkA Semily, OÚ Semily, kart. 226.

14 Tamtéž, kart. 225. AD Semily, kniha zádušní od 1830.

15 SObA Litoměřice, pob. Děčín, Správa rohanských velkostatků, kart. 287 (kontrakt na stavbu nových varhan).

16 Římsko-katolický farní úřad Loukov, pamětní kniha fary v Roprachticích, fol. 61 r.

17 Rejšek, R.: *Josef Kobrle.*

18 Písemné sdělení semilského učitele a kronikáře R. Hlavy.

19 SOkA Semily, OÚ Semily. Zápis o kolaudaci kotelny, strojovny... jakož i celé varhanářské dílny se zařízením z 1. 7. 1909.

20 Tamtéž. V protokolu je popsán i postup výroby cínového plechu pro varhanářské účely.

21 Rejšek, R., *Josef Kobrle.*

22 Katastr varhan.

23 SObA Litoměřice, pob. Děčín, Správa rohanských velkostatků, kart. 318.

24 SOkA Semily, AF Tatobity, farní pamětní kniha I, s. 90.

25 Horní Sloupnice, Knířov, Vraclav-Bošín, Kněžice, Žitovlice.

26 Katastr varhan.

27 Tamtéž.

28 SObA Litoměřice, pob. Děčín, Správa rohanských velkostatků, kart. 317.

29 Kašpar, J.: *Paměti o věcech duchovních v Novém Bydžově...,* vyd. tamtéž 1903, s. 97 - 98.

30 Katastr varhan.

31 Tamtéž.

32 Arciděkanský úřad Jičín, pamětní kniha fary jičínské, s. 326, 330.

33 Katastr varhan.

34 O Kobrlových varhanách v Semilech podrobněji pojednáno: Tomíček, J.: *Varhany v horním Pojizeří.* In: Z Českého ráje a Podkrkonoší, sv. 5, Bystrá n. J. 1992, s. 58-59.

35 Dispozice jsou uvedeny podle původního stavu a rejstříkové nomenklatury na hracích stolech (zde sjednoceno). I. manuál je hlavní, hraný z dolní klávesnice, II. manuál - vedlejší, hraný z horní klávesnice.

36 Stejně velký nástroj je např. v Novém Bydžově - hřbitovním k. (1901) s Flétnou trubicovou 4', místo Mixtury je Kornet 2x 2 2/3'.

37 Srovnatelný nástroj je v Jenišovicích - srov. Tomíček, J.: *Varhany v horním Pojizeří II.* In: Z Českého ráje a Podkrkonoší, sv. 6, Bystrá n. J. 1993, s. 24-25.

38 Podobně viz Rokytnice n. J. - Tomíček, J.: *Varhany v horním Pojizeří,* 1992, s. 54.

39 Podle Katastru varhan měl pedál obsazení (starší verze): Subbass 16', Bourdonbas 16', Violonbas 8', Oktávbas 8', Oktávbas 4'.

40 Stejně velká dispozice je v Litomyšli - proboštském kostele (1902), kde je Mixtura 4x rozdělena na dva samostatné rejstříky: 2 2/3' 2x a 1 1/3' 2x (podobně i v Jilemnici, Rokytnici n. J. aj.).

41 Varhany v Zásadě jsou ukázkou velkého množství malých nástrojů tzv. *tuctové* tovární produkce.

42 Základ k těmto varhanám položil v r. 1686 Theodor Agadoni, varhanář italského původu.

43 Katastr varhan uvádí stav před i po opravě J. Kobrlem v r. 1914.

44 Píšťaly - dole zúžené do tzv. nohy, nad ní je labium - úzký podlouhlý otvor; odtud název píšťaly labiální (retné).

45 Vzdušnice - hranolová skříň, rozdělená vzduchovými kanály. Na vzdušnici jsou umístěny jednotlivé píšťalové řady (rejstříky).

46 Kalkant - osoba, obsluhující měchy. Kobrle tak označoval i rejstřík, kterým se dávalo znamení (zvonkem), aby se započalo se šlapáním.

47 Spojka - zařízení, jímž se spojují rejstříky dvou manuálů nebo manuály s pedálem (pedálová spojka). Pomocí tzv. kolektivů lze uvést v činnost různé skupiny rejstříků.

48 Crescendo - zařízení, jímž lze postupně zesilovat nebo zeslabovat zvuk varhan; děje se tak automatickým přibíráním nebo ubíráním rejstříků.

49 Kobrle zhotovoval skříně pseudoromànské, pseudogotické a pseudobarokní; pouze v Lomnici n. P. je skříň nestylová, jakási pseudosměs.

50 Používání orchestrálních nástrojů nebylo podle tehdejších liturgických směrnic žádoucí - jejich úlohu měly převzít *reformované* varhany, kterým se proto také říkalo *varhany orchestrové.*

51 Principal 8' jako nejdůležitější rejstřík nesměl chybět v žádných varhanách.

52 Kryt - základní flétnový rejstřík. Jeho píšťaly jsou nahoře uzavřené zátkou nebo kloboučkem.

[53] Charakteristiky jednotlivých rejstříků Kobrle uvádí v rozpočtech (kontraktech) na varhanářské práce.

[54] Fugara – rejstřík, jehož jméno je odvozováno od pastýřské píšťaly – fujary.

[55] SOkA Semily, kronika školy v Horní Branné, II. díl. Náklad na opravu uhradil patron kostela hrabě Jan z Harrachu.

[56] SOkA Semily, OÚ Semily, kart. 270.

[57] Katastr varhan.

[58] Tamtéž.

[59] SObA Zámrsk, Velkostatek Jilemnice, kn. 4868/9.

[60] SObA Litoměřice, pob. Děčín, Správa rohanských velkostatků, kart. 304.

[61] Tamtéž, kart. 316.

[62] Tamtéž, kart. 319.

[63] SObA Zámrsk, Velkostatek Jilemnice, kn. 4731.

[64] Katastr varhan.

[65] SObA Litoměřice, pob. Děčín, Velkostatek Frýdlant, kart. 1044.

[66] SObA Litoměřice, pob. Děčín, Správa rohanských velkostatků, kart. 323.

[67] SObA Zámrsk, Velkostatek Jilemnice, kn. 4740.

[68] Cyril, *41,* 1915, s. 110.

[69] Katastr varhan.

[70] SObA Zámrsk, Velkostatek Jilemnice, kn. 4812.

[71] Pod vlivem obrody zvukového ideálu varhan, započaté známým Albertem Schweitzerem (ve dvacátých letech).

[72] Úprava dispozice byla provedena krácením (uřezáním) velkých píšťal. Takto byl mj. znehodnocen 8' principál II. manuálu a zejm. kovový 16' violonbas v pedálu. Zcela zmizela gamba z I. manuálu, zvukově nejkrásnější rejstřík varhan.

[73] Jako varhaník účinkoval při inauguraci svých nástrojů, např. v Semilech, v Tatobitech a jinde.

[74] Skuherský, F. Z.: *Varhany, jejich zařízení a zachování.* Praha 1884, s. 64.

[75] Často se opakující názory, uváděné zejm. v rozpočtech na úpravu starších nástrojů (v různých obměnách běžné i u všech jeho současníků).

[76] Zde naráží na smykavé rejstříky zejména v tvorbě Predigerů.

[77] K Predigerově odkazu se přihlásil i tím, když krátce po jeho smrti vytvořil v Pecce skromnější repliku jeho nástroje ve Vysokém n. J. (1905).

[78] SOkA Semily, OÚ Semily, popisný arch k sčítání lidu 1910, Stará Lomnice, čp. 55; sběrný arch domovní z r. 1921 k témuž čp. uvádí přítomné osoby: Kobrlová Anna, vdova – majitelka bytu, Kuntová Anna, neteř, svobodná (n. 1905, St. Paka), Kobrle Rudolf, synovec, svobodný, n. 14. 2. 1887 Semily.

[79] SOkA Semily, OÚ Semily, popisný arch k sčítání lidu 1910, Stará Lomnice, čp. 55: Kobrle Jan (n. 13. 8. 1844, Stará Lomnice), bratr Josefa Kobrle – majitele živnosti, povolání: domácí služby ve varhanářství.

[80] Tamtéž: Josef Kobrle (1879), varhanář – pomocník, majitel domácnosti; manželka Anna (n. 17. 1. 1888, Stružinec), práce v polním hospodářství, 2 krávy, 2 kozy.

[81] SOkA Semily, AF Lomnice n. P., ohledací list z 23. 5. 1916; zemřel na tuberkulózu plic.

[82] Rejšek, R., *Josef Kobrle.* Viz též poznámku 93.

[83] SOkA Semily, AF Lomnice n. P., ohledací list z 8. 3. 1919.

[84] Cyril, *38,* 1912, s. 127.

[85] Cyril, *39,* 1913, s. 181.

[86] Cyril, *45,* 1919, s. 47 (uvedeno chybné datum pohřbu).

[87] Dle plakátů.

[88] Týdeník Rozhlas, 1995, č. 13-17. Programově provozní fonotéka Českého rozhlasu v Praze, sign. cyklu Y 505, 25-29 (Josef Kobrle – romantický varhanář).

[89] SOkA Semily, OÚ Semily, popisný arch k sčítání lidu 1910; sběrný arch domovní z r. 1921, Stará Lomnice, čp. 49; AM Lomnice n. P., matrika obecních příslušníků, čp. 806 (podle nového číslování domů).

[90] SOkA Semily, AM Lomnice n. P., matrika obecních příslušníků, čp. 945 (manželka Marie od 1936 v ústavu choromyslných).

[91] SObA Zámrsk, Velkostatek Jilemnice, kn. 4734.

[92] Záznamy v pozůstalosti varhanáře B. Žloutka. Dílenský archiv, Zásada.

[93] SOkA Liberec, AF Hodkovice n. M., farní pamětní kniha III., záznam k r. 1925: *Opravu ku spokojenosti provedli varhanáři Ženatý a Kunt, nástupci zemřelého Josefa Kobrle, jemuž jediný syn ve válce padl* (po roce 1916).

[94] SObA Litoměřice, pob. Děčín, Správa rohanských velkostatků, kart. 323.

[95] Pamětní kniha fary v Mladějově v Č., s. 164.

[96] SObA Zámrsk, Vs Kumburk, kart. 367.

[97] Tamtéž.

[98] Tamtéž.

[99] SObA Zámrsk, Velkostatek Jilemnice, kn. 4870.

[100] SObA Litoměřice, pob. Děčín, Správa rohanských velkostatků, kart. 319.

[101] SObA Zámrsk, Velkostatek Jilemnice, kn. 4731.

[102] Zápis ve varhanách kostela *v Týně*.

[103] Dispozice - I. man.: Principal 8', Oktáva 4', Mixtura 3x, Bourdon 16', Flétna 8', Fugara 4', Gamba 8'; II. man.: Kryt líbezný 8', Roh kamzíkový 8', Salicional 8', Aeolina 8', Vox celeste 8', Viola 4'; ped.: Subbass 16', Oktávbas 8', Cello 8'. K varhanám použito více součástí, pocházejících ještě z Kobrlovy dílny.

[104] Písemné sdělení K. Přibyla, ředitele kůru v Turnově.

[105] SOkA Semily, ONV Semily, zn. 512/49 (žádost J. Ženatého o zrušení varhanářské živnosti).

Autor děkuje touto cestou PhDr. Ivo Navrátilovi za laskavé upozornění na některé materiály, týkající se Kobrlovy rodiny a varhanářské dílny ve Staré Lomnici.

Jan TOMÍČEK: Romantischer Orgelbauer Josef Kobrle

Josef Kobrle (1851-1919) hatte ein Orgelbauwerk in Stará Lomnice (heute ein Teil von Lomnice nad Popelkou), welches er nach seinem Vater František Kobrle übernahm. Wesentlich erweitertes Werk gewann einen erheblichen Anklang durch den Bau von Qualitätsinstrumenten, die auf damals modernen romantischen Prinzipien erzeugt wurden. Die Orgeln von J. Kobrle finden wir in Nordostböhmen und anderswo - die größten Instrumente sind in Hradec Králové-Kukleny, in der Probstkirche in Litomyšl und in Vysoké Mýto. Die Studie behandelt weiter die technische Seite und den Klang der Instrumente und auch die Rekonstruktionen der älteren Barockorgeln. Sie erfaßt gleichfalls die Tätigkeit der Nachfolgefirma Ženatý und Kunt, die nach Kobrle's Tod die Orgelgewerbe bis zu ihrem Verfall im Jahre 1949 ausübte.

(Übersetzt von Dr. Jindřich Vojta)

Život ve stínu křídel – turnovský aviatik Václav Kinský

Robert R. Novotný

Aviatika! Kolik asociací dokáže v člověku vyvolat tento název, kolik osudů známých i zapomenutých *báječných mužů na létajících strojích* se za ním skrývá. Voní romantikou, tedy spíše spáleným olejem a benzínem, kůží leteckých kukel, čerstvě posečenou trávou na louce, kterou tito *dobrodruzi* hrdě nazývají letištěm. Po staletí člověk toužil ovládnout vzduch, vyrovnat se ptákům, a jak je pro lidstvo typické, překonat je. Poprvé se mu to podařilo, pokud pomineme bájného Ikara, v roce 1783 a balón se stal vítanou atrakcí, přitahující zástupy diváků. Ale člověk chtěl dál, výš, rychleji. Cestu ze slepé uličky nejrůznějších a často bizarních konstrukcí ukázali světu bratři Wrightové v prosinci 1903, kdy vzlétli na motorovém dvouplošníku a zahájili éru letounů těžších vzduchu. Nebyly však pouze úspěchy - aviatika často ukázala také svoji odvrácenou tvář. Stačila chvíle nepozornosti, prudký závan větru, náhlá změna počasí či banální technická závada a opojné pocity z takřka neomezeného pohybu v trojrozměrném prostoru byly vystřídány výkřiky hrůzy, praskotem bortící se konstrukce, dýmem z požárů požírajících letouny i se svými posádkami, vůní kadidel, pohřebních věnců a kytic, zeminy navršené na čerstvě vykopaný hrob.

Kouzlu aviatiky propadl i muž, kterému je věnován následující článek - Václav Kinský. Během svého krátkého života poznal obě její tváře, pocity štěstí a triumfu po vítězství v Coppa d'Italia v říjnu 1926 i tragické naplnění osudu pod troskami Avie BH-28 o necelý rok později. Chtěli bychom tuto neprávem opomíjenou osobnost připomenout právě v těchto dnech, kdy uplynulo 70 let od jeho předčasné smrti v daleké cizině.

Václav Kinský se narodil 28. září 1899 v Turnově, na svátek patrona Království českého, v rodině obchodníka. Jeho otec František pocházel ze starého rodu turnovských pernikářů (byl jím již děd František, narozený v roce 1790),

matka Božena, rozená Zajíčková, byla dcerou rolníka ve Skrchlebech na Nymbursku.[1] V následujících letech přišli na svět ještě sestra Marie (1900) a bratr František (1902). Rodina v té době bydlela na Palackého třídě čp. 145; v roce 1910 potom v Žižkově ulici čp. 501 (v domě patřícím Klášterskému pivovaru), aby se v letech 1911 až 1912 definitivně přestěhovala do čp. 622 v Novém Městě (po vzniku ČSR Alej legionářů). Příjem manželům Kinským zabezpečovala od roku 1904 výroba sodové vody a od roku 1918 také lihovin.[2]

V roce 1909 byl Václav po absolvování obecné školy přijat na nedávno založenou státní reálku v Turnově, kterou po sedmi letech ukončil zkouškou dospělosti s vyznamenáním.[3] Výjimečným jedincům se stává, že v průběhu svých studií mnohdy nevynikají v předmětech příbuzných oboru, ve kterém se později prosadí. U Kinského se především v matematice a deskriptivní geometrii pravidelně objevuje klasifikace *dostatečný*... Problémy Václavovi činily také jazyky, lhostejno zda mateřský, francouzský nebo nepovinný německý; omluvou však budiž skutečnost, že byl nejmladším studentem z celého svého ročníku, přičemž věkový rozdíl mezi ním a jeho spolužáky činil většinou 2 roky![4] Paradoxně výtečným byl – vzhledem k pozdějšímu bezvěrectví – v náboženství.[5]

Jaký ale vlastně byl mladý Václav Kinský? Zdá se, že mezi svými vrstevníky se stal oblíbeným a vyhledávaným společníkem. Byl činný především ve Studentstvu turnovském, kde od roku 1916 nejen účinkoval v několika jeho divadelních představeních (např. ve veselohře *Vodní družstvo* od Josefa Štolby, v Dykově *Poslu*, Klicperově *Divotvorném klobouku*), ale také režíroval *Oblaka* Jaroslava Kvapila či navrhl scénu pro *Probuzenský večer*, kterým 1. září 1918 turnovská mládež připomněla význam českého obrozeneckého hnutí. Zastával funkce archiváře a později dokonce místopředsedy spolku.[6]

Ač nevysokého vzrůstu (165 cm),[7] čněl nad své kolegy díky zdánlivě nevyčerpatelné zásobě nápadů a dobré nálady. Snad nejlépe ho přibližují následující řádky, zaznamenané v pamětní knize Studentstva turnovského: *Kolega V. Kinský podává návrh, abychom pořádali společné schůzky se zábavným programem s domorodými slečnami, podle vzoru slezin (odvozeno od slova: slízání) studentů mladoboleslavských. Schůzky by byly v 6 hodin a místem zvolena Boží Voda ve Farářství, kdež by se pořádaly různé společenské zábavy. Tímto slízáním seznamovali by se mladší kolegové se širším publikem krásného pohlaví, což by jim nemohlo býti ke škodě. Návrh byl s hlučným souhlasem přijat.* Celý tento zápis byl opatřen doplňující poznámkou jednatele A. Patočky, vyvedenou červeným inkoustem: *Jelikož návrh nesouvisí s činností spolkovou, byl na žádost kol. Trmala* (knihovník spolku, pozn. autora) *škrtnut*. Stejnou barvou bylo také mravopočestnosti učiněno zadost...[8]

Na podzim 1916 byl Václav Kinský zapsán na třetím, tj. strojním oboru České vysoké školy technické v Praze. Již od dětství ho přitahovaly převratné technické

novinky, které přinesl začátek 20. století. Z nich potom nejvíce vše, co souviselo s letectvím. Pokud můžeme věřit dobovému tisku, již během studií na turnovské reálce konstruoval letecké modely a na technice se snad pokusil sestrojit kluzák.[9] Zcela nepochybně však byl ve svém okolí znám jako nadšený fanoušek aviatiky. Ostatně ve výše zmíněné pamětní knize Studentstva turnovského jsou zmínky o dvakrát odložené přednášce s promítáním diapozitivů, kterou chtěl Kinský již ve druhé polovině roku 1918 veřejnost seznámit s touto dynamicky se rozvíjející, bohužel díky probíhajícímu válečnému konfliktu, technickou disciplínou.[10] A právě studium strojního inženýrství ho mělo milované aviatice přiblížit.

Záhy však byly jeho plány narušeny – c. k. armádou. 9. března 1917 byl okresním vojenským doplňovacím velitelstvím v Turnově odveden, uznán způsobilým služby na frontě a zařazen do 18. pěchotního pluku. Nástup k výkonu služby byl stanoven na listopad 1917 s přiznáním úlev, příslušejících jednoročním dobrovolníkům. Naštěstí přezkoušecí komise v Hradci Králové 9. června 1917 vyřala Kinského z evidence a zprostila odvodní povinnosti. Důvod zůstává neznámý.[11]

Kinský mohl pokračovat ve studiu na technice, kde v letech 1917 až 1919 složil zkoušky za první ročník, za druhý však již jen jednu a za třetí v roce 1920 rovněž jednu při jeho opakování. V protokolech o první státní zkoušce se až do roku 1925 neobjevuje záznam, že by ji složil. A protože její úspěšné absolvování bylo předpokladem ke složení druhé, nic nenasvědčuje Kinského úspěšnému dokončení studia. Navíc nebyl v roce 1920/21 na Vysoké škole strojního a elektrotechnického inženýrství zapsán...[12] Je to celkem pochopitelné, neboť 10. června 1921 získal na učitelském ústavu v Hradci Králové vysvědčení dospělosti v kursu pro abiturienty středních škol. Za povšimnutí stojí výborný prospěch v nepovinných předmětech – *ve vyučování hluchoněmých a na duchu slabých.* Václav Kinský pak v letech 1923 až 1925 učil na obecné škole v Chutnovce a české živnostenské škole pokračovací v Českém Dubě.[13]

V roce 1920 se opět ozvala armáda, tentokrát československá. 17. srpna byl odveden a následně zařazen k lehkému dělostřeleckému pluku číslo 52 v Josefově.[14] Vzhledem ke studiu na učitelském ústavu mu byl na jeden rok povolen odklad; současně byl Kinský přeložen k leteckému pluku číslo 1 v Praze-Kbelích (později nesoucím název T. G. Masaryka). 1. října 1921 nastupuje jako vojín k činné službě u letecké vojenské školy v Chebu. Konečně se mu splnil jeho dávný sen! V červnu 1922 absolvoval školu pro výchovu záložních důstojníků 5. divize v Jindřichově Hradci a 30. listopadu byl po vykonání čtrnáctiměsíční prezenční povinnosti přeložen v hodnosti četaře do zálohy. 1. ledna 1923 byl Václav Kinský jmenován podporučíkem v záloze a přeložen k leteckému pluku číslo 3 v Nitře (generála-letce M. R. Štefánika). V srpnu 1924 je povolán ke *čtyřnedělnímu cvičení ve zbrani,* aby byl 7. března 1925 jmenován poručíkem v záloze.[15]

Podobenka pilota Václava Kinského.

Vzhledem k původnímu vojenskému zařazení se domnívám, že Kinský sloužil jako letecký pozorovatel. Běžnou praxí v československém letectvu totiž bylo, že tuto funkci vykonávali dělostřelečtí důstojníci.[16]

1. října 1925 nastupuje Kinský jako konstruktér do továrny na letadla Avia – Miloš Bondy a spol. v Praze VII.[17] Netuší, že mu zbývá jenom devatenáct měsíců života, během nichž se ale s jeho jménem seznámí celý svět (tedy alespoň onen letecký).

Na podzim 1926 se konal v okolí Říma třetí ročník mezinárodních závodů sportovních letadel Coppa d'Italia. Předešlého roku zvítězilo Československo zásluhou pilota K. Fritsche na Avii BH-11 a v případě úspěšné obhajoby by se cenná trofej definitivně stěhovala do Prahy. Dle propozic závodu se totiž držitelem poháru měl stát ten, kdo dokáže zvítězit ve dvou jeho ročnících nebo právě v posledním, třetím.[18]

Letecká továrna Avia neponechala nic náhodě a do závodu přihlásila dva stroje BH-11 C, vylepšené modely - zvětšením nosné plochy o 1 m^2 a odlehčením o 40 kg[19] - úspěšného Fritschova letadla. Pilotem prvního s imatrikulací L-BONI byl populární JUDr. Zdeněk Lhota, druhého L-BONK Václav Bican. Svoji vítěznou premiéru si Avia BH-11 C odbyla v srpnu 1926 při závodech na letišti Orly ve Francii, kde Lhota a Fritsch obsadili prvá dvě místa.

Kromě československých letců se na pomyslnou startovní čáru na vojenském zkušebním letišti Montecellio postavili Italové Sartori a Rustici se stroji Macchi 20 (v roce 1924 získal pilot De Briganti pro továrnu vítězství v prvém ročníku) a Canzini a Giussani na jednoplošnících C. F. 2; Německo reprezentoval Sönning na typu Udet a mimo soutěž také pilot von Conta na Messerschmidtu.[20] První disciplínou byl let na minimální rychlosti, přičemž nesměla být překročena hranice 70 km/h. Závodilo se vylučovací metodou a do hlavního závodu se kvalifikovali letci v pořadí Bican (67,3 km/h), Lhota (67,7), Sartori (68,6), Rustici (69,3) a Sönning (69,9). Letoun C. F. 2 svojí rychlostí 90,5 km/h nevyhověl; mimo soutěž letící von Conta na Messerchmidtu (89,4 km/h) také ne.[21]

V přátelském duchu vedený závod narušila tragická nehoda Avie BH-11 C L-BONI, při níž v pátek 8. října 1926 zahynuli dr. Z. Lhota a mechanik R. Volejník. Úpravy v konstrukci BH-11 C vedly z důvodu bezpečnosti továrnu Avia k vydání zákazu akrobacie na tomto typu. Dr. Lhota, bohužel, toto nařízení nerespektoval a pokus o let střemhlav s plným plynem se mu i hlavnímu mechanikovi Volejníkovi stal osudným.[22]

Závody byly přerušeny a otřesená československá výprava vážně uvažovala o svém odstoupení. Tragédie byla nejen účastníky Coppa d'Italia, ale také letec-

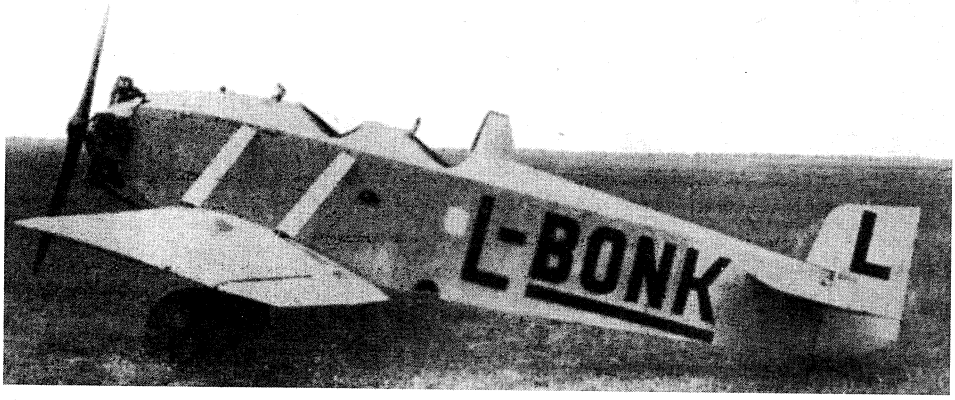

Jednoplošník Avia BH-11 C L-BONK získal řadu vítězství doma i v zahraničí.

kým světem přijímána s hlubokou účastí. Nešťastným pilotům byl péčí italského ministerstva letectví vypraven v Římě 11. října státní pohřeb a rakve s oběma těly do vlasti kromě mnoha celebrit vyprovodila doslova celá Itálie. A právě tehdy se Bican s Kinským rozhodli, že v soutěži budou pokračovat: *Původním naším úmyslem bylo vzdáti se na znamení smutku účasti na dalším závodě, později však rozhodli jsme se, že lépe uctíme památku našich padlých, zúčastníme-li se dalšího závodu a budeme hájiti čest československé vlajky, za kterou oni položili své životy.* [23] Nezbývá, než se sklonit před jejich odvahou, nota bene když: *všecky italské časopisy přinesly vylíčení neštěstí a omylem p. majora Biondiho* (předseda sportovní komise závodu, pozn. autora) *se stalo, že jsem četl své vlastní nekrology v novinách italských a později i českých a francouzských.* [24] Osud si někdy dokáže krutě zažertovat, o necelý rok později nebylo proč podobné nekrology dementovat...

K hlavnímu závodu tak ve čtvrtek 14. října na letišti Centocelle nastoupili pouze čtyři piloti.[25] Trojúhelník Centocelle-Ciampino (základna vzducholodí) – zámek Lunghezza – Centocelle o délce 33,5 km měl být obletěn devětkrát. V prvních dvou kolech byla navíc na tříkilometrovém úseku měřena maximální

Posádka vítězného letounu Václav Bican a Václav Kinský s jeho konstruktéry Miroslavem Hajnem a Pavlem Benešem (zleva).

Václav Bican s Václavem Kinským po vítězství v Coppa d'Italia roku 1926.

rychlost. Přes sportovní rivalitu, která samozřejmě v tomto prestižním měření sil panovala, působí obzvlášť v dnešní době neuvěřitelně Kinského popis přesunu účastníků v předvečer rozhodujícího klání: *Letíme do Centocelle. Vpravo od nás sympatický Sönning řídí svého Udeta a ještě dále při zemi se plazí von Conta na Messerschmittu* (sic). *Sönning se blíží k nám až na 50 metrů, pouští řízení a vesele nám i s pasažérem mává. Ohlédnu se, Vašek také obě ruce vzhůru a oba křičíme na plné kolo pozdravy svým konkurentům. To je pravé letecké kamarádství. Zítra závodíme a vynasnažíme se abychom to jeden druhému důkladně ‚naklepali', ale při tom jsme a zůstaneme přáteli, kteří si všecka svá pozorování a zkušenosti poctivě řeknou.*[26] Obávám se, že podobných příkladů vzájemné sounáležitosti bychom na konci 20. století mnoho nenalezli.

Bican s Kinským de facto již během úvodních kol rozhodli o svém přesvědčivém vítězství. Po přistání následovalo všeobecné objímání, gratulace, ovace početného obecenstva, fotografování a po oficiálním potvrzení výsledků i zisk vytoužené trofeje. O převaze Avie nad svými soupeři nejlépe svědčí skutečnost, že Rustici a Sönning (Sartori záhy pro poruchu odstoupil) získali dohromady méně bodů, než vítězný Bican.[27]

Návrat do vlasti byl triumfální a oběma letcům, konstruktérům ing. Benešovi a ing. Hajnovi i továrnám Avia - Miloš Bondy a spol. a Walter a spol. (dodala

motor do vítězného letadla) se dostalo zaslouženého ocenění. Na všeobecné nadšení z významného mezinárodního úspěchu však vrhala temný stín tragédie Lhoty a Volejníka: *Československé létadlo, pilot a motor znovu dokázali, že dovedou úspěšně čeliti výrobkům a pilotům všech států světových, máme plné právo býti hrdi na nové vítězství, kterým jsme získali republice největší dosud leteckou trofej, měli bychom jásat, však jedna myšlenka plní naše nitra: Zatím co my tu bojovali a zvítězili, dva naši druhové konali v Praze cestu poslední.*[28]

Kinský se nezapomněl o své dojmy podělit ani s občany rodného Turnova. 19. listopadu 1926 v městském divadle z iniciativy Studentstva turnovského uspořádal hojně navštívenou přednášku, spojenou s promítáním filmu Coppa d'Italia; o den později potom v restaurační místnosti sokolovny další v rámci členské schůze místní skupiny Masarykovy letecké ligy.[29]

Velice pestrý osud měla také Avia BH-11 C L-BONK, která je dnes součástí expozice Vojenského leteckého muzea v Praze- Kbelích (v objektu č. 18, kde je zavěšena nad panelem připomínajícím JUDr. Zdeňka Lhotu). Změnila imatrikulaci na OK-IZZ a až do roku 1937 sloužila letcům Západočeského aeroklubu v Plzni, kde se poté měla stát lákadlem zamýšleného leteckého muzea. Sled událostí byl však rychlejší tohoto ušlechtilého záměru, a tak okupaci strávila částečně demontována (a také poškozena) ve sklepě pod hromadou uhlí. Po válce byla složena v depozitáři Západočeského muzea, přesněji pod schodištěm nacisty vypálené a teprve v 90. letech opravené synagogy... Na lepší časy se začalo blýskat až na podzim 1967, kdy ji získala Letecká skupina při NTM pod vedením mjr. (dnes plk.) ing. Janečky.[30] Na jaře 1968 mohl Jan Sýkora st. započít s renovací Avie do její původní podoby. Zajímavostí bezesporu je, že se tak dělo v prvním patře Schwarzenberského paláce! Od října 1968 se však L-BONK opět skví ve své původní kráse ve Kbelích.[31]

Letecká továrna Avia dokázala úspěchů na sportovním poli využít také k dodávkám svých výrobků do výzbroje nejen československé armády. V roce 1926 se prosadila v Belgii, kde byly firmami SABCA a SEGA v licenci vyrobeny 44 kusy BH-21.[32] V březnu 1927 odjela skupina jejích zaměstnanců, v níž byli také Bican a Kinský, do Rumunska, kde měli v Bukurešti předvést zástupcům zdejšího ministerstva války dva nejnovější prototypy - stíhací BH-33 a zvědnou (průzkumnou) dvousedadlovou BH-28.[33]

Zdá se, že celá mise byla velice úspěšná a letcům i strojům byla věnována značná pozornost. BH-28 byla vyvinuta na popud královského rumunského ministerstva války a BH-33 se v následujících letech stala nejen páteří československého stíhacího letectva (přesněji Ba-33, která na jejím základě vznikla), ale byla licenčně produkována v Polsku a objevila se také ve výzbroji dalších armád.[34] Až přišlo úterý 31. května 1927.

Bican a Kinský vzlétli z bukurešťského letiště Pipera s plně vystrojenou BH-28 ke zkouškám minimální rychlosti, které se měly odbývat dle rumunských leteckých předpisů ve výšce pouhých 100 metrů. Průběh osudné havárie můžeme dosud rekonstruovat především z článků v denním tisku, které si však v podrobnostech navzájem odporují.[35] Omezme se tedy pouze na konstatování, že s největší pravděpodobností ztrátou vztlaku při překročení pádové rychlosti letoun prudce narazil do země a roztříštil se. Kinský měl být na místě mrtev, Bican v bezvědomí, ze kterého se již neprobral, s těžkými zraněními převezen do nemocnice. Zranění hlavy u obou pilotů by svědčilo o uváděné bezprostřední příčině jejich smrti – kulomet pozorovatele, umístěný na oběžné lafetě, se nárazem uvolnil a dal setrvačností do pohybu...

Bohužel se v případě Kinského rozcházejí dosud prozkoumané prameny také v jeho datu úmrtí. Zemřel Václav Kinský opravdu až 1. června 1927?[36] Obdobné pochyby existují také v případě Václava Bicana, kdy zpráva novinového článku[37] odporuje oficiálně uváděnému 2. červnu 1927.

V nekrolozích se objevilo tvrzení, že Václav pocházel z rodiny hrabat Kinských (potažmo Vchynských).[38] Tato novinářská kachna prokázala obdivuhodnou život-

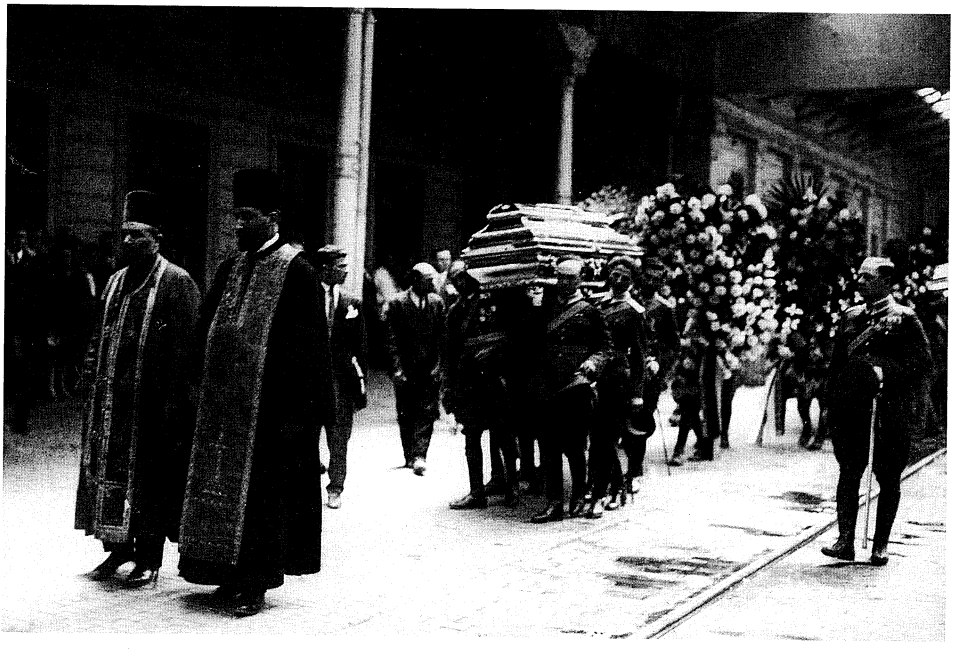

Rozloučení s ostatky V. Bicana a V. Kinského na nádraží v Bukurešti.

nost, neboť se jí podařilo proletět sedmi desetiletími až do dnešních dnů. Doufáme, že výše zmíněné řádky o kořenech Václava Kinského dovolí jejím zmoženým křídlům spočinout.

3. června 1927 byly rakve s ostatky obou našich letců péčí rumunské vlády naloženy v Bukurešti na vlak a dovezeny do Prahy. Zde se také v úterý 7. června 1927 široká veřejnost během smutečního průvodu z divizní nemocnice na Karlově náměstí, v jejíž kapli byla těla vystavena, na Olšanské hřbitovy s Václavem Bicanem a Václavem Kinským rozloučila.[39]

Jsem si vědom skutečnosti, že můj příspěvek k připomenutí turnovského rodáka Václava Kinského není zdaleka vyčerpávající. Narazil jsem na několik rozporů, které se mi při nejlepší vůli nepodařilo objasnit, a přivítám jakýkoli podnět, který by k tomu přispěl.[40]

Poznámky

[1] Městský úřad Turnov, matrika narozených, sv. 19, 1897-1906.

[2] Státní okresní archiv (SOkA) Semily, Okresní úřad (OÚ) Turnov, sčítání lidu: 1900, inv. č. 2096; 1910, inv. č. 2157; 1921; SOkA Semily, OÚ Turnov, katastr živností svobodných a řemeslných, inv. č. 129; viz také KUDRNÁČ, V.: *Adresář politického okresu turnovského,* Turnov 1903; týž: *Adresář hejtmanství turnovského,* Turnov 1913.

[3] SOkA Semily, Reálné gymnázium Turnov, katalogy 1909-1916; též Letecké muzeum - Historický ústav Armády ČR Praha-Kbely (dále: LM-HÚ AČR), Pozůstalost Václava Bicana, Př 2650 (státní český ústav učitelský v Hradci Králové, vysvědčení dospělosti pro školy obecné z 10. 6. 1921).

[4] SOkA Semily, Reálné gymnázium Turnov, katalogy 1909-1916.

[5] Městský úřad Turnov, matrika narozených, sv. 19, 1897-1906; též Vojenský historický archiv (VHA) Praha, kmenový list, roč. 1899, č. O-51/1920.

[6] SOkA Semily, Studentstvo turnovské, jednatelská kniha 1906-1922.

[7] VHA Praha, kmenový list, ročník 1899, č. O-51/1920.

[8] SOkA Semily, Studentstvo turnovské, jednatelská kniha 1906-1922, zápis z valné hromady 21. 5. 1918.

[9] Večerní České Slovo, 9, 1927, č. 126, 1. 6.

[10] SOkA Semily, Studentstvo turnovské, jednatelská kniha, 1906-1922, zápisy z 3. 8. a 21. 9. 1918.

[11] VHA Praha, kmenový list, roč. 1899, č. O-51/1920, příloha okresní doplňovací velitelství v Turnově, hl. kniha 44, assentní ročník 1917.

[12] Archiv ČVUT. Zajímavým úkazem je tiskem i úředními dokumenty přisuzovaný titul inženýra.

[13] LM-HÚ AČR Praha-Kbely, l. c., vysvědčení dospělosti pro školy obecné z 10. 6. 1921, dopis OŠV v Turnově čj. 2501 z 22. 9. 1923, dopis české živnostenské školy pokračovací v Českém Dubě, čj. 18 z 20. 4. 1925; též SOkA Semily, NŠ Chutnovka, pamětní kniha, KR-65, s. 164, 168, 170.

[14] Dislokace vojenských jednotek dle *Vojenské dějiny Československa,* 3. díl, Praha 1987.

[15] Průběh vojenské služby viz VHA Praha, l. c.

[16] LM-HÚ AČR Praha-Kbely, l. c., požitková knížka pro gážisty. Zde je v srpnu 1924 uvedeno zařazení ve funkci technického důstojníka; občanské povolání potom *IngC.*

[17] LM-HÚ AČR Praha-Kbely, l. c., výměr o pojistné povinnosti a o předepsání prémií zemské úřadovny I Všeobecného penzijního ústavu z 15. 10. 1925; též VHA Praha, l. c.

[18] OBERFALZER, Jan: *Z leteckého archivu Jihočeského muzea. Vítěz italského poháru.* Jihočeská Pravda, 31. 5. 1991, s. 4 (via laskavosti bratří mgr. Bohuslava a Miloslava Trnkových). Přes některé faktografické chyby lze tento článek doporučit pro bližší seznámení se s pilotem Václavem Bicanem.

[19] HOF, Em. - BENEŠ, P.: *Coppa d'Italia 1926.*

Letectví, *6*, č. 10, s. 246-251. Viz též článek: *Pohár Itálie definitivně dobyt*. Letec, *2*, 1926, 1. 11., s. 1. Pro následující pasáže byl využit *feuilleton Coppa d'Italia* z pera samotného Václava KINSKÉHO. Hlasy Pojizerské, *41*, 1926, č. 46, 12. 11., č. 47, 19. 11., č. 49, 3. 12., č. 50, 10. 12.

[20] Letectví, l. c., s. 250; též Letec, l. c.; též Hlasy Pojizerské, *41*, č. 46, 47. Do závodu byly původně přihlášeny dva letouny C. F. 2, mezi aktivními účastníky soutěže je však zmiňován pouze Canzini.

[21] Letectví, l. c., s. 250; též Letec, l. c.; též Hlasy Pojizerské, *41*, č. 49.

[22] Tamtéž.

[23] Hlasy Pojizerské, *41*, 1926, č. 50, 10. 12., s. 1.

[24] Tamtéž.

[25] Tamtéž, s. 2. Letouny C. F. 2 a Messerschmidt pokračovaly, jejich výsledky se však do soutěže nezapočítávaly.

[26] Viz pozn. 23.

[27] Letec, l. c.

[28] Hlasy Pojizerské, *41*, 1926, č. 50, 10. 12., s. 2.

[29] Hlasy Pojizerské, *41*, 1926, č. 47, 19. 11., s. 2; č. 48, 26. 11., s. 1.

[30] Jejími členy byli např. Jan Sýkora st., Jaroslav Křenek, Pavel Sviták či Josef Nový.

[31] Velice ochotně a nadmíru poutavě mi podrobnosti k osudu L-BONK sdělil Jan Sýkora st. Zájemce odkazuji přes malou nepřesnost v datování soutěže ve Francii v r. 1926 také na článek Šárky NAVRÁTILOVÉ: *Boska vypráví*. Letectví + kosmonautika, *44*, 1968,č. 12, s. 8-9.

[32] NĚMEČEK, Václav: *Československá letadla I (1918-1945)*. Praha 1983, s. 116; též KRUMBACH, Jan: *Avia BH-21*, in: Ilustrovaná historie letectví - edice Triáda, sv. 2, Praha 1986, s. 33-34.

[33] Letectví, 7, č. 3, březen 1927, s. 57; oficiálně měl prototyp BH-33 vzlétnout až v září 1928, Bican se však podílel na zkouškách jeho přímého předchůdce BH-21J (viz poznámka 34); též LM-HÚ AČR Praha-Kbely, l. c., kde se jedná o dva strohé zápisy z 10. a 12. 3. 1927 (snad začátek deníku?) nadepsané *Předvádění B. H. 28. 1 v Bukurešti*. Domnívám se, že byly pořízeny samotným Kinským.

[34] K Avii BH-28 podrobněji např. Letectví, 7, č. 3, březen 1927, s. 57-58; též NTM Praha, č. 445, 447; též NĚMEČEK, Václav: c. d., s. 122. BH-33 popsána např. NĚMEČEK, Václav: c. d., s. 118-120; též RAJLICH, Jiří - SEHNAL, Jiří: *Avia BH-33 - éro zlaté éry*. Historie a plastikové modelářství, *4*, 1994, č. 10, s. 2-6, č. 11, s. 2-8.

[35] Srv. např. Národní listy, Večerník - Národ, *67*, č. 150, 1. 6. 1927; Večerní České Slovo, *9*, č. 126, 1. 6. 1927; České Slovo, *19*, č. 130, 1. 6. 1927. Podrobně též J. Oberfalzer, c. d.

[36] Tento zajímavý rozpor lze sledovat dokonce i v úředních dokumentech. Pro 31. květen svědčí kromě dobového tisku např. LM-HÚ AČR Praha-Kbely, l. c., doklad o zpopelnění Pohřebního ústavu hlavního města Prahy z 9. 6. 1927; náhrada pohřebného Úrazové pojišťovny dělnické pro Čechy v Praze ze 14. 10. 1927; úmrtní oznámení rodiny a Studentstva turnovského ze 3. 6., resp. 1. 6. 1927. Pro 1. červen především VHA Praha, l. c.; LM-HÚ AČR Praha-Kbely, l. c., úmrtní list divizní nemocnice 1 v Praze II, úmrtní kniha XVII, s. 51 ze 24. 6. 1927; Vojenský historický ústav Bratislava, Vojenský historický archiv Trnava, Letecký pluk 3 gen. let. M. R. Štefánika v Nitře, denní rozkaz č. 262, 15. 11. 1927. Oficiálním datem Kinského smrti tedy je 1. červen 1927, přesto se pravděpodobnějším zdá být den samotné havárie (viz též poznámka 37).

[37] České Slovo, *19*, 1927, č. 132, 3. 6.: *Pilot V. Bican zemřel. Těžce zraněný pilot Václav Bican podlehl ve středu* (tj. 1. 6. 1927, pozn. autora) *v 9 hod. 50 min. večer svému zranění ... Kinský byl na místě mrtev ...*

[38] Srv. Národní listy, Večerník - Národ, *67*, 1927, č. 150, 1. 6.; České Slovo, *19*, 1927, č. 130, 1. 6.

[39] Podrobněji např. Hlasy Pojizerské, *42*, 1927, č. 24, 10. 6.; též J. Oberfalzer, c. d.

[40] Poděkovat jsem povinen těm, bez jejichž ochoty a laskavé pomoci by předchozí řádky nevznikly: kolegům ze SOkA Semily, především Jaroslavu Bartákovi a PhDr. Ivo Navrátilovi; ing. Petru Cenkerovi (NTM Praha); Pavlu Svitákovi (redakce L+K); ing. Janu Sýkorovi a Janu Sýkorovi st. (Letecké muzeum Historického ústavu Armády ČR Praha-Kbely); mgr. Magdaleně Tayerlové (Archiv ČVUT); mgr. Bohuslavu Trnkovi (LHS při JčM České Budějovice) a Miloslavu Trnkovi (ČGHS Praha). Snímky byly zapůjčeny díky laskavosti Letecko-historické společnosti při Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích a Leteckého muzea Praha-Kbely. Svůj článek připisuji památce docenta dr. Rostislava Nového, jehož žákem jsem měl čest být.

Robert R. NOVOTNÝ: Life in the Shadow of Wings – Václav Kinský, an Aviator from Turnov

In spite of the fact that Václav Kinský did not live up to his 29-th birthday, he managed to become an inseparable part of the history of the Czechoslovak aviation. In 1926, together with Václav Bican, they achieved a triumph with their Avia BH-11 C in the third year of Coppa d'Italia and they gained the valuable trophy for Czechoslovakia for good. At the same time they convinced the world about the competitiveness of the Czechoslovak aircraft industry. The above lines should commemorate the importance of Václav Kinský just now, when 70 years have passed since his tragic death.

(Translated by Markéta Strašrybková)

Příběh »darovnictví« krkonošského učitele Josefa Horáka

Dagmar Blümlová

Podle výkladu Josefa Horáka je jedním ze specifických rysů krkonošských koled přítomnost tzv. *darovníků* neboli *daráků*. Podíváme-li se na tyto *nositele darů* blíže, zjistíme, že to jsou obyčejní lidé různého věku, podoby i charakteru. Příznačné je, že nikdy nejsou anonymní, jejich identitu vždycky potvrzuje jméno, příjmení nebo přezdívka. S dárkem, který nesou Jezulátku, je téměř vždy spojen zárodek potenciálního příběhu, vzniklý protnutím individuálního směru (povahové rysy, povolání) a nadosobního cíle (apriorně daná povinnost obdarovat). V takto vytyčených souřadnicích chceme spatřit nejen podstatu poselství sbírky Krkonošské koledy, ale také životní úděl jejího tvůrce.

❑

Josef Horák se téměř symbolicky narodil na závěr adventu, 23. prosince roku 1883 v Rožďalovicích čp. 48.[1] Oba rodiče odtud pocházeli: otec Jan byl domkář a matka Anna, rozená Zajíčková, byla domkářskou dcerou. V Rožďalovicích vychodil šest tříd obecné školy. Učil se dobře. Drobné problémy především s kreslením a psaním zřejmě překonával houževnatostí, protože průběžné dvojky se na závěr školního roku téměř vždycky proměnily v jedničky. Šestou třídu absolvoval se samými výbornými. Poté ovšem přišla drastická proměna. Německá chlapecká městská škola v Liberci měla chlapce vybavit jazykově. Za prudkým poklesem prospěchu však lze tušit, jak byl cizím prostředím i jazykem traumatizován. Racionální základ osobnosti však i v tomto případě velel překážku přijmout a překonat. Školní rok 1897-1898 na měšťanské škole znovu v Rožďalovicích byl, jak dokládá vysvědčení se samými jedničkami, úlevným vydechnutím po předchozích strastech.[2] Zároveň to byl i poslední rok kontinuálního

pobytu v rodné obci. Natrvalo se do ní vrátil až po svém penzionování v roce 1939. Teprve potom se mohl soustředit na konkrétní díkůvzdání kořenům, s nimiž ho nikdy nepřestala spojovat pevná pouta citových vazeb. Psal kroniku Rožďalovic a řadu doplňujících místních kulturně historických témat připravoval k publikování.[3]

O budoucím povolání chytrého, pracovitého a houževnatého hocha nebylo zřejmě pochyb, zejména když u něj pan učitel Novák objevil hudební nadání a později absolutní sluch. Přání rodičů a vzor druhého milovaného učitele z obecné školy Augustina Bernarda[4] dotvořily jeho představu o budoucnosti naplněné posláním. Vstupní branou k ní byl jičínský učitelský ústav. Léta, která zde strávil (1899–1903), znamenala nejen přínos sumy znalostí a dovedností, ale především prostor pro plné rozvinutí zálib a společenské složky osobnosti. Hudba dokonale propojila oba tyto principy a učinila z nich i jakési Horákovo erbovní znamení. Hudba jako výraz radostné mysli, hudba jako spojovatelka lidských duší, hudba jako možnost harmonie v disharmonickém světě. Ve třetím roce stu-

Student jičínského učitelského ústavu Josef Horák (uprostřed) se svým orchestrem (1903).

dia založil vlastní sbor a ve čtvrtém sestavil studentský orchestr. První díl Horákových pamětí uvádí vzpomínka právě na tento radostný čas, kdy na bytě u paní Hladké žila komunita studentíků z ruky do úst ze společných zásob, zpívala u harmonia, se zápalem četla Sienkiewiczovu Potopu, prozpívanými výlety mapovala jičínské okolí a sem tam *páchala* i drobné lumpárny.[5] Ve stejném duchu vnímal i svoji vojenskou službu u 9. vojenského sboru. Absolvoval ji, jak bylo u učitelů před první světovou válkou zvykem, o prázdninách jako náhradník. Češi v tomto sboru početně převládali a tuto převahu dávali najevo hlavně zpěvem. Důstojníci k mladým *učitýlkům* chovali respekt, protože se obávali, aby o nich nenapsali do novin.[6] K posloupnosti neustále doplňovaných učitelských zkoušek způsobilosti přibyl i důležitý osobní mezník. O prázdninách roku 1909 se Horák oženil s Marií Douskovou, dcerou řídícího učitele z Vojšic.[7] Narodila se jim jediná dcera Mirka, *miláček Mirečka*, jíž psal něžné dopisy, které měly nahradit odloučení způsobené jeho vzdáleným působištěm. Když bylo dceři dvanáct let, Horák ovdověl.[8] Osobní ránu, o níž se ve svých písemnostech nikde ani slůvkem nezmiňuje, léčí zvýšenou intenzitou práce. Nevydaná láska se promítá do vztahu k žákům[9] a naplno se rozehraje až v dědečkovské roli. Třem vnučkám připisuje i svá vzpomínková vyprávění.[10]

Důležitým prvkem charakterizujícím Horákovu osobnost je účast na věcech veřejných. Nejen účast aktivní, která k českému kantorovi od obrozeneckých dob se samozřejmostí patřila, ale většinou jde přímo o aktivitu iniciující. Pěvecké sbory, orchestry, divadlo, Sokol, přednášky, drobné publikování, to byly samozřejmosti Horákova života, zaklenuté jednotným, národním cílem. Ten téměř vždy ovlivňoval i jeho individuální vnímání konkrétních situací. Je to patrné už na citovaném vojenském zážitku, který pokračoval službou v průběhu celých čtyř válečných let.[11] Nebyl nasazen na frontě a celou válku strávil na vojenském velitelství v Litoměřicích – v posledním roce jako správce vojenské tiskárny.[12] Je příznačný Horákův pohled na onu dobu, odlehčený humornými stránkami válečného života. Tuto válku nepociťoval jako národní tíži, naopak. První válečné Vánoce prožil v kruhu přátel s manželkou, která ho přijela navštívit, nikoli v rodinném sentimentu, ale v družném zpěvu a v upřímné radosti z něho.[13]

Josef Horák nežil jen svými zájmy a aktivitami. Sledoval i širší kulturní a společenský kontext, v němž se ovšem opět orientoval podle ústředního kritéria: národu prospívá – národu škodí. V prvém významu přistupoval třeba k pracím Čeňka Zíbrta a záměrům časopisu Český lid. V druhém např. odmítal jiné než domácí zdroje hudby působící na mládež, *vlasatce a big-beat* v šedesátých letech.[14] Obdobný *automatický*, generačně podmíněný konzervativismus je patrný také na hodnocení osobnosti Jakuba Demla. Připomínáme tento případ, protože překvapuje. V kontextu Horákových zájmů rozhodně nebyla v popředí soudobá básnická produkce (jeho sbory na slova českých básníků se pohybu-

jí v rozmezí Sládek – Klášterský), a tak lze předpokládat, že se k návštěvě tasovské vily dostal víceméně náhodou. *Deml mi připadal jako veliké dítě, důvěřivý, srdečný; v životě jsem neslyšel, aby se někdo tak upřímně a hlaholivě zasmál jako on, když jsem vypravoval...*[15] Živá vzpomínka s osobně pojatou charakteristikou (mimochodem jednou z nejzdařilejších) je vzápětí vystřídána přejatým poválečným Demla zatracujícím klišé. Stejně tak toporně působí hodnocení Otokara Březiny, s nímž se tehdy také krátce setkal: *bylo to jako kázání na hoře, jako hudba pramenů.*[16]

Nejzjitřenější reakcí na objektivní historické okolnosti logicky musela být Horákova odezva na osmatřicátý rok. Logiku výchozího směřování: národu hrozí záhuba, zvýraznila ještě souhra několika subjektivních zřetelů:

1. Kraj, který tak důvěrně poznal, až na samou hranici splynutí s ním, byl přímo zasažen. *Hrozné byly říjnové dny nešťastného roku 1938 pro naše Podkrkonoší. Den za dnem přinášel smutnější a tragičtější zvěsti. Bylo mi strašně, když jsem zaslechl z rozhlasu: na německé straně zůstávají Sklenařice, Tříč, Jablonec nad Jizerou, Hradsko, Poniklá a jiné ryze české obce na levém břehu Jizery až po Hrabačov u samé Jilemnice. Zvlášť mne dojal osud Jablonce nad Jizerou, kde jsem skoro dvacet let pomáhal v Sokole a Národní jednotě severočeské udržet jeho českost proti mocným německým továrníkům. A teď škrtnutím pera stalo se to malé městečko německou baštou, ze sokolovny, v níž jsme tak nadšeně sloužili myšlence Tyršově a Thalii, stal se přes noc* hnědý dům, *na radnici se dostali mladí němečtí štváči, život se stal obyvatelům peklem... Martinice, kde jsem učil, zabrány nebyly, ale již za hřbitovem byly německé šraňky.*[17]

2. Právě v této vypjaté době odchází Horák do důchodu. On, nabitý pozitivní energií k vytváření společenských hodnot, je vyřazen ze hry. *Jeho* Podkrkonoší se bude muset obejít bez jeho fyzické přítomnosti. On je však srdcem a pamětí nikdy neopustí.

3. Odchod se pro Horáka stal výzvou: teď může, teď musí být vlastencem činu. Patos toho výrazu je tentokrát na místě. Na Štěpána onoho osudového roku vysílal český rozhlas poprvé Horákovu přednášku o krkonošských koledách.

4. Jeho chlouba, originální sbírka, může sloužit nejen paměti minulosti, ale i perspektivě budoucnosti. Vánoce, čas narozené naděje, nabyly další rozměr svého poselství. Jeho přijetí přesně vyjádřil dopis přítele Václava Metelky, potomka slavného písmáka: *Na svatého Štěpána přešlo půl Sklenařic říšské hranice, abychom slyšeli Tvou přednášku. Byli jsme ve Vysokém v hostinci U Kašťáků. Ticho bylo jako v kostele a nestydím se za to, že jsem si zaplakal při tvém vyprávění a nebyl jsem sám. Děkuji Ti za sebe a za nás všechny ze srdce, že jsi na nás nešťastné vzpomenul. Moc jsi nás potěšil.*[18] Z tohoto poňa-

Josef Horák ve své pracovně.

du se stala válečná tradice – Horákův hlas prostřednictvím koled oslovoval Podkrkonoší i ve vánočním čase následujících pěti let. Citové naladění autorského textu, zdůrazněné ještě Horákovým přednesem, opravdu nemohlo nechat podkrkonošské posluchače lhostejnými: *Vzpomínám vděčně těch dobrých, zlatých horských lidí, kteří mi po léta staré koledy zpívali a odpočívají již na horských hřbitůvcích, a posílám srdečné pozdravy všem přátelům zpěvákům a horákům žijícím.*[19] Reakce byly nadšeně chápavé. *Těšili jsme se jako malé děti na dnešní odpoledne, kdy ses nám projevil rozhlasem. Myslím, že poslouchal kdekdo a s dojetím. Ano, byl to Horák, jeho hlas, řeč, procítěnost a vše ostatní. Bylo v tom i mnoho lásky k horám a zdejšímu lidu. Chytil jsi nás přímo u srdce a sám jsi byl také dojat – zvláště ke konci projevu. Živě jsme si Tě představili a přímo zbožně poslouchali – a myslím, že jsme byli dojati s Tebou. A tak to bylo asi všude, kde Tě dnes poslouchali. Domnívám se, že bylo málo přijímačů, které zůstaly dnes odpoledne v našem podhoří bez poslechu.*[20] Takovéto důkazy ohlasu Horáka nejen těšily, ale i podněcovaly k další činnosti. Kromě rozhlasových přednášek rozesílal přátelům a známým hudební úpravy koled a především první vydaný díl jejich sbírky. Tu dále doplňoval a do této práce zapojoval řadu dalších lidí. Dotazoval se, žádal, nutil ke vzpomínání. Podkrkonošské rodáky našel všude, jako např. Františka Davida v litomyšlském zámku. Od něho dostal v roce 1942 vyžádanou koledu i s *přídavkem* živé vzpo-

mínky. *Co se těch koledníků k nám nachodilo od Jilemnice (do Bořkova u Semil) a nazpívalo všelijakých koled – těch, které jsou ve Vaší sbírce, některé ještě delší. Jako kluk jsem si je pamatoval lépe, protože jsem chodíval také po koladě, ale dál jsem se s kluky neodvážil než do Bystrého nebo na kraj Peřimova, když nebylo moc sněhu.*[21]

Celé válečné období je příznačně zarámováno dvěma Horákovými díly, vydanými Josefem Krbalem. Na začátku stojí slavné *Krkonošské koledy*, vydané v Lázních Bělohradě (kam byl Krbal *vypuzen* z Vrchlabí)[22] v roce 1939, na konci přepracovaná varianta rozhlasové přednášky *Vánoční povídání o koledách v Podkrkonoší*, vydaná už ve Vrchlabí v roce 1945.[23] Tak se *doba smutku* stala vrcholem Horákovy nejúspěšnější cesty, objevitelské cesty sběratele do té doby neznámých krkonošských vánočních písní.

Horák si byl ohlasu i významu své sbírky dobře vědom a ze všech sil se snažil dosáhnout knižního vydání její druhé, obsáhlejší části. Toto úsilí však bohužel nepřineslo výsledek a stalo se jeho celoživotním traumatem. V polovině padesátých let se prostřednictvím dr. Scheuflera spojil s Ústavem pro etnografii a folkloristiku ČSAV v Praze. Tehdejší vedení pověřilo dr. Rychnovou a dr. Jecha, aby rukopis druhého dílu Koled zhodnotili. Horák, vzhledem k svému ověřenému zájmu o Podkrkonoší, byl zároveň požádán o spolupráci s ústavem.[24] Ani vrcholná národopisná instituce vydání druhého dílu Krkonošských koled nepomohla, nicméně zprostředkovala jedno setkání, jež v Horákově životě sehrálo velmi důležitou úlohu, setkání s Jaromírem Jechem, pozdějším nejvýznamnějším odborným propagátorem krkonošské kultury. Inspirativnost jejich vztahu byla obapolná. Jech vděčil Horákovi za *objevení* Věnceslava Metelky, který v jeho práci představoval jedno z hlavních témat.[25] Společně vydali studii o Metelkových koledách v kontextu krkonošských koled lidových.[26] Vděčnost staršímu příteli Jech prokazoval nejen ve své hojné korespondenci s ním, nejen ve snaze najít vydavatele druhého dílu Koled, ale především ve vytrvalých pietních připomínkách Horákovy práce po jeho smrti.[27]

V roce 1965 Horák zkoušel štěstí ve Státním hudebním vydavatelství. Když mu však sdělili, že sbírka má *výlučně povahu folkloristickou*, ocitl se znovu v mrtvém bodě.[28] Podnikl tedy ještě jeden, poslední pokus. Vzhledem k výchozí náboženské podstatě koled je nabídl České katolické charitě. Čím víc se nachyloval jeho čas, tím více lnul k myšlence, že toto bude cesta ke konečnému naplnění díla, které ho provázelo téměř celý život a které mu bylo v pestré směsici všech zájmů a aktivit nejmilejší. Rukopis měl vzorně připravený v několika verzích. V jedné z nich, krásně vázané a ilustrované G. Pluhařem, byl na titulním listu tužkou připravený nápis: *Vydala Česká katolická charita v Praze 196.* . Výmluvnou a smutnou neobsazenou tečku poslední číslice letopočtu se po otcově smrti (10. června 1968) snažila doplnit jeho dcera Mirka Mikolášková. Čes-

ká katolická charita zamýšlela vydat oba dva díly sbírky zároveň. V jednání byla výše nákladu, text byl zřejmě už po korekturách. Byl však podzim roku 1968. Těsně před Vánocemi byl rukopis vrácen s tím, že ho *není možno umístit v tiskárně.*[29]

V poválečných letech, kdy *Koledy* Horákovi přinášely víc starostí než potěšení, přesunul svůj tvůrčí zájem na psaní vzpomínek.[30] Tematická proměna se při hlubší sondě nejeví tak radikální jako při prvním pohledu. Obě cesty mají totiž společný cíl i společné východisko. Pro Horáka je v obou případech cílem zachování svědectví o lidech určité doby a východiskem epické pojetí světa. To znamená, že Horák vnímá sebereflexi člověka skrze příběh, jehož jedinečnost

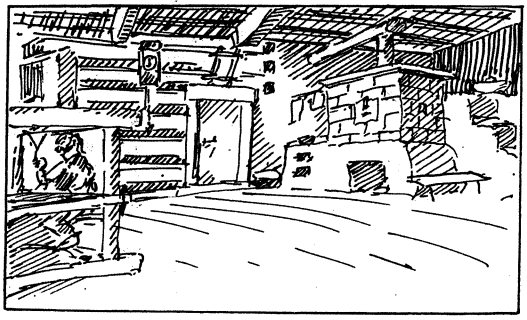

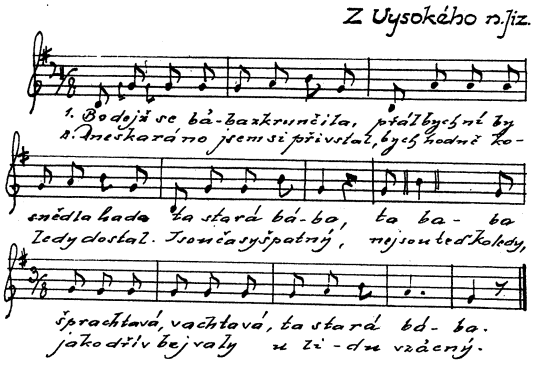

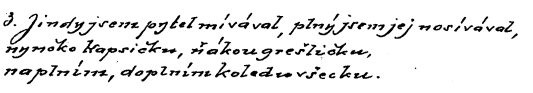

Z vázaného rukopisu Krkonošských koled.

může být zopakována, a tudíž zachována, pouze prostřednictvím jazyka. Při sběru koled, jež jsou epické svou podstatou (a u krkonošských koled se toto tvrzení ještě znásobuje), vždycky uvažoval i celkový kontext jejich realizace: za jakých okolností a jakým zpěvákem byly zpívány, jaké byly reakce na ně, co všechno se ve spojení s koledními obchůzkami mohlo přihodit atp. To, že právě tento přístup nalezl ohlas u spolupracovníků i čtenářů Horákových Koled, dokazuje obecně platnou lidskou, zvláště pak lidovou zálibu ve vyprávěných příbězích, jež si lze živě představit a stát se tak jejich účastníkem. V případě *koledních příběhů*, které už se staly nenávratnou minulostí, je jejich evokace přirozenou, mnohdy intuitivní a bezděčnou obdobou proustovské, intelektuální cesty *hledání ztraceného času*.[31]

V krkonošském lidovém prostředí byla citlivost k tomuto způsobu projevu obzvlášť vyvinuta. Pojem *poudačka* nemá v žádném jiném regionu přesný ekvivalent. Je to regionální specifikum, které Horáka už při příchodu do Krkonoš oslovilo nejzřetelněji, neboť s ním svou povahou naprosto souzněl.[32] Šest rukopisných knih *Šplechtů a poudaček* má sice jasné směřování paměti do budoucnosti (všechny díly jsou věnovány vnučkám jako památka na dědečka), postrádá však chronologický postup klasických memoárů. Horák není historik. Tematická šíře rozsáhlého textu obsahuje přesně to, co inzeruje název: vyprávění příběhů. První část má zřetelnou tendenci *odvyprávět* příběhy, které Horák ve svém životě pociťoval jako nejdůležitější. Tato vyprávění často nějakým způsobem souvisejí s koledami. Postupem času v dalších dílech přibývají *poudačky* nejrůznější provenience: dávné horácké příběhy, rodinné anekdoty, kulturně historické obrázky, jazykové žerty a konečně i anekdotické příběhy slyšené zcela evidentně od profesionálních vypravěčů v médiích nebo přejaté z oblíbených kolujících historek a anekdot. Jestliže v prvních částech oscilují všechna vyprávění kolem osobnosti vypravěče, v částech závěrečných nalézáme mozaiku, zdánlivě bez jakéhokoliv dostředivého působení. Už od čtvrté části každou knihu Horák považuje za poslední a s pečlivou pozorností ji uzavře. Jako milovník pořádku i příběhů – ukončených atributů lidského života – počítá své dny a je připraven. Jako by si vysloveně nepřál být zaskočen uprostřed díla, ukončuje zdaleka nepopsanou pátou knihu definitivním *Dopsáno 18. března 1963*. Přesto o Vánocích následujícího roku otvírá další prázdný sešit. Proti v půli přeťaté práci se jistí tím, že zaznamenává výhradně drobnosti. Mnohé už i po několikáté opakuje, ale přesto píše dál. Překročil osmdesátku svého věku a čekal. Nikdy v životě nezahálel, proto finále svého velkého osobního příběhu zaplňuje drobnými příběhy lidí, kteří vždy byli a jsou kolem něho. Možná, že právě to je potvrzení vlastní existence: Vyprávím, tedy jsem.

❑

V charakteristice života krkonošského lidu v minulém století a na počátku století dvacátého se všechny prameny shodují na pojmech chudoba a dřina.[33] Josef Horák si při svém příchodu do tohoto kraje jako prvního znamení povšiml, že se tu málo zpívá. Záhy rozšifroval příčinu danou právě jmenovanými pojmy a dostal se tak na stopu koledám, písním, vyjadřujícím jediný, největší svátek v životě horských tkalců.[34] Svou časovou vymezeností a jedinečností měly možnost nastřádat v sobě velkou sílu výpovědi o životě svého kraje. Tváře, nálady, charaktery, a především lidské slabosti probleskují z roje rekvizit každodenního života. Příběhy v originálních konvolutech spojené s příběhem Prvým o novorozené betlémské naději.

Když Josef Horák na začátku 20. století přišel do Podkrkonoší, předpokládal, že tu jen *překlepe zimu*.[35] Těch *zim* však nakonec byly tři desítky. Dřív, než se nadál, ho kouzlo kraje chytilo do svých osidel. Příslib osudového splynutí si ostatně nesl už ve svém *horském* jméně. Rovněž i v houslovém pouzdře, neboť tam spočívaly housle vyrobené Věnceslavem Metelkou. Jabloneček (*mně se to deminutivum vždycky moc líbilo,* zapsal ve *Šplechtech a poudačkách III*) byl v roce 1909 místem plným poezie vlastenectví a samozřejmě i poezie okolní přírody. Staré Prajsko, *posezení s dobrými přáteli, což byli vlastně samí učitelé*,[36] podzimními tóny zbarvené údolí Mumlavy přes Vilémov do Rokytnice a konečně doba, kdy *zbělel Kokerháč* a *zamrzá Jizera*.[37] Pak nastal čas *plný poezie, ztichlý, pohádkově zasněžený, blikajícími petrolejovými lampami osvětlený, které tlumeně prosvítávaly i přes záclony oken*.[38] Evokaci dávné idyly nepůsobil jen zpětný pohled stárnoucích pamětníků. Vánočním časem tradičně kulminoval krkonošský běh roku jak za Horákova pobytu, tak i dávno, dávno před ním.[39] Svědectvím této kontinuity byly právě vánoční kolední písně. To závěr jejich živé tradice stačil Horák svou sbírkou zachytit. Skutečnost, že se do této práce pustil s tak výjimečnou vervou, má příčiny stejně tak objektivní jako subjektivní.

Počátek 20. století byl stále ještě ve znamení apelu ke sbírání svědectví materiálního a duchovního života lidu, který vědecky artikuloval závěr století předchozího.[40] České učitelstvo bylo pomyslnou prodlouženou rukou národopisných snah, vedoucích z pražského univerzitního centra. Horák vytušil, že ze své sběratelské cesty bez výrazných předchůdců vytěží originální hodnotu. *Sbírka byla pro hudebníky a folkloristy přímo objevem, neboť se domnívali, že ubozí tkalci a horští chalupníčkové vůbec nezpívají*, zhodnotil výsledek svého usilování po letech.[41] Svou vrozenou schopností vnímat základní hodnoty života a vytříbeným pozorovacím talentem pochopil, že jsou to právě koledy, v nichž kraj vysoko položených vesniček s nízkými baráčky, kamenitými políčky brambor, zelí a lnu, s cípky louček *pro kozu* a monotónním klapotem tkalcovských stavů *hledal posilu v té noci*.[42] Krkonošskou koledu chápal nejen jako atribut vánočního

obřadního kontextu, ale především jako útvar, který jediný přesně zrcadlil půlstoletou kontinuitu každodennosti krkonošského lidu a stal se tak ilustrací jeho života. Podle vlastních vzpomínek slyšel první krkonošskou koledu v Jablonci od paní Anny Hnykové, která pocházela z Vojtěšic a zpívala mu *namlouvačskou* koledu *Přišli jsme k vám na koledu, abyste nám dali dceru.* Odtud se odvinuly cesty k dalším pamětníkům a k dalším koledám. S výjimečností krkonošského pojetí Vánoc souvisí i fakt, že zpěváci byli jen málokdy ochotni zpívat koledy mimo vánoční dobu. Tvrdívali, že by si na nic nevzpomněli, až o Vánocích *to přijde samo*. Když dostatečně vešlo ve známost, o co pan učitel Horák usiluje, což bylo především v době jeho martinického působení, chodilo k němu *koledovat* množství koledníků. Vyslechl – a zřejmě i obdaroval – všechny, i když se sběratelské kořisti nedočkal, protože téměř všichni přicházeli s nejznámějšími a nejrozšířenějšími koledami *Co jsem se smutnej natěšil* nebo *Zastavte na malou chvíli*. Sbírka narůstala především zásluhou vyžádaných koledních textů. Zdůrazňujeme slovo textů, neboť se domníváme, že jakkoliv muzikanta Horáka zajímala i hudební podoba koled, těžiště jejich významu viděl právě ve slovesné rovině. V tomto smyslu byly kronikou, pamětí, divadlem, příběhem, anekdotou, charakteristikou, popisem a především výrazem komunikace určité lidské pospolitosti.[43] Ne všechny z koled Horákovy sbírky nesou tíži tohoto nákladu. Jeho *Krkonošské koledy* (rozuměj i jejich druhý, nevydaný díl) samozřejmě obsahují i okruh tradičních vánočních koled (jak nábožných, tak i žertovných), jež jsou v českém národním kontextu obecně známy.[44] I v tomto případě však místy probleskne drobná, avšak specificky krkonošská modifikace. Na prvním místě ji představuje akcentovaná chudoba. Ježíšek *v chudobě žádá pomoci*,[45] *chudý je, nahý je, trpí zimu*,[46] dokonce mu *tekou slzy, okolo jeslí je všecko zmrzlý, všude zima, vítr věje, co se s Jezulátkem děje, Panno Maria?*[47]

Zejména poslední, dokonale realistický obraz ukazuje, jak přirozeně krkonošská koleda transponuje betlémskou scénu do svého prostředí. Koledníky od Jezulátka nedělí předěl času ani místa. Pocit blízkosti je vzájemný: i Ježíšek, *jenž je v Betlémě narozený o půlnoci, laskavým okem kouká zrouna k Jablonci* (srovnej pozn. 45). K cestě do Betléma potom koledníky nevede zvědavost ani napětí očekávání, ale princip potřebnosti a sounáležitosti, jimž tak dobře rozumějí. I jejich chudoba má přesné, konkrétní vyjádření. I jim je zima, jsou potřební a netají se tím, že spoléhají na koledního výtěžek. Jsou připraveni ho získat i jinými způsoby než koledním prosbou. Může to být i věcná výzva, přesně evokující představu v mrazu přešlapujících koledníků:

Máte-li co, poneste,
dlouho nás tu nedržte.
Máme nohy přemrzlý jako sochory.[48]

nebo

Boty mám roztrhaný,
a kabát rozpáraný,
zima se mnou tluče,
dejte koledu hojnou,
ustrňte se nade mnou,
hladem se mi pláče.[49]

Zpravidla žertovné výhrůžky nabývají v tomto světle tíživějšího akcentu jak v konstatování *kde nám nic nedají, nemůžem hrát*[50], tak v rozhořčeném *Jestli mně zpívat nedáte, velikou škodu poznáte. Potluču hrnce, mísy, měděnce, rendlíky, bendlíky, malý a veliký, co ještě více.*[51]

Zajímavým specifickým rysem je skutečnost, jak se v krkonošských koledách odráží pocit neustále se zhoršující situace, a to v celkovém národním kontextu.[52]

Jsou časy špatný,
nejsou teď koledy,
jako dřív bejvaly,
u lidu vzácný.

Jindy jsem pytel míval,
plný jsem jej nosíval,
nynčko kapsičku,
ňákou grešličku.[53]

nebo

V Čechách nouze a bída,
můj Ježíšku, koleda
špatná byla.[54]

To, jak kolední texty operativně reagovaly na rok od roku zhoršující se situaci, je zvlášť patrné na koledě ze Sklenařic:

Letos to přec nedopadne
nebo je maso drahý,
řezníci si naříkají,
že velký akcíz platí,
lacino chtí koupiti,
draho maso prodati.[55]

Líčení bezperspektivní situace však ani v tomto případě není samoúčelným nářkem, nýbrž věcným *viděním* dílčího obrazu skutečnosti, jejíž celistvost sjednocuje *obraťme se k Ježíškovi*[56] a také praktická aplikace tohoto ústředního směru:

Kdo nám dá koledu,
jako by dal Bohu.[57]

Věcně realistický vztah ke koledě jako k výjimečné možnosti alespoň jednou do roka nadlehčit těžký životní úděl se přenáší i přímo do vlastních příběhů koled.

Mladej Piroch chce se dostat
taky do nebe,
dělá Ježíškoj punčochy,
ať ho nezebe.[58]

Krkonošská koleda nikdy neidealizuje, zato velice přesně a citlivě vnímá pojmy právo a povinnost. Koledník i betlémské dítě mají právo být obdarováni. Darovníci, obrazy reálných horských obyvatel, mají povinnost obdarovat. V tomto smyslu jsou darovnické koledy i *návodem* pro ty, jež koledy přijímají: vyjděte nám, potřebným koledníkům, vstříc podle svých možností, neboť jenom tak si vaše duše zaslouží odměnu. Sami koledníci této vstřícnosti napomáhali především volbou repertoáru, to znamená, že *znali své lidi*. Horák tuto zkušenost využil v koledních obchůzkách v Jablonci nad Jizerou, které organizoval od roku 1909. S koledou chodili členové Sokola a její výtěžek vždy věnovali Národní jednotě severočeské. Stejně jako kdysi lidoví koledníci i tito věděli, jakou koledu kde mají zpívat: ve zbožných rodinách zbožné, ve veselých nevážné, v muzikálních se překonávali v sólových partech a pro pražské hosty jabloneckého hotelu Paříž vybírali tzv. *nóbl čísla*.[59]

Obecně se největší popularitě těšily koledy zalidněné známými postavami a jmény a odehrávající se v konkrétním, důvěrně známém prostředí. Svědčí o tom převládající počet darovnických koled, jež těmto požadavkům nejvíce vyhovují. Za nimi hned následují koledy o *nešťastných kvasnicích*.[60] Okruh darovnických koled se těšil takové vážnosti, že mohl být i součástí kostelního repertoáru. Uspokojoval totiž především základní lidskou touhu spatřit sebe sama v kontextu vánočního, nadčasového poselství.[61] Každá darovnická koleda je vlastně konvolutem jmen, proměňujících se od vesnice k vesnici a vážících na sebe specifika individuální (*ta kulhavá Kateřinka, Pepík Berků v velkém spěchu dělá kanafas, starej Havlík vymazuje ten širokej vůz, Tonda Hajnů, ten je chytrej*) i obecná. V koledě ze Studence např. darovníci nesou *utěrky, košilky, plyš, párečky, jitrničky, rozinky, cukrovinky,* na Vysocku *kožich, vořechy, suchý dříví, pytel mechu do chlívka,* v Stromkovicích *jabka, hub zástěru, dvě housky*, z Přívlak zas *kyselo, pár vilímčat, hrnec tvarohu, čtyry vajíčka*. V Bratrouchově ani to darovníci neměli, ukradli tedy alespoň obecnímu slouhovi kozla:

Bratře, já už kozla mám,
držím ho za rohy,
podej mně honem provaz,
svážeme mu nohy.

Jen se měj ochotně k tomu,
ať já ho na záda vemu,
ať odejdem honem pryč,
kozel mečí čím dál víc.[62]

Co místo, to jiné darování, odlišnému sociálnímu kontextu nastavené zrcadlo. Posluchač koledy chtěl slyšet *živé noviny* své obce, chtěl se však jimi zároveň pobavit. Tak jako kdysi nejstarší druh lidové zábavy, frašku, vytvořily obrazy lidských klopýtnutí, skutečných i pomyslných, bavil se krkonošský horal karikaturami svého horečného pachtění a usilování: *Anežka Čmuchálkova smažila jitrničku tomu nebeskému pánu na maličkém rendlíčku*, ovšem těsně před jesličkami výsledek jejího usilování *popaď pes*. Stejně dopadla i *Mařenka pulmistrova*, která *pár kuřátek schystala, časně si přivstala,* avšak přestože je *svázala za nožičky, vyletěly jí z košíku ven.*[63] *Jeden helvít* z Krosnova (podle víry byl v jiných obcích *helvít* obměňován) zase *šel tam s velkejma brůlema, chtěl vědít, co tam kdo nes, to do Betléma. A v té chvíli flaňk na brůle a na šraňk si napích vůle, zůstalo mu jak hrnec viset na kůle.*[64] Všichni spěchají, o něco usilují, před cílem zakopávají, padají, své dary ztrácejí nebo jsou o ně připraveni, mléko se rozlévá, krupička vysype, *inštrumenty* pokazí. Výsledný obraz zcela jistě není budován jen pro kotrmelce a karamboly samé. Přehlídka hektického usilování zástupu lidiček, postrkovaného vnitřním apelem jedním směrem, dokonale odráží právě horský pohled, resp. nadhled na hemžení lidského světa, maeterlinckovskou *plíseň ve vráskách země*.[65] Mnohonásobně dokládaný zmar díla či úmyslu těsně před cílem je jen svéráznou variantou sysifovského tématu ve specifických podmínkách kraje, tvrdostí podmínek vychovávajícího k realistickému, zároveň však chápavému a k slabostem člověka shovívavému pohledu na svět. Závěrečná osmá sloka *Kalcouské koledy* z Přívlak (2. díl) by mohla představovat shrnutí všech darovnických variací:

Každej nesem, co jsme měli,
my chudý kalci,
chtěli jsme ti vzít na plínky
plátýnko v ranci.

Chyběla by nám příze,
nejsou na ni peníze,
tak ti nesem to, co máme,
jen samou svízel.

Osobitou variantou specificky krkonošské vánoční *svízele* je problém *nešťastných kvasnic*. Tento tematický okruh zmiňuje i Čeněk Zíbrt ve *Veselých chvílích v životě lidu českého* a Josef Horák ve svých přednáškách zpravidla o něj opíral a rozvíjel myšlenku o chudobě Krkonoš a výjimečnosti místního pojetí vánočních svátků. Zatímco jiné kraje ve svém obřadním roce nabízely více příležitostí k dobrému jídlu a pití (srovnejme např. jihočeská posvícení či moravské

hody), obyvatel Krkonoš měl možnost jedinou. Celoroční čekání ji zhodnocovalo a proměňovalo v téměř kultovní záležitost. Dominantou rok na uzdě držených chutí byly koláče. O jejich kvalitě, někdy dokonce o jejich existenci, rozhodovaly kvasnice. Nosívaly se v tekutém stavu z pivovarů, občas i od pochybných překupníků. Připočteme-li k tomu prosincový mráz, jeví se uchování kvasnic v použitelném stavu a tudíž i perspektiva koláčů jako zázrak. Napětí očekávání výsledku spojené s vystupňovanou chutí na dobré jídlo se mohlo snadno proměnit v negativní energii zklamaného vzteku. Právě tuto fázi – opět podle místních podmínek – variují koledy o *nešťastných kvasnicích*. Jejich příběhy jsou koncentrované, celistvé, mají svůj úvod, gradaci, vyvrcholení i koncovku. Také v nich se objevují skupiny lidí i rekvizity horácké každodennosti, obojí je však důsledně vymezeno jednou rodinou. Příběhy opět slouží k pobavení posluchačů, ale tentokrát v jiném smyslu než darovnické písně. Nesou v sobě totiž prvek výstrahy, proto se jejich osnova i dikce téměř shoduje s principem kramářské písně.[66] Expozice věrně, krok za krokem sleduje přípravu koláčů, jež by mohla být chápána přímo jako výrobní návod. Dynamika daná především frekvencí slovesa však už tají napětí:

Štědrý ráno
se přibližuje
v rychlosti,
žena kvasnice
lije do hrnce
ze soudku.

Já točím mouku,
žena odvárku
míchala,
já rozvaluju,
žena pozadu
posejpá.

Já běžím k peci,
žena k lavici
stahuje,
já rychle sázím
a pec nasázím
koláčů.

Kouknu já k zádu,
dou-li mně vzhůru
koláče,
vezmu lopatu,
chci vzít pokrutu,
nemohu.[67]

Pokud se prokáže, že *kvasnice nedobrý byly* a *koláče se jim srazily*, je předem jasné, že v tomto stavení nebudou Vánoce svátkem lásky. *Sedlák s karabáčem* požene *selku s pláčem* slovy: *Cos to, sloto, upekla, sněz si to hned za tepla.*[68]

Rozruch způsobený v postižené domácnosti nezůstane utajen očím celé obce:

Děti též přeukrutně
plným hrdlem řvaly,

takže lidé z vesnice
pořád se sbíhali.
Ptal se jeden druhého,
co se u Bryndy stalo,
až přišli do domu,
tu spatřili jsou Bryndu,
jak zacpal ženě hubu
hadrem od dýmníku.[69]

Intimním průhledem do rodinných vztahů koledy o *nešťastných kvasnicích* zpravidla končívají. Splnily svou kataraktickou roli, podtrhly jedinečnost okamžiku a hlavně všemu způsobenému neštěstí neupřely rozměr naděje: zase za rok... Tyto koledy jsou s darovnickými provázány realitou dávného krkonošského společenství. Jestliže se nepovedly koláče na statku, kde jedině se pekly, nemohli chudí koledníci dostat svůj díl. Horská koleda zákony horské pospolitosti ctí. Na *křtinách* Ježíška se jednou do roka sešlo společenství bohatých i chudých, mazaných i hloupých, dobráků, šizuňků, nešiků, prostě lidí nedokonalých, spojených *dobrou vůlí* Vánoc. V průběhu ostatního roku neměli mnoho příležitostí ani času na chvilku vymezenou slovu příběhu. Nejen po koláčích, ale i po něm vyhladověl osamělý a do práce zapřažený horal. Na krkonošských koledách - nezřídka mají i dvacet, třicet slok - si tento půst mohl vynahradit. Poezie těchto příběhů je neokázalá. Nemá zvonivý rým ani pohádkové obrazy. Důsledně se drží lidských cest, odevzdaně včleněných do reliéfu krajiny. V přítomnosti desítek místních jmen je zakotveno citové pouto a v blízkosti k nebeskému dítěti potvrzení správného směru. Milovník příběhů Josef Horák se v Podkrkonoší objevil v době, kdy celistvost obrazu byla už vážně ohrožena. Pokusil se jej svou sbírkou uchránit pro budoucí časy. Příběhem svého poslání se zmocnil příběhů krkonošského koledního poselství.

Poznámky

[1] LA PNP Staré Hrady, fond Josef Horák, opis křestního listu ze 7. září 1899.
Na školních vysvědčeních se pravidelně uvádí chybné datum narození 22. 12. Pozůstalost J. Horáka je uspořádaná (J. Bílek 1990), je uložena ve třinácti archivních kartonech a LA PNP ji v roce 1989 předala Horákova dcera Mirka Mikolášková.

[2] LA PNP Staré Hrady, fond J. Horák, vysvědčení.

[3] LA PNP Staré Hrady, fond J. Horák, *Z Rožďalovic na přelomu století, Rožďalovice - příspěvky k dějinám města* (rukopisy).

[4] V poděkování za věnovanou sbírku Krkonošských koled v roce 1924 (v této době Horák rozesílal svým přátelům vázanou rukopisnou verzi sbírky) napsal starý pán Horákovi: *Bude mi upomínkou na nejmilejšího mého žáka*. LA PNP Staré Hrady, fond J. Horák, Dopis A. Bernarda J. Horákovi z roku 1924.

[5] LA PNP Staré Hrady, fond J. Horák, *Šplechty a poudačky I.*

[6] Tamtéž.

[7] LA PNP Staré Hrady, fond J. Horák, kopulační list.

[8] Marie Horáková zemřela 11. 2. 1924. LA PNP Staré Hrady, fond J. Horák, osobní výkaz. O dva měsíce později Horák na vlastní žádost odešel z Výchovně vzdělávacího ústavu pro mravně vadné hochy v Dobřichovicích u Prahy, kde působil od 1. února 1921 do 7. dubna 1924 (LA PNP Staré Hrady, fond J. Horák, vysvědčení způsobilosti ze 7. 5. 1924). Vrátil se znovu do Podkrkonoší a z předchozího sběru koled začal pořádat sbírku.

[9] Kromě desítek dopisů vděčných žáků *nezapomenutelnému panu učiteli* jsou konkrétním důkazem jeho pedagogického mistrovství dva díly *Občanské výchovy,* které vyšly v letech 1924 a 1925. Jsou sestaveny z autentických dětských písemných projevů, za nimiž je zřetelně znát zdroj moudrého a citlivého vedení.

[10] LA PNP Staré Hrady, fond J. Horák, *Šplechty a poudačky I – VI.* Je to šest rukopisných svazků, vázaných J. Rajmanem a vybavených půvabnými úvodními akvarely E. Koháka.

[11] Sloužil u pěchoty jako šikovatel, později jako rotný, od 27. 7. 1914 do 28. 10. 1918. LA PNP Staré Hrady, fond J. Horák, osobní výkaz.

[12] Podléhalo mu třicet sazečů a čtyři knihaři, kteří denně vydávali *Militärkommandobefehl*. LA PNP Staré Hrady, fond J. Horák, *Šplechty a poudačky VI.*

[13] LA PNP Staré Hrady, fond J. Horák, *Šplechty a poudačky III.*

[14] Srovnej např. dopis Horákova přítele Břetislava Finka režisérovi televizního medailonu *Kantor* Jiřímu Průchovi. Šlo o pořad věnovaný Horákovým osmdesátinám, natočený v říjnu 1967 a vysílaný 7. ledna 1968. LA PNP Staré Hrady, fond J. Horák, dopis B. Finka J. Průchovi z r. 1968 a scénář Kantora.

[15] Vzpomínka na návštěvu u Jakuba Demla není datovaná. Setkání se muselo uskutečnit před rokem 1929 (rok Březinova úmrtí). Přítomen byl ještě O. Babler a nejmenovaný profesor, zřejmě iniciátor celé akce. LA PNP Staré Hrady, fond J. Horák, *Šplechty a poudačky IV.*

[16] Tamtéž.

[17] LA PNP Staré Hrady, fond J. Horák, *Šplechty a poudačky III,* kapitola *Z doby smutku*. V Martinicích Horák učil do pololetí roku 1939. Srovnej nepodepsaný článek nazvaný *5. února se Martinice loučily s odcházejícím Josefem Horákem* v Krkonošském obzoru ze 7. února 1939.

[18] Vlastní dopis není součástí korespondence, ale Horák jej cituje ve svých vzpomínkách. LA PNP Staré Hrady, fond J. Horák,*Šplechty a poudačky IV, Milá vzpomínka.*

[19] LA PNP Staré Hrady, fond J. Horák, *Podkrkonošské koledy – rozhlasové pásmo.* Pořad byl vysílán 22. 12. 1940 v odpoledních hodinách (15.10 – 15.30). Režíroval jej Václav Růt a Horákovo slovo doplňovala harfa (Marie Brožová) a koledy zpívané J. Šorfou.

[20] LA PNP Staré Hrady, fond J. Horák, dopis Ladislava Kavana J. Horákovi z 22. 12. 1940.

[21] Tamtéž, dopis Fr. Davida J. Horákovi z 10. 6. 1942.

[22] LA PNP Staré Hrady, fond J. Horák, strojopisný podklad pro rozhlasový pořad z roku 1966.

[23] V roce 1940 vyšla knižně Bartošova úprava čtrnácti koled z Horákovy sbírky – J. Bartoš: *Pokoj, štěstí, zdraví! Lidové koledy z Podkrkonoší pro zpěv a klavír I.* Lázně Bělohrad 1940. V prosinci 1941 vyšel v časopise Český ráj a Podkrkonoší pod značkou Kra. (= J. V. Kučera) článek o Horákově sběratelské činnosti *U sběratele krkonošských koled* (s. 15-19).

[24] V té době byl i spolupracovníkem Ústavu pro jazyk český v rámci státního výzkumu nářečí. LA PNP Staré Hrady, fond J. Horák, korespondence Ústavu pro jazyk český s J. Horákem z let 1957-1968.

[25] Ze samostatných publikací je nejdůležitější J. Jech: *Věnceslav Metelka. Ze života zapadlého vlastence.* Praha 1977.

[26] J. Horák – J. Jech: *Koleda Věnceslava Metelky v krkonošské lidové tradici.* Český lid, *45,* 1958, s. 7-17. Studie představuje nejvýznamnější syntetizující pohled na slovesnou i hudební stránku krkonošských koled.

[27] Deset let po Horákově smrti vytvořil sugestivní fikci besedy, *která v této podobě vlastně neproběhla*, a znovu oživil téma nevydané části Horákovy sbírky. J. Jech: *Na besedě s Josefem Horákem.* Krkonoše, *11,* 1978, s. 25-27. O rok později Horákův život a dílo připomněl výborem z jeho literární pozůstalosti: *Vo zloděj ích a mrtvý bábě, Na místě bóžim, My tu takový pancký mena nevedem, Dyž sou stejný mena.* Krkonoše, *12,* 1979, s. 28-29.

[28] LA PNP Staré Hrady, fond J. Horák, dopis Státního hud. vydavatelství J. Horákovi z roku 1965.

[29] Tamtéž, dopisy vydavatelství České katolické charity M. Mikoláškové z 12. 8. 1968 a dr. Mikoláškovi z 30. 1. 1969.

[30] V dopise Jiřímu Nehybovi píše o stesku nad úmrtím matky a při té příležitosti zmiňuje, že *má přes čtyři sta stran vzpomínek*. LA PNP Staré Hrady, fond J. Horák, dopis J. Horáka J. Nehybovi z roku 1953.

[31] Na obdobné východisko slovesného tvoření Věnceslava Metelky, jednoznačně vedené snahou slovem fixovat nezadržitelně uplývající čas a podmíněné specifikou horáckého života, upozorňují studie J. Blüml - D. Blümlová: *Dvojí hlas z* probuzených *Čech. (Pokus o netradiční interpretaci kantorského deníku a biografie).* Opera historica, *4,* 1995, s. 223-236, a tíž: *Věnceslav Metelka - Matěj Balcar. Pokus o literární interpretaci.* In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 9. Semily 1996, s. 43-56.

[32] Obdobný proces nastal u pravověrného Jihočecha Františka Jílka-Oberpfalcera, jazykovědce specializovaného na lidovou mluvu a nářečí, který při svém pobytu v Podkrkonoší (manželčině rodišti) okamžitě přejal místní *hlas*. Výrazem tohoto vztahu se stala kniha *Jak žili naši otcové*, vydaná roku 1946. Místní nadšený ohlas na ni i vřelý vztah k autorovi převyšoval povědomí o Jílkovi a jeho práci na jihočeské půdě. K tomu D. Blümlová: *František Jílek-Oberpfalcer (1890-1978).* In: Výběr z prací členů historického klubu při Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích. Roč. 27, s. 209-215. Jílek s Horákem se dobře znali. *Staly se mi také ty hory osudem*, napsal Horákovi rodák z Růžova na Českobudějovicku. LA PNP Staré Hrady, fond J. Horák, dopis F. Jílka-Oberpfalcera J. Horákovi z roku 1959.

[33] Srovnej LA PNP Staré Hrady, fond J. Horák, texty rozhlasových přednášek a fond V. Metelka, deníky. Dále pak J. Horák - J. Jech: *Koleda Věnceslava Metelky,* F. Bachtík: *Koleda z Podkrkonoší.* Český lid, 15, 1906, s. 142, konečně i J. Š. Kubín: *Lidové povídky z českého Podkrkonoší.* Praha 1922, 1926 a Č. Zíbrt: *Veselé chvíle v životě lidu českého.* Praha 1950, s. 491-493. Skutečnost tvrdého horského života odrážejí i reakce obyvatel samých, např.: *dala jsem vám za pravdu. Téměř ve všech* (rozuměj koledách - D. B.) *odráží se ta horská chudoba*. LA PNP, fond J. Horák, dopis A. Adamové J. Horákovi z 8. 2. 1968.

[34] LA PNP Staré Hrady, fond J. Horák, strojopis rozhlasového pořadu k Horákovým 75. narozeninám, připraveného J. Jechem.

[35] LA PNP Staré Hrady, fond J. Horák, scénář filmu Kantor.

[36] LA PNP Staré Hrady, fond J. Horák, dopis Dufka J. Horákovi z 11. 12. 1967.

[37] Tamtéž, dopis Finkovic J. Horákovi z prosince roku 1967.

[38] Tamtéž, dopis Josefa Blažka J. Horákovi ze 4. 1. 1968.

[39] Kromě Jablonce nad Jizerou Horák působil v Kruhu, Roztokách u Jilemnice a posléze v Martinicích.

[40] Srovnej především Hostinského interpretaci lidové písně jako psychologického a sociologického dokumentu (O. Hostinský: *36 nápěvů světských písní českého lidu.* Praha 1892, a *Česká světská píseň lidová.* Praha 1906.) Dále i *Povídky,* jež sebral na Moravském Valašsku dr. V. Tille. Praha 1902 a konečně i Tillův spor o Kubínovu sbírku krkonošských pohádek na stránkách Slavie (Slavia, *4,* 1925/26, s. 99-122 a 294-313). K tomu D. Blümlová: *Václav Tille a počátky české folkloristiky.* In: Jihočeský sborník historický. Sv. 60-61, 1991-92, s. 60-69.

[41] LA PNP Staré Hrady, fond J. Horák, rozhlasový pořad z roku 1966.

[42] Tamtéž, *Bejvávalo,* vánoční rozhlasové pásmo b. d.

[43] Srovnej Horákovy poznámky a scénáře rozhlasových pořadů o krkonošských koledách.

[44] Klasickými betlémskými a pastýřskými náměty, srovnatelnými i v jiných regionech, se nebudeme v této stati zabývat.

[45] *Ještě něco nového,* z Vojtěšic, 2. díl *Krkonošských koled.* V citacích ke koledním textům uvádíme název, místo a 1. (vydaný) nebo 2. (rukopisný) díl Horákových *Krkonošských koled.*

[46] *Já malý přicházím koledovat,* z Martinic, 2. díl.

[47] *Co se zjevilo,* z Tříče, 2. díl.

[48] *Máte-li co, poneste,* z Benecka, 1. díl.

[49] *Poslechněte dále,* ze Sklenařic, 1. díl.

[50] *Vzhůru, pacholátka, vzhůru vstávejte,* z Martinic, 1. díl.

[51] *To sem si dnes,* z Roudnice u Křížlic, 2. díl. Zápis obsahuje připisek: *Takto ji v roce 1957 ještě zazpíval jeden z posledních pamětníků doktoru Jaromíru Jechovi Adolf Čivrný, nar. 1888 v Roudnici u Křížlic.*

[52] Schopnost z horské izolovanosti vidět tendenci celonárodního kontextu zřetelněji než z městského centra je patrná i na díle krkonošských písmáků, u Věnceslava Metelky především.

[53] *Bodejž se bába zkrunčila,* z Vysokého nad Jizerou, 1. díl.

[54] *Máte-li co, poneste,* z Benecka, 2. díl.

[55] *Slavnost velká nám nastala,* ze Sklenařic, 1. díl.

[56] Tamtéž.

[57] *Hoši, honem, vzhůru půjdem,* ze Sklenařic, 1. díl.

[58] *Starej Havlík vymazuje ten širokej vůz,* ze Studence, 1. díl.

[59] LA PNP Staré Hrady, fond J. Horák, *Šplechty a poudačky I.*

[60] Horák uvádí pořadí specifických krkonošských rysů takto:
1. Slova a výrazy, které označují už zmizelou realitu (odvárka, pokruta, odmlad, křechtík, ciplišek atp.)
2. *Nešťastné kvasnice.*
3. Přítomnost daráků či darovníků.
Srovnej např. *O koledách,* scénář rozhlasového pořadu in: LA PNP Staré Hrady, fond J. Horák. Koncepce našeho textu se opírá především o epické, příběhové zvláštnosti, proto specifickému pojmosloví nevěnuje zvláštní pozornost. Nářeční specifika jsou ostatně prvoplánovým signálem každého regionálního textu.

[61] Postavy darovníků v krkonošském pojetí, tj. vybavených i jinými atributy než vyžaduje běžný pastýřský kolorit, jsou i součástí krkonošských betlémů. I tímto tématem se Horák zabýval. Srovnej LA PNP Staré Hrady, fond J. Horák, články o krkonošských betlémech. Jejich zvláštnosti zmiňuje i Č. Zíbrt: *Veselé chvíle v životě lidu českého.* Praha 1950, s. 511 an.

[62] *Nastal nám den veliký,* z Bratrouchova, 2. díl.

[63] *Copak je to za znamení,* z Vysokého, 2. díl.

[64] *Ještě něco nového,* z Vojtěšic, 2. díl.

[65] Kvůli tomuto pohledu *zhůry* se např. zmiňovaný Václav Tille stal jedním z prvních českých *alpistů*, aby si dobovou filozofickou skepsi vůči harmonickému vztahu člověka a přírody mohl potvrdit vlastním vysokohorským zážitkem.

[66] Síla příběhů koled o špatných kvasnicích nejvíc souzněla s Horákovým zájmem o vyprávěnou epiku. Tady nejvíc chápal a také nejvíc srovnával. Objevil např. textovou shodu mezi nejznámější krkonošskou koledou *Zastavte na malou chvíli, hospodáři* a *Posvícenskou* ze sbírky Karla Weise *Český jih a Šumava v písni* (1928–1941). Úvahy, které k tomu případu vyslovil, potvrzují jeho schopnost komparace. Při pořádání obou dílů své sbírky vycházel i ze znalosti sbírky Sušilovy, cituje i Čeňka Holase a Františka Bartoše. Jindřichův *Chodský zpěvník* (1928–1933), s autorovým věnováním, je součástí archivního fondu J. Horák v LA PNP Staré Hrady. Kromě základních sbírek českých a moravských písní Horák znal i kolední produkci Florianova staroříšského Dobrého díla.

[67] *Štědrý ráno se přibližuje,* z Benecka, 1. díl.

[68] *Poslechněte, co se stalo na horách,* z Víchové nad Jizerou, 2. díl.

[69] *Nastal nám den veselý,* ze Sklenařic, 1. díl.

Dagmar BLÜMLOVÁ: Riesengebirgslehrer Josef Horák

Josef Horák (1883-1968) war ein klassisches Beispiel des gebildeten Lehrers, der sein ganzes Leben der regionalen Kulturarbeit einweihte. Er wurde in Rožďalovice geboren, wo er auch im Ruhestand lebte, aber die meisten Jahre seines aktiven Lebens durchlebte er im Riesengebirgsvorland (vor allem in Jablonec nad Jizerou und Martinice). Seine Tätigkeit besteht aus drei zusammenhängenden Bestandteilen: aus der pädagogischen, musikalischen und heimatkundlichen Arbeit. Die wichtigste und reichste war aber seine völkerkundliche Tätigkeit. Er sammelte vor allem Volksweihnachtslieder. Seine Sammlung zählte fast dreihundert Lieder, von denen nur ein Drittel unter dem Titel Riesengebirgsweihnachtslieder (Krkonošské koledy, Lázně Bělohrad 1939) ediert wurde. Das spezifische Merkmal der Riesengebirgsweihnachtslieder liegt vor allem in ihrer Realität. Daraus kann man das alltägliche Leben des armen Bergbewohners in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts kennenlernen.

(Übersetzt von Doz. Dr. František Bosák)

Krkonošský spolek a jeho význam pro poznání regionu

František Jirásko

Při rozvoji cestovního ruchu a turistiky i v kulturním vývoji Krkonoš a jejich podhůří sehrál významnou roli - převážně kladnou - německý *Krkonošský spolek se sídlem ve Vrchlabí.*[1] Přesto dosud nebyla publikována důkladnější česká práce o jeho existenci a činnosti. Není tomu tak bohužel ani v německé regionální literatuře, krom několika příležitostných statí k výročím spolku,[2] které mají nekriticky oslavný charakter. Pokud je nám známo, chybí na toto téma závažnější pojednání i v produkci krajanských sdružení z doby poválečné.

Z našich autorů se dějin spolku dotkli tři autoři, byť okrajově, ve vztahu k vrchlabskému Krkonošskému muzeu, archivu a galerii. Práce Emila Flégla je stručná a informativní.[3] Popularizační charakter má i stať Miloslava Bartoše.[4] Fundovanější a důkladnější je práce Jiřího Švece.[5]

Předkládaná stať je výsledkem studia, shrnutého v autorově diplomní práci o činnosti spolku, doplněná o poslední závěrečné období let 1930 až 1945.[6] Na jejím základě vznikly některé popularizační články, publikované v časopisu Krkonoše.[7] Chce předložit přehled o vývoji spolku a seznámit s jeho činností organizační, kulturní a další, která měla mnoho pozitivních rysů přes dobově podmíněné nacionalistické tendence. Neklade si nárok činit tak zcela vyčerpávajícím způsobem, aby prostorově příliš nezatížila jubilejní číslo tohoto vlastivědného sborníku. Z tohoto důvodu tu také čtenář nenalezne potřebné celkové informace o činnosti slezské větve Krkonošského spolku *(Riesengebirgsverein - Sitz Hirschberg),* které jsou rámcově shrnuty u některých polských autorů.[8]

❑

Vznik horských spolků v Evropě a habsburské monarchii

Záliba v horském cestování se stala pro řadu lidí na přelomu minulého a našeho století záležitostí nikoli jednorázovou. Také potřeba vytváření podmínek pro tuto činnost, jako budování cest, značení, vydávání turistických map a průvodců, poskytování služeb a vzájemná pomoc, vyvolala vznik celé řady spolků, klubů a organizací, v nichž dle podmínek oblasti některá činnost převažovala. Postupně se vytvořilo i povědomí, že krásná příroda je návštěvníky hor ohrožována, a tedy nutnost ji chránit. I tento prvek ochrany přírody pronikl do programů těchto sdružení a klubů.

Jako první organizace tohoto druhu je připomínán alpinistický klub, založený v Londýně roku 1852. Podobné kluby pro Alpy vznikly v Rakousku roku 1862, ve Švýcarsku a Itálii roku 1863 a konečně koncem šedesátých let i v Německu.[9]

Značnou pozornost vzbudily i Tatry. Spolky, jež zde vznikly, jsou do jisté míry předobrazem a vzorem pro tutéž činnost v Krkonoších. Po prvních úvahách roku 1869 vznikl roku 1873 Uherský karpatský spolek - *Magyar Országi Karpátegyesulet* se sídlem v Kežmarku, později v Levoči a Spišské Nové Vsi. Uplatňoval se v něm značně silně prvek spišsko-německého etnika. Spolek měl silnou sekci se sídlem ve Vratislavi. Náplň činnosti hodně koresponduje s pozdějším Krkonošským spolkem. Vedle organizace turistiky a horolezectví s vůdcovskou službou to byla vědecká činnost, organizovaná Karpatským muzeem, činnost výzkumná a ochranářská, stavba chodníků, chat a podobně. Reprezentantem činnosti spolku byla ročenka (46 svazků z let 1874 až 1917).

Téměř paralelně, také roku 1873, zahajuje činnost polské *Towarzystwo Tatrzańskie*, se sídlem v Krakově a s tiskovým orgánem *Pamętnik Towarzystwa Tatrzańskiego* (1876 až 1920).[10]

Pokračujeme-li v chronologickém výčtu horských spolků této doby, potom musíme jmenovat turistický svaz pro Saské Švýcarsko (1877). Krušnohoří dostává svůj spolek v roce 1878.[11]

Zakládání spolků tohoto charakteru souvisí s celkově uvolněnější politickou situací po přechodu k ústavnímu životu a rakousko-uherském vyrovnání v habsburské monarchii. Tyto organizace byly pouze nepatrným článkem celého systému spolkového života, jak se počal vyvíjet v 60. a 70. létech.

Počátky Horského spolku pro Čechy a založení krkonošské sekce

Koncem sedmdesátých let, roku 1879, vzniká v Praze myšlenka jediného *Horského spolku pro Čechy (Gebirgsverein für Böhmen),* který by měl ve všech horských oblastech své poboční spolky neboli sekce a řídil jejich činnost.

Eduard Rudolf Petrák, jednatel Krkonošského spolku.

I v Krkonoších se v tomto období spojuje několik proudů iniciativy ve společný tok, jenž přináší vznik organizace. První ohnisko se vytváří ve Vrchlabí, kde ještě před založením *Gebirgsvereinu* dochází zásluhou Eduarda Rudolfa Petráka, řídícího učitele na Krausových Boudách (dnešní Labská), ke svolání schůzky v hostinci Kristiny Posnerové. Zde se krystalizuje přípravný výbor pro založení spolku. Tvoří ho vedle Petráka Josef Czerweny, Franz Schreier, Franz Thallmayer, Heinrich Ther, Fritz Wonka a Rudolf Suske. Začátkem dubna 1880 vydává Petrákův přípravný výbor výzvu k založení spolku, krkonošské sekce *Gebirgsvereinu für Böhmen.* Je otištěna v místním tisku: *Trautenauer Zeitung, Trautenauer Wochenblatt a Reichenberger Zeitung.*

Druhý impuls vychází z podkrkonošské metropole, města Trutnova, ale vrchlabské prvenství nezastiňuje. Z pera odborného učitele Johanna Böhma vyšla 16. 2. 1880 v Trautenauer Wochenblatt výzva s podobným zaměřením.

Třetí ohnisko, též v povodí řeky Úpy, Maršov a Svoboda, reprezentované podnikatelem v papírenském průmyslu, Prosperem Piettem de Rivage, je pro počátek i další vývoj spolku neméně důležité. Jeho představitel dodává hnutí ekonomickou jistotu a společenskou váhu ve vrstvách finančně silného německého měšťanstva, bez nichž by aktivita skupiny intelektuálů kolem Petráka a Böhma byla planá.

Dne 11. dubna 1880 dochází k ustavení vrchlabské sekce *Gebirgsvereinu für Böhmen* za účasti Vrchlabí (Josef Czerweny, Adolf Schreier, Rudolf Suske, Franz Thallmayer, Heinrich Ther a Fritz Wonka), Maršova (Prosper von Piette, Adolf Züttner), Horního Starého Města (Ignaz Ettrich), Trutnova (Franz Kubelka) a Krausových Bud (Eduard Rudolf Petrák).

Tato skupina připravila první valnou hromadu ve Vrchlabí na den 13. června 1880 v hotelu *Zum Mohren* (dnes je v tomto domě na náměstí umístěna městská knihovna a základní umělecká škola). Účastnilo se jí čtyřicet osob. Na tomto shromáždění prohlásili Maršovští a Trutnovští, že přistupují k vrchlabské sekci, aby nedocházelo ke zbytečnému tříštění sil. Sekce Krkonoše zvolila předsedou Franze Tallmayera, jeho zástupcem byl Prosper von Piette, prvním jednatelem Eduard Rudolf Petrák, druhým jednatelem Ignaz Ettrich, pokladníkem Anton Rotter, správcem muzea a knihovny Viktor Cypers von Landrecy, členy výboru Karl rytíř z Bergenthalu, Wilhelm Pohl a Heinrich Wonka.[12] 25. července 1880 proběhla mimořádná valná hromada, po níž započala vlastní cílevědomá činnost spolku.

Ta byla organizována v sekcích podle jednotlivých míst. Později byly sekce přejmenovány na místní skupiny *(Ortsgruppen).* Vznikly na různých místech v Krkonoších i podhůří a jejich počet kolísal mezi dvaceti až třiceti. Některé z nich měly jepičí život a činnost byla velmi často závislá na silných jednotlivcích, kteří kolem sebe soustřeďovali členskou základnu sekce. Když tato osobnost odešla, znamenalo to i konec skupiny. To je příznačné třeba pro skupinu Zvičina *(Berg Switschin)*, která se objevuje v seznamech roku 1914 v čele s Franzem Josefem Jirasekem, učitelem v Mostku.[13] Její život končí za čestnou tabulí padlých roku 1916 ve světové válce,[14] na níž je uváděno jméno tohoto pilného vlastivědného pracovníka, redaktora třídílné německé vlastivědy Vrchlabska.[15] Existence této skupiny je zároveň dokladem toho, že rozsah spolkového území je zpočátku značně rozlehlý. Jeho samozřejmou součástí bylo i Broumovsko se svou silnou sekcí - roku 1890 měla 86 členů.[16] Spolek v Broumovských stěnách stavěl cesty a pilně značkoval. Němým svědkem této činnosti je kamenný rozcestník na Hvězdě se směrem na Hejšovinu v Kladsku s patrnými iniciálami spolku: *ÖRGV.* Tato oblast je popsána i v prvním oficiálním průvodci spolku, díle Petrákově.[17] Mezi místa, kde byla tradičně silná organizace, patřilo vždy sídlo spolku Vrchlabí (roku 1890 - 175 členů, 1930 - 784 členové), dále Trutnov (1890 - 131 člen, 1930 - 799 členů) a Maršov I - II (1890 - 140 členů, 1930 - 255 členů).

Problémy s udržením skupin byly v některých menších, ale důležitých místech v horách. Tak došlo ke spojení skupin Černý Důl, Čistá v Krkonoších a Fořt v jednu pod jménem *Silberbachthal* (Stříbrný potok), k zániku vlčické skupiny apod.

Pro počáteční období je příznačné, že spolek hledal příznivce a členy z řad krajanů i mimo hranice mocnářství - například v Bělehradě nebo Konstantino-

poli, skupiny vznikaly i v Liberci, Praze, Vídni a Slaném. Později vzdálenější skupiny zanikly a počet se ve dvacátých letech konstituuje na 25 až 26.

Růst členské základny měl svá období vzestupů a poklesů, z nichž nejhlubší byl v období první světové války.

Pohyb počtu členů byl vedením spolku pečlivě sledován a je součástí téměř všech výročních zpráv, neboť členské příspěvky tvořily vždy podstatnou část jeho hospodaření. Postupně se vytvořila poněkud nedemokratická diferenciace členstva na tři skupiny podle výše členského příspěvku. Počátkem devadesátých let byl udělován titul zakladatele *(Gründer)* po složení jednorázového příspěvku 50 zl., později 100 zl. a dále nejméně 100 K ročně. Tito *zakladatelé* v počtu 22 osob vytvořili jakousi výlučnou společnost kolem rodiny majitele panství Vlčice Huga Wiharda. Patřili sem i další členové rodiny velkoprůmyslníka Prospera Piette de Rivage a jejich osobní přátelé z řad továrníků a šlechty ze Slezska i Rakouska. Sekce nesla název *gardová* a po válce se rozpadla.

V letech poválečných se vytváří další skupina, tzv. podporovatelé *(Förderer).* Ročně platili také vyšší příspěvek než ostatní řadoví členové, ale měli právo bezplatného odběru ročenky RGV. V roce 1930 ze 4088 členů bylo 208 zakladatelů a 956 podporovatelů. Na členských příspěvcích bylo vybráno 44 751 Kč, což byla zhruba třetina všech příjmů. V roce 1937 měl spolek z 3581 členů 492 podporovatelů, doznal tedy značného úbytku.

Významnou událostí v životě spolku byly každoroční valné hromady (*Generalversammlung,* později *Hauptversammlung*), pořádané obvykle v polovině kalendářního roku. Na nich se hodnotila vykonaná činnost a vytyčovaly zásadní úkoly. Zastoupení měly všechny sekce dle klíče, udaného nahoře. Jejich sympatickým rysem bylo, že se konaly každoročně v jiném sídle místní skupiny (sekce). Ta se snažila potom reprezentovat. Později v předvečer valné hromady organizovaly místní hostící skupiny tzv. pozdravné nebo vlastenecké večery (*Begrüssungsabende* nebo *Heimatabende*) s různorodým programem. Někdy je tvořila jen volná společenská zábava, jindy vystoupení umělců a ochotníků s pěveckými nebo recitačními čísly. V Hostinném připravili ochotníci představení jednoaktové operety J. Offenbacha, na Rennerových Boudách ukázky lidového folklóru s citerovou hrou apod. Vlastní jednání počínalo obvykle ráno a končilo obědem a přípitky.

Vedle delegátů a hlavního výboru nechyběli ani hosté, zástupci obcí a okresních úřadů, ale také většinou nejvyšší představitelé spřátelených spolků, slezského a ještědskojizerského. V přednášení zpráv se vystřídali prezident, jednatel, správce muzea a knihovny, pokladník. Později nechyběly ani zprávy o studentských noclehárnách, spolkovém domově, stavu cest a horské službě.

Po obědě si často účastníci vyšli na kratší procházku. V Žacléři si prohlédli okolí města, v Broumově posoudili kvality nové spolkové cesty v prostoru Hvěz-

dy, rytíř Karl Berger von Bergenthal, majitel Lázní Fořtu, využil valné hromady k propagaci lázní.

Pokus o periodizaci dějin spolku

V historii spolku můžeme pozorovat určitá období, ve kterých je práce spolku charakterizována zvláštními rysy a převládajícím druhem činnosti. Je to dáno především celkovým vývojem hospodářským a politickým, který se zde velmi citlivě odrážel, a potom podmínkami zvláštními, místního charakteru. Sem patří situace v Krkonoších, vliv vedoucích osobností apod.

Chronologicky dlouhé období od založení roku 1880 do konce 2. světové války, to je pětašedesát let, je proto možné rozdělit do pěti nestejně dlouhých úseků a vytvořit tak periodizaci spolkových dějin:

I. Založení RGV a vytváření předpokladů pro činnost (léta 1880 - 1887)
II. Budovatelská aktivita (léta 1887 - 1912)
III. Období stagnace a narůstání nacionalistických prvků (léta 1912 - 1918)
IV. Intenzívní regionální činnost a vzepětí nacionalismu (léta 1918 - 1930)
V. Poslední desetiletí a zánik spolku (léta 1930 - 1945)

Pokusme se nyní tyto etapy charakterizovat:

Viktor Cypers von Landrecy, továrník v Hartě, mecenáš a správce Krkonošského muzea a knihovny.

I. období let 1880 až 1887 je příznačné svou počáteční neujasněností ve vztahu k mateřskému spolku, jehož sekcí se Krkonošský spolek stává.

Po počátečním nadšení dochází k celé řadě potíží a problémů, se kterými museli zakladatelé a funkcionáři bojovat. Již po uplynutí prvního dvouletého funkčního období E. R. Petrák konstatoval, že předpokládaný zájem o členství v těch kruzích, jež by měly spolek podporovat, není veliký. Měl na mysli především vrstvy zámožných podnikatelů, hoteliéry a majitele bud, kteří by byli stálými mecenáši rozsáhlé a náročné činnosti. Počet 427 členů po jedenapůlleté náborové činnosti byl malý ve srovnání s mladším severním sousedem slezské oblasti Krkonoš, který už v té době čítá 1500 členů. A přece členský příspěvek dvou zlatých od jednotlivce je zatím hlavním zdrojem pro financování začínající poměrně široké aktivity. Finanční potíže jsou také příčinou toho, že na přechodnou dobu je omezeno vydávání spolkového časopisu *Riesengebirge in Wort und Bild* (Krkonoše slovem i obrazem) na dvě čísla ročně proti plánovaným čtyřem nebo dokonce některými členy požadované měsíční periodicitě.[18]

Velmi kriticky vyznívá i vztah k tzv. mateřskému spolku, *Gebirgsvereinu für Böhmen,* jenž sice požaduje za každého člena ročně z příspěvku jeden zlatý, ale tím končí veškerý zájem o sekci. Členy je kritizována skutečnost, že za prostředky z Krkonoš rostou stavby v Krušnohoří, jako třeba rozhledna na Klínovci. Proto z usnesení valné hromady 29. června 1884 v Trutnově dochází k oddělení krkonošské sekce. Vzniká samostatný spolek s názvem *Oesterreichischer Riesengebirgs-Verein (OeRGV)* se sídlem ve Vrchlabí.[19] Je zajímavé pozorovat tuto odstředivou tendenci, porovnávat ji s opačnými směry za změněné politické situace po první světové válce a rozpadu Rakouska-Uherska a hledat jejich příčiny, na které později ukážeme.

Zde byl také přijat nový spolkový statut, jenž se s malými změnami a doplňky stal základem jeho organizační činnosti. Spolek sestával ze sekcí, které byly samostatné a podléhaly jen valné hromadě. Mohly být zakládány kdekoli v Rakousku při počtu nejméně deseti členů. Členský příspěvek dva zlaté se rozděloval tak, že 1 zl. 50 kr. zůstávalo sekci. Hlavní výbor tvořil první a druhý prezident, první a druhý zapisovatel a jednatel, pokladník, správce muzea a knihovny, redaktor spolkových publikací a předsedové jednotlivých sekcí. Jeho funkční období bylo tříleté. Ve valné hromadě spolku měla každá sekce na prvních deset členů dva hlasy, na každou další desítku jeden hlas. V sekcích měl každý člen spolku aktivní i pasivní volební právo, místo a hlas ve schůzích sekcí, nárok na jeden exemplář spolkových publikací a k používání spolkového majetku.[20]

Rakouský krkonošský spolek měl štěstí, že v jeho počátcích stáli lidé s patřičným rozhledem, jeho práci dokázali dát směr a pro nastíněné perspektivy uměli získat další osobnosti, které je podepřely hospodářsky a finančně. Je to

skupina inteligence, v níž zvlášť čestné místo zaujímají učitelé, profesoři, úředníci a kněží.

Program činnosti je nastíněn v přednášce Eduarda Rudolfa Petráka na zakládajícím shromáždění sekce Maršov I – II, otištěné ve spolkovém časopise.[21] Vychází ze srovnání české a slezské strany Krkonoš se dvěma obchodníky s obrazy. Jeden vlastní velký honosný výklad a slušné výdělky, přestože nemůže mnoho nabídnout. Druhý má sice množství obrazů na prodej, ale žádný výklad, a tedy ani kupující. Česká strana Krkonoš je ta druhá, pěknější, ale návštěvníky dosud neobjevená.

Hlavním úkolem Krkonošského spolku je pozvednout blahobyt krkonošského obyvatelstva. Toto přání je Petrákem míněno upřímně, bez jakéhokoli nacionalistického omezení, i když pracoval jako učitel německých dětí na Krausových Boudách, později v Maršově. Mezi obcemi, jež se mohou stát zámožnými letovisky, jmenuje i chudé české vesnice, jako Benecko, Štěpanice, Křížlice. Cestu k hospodářskému povznesení vidí v příchodu cizinců, hostů a turistů, kteří přílivem finančních prostředků zmnoží počet pracovních příležitostí a výdělků pro všechny, chudé i bohatší.

Na prvním místě je zapotřebí ulehčit návštěvu hor. Znamená to dobré přístupové silnice a cesty, železniční a omnibusové spojení do center ve Špindlerově Mlýně, Peci a jinde. S tím je spojena potřeba dokonalé orientace, tedy ukazatelů, směrovek a značek. Návštěvníci očekávají vhodně upravená odpočinková místa, ochranné přístřešky a zařízení v horách. Zalesněné vrcholy žádají rozhledny s orientačními tabulemi a dalekohledy.

Dále je nutná popularizace letovisek, a to nejen dvou nejznámějších (Špindlerův Mlýn a Janské Lázně), ale i deseti až dvaceti dalších. Pohostinství nemá patřičnou úroveň. Je třeba začít už u jmen zařízení a dávat jim vhodné krajové názvy. S tím je spojeno i řešení nedostatku cestovní literatury, průvodců a map. Spolek musí mít na paměti také péči o přírodu a klimatologická pozorování.

Spolek by měl podle Petráka rovněž organizovat vlastivědné bádání, zejména dějepisné a jazykové. Centrem by se měla stát spolková knihovna a muzeum, tribunou autorů a badatelů spolkový tiskový orgán, přinášející vedle zpráv o životě spolku závažné vědecké práce.

Pro plnění těchto náročných úkolů je třeba zajišťovat finanční prostředky vytvořením takzvaného rezervního fondu ze sbírek, darů a vlastní činnosti sekcí. Ve vnitřní činnosti je třeba pamatovat na pořádání společných exkurzí, výletů, zlepšování aktivity členů o shromážděních a na přednáškovou činnost.

Program a pracovní náplň v mnohém připomíná Uherský karpatský spolek a Towarzystwo Tatrzańskie. To není k hanbě zakladatelů, ale svědčí o jejich informovanosti a rozhledu. Krkonošský spolek se také stává kolektivním členem Uherského karpatského spolku,[22] udržuje s ním kontakty a vyměňuje publika-

ce, podobně jako s celou řadou dalších horských spolků a turisticko-vlastivědných společností, které v tomto období vznikly nebo teprve zahajovaly svou činnost.

Celkově možno říci, že program vycházel poučeně z místních podmínek a potřeb; postrádal národnostní ohraničenost, jež do něj byla později zanešena a narostla až do obludných rozměrů.

Bylo zahájeno budování cest v horách, v Petrákově redakci začal vycházet spolkový časopis *Das Riesengebirge in Wort und Bild* (Krkonoše slovem i obrazem), položeny základy pro budování vědecké instituce – muzea s knihovnou, archivem a galerií. Toto období končí náhlým odchodem Petrákovým do Prahy, když byl přeložen na německou školu na Královských Vinohradech.

II. období let 1887 až 1912 jsme nazvali obdobím budovatelské aktivity po právu. Zpřístupňování Krkonoš se rozvíjí budováním dalších turistických cest, financovaných spolkem nebo prostřednictvím správ panství a obcí, získaných pro tuto činnost. Ve spolupráci se slezským RGV vycházejí první turistické mapy Krkonoš a základní dílo průvodcovské literatury o Krkonoších, Petrákův ilustrovaný průvodce.

Pod vedením Guido Rottera se rozvíjí síť studentských nocleháren, založená roku 1884, která přesáhla rámec oblasti a rozšířila se na území celého Rakouska-Uherska i Německa. V čele spolku stojí osvědčení funkcionáři Prosper Piette de Rivage, vrchlabský děkan Wenzel Weber, Josef Wurm, Gustav Brath, Quido Pohl a další.[23] Ve vedení časopisu *Riesengebirge in Wort und Bild* od roku 1887 pokračoval nástupce Petrákův Johann Böhm, cvičný učitel na trutnovském učitelském ústavu, profesor a později okresní školní inspektor.[24] Rok 1912 je důležitým mezníkem, kdy vedení spolku dochází k závěru, že síť cest v Krkonoších je dostačující a nebudou tedy budovány další nové. Ukazuje se, že není tak těžké nové cesty budovat, jako je udržovat a opravovat.

III. období let 1912 až 1918 je poznamenáno neblahou politickou situaci před a během světové války. Roku 1912 byl učiněn pokus o zdokonalení práce spolku její dělbou. Při hlavním výboru vznikly pracovní skupiny pro udržování cest a značení, pro spolkové výlety, pro fotografování Krkonoš, pro přednášky se světelnými obrazy, pro dopravu a pro publicistiku.[25]

Vlastní spolková práce s příchodem války však stagnuje pro ochromení členské základny. Mnozí členové odcházejí na frontu a zde je čeká smrt. Od loajálně prorakouského stanoviska přechází spolek zvolna na pozice německého nacionalismu, jehož prvky můžeme pozorovat již v období předcházejícím.

Je podlomena hospodářská základna činnosti, ustávají jakékoli styky s *brüdervereiny* ve Slezsku i Jizerských horách. Dokonce v roce 1916 není svolána ani pravidelná roční valná hromada. Místo ní se koná pouze rozšířené zasedání hlavního výboru 14. června v hostinci Bílá růže v Trutnově.[26] Nejmarkant-

něji se ochromení sil projevilo v poklesu počtu členů roku 1917 na 749 řádných a 187 zakládajících, zatímco v roce 1914 bylo 1325 členů a 77 zakládajících.

Ve IV. období let 1918 až 1930 docházelo k podstatným změnám v původní koncepci vypracované Petrákem. Vytvoření samostatného československého státu byla skutečnost pro většinu německých obyvatel našeho pohraničí nepřijatelná a ponižující. Důsledky se objevily i v Krkonošském spolku, který se mění v nacionálně obranný spolek s důrazem na udržení jednoznačně německého charakteru Krkonoš. Souvisí s tím i změna názvu na *Deutscher Riesengebirgsverein (Sitz Hohenelbe).* Noví funkcionáři, vrchlabští profesoři dr. Karl Schneider a dr. Wilhelm K. Fischer, první jako správce muzea a druhý jako knihovník a archivář, jsou hlavními nositeli této tendence.[27] Při opakování fráze o nepolitičnosti a zdůrazňováním *kulturních*, tj. nacionalistických cílů se činnost soustřeďuje hlavně na budování muzea, knihovny a archivu, organizování pracovníků historické vlastivědy kolem ročenky RGV, vycházející od roku 1912, jejíž ráz se po válce poněkud změnil.

Po zestátnění lesů vedl spolek v letech 1920 až 1927 zdlouhavá jednání s Klubem československých turistů a jen velmi nerad přistupoval na rozdělení oblasti působení a na dvojjazyčný text orientačních tabulek; státní příspěvky na svou činnost však ochotně bral a neodmítal.

Jeho ultranacionalistická stanoviska jsou také jednou z příčin, proč nastává další příliv členstva a při oslavách padesátiletí spolku dosahuje čtyř tisícovek. Logickým zakončením tohoto období je 51. valná hromada RGV roku 1930, kdy na ní jako host vystoupil poslanec německé nacionálně socialistické strany (DNSAP) R. Kasper se zhodnocením činnosti spolku a slíbil všestrannou podporu parlamentního klubu poslanců své strany.[28]

V. závěrečné období let 1930 až 1945 je ve znamení rozvoje tradičních činností, tj. v péči o horské cesty a jejich značení v létě i v zimě, což vyžaduje vynakládání značných finančních prostředků, rozdělovaných místním skupinám z celkového rozpočtu. Spolek je získává z členských příspěvků, veřejných sbírek a částečně ze státní pokladny. V ohnisku pozornosti je dále práce muzea, galerie a archivu pod vedením profesorů vrchlabského gymnázia Schneidera a Fischera. V čele spolku stojí do roku 1938 továrník Guido Rotter, zakladatel studentských nocleháren a propagátor lyžařského sportu. Upevňují se integrační vazby se sousedními spolky pro Jizerské hory, Broumovsko a se slezským Riesengebirgsvereinem. Jeho nový, nacisty jmenovaný *vůdce* dr. Fridrich Lampp je občasným hostem na výročních shromážděních. Členství ve svazku německých horských a turistických spolků u nás *(Hauptverband deutscher Gebirgs- und Wandervereine)* se sídlem v Ústí nad Labem umožňuje vykonávat tlak na vládní orgány republiky (zvláště ministerstvo obchodu), zajišťující přísun dotací. Mezi nové aktivity spolku se řadí *Hauptverkehrstelle für das Riesenge-*

birge und Vorland, jakási propagačně cestovní ústředna, vedená prof. Schneiderem, která zajišťuje přednáškovou činnost ve velkých městech (Liberec, Vratislav), v rozhlasových stanicích (Praha, Vratislav), články do novin a časopisů v tuzemsku i v zahraničí, plakáty, letáky, světelnou reklamu, vlakové spoje aj.[29]

Spolek se zapojil do iniciativy při zakládání Horské záchranné služby po únorové zimní tragédii roku 1935, při níž za jedinou noc zahynulo šest osob. Zpráva o činnosti této organizace se objevovala na každém výročním shromáždění.[30]

Navenek dobré vztahy k státním úřadům Československé republiky lze doložit předáním velké čestné plakety Guido Rottera okresnímu hejtmanovi ve Vrchlabí dr. Vladimíru Vainovi.[31] V pozadí tu je ale stále nechuť ke všemu českému, jak nasvědčuje vytrvalé otálení s dvojjazyčnými tabulkami pro orientaci na území spolku až do roku 1937, a to i po přidělení státní dotace na tento účel.

Jednoznačně o stavu smýšlení ve spolku vypovídá zpráva z hlavního shromáždění v Horním Starém Městě 29. června 1938, odkud je zaslán pozdravný telegram Konrádu Henleinovi. Předsedou spolku byl zde zvolen dr. Karl Schneider za odstoupivšího Guido Rottera.[32]

Mnichovský diktát a odtržení pohraničí od republiky má pro vrchlabský spolek – ač je to podivné – málem katastrofální důsledky. Po včlenění do Říše bylo mnoho spolků rozpuštěno a jejich majetek zkonfiskován. Vrchlabští se tomu snažili předejít jednáním s *bratrským spolkem* ve Slezsku na zasedání v Kowarech 17. října 1938, kde bylo učiněno rozhodnutí o včlenění do něj jako *Landesgruppe Sudetengau e. V. Hohenelbe.* Dne 1. září 1939 jí byla povolena další činnost. Dr. Schneider byl ve funkci předsedy potvrzen příslušným orgánem NSDAP a vrchlabským landrátem.

Ve válečných letech se pak celý Riesengebirgsverein postupně rozplynul v *masových* organizacích *Nazionalsocialistischer Reichsbund für Liebesübungen,* tedy ve svazu pro zájmové činnosti, a v *Reichsverbandu der deutschen Gebirgs- und Wandervereine.*[33]

Podpora krkonošské turistiky

Zpřístupňování Krkonoš dobrými cestami a jejich značení bylo důležitou náplní spolkové činnosti. Výdaje na zřizování turistických cest tvořily vždy značnou část rozpočtu. Za padesát let činnosti spolku v roce 1930 vyčíslil Gustav Brath celkovou sumu nákladů na cesty 263 tisíc Kč. Je to skutečně zásluha, kterou je třeba objektivně uznat a zhodnotit. Dodnes nemá žádné pohoří v českých zemích tak hustou síť turistických cest. Dokonce jich vzniklo tolik, zejména ve velmi cenných partiích z hlediska ochrany přírody, že některé z nich Správa KRNAP uzavírá. Příkladně v prostoru Labské louky, na polské straně sestup na dno Velké Sněžné jámy aj.

P. Wenzel Weber, vrchlabský děkan a prezident Krkonošského spolku.

V této souvislosti však musíme zdůraznit i tu skutečnost, že Krkonošský spolek nebyl ani prvním ani jediným budovatelem sítě cest. Některé existovaly již dávno, vyšlapány nebo upraveny majiteli bud, případně jako průhony pro dobytek. Popularitě se těšil již dávno před rokem 1880 známý *Kammweg* (hřebenová cesta) po státní hranici s Pruskem od Jínonoše (Szrenica) k Pomezním Boudám.

V roce 1876 dal vybudovat na vlastní náklady majitel jilemnického panství hrabě Jan z Harrachu cestu, zvanou po něm *Harrachovou,* Labským dolem přes Labskou louku do údolí Mumlavy a Harrachova. Byla téměř devatenáct kilometrů dlouhá a ve strážní budce u Dívčích lávek se na ní vybíralo mýto. Jezdec na koni platil 20 krejcarů, za trakař 5 krejcarů a pěší 2 krejcary.[34] Po ní následovaly roku 1878 Rezek - Dvoračky, Kozelský hřeben - Vítkovice - Mísečky a další.

Spolek zřizoval cesty prostřednictvím svých sekcí. Odtud vycházely návrhy, které byly dle podmínek ústředně schváleny a dotovány částkami z rozpočtu na rok nebo více let. Sekce dotaci obvykle doplnila o příspěvek obcí nebo jiných dárců a s místními pracovníky stavbu provedla. Mezi prvními cestami, které takto vznikly, byla cesta Pec - Výrovka - Dlouhý důl - Sv. Petr (1881-1882), Obří důl - Obří bouda (1881-1883), Černý Důl - Hrnčířské Boudy - Liščí hora - Výrovka (1884-1885). Jako dar spolku zřídil Jan z Harrachu na vlastní náklady

cestu Labský vodopád – Sněžné jámy. To pohnulo majitelku vrchlabského panství hraběnku Aloisii Czerninovou-Morzinovou ke zpřístupnění údolí Bílého Labe cestou roku 1888, nazvanou na paměť zesnulého prezidenta Krkonošského spolku, vrchlabského děkana Wenzela Webera. Cesta, která dříve od Dívčích lávek na Luční boudu údolím z kamene na kámen trvala šest hodin, se zkrátila na dvě.[35] Jména dalších funkcionářů nebo mecenášů se objevila i v pojmenování dalších cest. *Prosper-Piette-Weg* spojovala Labskou louku a pramen Labe s Labskou boudou, dále *Guido-Rotter-Weg, Faltis-Weg* z Pomezních Bud na Sněžku, *Prelogg-Weg* z Janských Lázní na Černou horu.

Projevem loajality vůči mocnáři na počest čtyřicátého výročí jeho nástupu na trůn byl peněžitý dar nejmenovaného dárce (pravděpodobně Prospera Piette nebo Jana z Harrachu) na *cestu Františka Josefa II.* roku 1888. Její stavba byla zahájena na obou stranách současně dne 20. května 1889. Na vypracování patnáctikilometrové trasy z Bedřichova přes Horní Mísečky, Kotelní jámy a Dvoračky do Rokytnice se podílel hraběcí lesmistr Schmied. Chůze po ní patří stále mezi špičkové zážitky v Krkonoších. Jejího otevření se účastnil při své návštěvě Krkonoš zemský místodržící František Thun ve dnech 17. a 21. září 1884.[36] Jméno cesty bylo předmětem srážky Krkonošského spolku s okresním úřadem v Jilemnici, jenž s odvoláním na zákon žádal v roce 1921 o přejmenování. Navrhl neutrální název *Krakonošova cesta*. Spolek se ohradil a žádal o pojmenování cesty po zakladateli studentských nocleháren Guido Rotterovi. V roce 1923 to úřad zamítl a dal energický příkaz k umístění tabulek s dvojjazyčným pojmenováním *Krakonošova cesta – Rübezahlweg.*[37]

Značkování cest je neodmyslitelnou součástí horské turistiky. U jeho kolébky stojí v Krkonoších Eduard Rudolf Petrák, který se ujal roku 1886 namáhavé práce na zpracování mapy Krkonoš. Na ní byl zároveň zachycen projekt sítě značených cest, jenž obsahoval padesát tras. Do praxe byl projekt uváděn od roku 1887 pod vedením vrchlabského Quido Pohla. Systém značení různobarevnými pásy, kříži, kruhy a dalšími symboly byl převzat i slezským RGV a Jizersko-ještědským spolkem. Tyto značené cesty potom zachycovala spolková Straubeho mapa Krkonoš a Jizerských hor. Vyšla v několika opravovaných a doplňovaných vydáních. Po válce však říšští Němci začali používat barevných kosočtverců, včetně oblíbeného *Kammwegu.*

Je zajímavé, že vrchlabská vrchnost považovala zpočátku značkování ve svých lesích jako zasahování a porušování soukromovlastnických práv, jako ostatně i v jiných případech. Zato Jan z Harrachu značkařskou činnost podporoval, a to i Klubu českých turistů v Jilemnici, který založil roku 1889 dolnoštěpanický učitel Jan Buchar.[38] Vedle značek bylo třeba pečovat i o směrovky. O to, v jakém budou jazyce, vedly KČT a vedení Krkonošského spolku dlouhé a neplodné spory.

Instituce horských vůdců a tzv. *stuhlträgerů* (nosičů hostů na sedadlech, zvlášť k tomu účelu upravených) byla spolkem zorganizována roku 1885, sjednoceny taxy těchto pracovníků na obou stranách Krkonoš, naštěstí však dlouho nepřetrvala, zejména smutná funkce nosičská.

Spolek vybavoval též od roku 1901 některé hřebenové boudy skříněmi se zdravotnickým materiálem k poskytnutí první pomoci. Horští vůdci a nosiči byli k témuž účelu proškolováni lékařem.[39]

To byl základ pro pozdější vznik Horské záchranné služby roku 1935, na němž se spolek také aktivně podílel společně s Červeným křížem a požárními sbory. Po vzoru špindlerovské stanice při lyžařské škole Slalom byly vybudovány další ústředny v Rokytnici nad Jizerou, Janských Lázních, Peci a Malé Úpě, se sítí dobrovolných spolupracovníků, která v krátké době dosáhla počtu tří set osob. Hlavním garantem organizace v zastoupení státu byl ovšem dr. Vladimír Vaina z vrchlabského okresního úřadu, pověřený tímto úkolem zemských úřadem. Podpora spolku byla spíš morálně organizační, finanční příspěvek 200,- Kč nepokryl výdaje na výzbroj a výstroj, připadající na jednoho muže.[40]

Samostatná stavební činnost spolku patří mezi nejméně významná odvětví jeho aktivity. I když se o tom ve veřejných materiálech nikde nemluví, šlo o taktickou záležitost v přístupu k majitelům bud, restaurací a hotelů. Tyto podnikatele chtěl spolek získat jako své členy a příznivce, nikoli jim konkurovat. V tom je značný rozdíl proti jiným pohořím. Zde spolky chaty budovaly, protože tu žádné nebyly.

V Krkonoších jediná výjimka potvrzuje pravidlo. Je to existence Maxovky *(Maxhütte)*, spolkové boudy na krásném vyhlídkovém místě opuštěného hřebene Rýchor v nejvýchodnější součásti Krkonoš. Její místo bylo zvoleno nikoli náhodou, ale z důvodů, o kterých bylo hovořeno. I to, jak byla získána, potvrzuje tento názor. Byla sestavena na skalisku z dílů rozebraného výstavního pavilónu, který spolku věnoval továrník Max Hirsch ze Slaného roku 1891. Po něm také nesla tato bouda jméno.[41]

Nikoli bez postranních úmyslů ve zprávě v poslední ročence (1939 - 1940) je konstatováno její poškození, že se octla v ruinách po obsazení a následném vyklizení pohraničních opevnění čs. armádou v období mobilizace roku 1938. Vojáci jsou tu označeni též jako původci zkázy značné části zimního tyčového značení.[42]

Z dalších staveb zbývá vyjmenovat jen prostou úpravu pramene Labe po rozhodnutí roku 1891 a stavbu v Modrém sedle, kolem níž bylo opět mnoho povyku a protičeských vášní. V roce 1923 vzešel návrh, aby byl postaven v prostoru sedla Výrovky ochranný přístřešek pro turisty a lyžaře. V této době zde nebylo žádné stavení. Pozemkový úřad však tuto stavbu nepovolil, neboť byly zřejmě již v proudu přípravy k výstavbě velké boudy Svazu čs. důstojnictva, *Havlovy bou-*

dy na Výrovce. Proto byl návrh pozměněn a místo toho péčí skupiny Rennerovy Boudy vznikla po několika letech z rozvalené kapličky tzv. *Blitzschutzkappelle* (kaple na ochranu před bleskem) v Modrém sedle. Byla slavnostně vysvěcena vrchlabských děkanem Borthem dne 25. září 1927. Jde tedy o stavby málo reprezentativní, srovnáme-li je s velkým hotelem - *Boudou prince Jindřicha* - nebo boudou na Jínonoši, zvanou *Deutschböhmerhaus.* Obě byly postaveny slezským Krkonošským spolkem.

Dalších staveb se účastnil spolek jen jako spolupodílník. Částkou 1000 zl. přispěl na zřízení trutnovské kašny s Krakonošem na náměstí, *bratrským* spolkům na stavbu chaty na Ještědu a *chudému* mladšímu bratru na sever od našich hranic, slezskému Krkonošskému spolku na stavbu Krkonošského muzea v Jelení Hoře.

Na podzim roku 1932 byl zakoupen objekt v Dolních Mísečkách, který po přestavbě roku 1933 sloužil jako ubytovací zařízení pro členy spolku, tedy *DRGV-Heim,* při jejich poznávání této části Krkonoš. Mimoto byl uživán mládeží jako zotavovací zařízení. V roce 1935 tento *domov* vykazoval 8 526 přenocování, což svědčí o jeho oblibě.[43]

Žádný z plánů neskončil takovým neúspěchem jako budování rozhleden. Celkem je ani Krkonoše nepostrádají pro dostatek odlesněných partií a hřebenové úseky, z nichž je i za chůze nádherný výhled. Jediná kamenná rozhledna na Žalém, vybudovaná nákladem Jana z Harrachu, zdobí hřebeny a poskytuje krásnou vyhlídku. Měla svou šestnáctimetrovou předchůdkyni ze železné konstrukce, již postavila vrchlabská sekce pod vedení Quido Pohla roku 1889. Na popud Krkonošského spolku vznikla i *Štěpánka* u Příchovic v Jizerských horách. A to je vše z celé řady dalších návrhů, na něž se sešly i značné dary, ale uskutečněny nebyly.

První návrh na rozhlednu na Černé hoře přednesl prof. Lorz na valné hromadě už dne 29. června 1884 a podpořil ho příspěvkem 100 zl. Czerninové nedůtklivě žádost o místo zamítli s tím, že hodlají vybudovat na Černé hoře *Wildgarten,* tj. oboru. Dnes nemáme rozhlednu ani oboru.

Podobně pražská sekce navrhla roku 1888 rozhlednu na Rýchorách. Ani na Sněžce nevyrostla rozhledna přes svorné úsilí obou krkonošských spolků. Slezský spolek žádal o pozemek pány Schaffgotsche na jeho části vrcholu. Po zamítnutí se jelenohorské vedení obrátilo na rakouský Krkonošský spolek s pokusem o zprostředkování pozemku na naší části vrcholu u maršovské vrchnosti. Odpověď byla však stejně odmítavá jako v případě Černé hory.

Na podporu zimní orientace ošetřoval Krkonošský spolek lyžařské trasy s přibližně deseti tisíci tyčemi. Jejich doplňování bylo zajišťováno bezplatně dodávaným dřevem z lesů vrchlabského panství. Po světové válce k tomuto tyčovému značení přibyly ještě němé značky z plechu v podobě písmen a symbolů, vedou-

cí k vybraným objektům v Krkonoších. Jejich návrh zpracoval nadšený lyžař, akademický malíř C. O. Muttich roku 1923. Péčí o ně byl pověřen Svaz lyžařů RČS.[44]

Pro letní značení byl po první světové válce dále používán systém barevných symbolů a pásů, zavedený Eduardem R. Petrákem, a na území v péči KČST se prosazovalo postupně jeho pásové značení. Tento způsob byl po roce 1938 velmi rychle vystřídán říšskoněmeckým značením – tzv. *Rautenmarkierung* – routovým barevným systémem, obvyklým již dříve na Slezském hřebeni.

Při bilancování této činnosti vcelku musíme uznat velké zásluhy spolku o zpřístupňování Krkonoš. To je objektivní skutečnost. Jistě však přistoupíme kriticky k názoru, který tyto zásluhy připisuje jen Krkonošskému spolku. Dostatečně jsme ukázali, jaký podíl na této práci měly správy panství, zejména Harrachova v Jilemnici, i Klub českých turistů v Jilemnici pod vedením neúnavného Jana Buchara, jenž pracoval ve funkci klubového jednatele třicet tři roky. Nebudeme daleko od pravdy, když vyslovíme domněnku, že dobrý vztah hraběte Jana z Harrachu k těmto otázkám byl v nemalé míře zásluhou řídícího učitele Jana Buchara a hraběcího lesmistra Ludvíka Schmieda. Dokonce se domníváme, že ovoce jejich práce do jisté míry sklízel právě Krkonošský spolek, Harrachem vydatně finančně i jinak podporovaný.

Krkonošské muzeum, knihovna, archiv a galerie

Významnou složkou činnosti rakouského Krkonošského spolku bylo spolkové muzeum, založené roku 1883. Za padesát let činnosti spolku se poměrně nepatrné zařízení rozrostlo ve významnou vědeckou a osvětovou instituci. Jeho původní cíl, *probádat přírodu, dějiny, kraj i člověka* Krkonoš, se rozrostl i do oblastí mimo vědu na pole kulturně výchovné a bohužel i na pozice velkoněmeckého nacionalismu.

Počátky muzea byly více než skromné. Jeho základ tvořily soukromé přírodovědné sbírky a knihovna Viktora Cyperse von Landrecy, továrníka z Podhůří (dříve Harta), jenž je spolku daroval. Stal se také prvním správcem muzea a knihovny, která se díky pozornosti Petrákově a Piettově brzy rozrostla. V roce 1898 došlo ke spojení sbírek Krkonošského muzea s fondy mladšího muzea městského ve Vrchlabí a k jejich umístění v budově bývalého městského špitálu za děkanským kostelem ve Vrchlabí.[45] Tím byly na čas odstraněny prostorové potíže a nebezpečí, že budou sbírky umístěny jinde, mimo sídlo spolku. Dne 10. listopadu 1890 byla totiž tlumočena hlavnímu výboru Krkonošského spolku nabídka města Trutnova na umístění v tomto městě, byla však s poděkováním odmítnuta. Pod vedením Cypersovým muzeum i knihovna pracovaly do roku 1901. V letech 1901 až 1908 je spravoval Emil Weiss a po něm Gustav Brath do roku 1917.

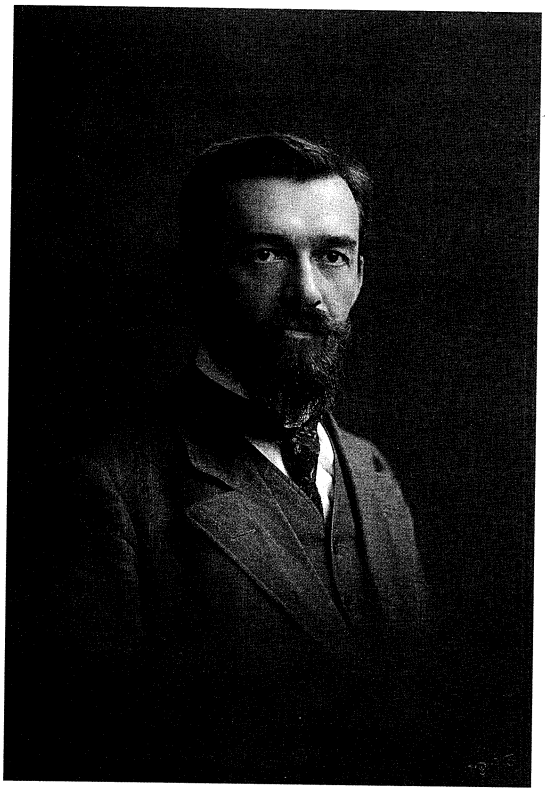

Dr. Karl Schneider, správce Krkonošského muzea. (Foto J. F. Langhans.)

Pro velké zatížení tohoto všestranně činného funkcionáře došlo v tomto roce k reorganizaci a posílení aparátu o dva ambiciózní a aktivní funkcionáře, vrchlabské profesory dr. Karla Schneidera a dr. Wilhelma Karla Fischera. Vrchlabský řídící učitel a později dokonce městský starosta Gustav Brath zůstal ve funkci jednatele spolku a redaktora ročenky RGV. Správou muzea byl pověřen dr. Karl Schneider a vedením knihovny s nově zřízeným oddělením archivu se základním fondem 39 kusů dr. Wilhelm K. Fischer. Postupně byl shromažďován i výtvarný materiál o Krkonoších, grafika, malby a plastiky, takže vznikl základ pro vytvoření Krkonošské galerie.

Představu o velikosti knihovny si učiníme z několika čísel zprávy roku 1930, kdy se uvádí více jak 2 200 děl o 5 000 svazcích a 200 časopisů. Archiv, založený v roce 1917, se rozrostl do roku 1930 na 17 000 čísel, z nichž mnohá pocházela ze 16. století.[46] Sbírky muzea zaplňovaly osm místností.

Celkově možno hodnotit Krkonošské muzeum, archiv a knihovnu s galerií jako instituci, která svým významem přesáhla hranice regionu a stala se množstvím shromážděného materiálu základnou pro vědeckou badatelskou práci i činnost popularizační a osvětovou. Vypjatý nacionalismus jejich vedoucích vědeckých pracovníků však bránil všestrannému využití. Zatímco se vedoucí pracovníci muzea snažili získat německé vědce a badatele z říšských a pohraničních měst ke spolupráci a nabízeli jim publikační prostor v muzejním periodiku, čeští badatelé nebyli příliš žádoucí. Jeden příklad za všechny: přístup ke studiu archivních materiálů byl odmítnut významnému českému historikovi a autoru základního díla regionálně historické literatury *Středověká kolonizace v českých zemích* (1938) Josefu Vítězslavu Šimákovi.[47]

Publikační činnost spolku

Dne 15. prosince 1881 vyšlo 1. číslo časopisu *Das Riesengebirge in Wort und Bild* (RGWB – Krkonoše slovem i obrazem). Tím byla zahájena jedna z nejvýznamnějších aktivit spolku, to jest publikační. U jejích počátků stála opět osobnost všestranně aktivní, neúnavný Eduard Rudolf Petrák, rodem Čech z Horní Branné. Člověku se mimoděk nabízí otázka, zda mohl také ještě stihnout školní práci.

Čtvrtletník nesl podnázev *Pracovní list pro všeobecnou nauku o Krkonoších a přilehlých oblastech.* Měl se tedy v představě redaktora a vydavatelů stát jakousi encyklopedií o Krkonoších a od počátků svůj úkol také plnil. Jeho hlavní náplní byly stati z krkonošské vlastivědy všech druhů, historické a přírodovědné studie a pojednání, turistické náměty, aktuality, spolkové zprávy, přehledy o regionální, turistické a horské literatuře a zajímavosti. Pravidelnou součástí každého čísla byly zápisy z jednání orgánů spolku.

Ke zvýšení zájmu o odbornou publikační činnost vypisoval spolek ceny na zpracování některých zajímavých otázek, na př. o Krakonošovi, o obyvatelstvu Krkonoš apod.

Protože členové dostávali časopis zdarma, byly hned od počátku problémy s finančním krytím nákladu 600 – 700 zl. za číslo, které řešil Prosper Piette poskytováním papíru na celý náklad zdarma. Rovněž Karl z Bergenthalu, majitel panství a Lázní Fořtu, pomáhal finančními příspěvky.

V roce 1887 dochází ke změně redaktora. Stává se jím profesor Johann Böhm z Trutnova, jenž přebírá Petrákovu koncepci a vede časopis až do jeho zániku roku 1898. V osmnácti ročnících vyšlo celkem 66 čísel, některá ovšem jako dvojčísla. Hlavním důvodem zániku byla finanční otázka, neboť mezi čtenáři byl oblíben a volalo se dokonce po měsíční periodicitě. Jeho funkci od roku 1899 přebírá slezský *Wanderer im Riesengebirge* (Poutník v Krkonoších), vycházející měsíčně ve Vratislavi. Spolek ročně touto změnou ušetřil sice 200 zlatých, ale

pro budoucnost vznikly vážné mezery v dějinách Krkonoš, které musíme doplňovat z jiných zdrojů.[48]

V roce 1912 bylo ukončeno budování nových cest, a proto se našly prostředky a odvaha k vydávání nové periodické tiskoviny, která měla alespoň částečně nahradit spolkový časopis. Pod redakcí jednatele spolku a správce muzea s knihovnou Gustava Bratha vychází první ročenka - *Jahrbuch des Oesterreichischen Riesengebirgsvereines*.

Úroveň prvních svazků nebyla valná. Vedle seznamů funkcionářů hlavního výboru a místních skupin s jejich předsedy a počty členů nechybí výčty čestných a (hlavně jako stimulující moment) zakládajících členů. Jsou tu i obvyklé spolkové zprávy, otiskované dříve v RGWB. Mimo ně vlastenecká veršovánka, často převzatá odjinud, a jednotlivé krátké články turisticko-informačního charakteru, jejichž autory jsou místní pracovníci, většinou učitelé a kněží. Z finančních důvodů značnou část sešitu tvoří reklama a inzerce, která má dnes cenu historického dokumentu o stavu některých bud a zařízení cestovního ruchu. Ve válečných číslech přibývají ještě zprávy, označené černým křížem, oznamující hrdinskou smrt v boji za vlast na bojištích první světové války.

Teprve rok 1923 je ve znamení obratu. Redakci přebírají dr. K. Schneider a dr. W. K. Fischer. Úroveň příspěvků vzrůstá, okruh přispěvatelů přesahuje hranice regionu, bohužel jejich tematika je dána orientací redaktorů na společenskovědní obory a téměř mizí problematika přírodovědná. Ročenka hrála roli při doplňování fondu knihovny, protože byla vyměňována za obdobné publikace zahraničních ústavů a institucí. Její poslední číslo vyšlo v roce 1940.

Třetím významným edičním počinem bylo vydání průvodce *Illustrierte Führer durch das Riesengebirge* roku 1891, díla v průvodcovské literatuře o Krkonoších přímo základního. Jeho autorem je opět E. R. Petrák, důvěrný znalec Krkonoš, a jeho podporovatelem Prosper Piette. Přípravy k vydání byly projednávány již v roce 1884, avšak práce se značně prodloužily, neboť Petrák nechtěl předložit dílo průměrné. Šlo mu především o dostatečný počet ilustrací, které se přes mnohé výzvy těžko sháněly. Dílo dopracovával autor ještě v Praze. Kniha se pronikavě odlišila od svých předchůdců převážně pruského původu, proti nimž navíc vyzvedla krásy a zajímavosti české strany pohoří, dosti okázale a úmyslně Prusy přehlížené.

Vyzbrojen dokonalou znalostí popisované oblasti, vycházel Petrák z regionální literatury o Krkonoších, jejímž pilířem je dosud dvojí vydání knihy J. K. E. Hosera (1804 a 1841); jejího prvního vydání použil pro cestu do Krkonoš roku 1833 také Karel Hynek Mácha.[49] Petrákův krkonošský průvodce je plastickým obrazem pohoří koncem minulého století a dodnes studnicí informací o horách pro toho, kdo se jimi zabývá hlouběji. O něj se opírá i další průvodcovský tisk a literatura, včetně Ambrožova českého průvodce z roku 1935.[50]

Na dalších důležitých publikacích o Krkonoších se spolek podílel částečně, např. roku 1900 při vydání zimního průvodce Artura Lessenthina *Winterführer durch das Riesengebirge* nebo prostřednictvím hlavního redaktora F. J. Jiraseka na třídílné vlastivědě Vrchlabska apod.[51]

Volně je sem možno přičlenit i dost zeširoka koncipovanou práci dr. Karla Schneidera s cílem postihnout historický vývoj našeho severovýchodního pohraničí jako *uzavřeného německého prostoru.* Kniha *Die Geschichte der Deutschen Ostböhmens* je dovedena od *nejstarších časů do začátku husitských bouří* a zůstala torzem bez pokračování. Problematická je zde zejména kapitola k otázce kolonizace. Schneider se zde na bázi Bretholzovy teorie snaží dokázat, že německé obyvatelstvo krkonošského podhůří jsou potomky starousedlých germánských kmenů a nikoli pozdějšími příchozími. Snad proto odpor vůči Šimákovi.[52]

Zbývá jen dodat, že zásluhou časopisu Das Riesengebirge in Wort und Bild a spolkové ročenky jsou Krkonoše jedním z nejkvalitněji popsaných regionů. Neznamená to, že bychom museli přebírat stanoviska a hodnocení jednotlivých jevů publikujících autorů, která jsou vesměs poplatná době svého vzniku. Neocenitelné je však množství sebraného faktografického materiálu.

❑

Závěr

Krkonošský spolek vykonal za dobu své existence, zejména pak v počátcích své činnosti, mnoho pozitivního pro Krkonoše. Vedle organizačně náročné práce, kterou odvedli příslušníci místní inteligence, zaslouží kladného zhodnocení i mecenášská podpora jeho činnosti jednotlivci z řad zámožných vrstev (Jan z Harrachu, Cypers von Landrecy, Prosper Piette de Rivage aj.). Byla by hodná následování i dnes v kultuře, ekologických aktivitách a podobně. Škoda jen, že jednoznačná pozitiva spolku poněkud znehodnotil omezený německý nacionalismus. Ten zabránil v dosažení ještě lepších výsledků, protože vytvořil bariéru pro spolupráci s řadou schopných příslušníků českého etnika, např. s Janem Bucharem a Jindřichem Ambrožem. I tak však zanechané hodnoty mluví samy za sebe.

Poznámky

[1] Oficiální německý název *Riesengebirgsverein – RGV*, jižní rakouská větev: *Oesterreichischer Riesengebirgsverein (Sitz Hohenelbe) – OeRGV,* po roce 1918 *Deutscher Riesengebirgsverein (Sitz Hohenelbe) – DRGV,* severní slezská větev: *Riesengebirgsverein (Sitz Hirschberg) – RGV.* Od roku 1939 vrchlabská skupina také *Riesengebirgsverein, Landesgruppe Sudetengau e. V. (Hohenelbe).*

[2] SUSKE, Rudolf: *Die Geschichte des Österreichischen Riesengebirgsvereins.* In: Jubiläumsfestschrift des Österreichischen Riesengebirgsvereines (1880-1905). Hohenelbe 1905, s. 5-10; BRATH, Gustav: *Geschichte des Deutschen Riesengebirgsvereines (Sitz Hohenelbe).* In: Jahrbuch des Deutschen Riesengebirgsvereines (dále jen: Jb DRGV). Jg. 19. Hohenelbe 1930; FISCHER, Karl Wilhelm: *Die Kulturarbeit des Deutschen Riesengebirgsvereines (Sitz Hohenelbe).* In: Jb DRGV. Jg. 19. Hohenelbe 1930.

[3] FLÉGL, Emil: *Krkonošské muzeum, archiv a knihovna ve Vrchlabí.* Horské prameny, *3,* 1947-1948, s. 22-24.

[4] BARTOŠ, Miloslav: *Sto let Krkonošského muzea ve Vrchlabí.* Krkonoše, 1983, č. 7, s. 12-15.

[5] ŠVEC, Jiří: *Specifické rysy minulosti muzea Německého Krkonošského spolku ve Vrchlabí.* In: Opera Corcontica. Sv. 22. Vrchlabí 1985, s. 153-172.

[6] JIRÁSKO, František: *Činnost Riesengebirgsvereinu a projevy německého buržoazního nacionalismu v Krkonoších.* Rkp. diplomové práce PedF v Hradci Králové, katedra dějepisu, 1978, 101 stran.

[7] JIRÁSKO, František: *Založení Krkonošského spolku.* Krkonoše, 1980, č. 1, s. 20-21; týž: *Krkonošské rozhledny.* Krkonoše, 1980, č. 3, s. 27-28; týž: *Horští průvodci v Krkonoších.* Krkonoše, 1992, č. 6, s. 12-13; týž: *Zapomenutý zakladatel.* Krkonoše, 1994, č. 3, s. 28-30.

[8] STEĆ, Tadeusz – WALCZAK, Wojciech: *Karkonosze. Monografia krajoznawcza.* 2. vyd. Warszawa 1962, s. 221-223; STAFFA, Marek: *Karkonosze.* Wroclaw 1996, s. 175-179.

[9] Steć – Walczak, cit. d., s. 222.

[10] HOUDEK, Ivan – BOHUŠ, Ivan: *Osudy Tatier.* Bratislava 1976, s. 95-97.

[11] Steć – Walczak, cit. d.

[11a] *Eine Anregung.* Trautenauer Wochenblatt, č. 7, 16. 2. 1880.

[12] BRATH, Gustav: *Geschichte des Deutschen Riesengebirgsvereines (Sitz Hohenelbe).* In: Jb DRGV. Jg. 19. Hohenelbe 1930, s. 7-11.

[13] Jb ÖRGV für 1914. Hohenelbe 1914, s. 7.

[14] Jb ÖRGV für 1917. Hohenelbe 1917, s. 5.

[15] JIRASEK, Franz Josef: *Volks- und Heimatkunde des politischen Bezirkes Hohenelbe.* Bd. 1 – 3. Hohenelbe 1907-1915.

[16] RGWB, *10,* 1890, č. 1-2, s. 61.

[17] PETRÁK, Rudolf Eduard: *Illustrierte Führer durch das Riesengebirge.* Wien-Pest-Leipzig 1891.

[18] Zpráva z 3. valné hromady 6. 1. 1882. In: Das Riesengebirge in Wort und Bild (dále jen: RGWB), *2,* 1882, č. 3, s. 35 an.

[19] Tamtéž, s. 34.

[20] Zpráva z valné hromady 29. 6. 1884. RGWB, *4,* 1884, č. 1-2, s. 32 an.

[21] PETRÁK, Rudolf Eduard: *Ziele des Oesterreichischen Riesengebirgsvereines.* RGWB, *4,* 1884, č. 1-2, s. 24-29.

[22] Výdaje ÖRGV roku 1882. RGWB, *2,* 1882, č. 3, s. 37.

[23] Seznam všech funkcionářů hlavního výboru DRGV od založení sekce Krkonoše do roku 1930 in: Jb DRGV für 1930. Jg. 19. Hohenelbe 1930, s. 26-27.

[24] RGWB, *7,* 1887, č. 2, s. 60.

[25] Brath, cit. d.

[26] Jb ÖRGV für 1916. Hohenelbe 1916, s. 23.

[27] Jb ÖRGV für 1917. Hohenelbe 1917, s. 7: složení hlavního výboru.

[28] Jb DRGV. Jg. 19. Hohenelbe 1930, s. VII: zpráva o 51. valné hromadě DRGV.

[29] Jb DRGV. Jg. 24. Hohenelbe 1935, s. XVI-XX.

[30] Jb DRGV. Jg. 25. Hohenelbe 1936, s. XXXII-XXXVII.

[31] Jb DRGV. Jg. 26. Hohenelbe 1937, s. IX.

[32] Der Wanderer im Riesengebirge, *58,* 1938, č. 9, s. 141.

[33] Jb RGV, Landesgruppe Sudetengau e. V. Jg. 28. Hohenelbe 1939-1940, s. 81-84.

[34] LOKVENC, Theodor: *Toulky krkonošskou minulostí.* Hradec Králové 1978, s. 191.

[35] JIRÁSKO, František: *Vývoj krkonošského značení a cest.* Krkonoše 1974, č. 3, s. 8-10.

[36] RGWB, *14,* 1894, č. 3-4, s. 79: spolková kronika.

[37] Jb DRGV. Jg. 12. Hohenelbe 1923, s. V an.:

zpráva ze 44. valné hromady 1. 7. 1923.

38 AMBROŽ, Jindřich: *Jan Buchar.* Časopis turistů, *36,* 1924, s. 289.

39 Brath, cit. d.

40 Jb DRGV. Jg. 25. Hohenelbe 1936, s. XXXII-XXXVII.

41 Brath, cit. d.

42 Jb DRGV. Jg. 28. Hohenelbe 1939-1940, s. 81 an.

43 Jb DRGV. Jg. 25. Hohenelbe 1936, s. XXI.

44 Jb ÖRGV für 1917. Hohenelbe 1917, s. 5.

45 Flégl, cit. d.

46 FISCHER, Karl Wilhelm: *Die Kulturarbeit des Deutschen Riesengebirgsvereines (Sitz Hohenelbe).* In: Jb DRGV. Jg. 19. Hohenelbe 1930, s. 42.

47 Flégl, cit. d.

48 35. zasedání hlavního výboru 11. prosince 1898. RGWB, *18,* 1898, č. 2, s. 54.

49 HOSER, J. K. E.: *Das Riesengebirge in einer statistisch-topografischen und pitoresken Uebersicht.* Wien 1804; týž: *Das Riesengebirge und seine Bewohner.* Prag 1841; ČÁKA, Jan: *Poutník Mácha.* Praha 1975, s. 46.

50 AMBROŽ, Jindřich: *Krkonoše.* Praha 1935.

51 Jirasek, cit. d.

52 SCHNEIDER, Karl: *Die Geschichte der Deutschen Ostböhmens.* Bd. 1. Reichenberg 1924, s. 22-38.

František JIRÁSKO: Riesengebirgsverein und seine Bedeutung für das Kennenlernen der Region

Der im Jahre 1880 gegründete Riesengebirgsverein (RGV), zuerst als Bestandteil des Gebirgsvereines für Böhmen, hat während seiner langjährigen Tätigkeit sehr viel Positives für den Aufschwung des Gebietes und die Entwicklung des Reisenverkehrs in den Bergen, vor allem nach seinem Selbständigwerden im Jahre 1884, ausgeübt.

Er hat sich dem Bau neuer Wege, ihrer Markierung, Propagationstätigkeit und der kulturellen Arbeit gewidmet. Ein bedeutendes Ergebnis seiner Arbeit war die Gründung der Sammlungen des Museums, der Galerie, der Bibliothek und des Archivs als regionale wissenschaftliche und volksbildende Einrichtung mit reger Publikationstätigkeit (Zeitschrift, Jahresbuch, Monographien usw.).

Verdienste um Schaffung geschlossener Konzeption seiner Arbeit hat vor allem der Gebürtige und Lehrer von Branná Eduard Rudolf Petrák als Organisator und Publizist.

Beschränkter deutscher Nationalismus in der Führung hat aber in der Zeit nach dem ersten Weltkrieg die Eingliederung der Kräfte des tschechischen Ethnikums in seine Tätigkeit verhindert und führte schließlich zur Fusion mit der Henleins Bewegung. Trotzdem hat sein Vermächtnis, z. B. in der Form hinterlassener Sammlungen, für Riesengebirge und sein Gebirgsvorland unermeßlichen Wert für Heute und Zukunft.

(Übersetzt von Dr. Jindřich Vojta)

Jan Weiss dnes

Vilém Kmuníček

Rok 1997 je rokem dvojnásobného výročí Jana Weisse. Sto pět let po jeho narození (10. 5. 1892) a dvacet pět let po jeho smrti (7. 3. 1972) si proto připomínáme jeho dílo. Právem? Má ještě co říci současnosti? Nad touto otázkou se chceme nyní zamyslet.

Tato otázka má dvojí rozměr.

Jednak ji lze číst: Má Weiss co říci dnešku, když už lze svobodně mluvit, jestliže některé jeho promluvy vznikaly za nesvobody, a jsou proto zřejmě ideologicky pokřivené? Tato otázka se vztahuje hlavně na část jeho díla, která vznikala po roce 1948, ale budeme-li přísní a neúprosní, je uplatnitelná i na díla, jež se rodila pod dojmem, který o sobě navenek šířil stalinský režim, před tímto rokem.

A jednak ji lze číst: Má jeho dílo co říci dnešku tolik let po narození, ba i smrti svého tvůrce? Navíc v situaci, kdy se otevřely brány na západ a my jsme se ocitli v přímé konfrontaci s kulturou, která nám byla dříve zakázána? Jak Weissovo dílo obstojí v tomto srovnání, střetu a souboji o místo na slunci?

Svým nástinem Weissova díla[1] se pokusíme alespoň částečně a náznakem tyto otázky zodpovědět. Přehled je sestaven tak, aby bylo zřejmé, co po našem soudu přetrvalo.[2] Konečný verdikt však tak jako tak zůstává na čtenáři samém.

❑

První Weissova práce byla otištěna v roce 1924 a příznačně se jmenovala *Sen*. Název symbolicky předznamenává celé dílo jako houslový klíč. Sen se totiž stal základem rozmanitých světů s jeho pomocí Weissem vybudovaných. Sen, který je zdeformovaným odrazem reality, vyrůstá z ní a jakýmsi zvláštním způso-

bem zrcadlí, vyjadřuje její podstatu. Oblouk publikovaných Weissových prací se uzavřel prvním vydáním povídek *Hádání o budoucím* v roce 1963, obecně označovaných za *vědeckofantastické*, ale jsou spíše vyslovením Weissova ideálního snu o tom, jaké by to mezi lidmi mělo být, k němuž se dopracoval jako *Mistr vysokého věku*.

Soustřeďme se na dění mezi těmito dvěma mezníky. Dá se zjistit, že Weiss je tvůrce závislý na prožitku, na vnějších podnětech, na něž citlivě reaguje. Odsud vychází členění našeho nástinu Weissova díla. Vedle publikovaných prací tam, kde to bude na místě, letmo poukážeme i na díla, jež zůstala v rukopisu.

První světová válka

Chronologicky prvotním Weissem zaznamenaným podnětem bylo šílenství první světové války, potažmo válečné mašinérie udržující její požár. Myšlení uvádějící ji do chodu Weissovi logicky vyústilo v představu, že na vojnu budou odvedeni i blázni, a v té chvíli už před sebou plasticky viděl bojový útvar z nich složený, jejich cvičitele i groteskní i tragický výsledek a důsledek vzájemného setkání bláznů na obou stranách a pojmenoval jej *Bláznivý regiment* (*Bláznivý regiment*, 1930;[3] postupně tři verze různé délky). Tento odraz válečného běsnění a výzva k rozumu zůstává bohužel i nadále v platnosti. V roce 1985 či dříve na základě této povídky Dětské studio Divadla na provázku v Brně inscenovalo *Hru na bláznivý regiment*.

Tockoje

Vedle zmíněné ojedinělé reflexe války jsou odrazy zážitků ze zajateckého tábora Tockoje, jakéhosi carského koncentráku (víme-li o gulazích, měli bychom vědět i toto), ve kterém se Weiss po zajetí na ruské frontě ocitl, daleko četnější, mají vliv na zformování Weisse jako spisovatele, zasáhly jej v podstatě na celý život a stejně tak se stále derou do jeho díla a formují je.

– realita

Táborový život došel realistického zpodobení ve třech prózách sbírky *Barák smrti* (1927). Název povídky *Hlad* vypovídá o stálém průvodci zajatců, z nichž jeden mu podléhá stejně nezvladatelně jako Haškův Baloun, je ostatními krutě ztrestán a umíraje musí sledovat jejich žravé orgie. Povídka *Ruce* rozvíjí téma rukou umrzlých v lágru, jež je, zřejmě dodatečně, rozvedeno v příběh – úvahu o dobru a zlu, jakoby předjímající román *Škola zločinu*. *Zpověď člověka* (později zkráceno pod názvem *Jednoročák*) ukazuje ošidnost třídní nenávisti. Že spoluvězeň je především spolutrpitel, si jeho trýznitel z nižší kasty uvědomí až příliš pozdě. Volání po lidskosti, jež tu zaznívá, zůstává stále platné.

– tyfus

Další tři povídky *Baráku smrti* vycházejí z Weissovy lágrové zkušenosti s tyfem. Próza *Horečka* (nový název pro výše citovaný časopisecky otištěný *Sen*) je založena na prostém ději (který se shoduje s reálným dějem románu *Dům o 1000 patrech*) – vidíme hrdinu, který se nakazí tyfem, propadá se do blouznění a nakonec je na ošetřovně zachráněn pro příští život. Obsáhlejší *Barák smrti* má postav více – osazenstvo tyfového baráku. Jejich příběh kulminuje setkáním s generálem, představeným jako viník všech hrůz, které zajatci prožívají. Tato postava se objeví jako ústřední v povídce *Generál*, která vznikla zřejmě jako rozvinutí fantastických představ vězňů, jež se snaží vysvětlit, čím je způsobeno táborové zlo, vizí, jaký asi vlastně je jeho strůjce. Weiss téma obou povídek sloučil v dramatický tvar, jehož zlomek vyšel tiskem (*Volhy pohádka*, Lumír, 1932, 1933) a jinak bohužel zůstal v rukopisu (*Usnul komediant...*), i když by si zasloužil větší pozornost. Ovšem inscenovat jej dnes, k tomu už asi chybějí potřebné aktuální souvislosti. I když – kdo ví?

V uvedených povídkách se v konfrontaci setkává sen s realitou a vidíme jeho přerůstání do fantastických vidin. Povídka *Poselství z hvězd* (*Barák smrti*, 1927, později pod názvem *Apoštol*) jde po této cestě dál. Její hrdina už znejisťuje veškerou realitu a tvrdí, že reálně existují jen představy z tyfových snů. Tak se člověk ze světa, v němž nelze žít, utíká do světa horečnatých halucinací jako jediné naděje.[4] Jejich fantastický svět se v podstatě osamostatňuje v románu *Dům o 1000 patrech* (1929; také *Dům o tisíci patrech*).

Román dokládá, že si Weiss uvědomil, jak velký dar tyfové sny byly, a že jej navíc dokázal vrchovatě využít. Díky této inspiraci mohl vystavět celý fantastický svět a povodit po něm čtenáře z překvapení do překvapení, do čehož zapadá i závěrečné zjištění, jež je jakýmsi racionálním vysvětlením všeho dění (tuto kompozici známe z romaneta), že onen fantastický svět, tak reálně se tvářící, je ve skutečnosti šílený sen tyfem nemocného zajatce, blouznícího na pryčně baráku v lágru. Tak jsou tu vedle sebe postaveny dvě skutečnosti, snová a reálná, ve významové konfrontaci. Sen svou zvláštní optikou zaostřuje podstatné rysy skutečnosti, je zároveň její metaforou i alegorií, a je jedno, zda jde o kapitalismus či totalitu s její všemocnou policií, je to svět, ve kterém žijeme, rozvinutý do absurdity ve svých možnostech (jež se často takto avizovány také uskutečnily, např. plynové komory fašistů či sexuální rozkošnictví dneška). Jen tenhle šílený svět mohl zrodit takovou hroznou realitu, jakou je tyfový barák s blouznícími zajatci. A naopak: z této reality vyrostl i celý halucinační Mullerton, dům o tisíci patrech, kterým bloudí blouznící coby neviditelný detektiv, aby našel původce všeho zla a odstranil jej.

V těžišti knihy tedy bylo zobrazení tyfového snu, což Weiss přesvědčivě a bravurně zvládl. Úkol si ztížil tím, že jej zároveň předvádí tak, aby ho čtenář zprvu

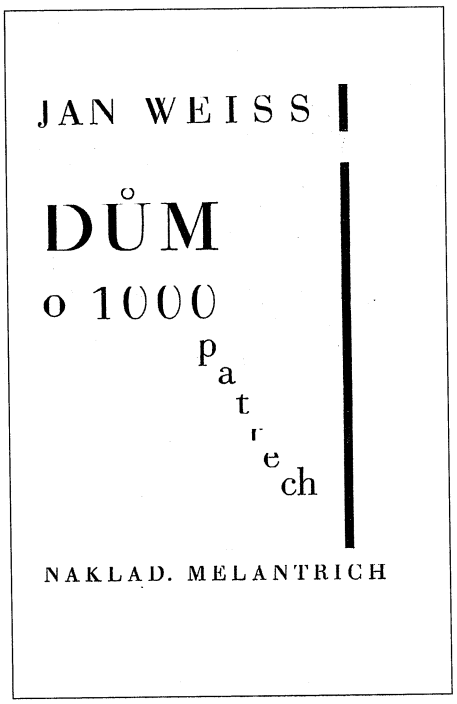

Titulní list prvního vydání Domu o 1000 patrech (Melantrich, 1929). Typografie V. Mašek, tisk Müller a spol. Turnov.

vnímal jako fantastický svět, utopii; aby sen takto zreálnil, užívá všech možných kejklů realistické metody, včetně zživotňující typografické úpravy, tabulek apod. Vedeme-li úvahu dále, uvědomíme si, že jde zároveň o hlubinnou psychoanalýzu vědomí zasaženého válkou.

Tímto způsobem Weiss představuje skutečnost, společenskou skutečnost obklopující vojáka za první světové války, v její podstatné zrůdnosti. Klesá v jeho očích na tíživou noční můru, jíž bloudí, hledaje viníka a hledaje probuzení. Starý svět se bortí romantickou vzpourou; a hrdinovi, v konfrontaci se zlem, nezbývá nic jiného než této vzpouře pomoci. S takovýmto posláním se probouzí do skutečnosti.

Dalo by se ještě mnohé říci – o pohádkovém boji dobra se zlem, o Weissově hře s představami i slovy, a tak podobně, stačí však konstatovat: Weiss tu vytvořil složitý, hluboký a zároveň čtivý román, který má co říci i dnešku, a nejen čtenářům sci-fi a fantasy.

Aktuálnost byla zřejmě příčinou, proč se před časem uvažovalo o zfilmování *Domu o 1000 patrech* pro amerického diváka. Pro český rozhlas román zdramatizoval Jan Kolář a dílo bylo pod názvem *Sen o tisíci patrech* natočeno v roce 1986.

Legie

Dalším mezníkem na Weissově cestě byl vznik československých legií. Ve sbírce *Barák smrti* Weiss tomuto tématu věnoval dvě prózy. *Austriák* realisticky zobrazuje názorový boj hrdinův od zbabělého a sobeckého postoje k odhodlanému československému vlastenectví, jež jej vede ke vstupu do českého vojska. Druhou *agitkou* je próza *Zázračný pes a šampion světa*, která anekdoticky ilustruje pověst Čechoslováků na Rusi jako skvělých válečníků. Světonázorový boj a vývoj legionáře se rozvinul do dramatické podoby v práci *Penza* (Legionářské besedy, 1926). Zde již nejde ani tak o to, zda bezpečí, anebo protirakouský odboj, jako o setkání legií v Penze s revolucí a hledání přiměřeného postoje vůči ní. Hra je dramatizací ideových sporů, postavy jsou zobrazeny především jako nositelé myšlenek, jako typy myšlení. Weiss nakonec dává za pravdu obraně legionářů před *rudými*. Drama je pro nás především dokumentem o stavu vědomí lidí té doby a situace. V obecnějším smyslu ji můžeme chápat i jako svědectví o obtížnosti a bolestnosti orientace člověka v bouřlivých časech. Ti chlapci byli živí jako my, cítili, trpěli, zmítali se na pochybách, museli si vybrat, rozhodnout se, a také to dělali. Vybrali si svůj osud, bojovali i umírali.

Sny

Zájem o sen dovedl Weisse k záznamu snů; postupně se od něj propracovává k budování dramatické linie, příběhu. *Dva sny* (*Zrcadlo, které se opožďuje*, 1927) se přibližují surrealistické metodě nejvíce. Další sny se v knižní podobě objevily ve sbírce *Nosič nábytku*, 1941 (jinde mají často jiné názvy). *Tajemství bílého zámku* postupným vyprávěním snu na pokračování dospívá až k jakési pointě. *Muž bez tváře* rozvíjí už příběh, jehož smysl se stává zřejmým po začlenění snu do románu *Mlčeti zlato*. *Sen o kormodorovi* naznačuje Weissovo směřování k vytváření svébytného fantastického světa, stejně jako *Sen o červeném skřítkovi*. Završením této linie Weissovy tvorby jsou *Tři sny Kristiny Bojarové* (1931). Snové představy tvoří obsah tohoto díla, jako forma sdělení pak bylo použito divadelního scénáře. Tato forma měla zřejmě pouze funkci literární, umožňovala určitý způsob vnímání představ, ovšem došlo i k pokusům o inscenaci (v r. 1976 uvedlo studentské divadélko Pirám z Vysokoškolského klubu

SSM v Brně *Sny Kristiny Bojarové*, zkomponované M. Havlíčkovou ze druhého a závěru třetího snu).

Za klíč k pochopení významu snů můžeme pokládat motto: *Žena v horečce, toť krematorium se zrcadlovými sály...* Tématem je žena, žena viděná horečnýma očima snu. Žena ve svém zrodu, v hlubinách svých hadích vloh, v hlubinách dvojpólnosti, rozpornosti, obojživelnosti ženství - ďábel i anděl, krutost i mučednictví (parafráze slov K. Sezimy)[5]. A obrátíme-li zřetel výkladu, můžeme naopak tvrdit, že snové představy se zmocňují podvědomých vjemů a stavů děvčátka v pubertě (opět Sezimova slova)[6]. Můžeme se domnívat, že *Tři sny Kristiny Bojarové* nejsou jen ženstvím viděným skrze sen, že jsou zároveň, dík stálé přítomnosti hlavní postavy, jež prožívá všechny epizody, i zobrazením světa tak a takového, jak jej může vidět fantazie rozbouřeného, přecitlivělého vědomí dospívajícího děvčátka. V tomto bodě se *Tři sny Kristiny Bojarové* velmi těsně setkávají s knihou *Valérie a týden divů* V. Nezvala. Psychologii ženy se tu dostává brilantního zpracování metodou vykrystalizovanou na snové inspiraci.

Tři sny Kristiny Bojarové neušly pozornosti filmařů. V roce 1984 inspirovaly půlhodinový film *Momentální indispozice Kristiny Bojarové při nedělním obědě v kruhu rodiny.*

Fantazie

- svébytné světy

Samostatný fantastický svět, který je inspirován představou loutkového divadla, nacházíme už v povídce *Král Zimoslav a moucha* (*Nosič nábytku*, 1941). V krystalicky čisté podobě se tato metoda objevuje již v první ze tří próz tímto způsobem stopujících lidské vášně, v povídce *Zrcadlo, které se opožďuje* (*Zrcadlo, které se opožďuje*, 1927), dějově z nich nejjednodušší a rozsahem nejkratší, ovšem tématem nikoli nejkrotší, a přesto cudná a k cudnosti vybízející. Příběh ukazuje, že to, co se může odehrát ve tmě jako projev naší nejhlubší podstaty (konkrétně koitus), nesnese světlo a cizí oči. Weiss si uvědomuje, jak nás doba zestádňuje a že o intimitu sexuality je nutno bojovat. Dnešek si její obhajobu přímo žádá a Weiss to předvídavě, citlivý na každý záchvěv doby, který předznamenává to, co přichází, zachytil.

Odvážný zbabělec (*Bláznivý regiment*, 1930) nejde tak hluboko. Studuje, jak zvrácená hierarchie hodnot - pokrytecké a vypočítavé hromadění majetku - a okleštění možností člověka nemocí - tuberkulózou - vytváří cesty, na nichž se vášeň může zvrtnout do strašlivých podob.

Vrcholem této linie pak je povídka *Radio - růže - ruka* (*Zrcadlo, které se opožďuje*, 1927), kompozičně složitější: Weiss tu staví dva různé fantastické světy a konfrontuje je. Je to umožněno líčením *reality* a v ní se odehrávajícího

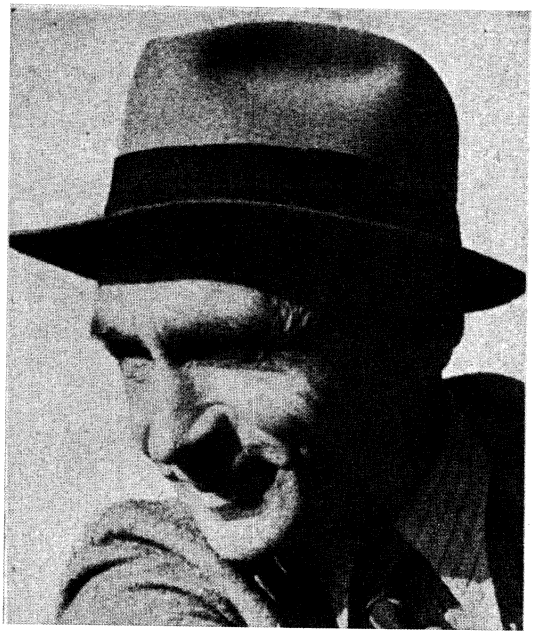

Jan Weiss.

natáčení filmu, který je tu převyprávěn. Na hrdince je tu ve dvou dimenzích (realita a film) sledován vývoj ženství od prvotního čistého poznání k dívčí pýše a nakonec k sebepochopení skutečné ceny ženy. Složitá výstavba ovšem nesleduje pouze mystérium ženství. Tam, kde se realita a film protnou, vyšlehne čtenáři jak plamen do tváře varování: moderní civilizace s konzumním diváctvím a bezduchou touhou po senzacích dovádí člověka až ke zrůdnosti a tomu je třeba zabránit. Aby bylo možno natočit film, musí být rozdrcena zdravá lidská ruka. Zpočátku to vypadá jako samozřejmost, teprve až hrdinka spatří v muži, kterého si pro tuto roli vybrala, také člověka (protože se do něj zamilovala), vstoupí do natáčení a zasáhne, jak jí lidský cit ve srážce s nelidským komandem civilizace káže. Jak aktuální poselství! A jak sugestivně vyslovené. Vskutku současný je tento předvídavý apel proti diváckému konzumentství, jež je schopno ke svému ukojení vyžadovat jakoukoliv zvrácenost...

– weissovská realita

Přechodem od fantastických světů k realitě je skutečnost nějakým rysem ozvláštněná. Weiss k jejímu vytváření dospívá také ze snů, jak dokládá obsáh-

lejší *Meteor strýce Žulijána*, 1947 (*Bláznivý regiment*, 1930), kde vnější forma *Domu o 1000 patrech* sice přetrvává (osnovy kapitol), ale ze dvou paralelních skutečností už zůstal jen sen, který se přetvořil ve svéráznou skutečnost, v níž hrdina prodělává zvláštní trampoty se svým strýčkem (z nebe spadlo obří vejce, a kdo se napije šťávy z něj, počne se zmenšovat). Ve Weissově fantazii se námět bohatě rozvinul a vyústil ve filozofickou hříčku.

Méně náročná je zejména *Poslední noc vraha Hamáčka* (Národní osvobození, 1924) i dvě kratší prózy ze *Zrcadla, které se opožďuje* (1927) - *Dobrodružství*, předjímající promluvivšího hrdinu z románu *Mlčeti zlato*, a *Pan Kvasnička a jeho sen*, blízký studii setkání maloměšťáckých dušiček s něčím nad-skutečným *Meteoru strýce Žulijána*. Povídka *U zelené trávy* (*Bláznivý regiment*, 1930) vznikla na zadané téma a je to na ní znát; za zmínku stojí, že procvičuje příští postupy prózy s tajemstvím v závěru racionálně vysvětleným. Nenáročná je i značně pozdější hříčka *Po operaci* (*Bianka Braselli, dáma se dvěma hlavami*, 1961).

Větší pozornost si naopak zaslouží obsáhlejší debutový *Fantom smíchu* (1927). Základní téma: Protagonista si uvědomí svůj přídomek, protože mu překáží při námluvách, a snaží se vydobýt si jiný.

Dějové schéma Weissovi umožňuje *navlékat* na ně jinak zatím asi obtížně zvládnutelnou spoustu nápadů. Ve Weissově zpracování však téma dochází dvoustranného prohloubení. Na jedné straně je Weiss do nejmenších možností využívá pro uspokojení svého psychologického zájmu a práce se stává zevrubnou, mnohozáběrovou a mnohohlediskovou studií geneze přízviska, na druhé straně se pak psychologický zájem soustřeďuje na drobnokresbu a povahokresbu maloměstských postaviček a figurek, na zachycení maloměstského života vůbec (tento rozměr tématu, inspirativní zážitek a v podstatě realistická metoda *Fantoma smíchu* jednoznačně spojují s regionálním románem *Přišel z hor*). Weiss se tu vrací domů, do Jilemnice svého dětství, do shovívavého, úsměvného světa pohody, kde lze s úspěchem usilovat o napravení malých trápení a kde velká trápení nejsou.

Hrdina povídky *Bianka Braselli, dáma se dvěma hlavami* (*Zrcadlo, které se opožďuje*, 1927) Počuchov, obyvatel idylického ruského městečka, prý strávil ze své vůle tři dny mezi zajatci v baráku tyfového lágru - a tak odsud není daleko k domněnce, že si Weiss vše ostatní vymyslil jako vysvětlení činu tohoto zvláštního, *perverzního* člověka. Povídka je v prvé řadě psychologickou studií člověka propadlého zájmu o všechno neobvyklé, konkrétně pak touze po dvouhlavé ženě. Další psychologická sonda je věnována zajímavému problému Bianky Braselli, dámy se dvěma hlavami. Zdá se pak, že její postava tu funguje i jako jistý symbol rozpolcenosti hrdinovy duše. Třetím objektem psychologického zkoumání je zrod snu z umělých podnětů. Dramatická kompozice umožňuje výstav-

bu prózy s tajemstvím. Zřejmě bizarnost a neobvyklost Weissova nápadu dovedla k této próze televizní štáb, který podle ní natočil v roce 1987 televizní film *Bianka Braselli*.

Dobro a zlo

Weiss, po vyčerpání zřídla tyfových snů v *Domě o 1000 patrech*, hledá novou inspiraci a nachází ji kolem sebe. Zamýšlí napsat román se zvláštním hrdinou a posléze zjistí, že téma se mu svou přetížeností rozpadlo na dvě části a objevili se dva hrdinové – Josef Severin pro *Školu zločinu* a Václav Rebenda pro *Spáče ve zvěrokruhu*.

Škola zločinu (1931) se zabývala problémem do jisté míry abstraktním, řešeným ale na jednotlivém, ovšem zvláštním lidském osudu. Hrdina je postaven svou neobvyklou šikovností do pozice etického hledání; postupně zjistí, že ne vše, co dokáže, také může udělat. Že špatné činy jsou skutečně špatné. Weiss tu zároveň sleduje, jak vědomí člověka hledá oprávněnost mravních zásad v době jejich rozkolísání. Za okupace se pak příběh člověka ke zlu vychovávaného působivě aktualizuje společenskou situací (a pro vydání v roce 1943 je román přepracován – zejména jsou vyškrtány nadbytečné motivy – pod názvem *Zázračné ruce*). Dva díly – to jsou dva stupně Severinova vývoje. V první části si hrdina se zlem zahrává, nenachází v sobě dostatečně silné argumenty proti němu a dostává se až k vraždě. Když takto pozná zlo v sobě, začne s ním uvědoměle bojovat a nakonec odhalí i jeho zdroje ve skutečnosti kolem sebe.

Weiss v románu nestuduje prostředí, jež hrdinu formuje – to je v podstatě jen modelové, má umožnit rozbor samého faktu mravního rozpadu a hledání. Taková je funkce celé detektivní zápletky i jednotlivých postav. A dva otcové v pozadí, jeden dobrý a jeden zlý, každý po svém usměrňující Severinovo putování, jakkoli jsou součástí racionálního vysvětlení záhad, jsou zároveň ztělesněním sil Dobra a Zla, s nimiž se každý setkáváme ve svém životě.

J. Klímu román inspiroval natolik, že podle něj napsal scénář, a tak v roce 1986 vznikla televizní inscenace *Dotyk zla.*

Politické strany

Napříč tvůrčími záměry se do Weissova díla živelně vedrala aktuální doba. Hašteření politických stran za první republiky znepokojilo Weisse natolik, že se cítil nucen, tady a teď, promluvit. Tak pod tlakem *společenské objednávky* vznikl román *Mlčeti zlato* (1933). Byl tak načasován, že byl vnímán jako příspěvek do diskuse, byl napadán a poté zase naopak oceněn (Jiráskova cena hl. m. Prahy). Čím tak hluboce zapůsobil? Weiss si dovolil kriticky se vyslovit k praxi tehdejších politických stran, napadal zejména demagogické řečnění, sloužící zce-

la jiným než velkohubě deklarovaným cílům. Satiricky vyostřeným obrazem těchto praktik se stala životní pouť táborového řečníka Františka Fabiána, který svou schopnost přesvědčivě mluvit dal do služeb jedné ze stran. Samotnému hrdinovi, procházejícímu touto zkušeností, se nakonec takové řečnění do té míry zhnusí, že nevidí jiné řešení, než zmlknout tak, jako na začátku počal mluvit, sveden k tomu mnohomluvnou hospodskou společností. Weiss toto sdělení prohlubuje snovou linií, paralelní s dějem. Využívá v ní prózy *Muž bez tváře*, aby ozřejmil, že ten, kdo převléká tvář, nemá žádnou. Podobnost inspirující skutečnosti s naší dnešní situací je očividná a díky tomu má román i dnes co říci.

Hledání hodnot

Vedle dění politického znepokojovalo Weisse za první republiky i dění v rovině společensko-kulturní. Lekal ho úspěch literárního braku mezi mládeží i to, že jej pro kšeft místo skutečné literatury plodí skuteční umělci, nelíbilo se mu, když básníci vstupovali svými rýmovačkami do služeb reklamy, zaráželo jej, že kdejaký fotbalista si svými kopačkami vydělá mnohem víc než kdokoli poctivou prací. Pokusil se to vyslovit dramatickou formou pod názvem *Básník a boxer*. Celek bohužel zůstal, až na úryvek *Básník na holičkách* (Lumír, 1935, 1936), v rukopisu a nedošlo ani k inscenování. Ironické drama nese pečeť své doby – ovšem tehdejší situace až k neuvěření připomíná dnešek.

Hledání východiska

Námětem k zamyšlení se Weissovi stala i hospodářská situace první republiky, zejména období krize, a úvaha jej dovedla až ke kritickému hodnocení společnosti, vše počítající v penězích. Takové jsou v kostce podněty, jež daly vznik románu *Spáč ve zvěrokruhu* (1937). Také zde se setkáváme se zvláštním hrdinou. Protagonista Václav Rebenda podléhá přírodnímu rytmu natolik, že každoročně propadá zimnímu spánku a na jaře se probouzí, vraceje se do dětství. Jako takový je pro společnost nepřijatelný a ona v reakci na něj odkrývá svou pravou podobu. Nepřirozenost společnosti vystupuje v konfrontaci s jedinečnou přirozeností hrdinovou. Zvláštní vlastnosti hrdinovy jsou vlastnosti společností ničené. Společnost, civilizace popírá přírodní přirozenost, popírá každou jedinečnost, popírá dětství, čistotu a otevřenost jeho citových vztahů. Hrdina spolu s malým přítelem, také postiženým, je idiot, protože nedokáže počítat, obhajují tyto hodnoty a vůbec všechny lidské hodnoty ničené společností, společností počtářskou a vypočítavou.

Rebenda přichází se svým dětstvím a se svou přirozeností, dává lidem nahlédnout do tohoto zrcadla a vede je tak právě k těm hodnotám, jež jsou mu vlastní.

Zobrazená skutečnost není postavena nezávisle na skutečnosti konkrétní, historické. Je zřetelně určena časově (období hospodářské krize) i místně (Československo). Tato společnost je tedy demonstrována, v této společnosti tedy Rebenda marně hledá místo. Rebendovo hledání se posléze mění v hledání jiné společnosti, společnosti, jež by mu dovolila být přirozený, svůj, sám sebou.

Rebenda, potažmo Weiss, pro sebe nachází naději na východě (kdepak by, přes všechny pochybnosti, mohl připustit, že je falešná!). Je jí Sovětský svaz. Je postavena proti nejhlubší nenávisti vůči tomuto světu, hlásané a žité Oždijánem. Oždiján je skutečností zrazen, Rebendovo dětství a jeho biologická přirozenost docházejí v novém světě rezonance. Nový svět je svět, v němž je místo i pro a právě pro zvláštního – dětsky čistého, přirozeného člověka.

Spor o Rusko a vyslovení naděje v nový svět – nejhlubší tematický plán díla. Vize nové společnosti je romantická, ale není účelem románu zobrazit, nýbrž dovést k naději. Tento tematický plán zároveň postihuje dobovou myšlenkovou atmosféru, její názory a její hledání.

Román inspiroval svého času režiséra Leopolda Laholu k natočení filmu *Sladký čas Kalimagdory*. (Jan Weiss po jeho zhlédnutí ovšem poznamenal: *Je to pěkné, ale není to Spáč.)*

Dílčí inspirace

Ve sbírce *Nosič nábytku* (1941) nacházíme ještě několik próz různé provenience. Hlubokým humanismem a střízlivým realistickým zpodobením se vyznačují dvě povídky. *Psí povídka* líčí člověka vzteklého na vztekle štěkajícího psa a jejich konfrontaci. Když je běsnící zvíře *zkroceno*, začíná hrdina chápat, že stejně jako trpěl on, trpěl i jeho *protivník*. Text *Nosič nábytku* se pak stává nenásilným oslavným hymnem na celoživotní dřinu zcela bezvýznamného člověka – jakéhosi nosiče nábytku Šebestiána Stracha.

Psychologický zájem poznamenal další dvě prózy. První, *Z deníku nervosního*, poeovského ražení, sleduje krok za krokem vyšinuté vědomí, jež dospěje až k vraždě. Druhá, *Tma*, v záhadě v závěru racionálně vysvětlené, nám ukazuje, jak jiný se pro nás stává svět v noci, a stačí málo, abychom v něm zabloudili.

První láska vyslovuje Weissovu vzpomínku z dětství, což mu umožňuje zkoumat, jakým způsobem dětská psychika vnímá reálný svět, jak jej deformuje a zabarvuje, kterými skulinami se do jejího světa dostává tajemnost, fantastičnost a pohádkovost, jež jsou jeho neodmyslitelnou součástí. Povídka sleduje intimní drama v dětské duši, zobrazené skrze dětské vědomí, pochopení.

Rudá rukavička čerpá z bizarního setkání pisatele románu na pokračování s jeho čtenáři. Do *Povídek o lásce a nenávisti* (1944) se dostala ještě próza podobného ražení – *Obrázek*. Sleduje, jak se jeho postavám sugestivně vnucuje scestný výklad skutečnosti.

Okupace

Tak závažná událost, jako bylo rozdělení někdejší Československé republiky a obsazení Čech a Moravy Němci, nemohla nechat ani Weisse v klidu. I ve stísněných podmínkách na ni reaguje mnohostrannou literární aktivitou.

– krajina dětství

Umělecky nejzávažnějším činem bylo vydání románu *Přišel z hor* (1941). Weiss v něm protektorátního čtenáře uvádí do Jilemnice svého dětství, tedy do doby, kdy Krkonoše byly ještě české, a jinotajnými připomínkami jej upozorňuje, že *dobří duchové se zjevují vždycky, když je nejhůř*. Takový byl hlavní smysl celého díla.

Obrazem podkrkonošského maloměsta Weiss sáhl až na samé dno své inspirace a uvědomil si, co jej zformovalo – šťastný jilemnický úsvit života. Javorek, jak Weiss Jilemnici románově přezval, na scéně setrvává stále, všechny děje

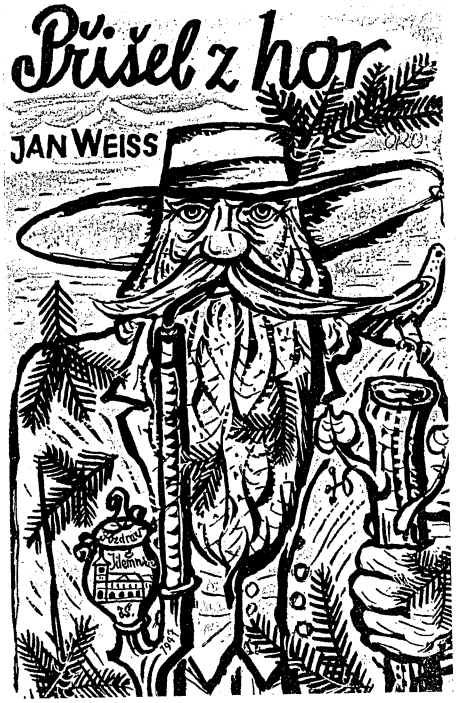

Obálka druhého vydání románu Přišel z hor (Nová osvěta, 1947). Ilustrace Jaroslav Šváb.

z něj vyrůstají a k němu směřují zpět, aby zpodobily jeho tvář, jeho okolí, jeho obyvatele, konkrétní historický okamžik jeho existence i s její myšlenkovou a mytologickou atmosférou.

Řada postav a postaviček umožňuje Weissovi zachytit maloměsto ve všech jeho úrovních sociálního rozvrstvení a společenského života, zvyklostí, názorů, tradice. Všechny jsou viděny se shovívavým nadhledem, jaký známe už z *Fantoma smíchu*. Sociálně kritický osten se objevuje jen v jemných náznacích, takže nic neruší optimistický tón maloměstské idyly roku 1905. Jen v pozadí tušíme vzdálené asijské válečné nebezpečí, které Weiss, prošlý první světovou válkou a uprostřed války druhé, nemůže nenechat aspoň tlumeně zaznít.

Mezi tyto lidičky přichází tajemný pan Pošepný a my sledujeme, jak na jeho příchod reagují. Pan Pošepný, navrátilec do kraje svého dětství, jej však shledává jiným: lidé tu už nevěří na pohádky, stali se, dík novým časům, sobeckými a vypočítavými. Proto si zahraje na Krakonoše.

To je půda, jež Weissovi umožňuje všestranně zachytit podobu krakonošského mýtu a román *Přišel z hor* se stal, aniž to čtenáři v nejmenším vadí, čtivým sborníkem dokladů etnografického svérázu Podkrkonoší. Aby toho dosáhl, Weiss opět buduje prózu s tajemstvím nakonec vysvětleným. Dokáže zároveň text stylizovat tak, aby vedle racionálního vysvětlení bylo možné ještě jedno, pohádkové. Přitom tři hlavní dějové linie splétá takovým způsobem, že výsledkem je etické zhodnocení jednání všech postav: jako v pohádce jsou zlí potrestáni a dobří odměněni. A naopak trestem a odměnou jsou rozlišeni zlí a dobří. A pan Pošepný? Ideální hrdina, zástupce dětství, pohádky a dobra, odchází. Odchází, aby zůstal. Jednal jako Krakonoš, a tím tedy Krakonošem byl. Krakonošský mýtus je znovu nastolen. A my můžeme román *Přišel z hor* pokládat za líčení nových Krakonošových kousků, pohádku o Krakonošovi. Která do temné doby nesla poselství, že dobro nakonec zvítězí.

– Praha

Stejně jako cesta do dětství, odkaz na někdejší svobodné časy, měly význam i prózy připomínající symboly, k nimž se vždy upínala naše národní hrdost, zejména pak hlavní město Československé republiky. Proto Weiss volil za dějiště dvou svých próz, jež za okupace vyšly mj. ve sbornících posilujících národní myšlenku, právě Prahu. Koloritem pražských zákoutí se vyznačuje povídka *Setkání pod Vyšehradem* (sb. *Praha očima básníků a umělců*, 1940; jinde jako *Fialové zvonky* a *Modré zvonky*) i *Uschlá ruka* (sb. *Kamenný orchestr*, 1944; jinde *Milý Františ*ek). Obě prózy se shodují i ve využití literární formy romaneta, příznačného pro českého spisovatele Jakuba Arbesa, jemuž tak Jan Weiss vzdal hold.

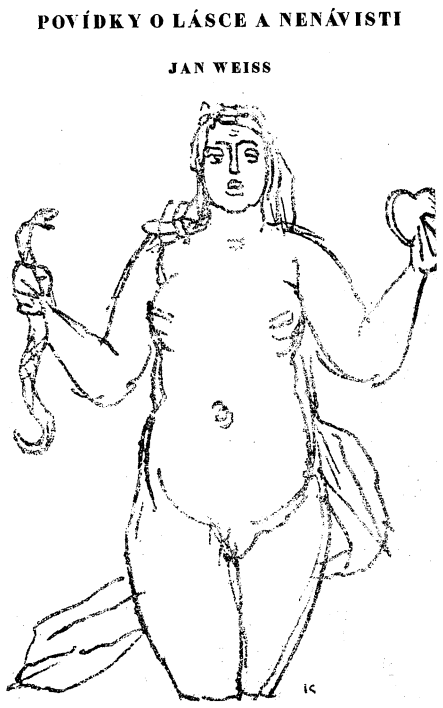

Obálka prvního vydání Povídek o lásce a nenávisti (Hejda & Zbroj, 1944). Ilustrace J. Kaplický.

– dobro a zlo

Snaha posílit národ našla cestu i při formování jeho mravního vědomí. Šlo o to, ukázat, že každá vláda zla je krátkodobá, že jeho panování může být jen dočasné, a kdo se mu poddá, končí špatně. A jediný smysl že má dobro, láska k lidem. Tento úkol na sebe většinou vzaly *Povídky o lásce a nenávisti* (1944). Zdroje dobrých sil, jež se v člověku rodí k překonání sil zlých, nachází hrdina povídky *Ta s těmi copánky* (ve sb. *Dvanáct poutí světem*, 1941, jako *Vtělený hřích*), zpočátku zatvrzele trestající nevěru manželky na nevlastním dítěti. Cirkusové prostředí odkazuje k E. Bassovi. Ze dna bídy se vzepjala hrdinka prózy *Milovati budeš...* (později jako *Tetička*), aby svou láskou překonala svůj osud – ubohá žebračka se v očích děvčátka stala pro ně milující tetičkou a její láska dokázala nakonec překlenout i propast mezi dívenkou a její nevlastní matkou. *Černá povídka* ukazuje naopak, jak zlo – sobectví, krutost a nenávist – se může kolem svého nositele i těch, kdož jsou na něm závislí, beznadějně uzavřít. Próza *Miluj*

svého bližního..., podobně jako povídka *Milovati budeš...*, nachází zdroje lidství tam, kde bychom je nikdy nehledali – v lidech ubohých a zubožených, kteří právě proto vyciťují jeho cenu. Shovívavý pohled připomíná postavičky z *povídek z kapes* K. Čapka.

K uvedeným povídkám se přiřazuje *Sedmý příběh* (sb. *Milostný kruh*, 1946), realistická psychologická studie ženy, jež se svým ženstvím vypočítavě obchoduje. Tentokrát Weiss pouze ohromen konstatuje jakési zlé mocnosti v člověku (ženě) a zjišťuje, že proti takovému zlu jsme vlastně bezmocní.

– realita

Realita okupace byla natolik tíživá, že se i sama o sobě prodrala Weissovi do pera; tento text pochopitelně za okupace vyjít nemohl a byl vydán až po válce pod titulem *Volání o pomoc* (1946). Od úvah o dobru a zlu se v něm Weiss dostal až k realistickému vylíčení typického, historicky konkrétního špatného člověka, jak měl možnost se rozvinout za okupace v českém prostředí. Tak se postava redaktora Chrtka stala ústředním tématem prvního ze zamýšlené dvojice románů. S ním tu potkáváme i další protektorátní typy, jak je bylo možno vedle sebe nalézt na úzké scéně jednoho pražského domu. Druhá ústřední postava, zvláštní nemocí (strachem z lidí) postižený Zdeněk Klár, zde naopak prodělává vývoj od – díky uzavřenosti do izolovaného koutku světa, kam ani okupace nepronikla – *nepopsaného vědomí* přes možnost být právě proto zmanipulován nacistickou ideologií až k plné otevřenosti světu a k pochopení, jak se věci skutečně mají, jež vyústí v rozhodný a smysluplný čin: odchod do zahraničního odboje. Zdeňkův vývoj umožňují další postavy, nejdříve Chrtek, poté Božka a Muž, resp. Mužík, se kterým jej Weiss nechává odejít, v souladu se svým viděním světa, do Sovětského svazu. Jeho osudy tam měly být osou plánovaného románového dvojčete, jež ovšem, zřejmě pro nedostatek Weissovy *sovětské* zkušenosti, napsáno už nebylo.

Weiss se tímto svým posledním románem zatím nejvíc přiblížil realismu, ovšem nedokázal se vzdát některých svých typických projevů, fantaskních motivů, jež jsou tu jaksi navíc a tíživost okupační reality zlehčují, jako by ona sama svou tíží nedostačovala.

– satira

Podobnou úlevu jako realistické zobrazení přinášely i texty satirické. Dva vyšly ve sbírce *Bianka Braselli, dáma se dvěma hlavami* (1961). Ke studiím zajímavého sociálně psychologického jevu, *okupačního folklóru*, totiž fámy o pérákovi, patří *Pérový muž* – v bláznivém světě je možné všechno, a když lidská fantazie zapracuje... Pérového muže pak autor potkal v blázinci. Kde tento pérák

čerpal inspiraci? V Hitlerově propagandě. *Ústa za mřížemi* ustanovují svébytný fantastický svět, který rozvíjí možnosti skutečného světa, světa nuceného mlčení za okupace, až do absurdna a přináší naději, že v sobě má zárodky toho, co jej zničí.

Později vznikla próza *Slavný pes* (*Příběhy staré i nové*, 1954), která se obrací proti militaristicko-fašistickému převracení hodnot. Předimenzováním absurdnosti a hrůznosti fašistické zvůle v reji bolestně zlobných nápadů ústí až do potupné smrti člověka, který se takto zvráceným hodnotám oddal vší duší. Povídka zaujala filmaře a byl podle ní v roce 1970 Tiborem Vichtou pro Československou televizi Bratislava vytvořen scénář (černobílý televizní film byl uveden např. českou televizí jako *Slavný pes* v roce 1990, slovenskou jako *Slávny pes* roku 1992).

– drama

Téma okupace zpracoval Jan Weiss i dramatickou formou. Hra *Purpurové schodiště* bohužel zůstala v rukopise; měla být nastudována v jednom pražském divadle, ale díky neprůhledným zákulisním intrikám k tomu nedošlo.

První, čeho si na tomto dramatu povšimneme, jsou halucinační vize hrdinky, jež přivolají vzpomínku na *Tři sny Kristiny Bojarové* – a máme tak dojem, že tu je Weiss *ukotvil do reality* (podobně jako sen *Muž bez tváře* došel vysvětlení v textu románu *Mlčeti zlato*). Halucinacím podléhá Míla Morhačová, zešílivší po mučení při výsleších, když gestapo pátralo po jejím muži. Kolem ní se v reálu pohybují dva bratři, Viktor, kolaborující s fašistickým režimem, a Jindřich, který nezradil. Střihy do reality vystihují protektorátní dusno, obavy, strach i naděje, Míliny vize doplňují atmosféru z druhé strany, o hrůzy, jež jsou jen tušené. Je myslím škoda, že tato Weissova hra zůstala veřejnosti skryta, protože přináší působivé svědectví o době, jež jí dala vzniknout.

Nová realita

Po únoru 1948 jsme se rázem ocitli někde jinde. I Jan Weiss. Pokud jste pozorně četli *Spáče ve zvěrokruhu* a *Volání o pomoc*, nebude pro vás překvapením, že Jan Weiss změnu uvítal – byla pro něj zřejmě uskutečněním snu. Pro některé z nás se stal problémem fakt, že se něco má říkat – netíží to toho, kdo to říkat chce. Po mém soudu se Weiss nikdy nepřetvařoval, i když byl konformní. Ideologie byla pěkná, líbivá, co říkala, byl Weissův dětský sen, a proto se s ní (snad se zavřenýma očima) dokázal ztotožnit. Zřejmě nepotřeboval mnoho, aby uvěřil, protože uvěřit chtěl. Když ve sbírce *Příběhy staré i nové* (1954) stačí v povídce *Milostpaní* hrdince k tomu, aby se z odpůrkyně změnila v příznivkyni jasných zítřků, pouhý prožitek prvomájového průvodu, co potom dosta-

čovalo k víře Weissovi? V povídce *Opustíš-li mne*, v souladu s titulem, hrdina ve svém názorovém tápání, jež je způsobeno jeho charakterovou labilností, dospěje k *černé* variantě své volby, a tudíž i do zkázy. Ze *socialistickorealistických* povídek je nejméně násilná *Lojzka*, 1956 (v *Příbězích starých i nových*, 1954, jako *O věrnosti*), již charakterizuje ve studii titulní postavy humanismus a realismus. Do centra zájmu se dostává analýza vývoje vědomí běžné, všední postavy (vesnická služka) ve zcela běžném, všedním prostředí (vesnice při združstevňování). Weiss si přitom uvědomuje, že i lidé teoreticky pokládaní za stoupence poúnorového vývoje jen s obtížemi hledají k novému režimu důvěru. K *překonání hráze starého myšlení* ovšem Lojzku vedou okolní kladné a záporné postavy.

»Vědecká fantazie«

Weiss hledal svému naturelu přijatelnější způsob vyjádření, než byl realismus, možná také proto, že si uvědomoval, že skutečná realita do tehdejšího literárního díla nesmí. Ať tak, či tak, zrodily se postupně tři knihy povídek označovaných kritikou za *vědeckofantastické*. K tomu, co pro nás tento pojem tehdy znamenal, však měly daleko: k vědě sice odkazovala přinejmenším volba slovní zásoby, podstata vytvářeného světa však s vědou neměla nic společného. A fantazie byla naopak spoutána ideologií. Proto není jisté, že tyto Weissovy práce bude dnes ještě někdo číst. Prózy byly napadnutelné už v té době i teoreticky, ale odhodlal se k tomu jen enfant terrible tehdejší české kritiky Oleg Sus. Jeho vystoupení ovšem mělo pro stárnoucího Weisse osobně smutný důsledek: přestal psát.

V čem spočívala slabina těchto Weissových próz? Asi v zásadní změně tvůrčí metody: ze způsobu komponování *Země vnuků* je zřejmé, že nejdříve měl Weiss vždy dějová schémata povídek, jež naplňoval zkonkrétňujícími daty dodatečně. *Živou tkáň* nepřinesla živelná fantazie, nýbrž ji měly dodat vymyšlené motivy, a to bylo zřejmě úskalí, na němž ztroskotala přesvědčivost těchto povídek.

V čem tkví jejich přínos? Nejspíše asi v tématu. Weiss tu hledá možnosti, jak pomocí vědeckofantastické stylizace vyjádřit nové skutečnosti, jež patrně člověka v budoucnosti potkají (ovšem v budoucnosti viděné v intencích panující ideologie). Nejde však o futurologii. Weiss hledal způsob vyslovení naděje a víry spíše než v to, co přichází, v to, co je tu, a nalezl formu *próz o budoucnosti.*

Tři sbírky (k nimž se řadí ještě netištěná próza *Dvě města*), výsledek Weissovy upřímné snahy najít, se mezi sebou liší zabarvením světa povídek. Zatímco *Země vnuků* usiluje o realistickou vážnost, sbírka *Družice a hvězdoplavci* rozvíjí realistickou popisnost směrem k ironické až satirické nadsázce, kdežto sbír-

ka *Hádání o budoucím* vrchovatě využívá možností poetizace, *Zemí vnuků* jen naznačených.

Povídky *Země vnuků* (1957) kompozičně sjednocuje stylizovaný autorův deník, z něhož čerpají témata próz. Deník zároveň *vysvětluje*, oč v nich vlastně jde. Čtyři jsou obsáhlejší. *Kapka jedu* se snaží rasový problém řešit harmonizací lidských vztahů. *Hvězda a žena* vede svého hrdinu k poznání priority společenského účelu před individuálním. *Prasklá váza* je zajímavá představou skrytého vedení hrdiny zaměstnancem *Ústavu pro léčení charakterů* k pochopení, že je třeba pracovat. Povídka *Od kolébky k symfonii* se snaží vymyslet harmonické řešení problému, jak začlenit mezi ostatní lidi postižené. Základem těchto prací se stává ideální prožitek, představa odmýšlející rušivé rysy, poetické, poetizující vidění skutečnosti. Úvodní *Mistr vysokého věku* pak poeticky harmonizuje problém stáří, závěrečný *Sen o vzducholodi* vyslovuje přesvědčení, že přítomnost je nadějí budoucnosti.

Povídky sbírky *Družice a hvězdoplavci* (1960) sjednocuje jedině satiricko-ironická nálada, z níž se vymyká pouze próza *Já, Lajka II.*, poetizující fakt prvního zvířete ve vesmíru. Poeticko-satirická je *Hvězda na afrického nebi*, vyhrocenou satirou jsou *Bílé myšky*. K záznamům snů odkazuje *Královna vesmíru*, rozhlasová hra *Poselství z hvězd* konfrontací přízemních pozemšťanů s nadpozemskými světy vystihuje lidské charakterové typy. Obsáhlejší epické povídky z linie nastoupené *Zemí vnuků* tu najdeme tři. *Taťana do družice* se na pozadí budoucnosti raketových letů ironicky vyslovuje k problému emancipace. Povídka *Ten, který...* (původně jako *Raketa sebevrahů*) stopuje proces, v němž si sobectví (v rozporu se společenským zájmem) zotročuje myšlení a logiku, aby sebe samo zdůvodnilo. *Muž z Marsu* se ocitá mezi dvěma ženami a kolizi (dnes obvyklou) řeší útěkem.

Sbírka *Hádání o budoucím* (1963) navazuje na některé postupy zkoušené ve sbírce předchozí – celá je založena na poetizaci tématu. Téma budoucnosti se Weissovi rozpadá na řadu *poetických nápadů*, jimž odpovídá krátká forma povídek, označovaných jako *básně v próze*. Za nimi následují obsáhlejší *legendy*. Jaká je jejich myšlenková náplň? Zbytky starého světa nemilosrdně likviduje povídka *Ať z vás nezůstane ani vzpomínka*. Stejně tak zmizí jako přežitek náboženství, tvrdí povídka *Za účelem inspirace* (původně jako *Interview*). Na staré mezilidské vztahy si lze podle povídky *Nuže tedy – sklenku vína!* jen hrát. Nový život odvane i staromilce Kamarýta z črty *Možno říci, že se přímo dřel*. Ovšem staré dítě Marcelán z povídky *Snad nám ho bylo trochu líto* je vzat na milost, ač lpí na věcech – přináší tím do racionálně strohé civilizace poezii a fantazii. Zloděje lze socializovat tak, že místo kradení může tajně obdarovávat – tak aspoň vyznívá dueto povídek *Komplikace života – ale zkus to!* a *Škoda každého tajemství*. Dokonce i přírodní člověk, v próze ironického nadhledu *Nikdo*

vás nezval..., se může stát tvůrcem nenahraditelných společenských hodnot. Pro fanatického řečníka z povídky *Starci neumírají včas* nalézá společnost místo jedině v blázinci. I když jinak je k dispozici nepřeberně druhů pracovních příležitostí, viz *Kabinet zvláštní práce*. Dokonce i přebytkem sil kypící a plýtvající hrdina povídky *Samorůže* nakonec zaměří své úsilí společensky přijatelně. A kdo nechce pracovat, nakonec prohrává i svůj osobní příběh jako Leoš v obsáhlém *Ptačím snu*. Sem se řadí i próza *O bílém koni*, otištěná jinde (*O bílém koni*, 1959). Budoucí civilizace je poetickým obrazem bílého koně konfrontována s potlačenou přírodní skutečností. Povídka *Tisíce lidí čeká* se dotýká dalšího civilizačního problému - konzumentské pasivity. Poetizujícím (lyrizujícím) obrazem ukazují nové mezilidské vztahy drobné prózy *Bystré oko*, *Bratře* a *Už jste si vybral*. Próza *Zuzanka a natěrač* tvrdí, že přijde doba, kdy se za možnost pracovat bude platit. Nová zaměstnání vymýšlejí povídky *Zvědavost, když už je pozdě* (bavič čekajících) a *Byl to spací autobus* (uspavač). Zvláštní povolání si zvolila i Františka z příběhu *To není chlouba, to je dar...* K řešení problému rasismu se vyslovuje povídka *Tak šťasten*, v níž je žena neplodného muže oplodněna *černými semínky*.

Na závěr sbírky Weiss zařadil povídku *Neboť mne vedou jejich ruce*. Myslím, že jestliže vás nic z výše uvedených próz nezaujalo (nezapomínejte: i to je Weiss, tušíte ho všude), tato povídka by si zájem zasloužila. V jejím základu je logická či psychologická hříčka: vidoucí z ohledu vůči slepci předstírají, že také nevidí, a on, když postupně odhalil tajemný svět vidících, poznal jej a pochopil, zase z ohledů vůči nim předstírá, že o své slepotě neví. Je to vlastně metafora vyjadřující důvěru člověka v pomoc ostatních lidí, víru, že tam, kde nevidíš a mohl by ses zranit, tě povedou jejich ruce... Ne bez důvodu tato povídka stojí na závěru *Hádání o budoucím*, próz z budoucnosti i celého Weissova díla. Je zároveň posledním stupněm Weissovy osobní zkušenosti, vrcholem Weissova hledání ideového, životního, hledání hodnot a jistot ve společenské skutečnosti, v níž žil.

Takto se tedy dnes rozlučme s jeho dílem, abychom se k němu ještě dlouho mohli vracet.

Poznámky

[1] Opíráme se o nepublikovanou autorovu diplomovou práci *Hledání Jana Weisse*, UJEP Brno, 1972, práci téhož *Jan Weiss a Jilemnice*, in: Krkonoše - Podkrkonoší. Sv. 8. Trutnov 1989, s. 223-240, a o jeho archív, k ruce jsme měli i práci Jaromíra Horáčka ml. *Jan Weiss. Osobnost a dílo*, dokončenou v r. 1948 a bohužel nevydanou.

[2] Ve stručném příspěvku nemůžeme bohužel do detailu postihnout mnohovrstevnost i vnitřní provázanost Weissova díla, jen se o to v mezích možností co nejvíc pokusíme.

[3] U každé práce uvádíme zásadně místo a rok prvního knižního vydání, jen pokud k němu nedošlo, totéž se jménem časopisu; rok samostatného knižního vydání uvádíme přímo za titulem práce, odchylky od tohoto schématu jsou popsány slovně. Verze titulu je vždy uvedena

v podobě z uvedeného vydání, jeho variace jsou případně zmíněny dále.

[4] Po letech je obdobný stav vědomí líčen Ladislavem Fuksem v próze *Pan Theodor Mundstock*, zachycující situaci, kdy nacistická vyhlazovací mašinérie znemožnila reálný život pražských Židů a ti se utíkali do vysněného světa.

[5] Viz Karel Sezima, *Jan Weiss,* in: *Spáč ve zvěrokruhu*, Praha, 1937, s. 265-282.

[6] Viz tamtéž.

Vilém KMUNÍČEK: Jan Weiss heute

Der Artikel bringt eine Übersicht des ganzen Werkes des aus dem Riesengebirge stammenden Schriftstellers Jan Weiss (10. 5. 1892 Jilemnice–7. 3. 1972 Prag), die auf Grund dessen zusammengestellt wurde, wie sie die Lebenserfahrung von Weiss gestaltete, unter Berücksichtigung der Arbeiten, die bisher noch nicht veröffentlicht wurden. Ferner werden jene Werke von Weiss berücksichtigt, die von anderen Schöpfern für anderweitige Medien (Rundfunk, Film, Theater, Fernsehen) bearbeitet wurden. In der Übersicht werden die Arbeiten nach den Erlebnisquellen gereiht. Sie fängt mit dem ersten Weltkrieg über Erlebnisse aus einem russischen Gefangenenlager und aus dem Leben der tschechoslowakischen Legionen über Anregungen von Traum und Phantasie und Themen aus der ersten Republik an, und gelangt zu der vielschichtigen Inspiration durch die deutsche Okkupation und kommt schließlich zu Themen, die der Februar 1948 mit sich brachte, ob es schon um den Versuch um den sogenannten sozialistischen Realismus oder einen vermittelten Einfluß in den Arbeiten geht, die als Szifi-Literatur bezeichnet werden. Wo es notwendig ist, werden im Text eventuelle literar-kritische Vorbehalte (insbesondere bei Prosawerken aus der letzten Zeit) erwähnt und die ganze Auffassung des Artikels bemüht sich die Bedeutung des Werkes von Weiss für den heutigen Leser darzustellen.

(Übersetzung Martina Sznapková)

MATERIÁLY

Vznik a vývoj národopisné sbírky Okresního muzea Českého ráje v Turnově

Vladimíra Jakouběová

Sbírkový fond národopisu turnovského muzea se začal formovat při jeho založení v roce 1886, a to především zásluhou dvou osobností - akademického malíře Jana Prouska a učitelky Eleonory Proškové. Oba patřili ke generaci prvních sběratelů a propagátorů tohoto nově vzniklého vědeckého oboru, který dodnes nemá přesně vymezená pravidla.

Původní romantický zájem spojený s druhou polovinou 19. století vystřídala na začátku 20. století odborná dokumentace, podepřená prací v terénu. Výstupem byla celá řada kvalitních odborných publikací, časopisů a především sborník Český lid, redigovaný Čeňkem Zíbrtem, do kterého přispívali přední čeští odborníci a spolu s nimi řada badatelů a sběratelů - amatérů z celé oblasti Čech a Moravy. Mnohé příspěvky pojednávaly i o tradiční kultuře našeho regionu.

Politický vývoj padesátých let vrátil národopis opět k romantizujícím idejím. Období tzv. *svérázu* si všímalo více vnější stránky lidového umění, což vyústilo v pozoruhodný rozvoj zájmových uměleckých činností, mezi kterými zaujaly významné místo folklórní aktivity. K masovému rozšíření zájmu o předvádění folklóru nepochybně přispělo politické ovzduší.

Na konci let šedesátých se ve velkých městech začala vytvářet první střediska národopisné výzkumné a dokumentační činnosti. Tato centra postupně navazovala kontakty s menšími muzei a městy, a to především prostřednictvím Národopisné společnosti československé, která si vytvářela po celé naší republice okruh svých dopisovatelů. Odborné záměry odborných ústavů se však významně lišily. Zatímco oblast Moravy zůstávala spjata s tradiční kulturními projevy, Čechy, především tedy instituce pražské, inklinovaly k sociologickým studiím dělnických kolonií a dělnického folklóru.

Současné vědecké studium národopisu, neboli etnologie, jak je obor v posledních letech stále častěji nazýván, se pohybuje na hranici mezi historií,

historií umění a sociologií. Tento široký záběr je dán rozsáhlým předmětem národopisného studia, který je soustředěn nejen na hmotnou kulturu, ale i na projevy kultury duchovní a sociální. Snahou odborných institucí v posledních letech není jen studium uvedených témat, ale i úsilí udržet při životě dosud žijící tradice lidové kultury a folklóru a samozřejmě v normativně právní oblasti zabezpečit ochranu sbírek i nemateriálního kulturního dědictví. Poměrně problematický vývoj legislativy v muzejnictví, nepřesná pravidla a normy způsobily, že osudy jednotlivých sbírkových fondů a práce s nimi byly donedávna závislé pouze na zájmu vedení jednotlivých muzeí, popřípadě na zájmu jejich zaměstnanců o obor. Jestliže malá muzea ve většině případů neměla odborníky a jejich správci sbírek katalogizovali sbírkové předměty při nejlepší vůli *ze zájmu*, je dnes velkým problémem i v lokalitách, které měly silnou tradici lidové kultury, vytvořit ze stávajících fondů ucelenou sbírku. Je tomu tak i v případě turnovského muzea.

Vraťme se k jeho počátkům. Myšlenku založit v Turnově muzeum provázely od samých začátků rozsáhlé sběry v terénu a četné dary nadšených spolupracovníků nově se formující instituce, které vytvořily během velmi krátké doby unikátní

Z původních sběrů Eleonory Proškové: holubinka z Tříče.

Dokumentace vínku provedená Karlem Kitzbergerem, jednatelem turnovského muzea a správcem jeho národopisných sbírek.

sbírku. Ta v pozdějších letech prodělala jen málo změn, zejména těch k lepšímu. Výjimečná byla zejména kolekce textilu, čítající kolem osmi set položek, doložená soupisem Eleonory Proškové, který obsahoval údaje o původu, dárci, lokalitě, stáří předmětu atd. Sebraný materiál však nebyl nikdy vyhodnocen. Část autorčiných zápisků byla upravena sestrou Eleonory Proškové Marií a publikována J. V. Šimákem v časopise Od Ještěda k Troskám až v roce 1922, v době, kdy již Eleonora Prošková nežila.[1] Dnes je tento materiál pouze archivním pramenem,[2] neboť původní soupisy muzejních fondů byly v průběhu let několikrát přepracovány. Bohužel poslední evidence, započatá v roce 1977, uvádí u všech sbírkových předmětů získaných v předchozích letech v kolonce *původ* pouze údaj *staré fondy* bez odkazů na původní, v té době patrně nenalezené doklady. Pro sbírkový fond národopisu způsobil tento zásah nenapravitelné škody. Zejména u souboru textilu, který byl skutečně jediným systematicky tvořeným celkem,

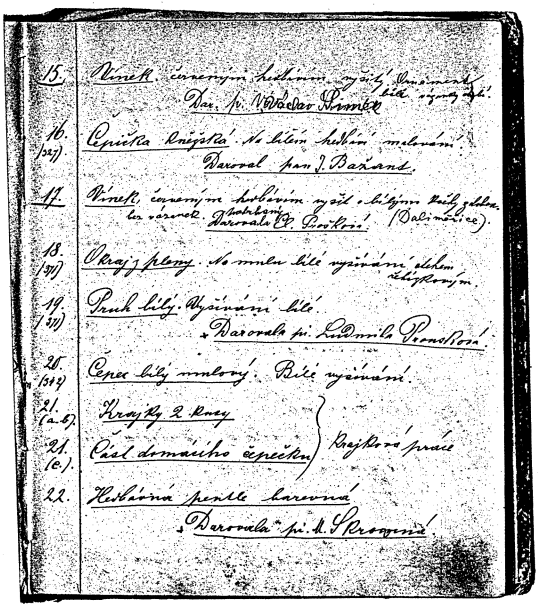

Evidence národopisné sbírky, pořízená E. Proškovou.

doplněným navíc dokumentací – zápisy, výpověďmi pamětníků apod., pořízenými jednak Eleonorou Proškovou, jednak jenišovickým farářem J.Hájkem a kresbami Jana Prouska.[3] Dnes je možné při maximálním úsilí identifikovat v původních záznamech Proškové zhruba jednu třetinu předmětů. Bohužel generace muzejníků, která po jejím odchodu přišla do muzea, nebyla schopna na její sběratelskou práci a dokumentaci navázat. Neustálé změny způsobu evidence pak z velké části zmařily velké a průkopnické úsilí této badatelky, která nejenže vytvořila pramenný a materiální základ turnovského fondu, ale sbírala materiál i pro velká muzea pražská. Cenné exponáty lidového textilu z Turnovska, které dnes národopisné oddělení Národního muzea v Praze chová, byly získány její zásluhou.[4]

Podobný osud měla i sbírka lidového nábytku. První skříně a truhly byly sebrány Janem Prouskem, který byl u začátku veškerých sběratelských aktivit a dokumentační práce hmotné lidové kultury. Některé kusy byly vydraženy z Prouskovy pozůstalosti. Nadšení, které provázelo počátky muzea, přineslo pochopitelně i řadu darů. Podobně tomu bylo i v období, kdy turnovské muzeum převzalo od JZD Všeň Dlaskův statek v Dolánkách a projevilo zájem vybudovat v této lokali-

tě muzeum lidového stavitelství. Plány zpracované Vysokou školou stavební v Liberci, podepřené studiemi a rozsáhlým terénním výzkumem PhDr. J. V. Scheybala, byly zpracovány v roce 1964.[5] K jejich realizaci však bohužel nedošlo. Změna ve vedení turnovského muzea v roce 1975 a absence odborného pracovníka v oboru znamenaly konec smělých plánů, za kterými stáli kromě dr. Scheybala i MUDr. Jiří Šolc, malíř Karel Vik, a do té doby ředitel muzea Jan Knob. Sběry a dary, které provázely přípravné práce, sice obohatily velkou měrou sbírku zemědělského nářadí, nábytku a lidového řemesla, ale ani tento materiál nebyl zpracován. Některé předměty nebyly ani zaevidovány. Přičteme-li k tomu zcela nevhodné uložení fondu, které trvalo až do roku 1980, kdy zhruba dva tisíce sbírkových předmětů bylo uskladněno v hlavní budově muzea na ploše cca dvaceti čtverečních metrů bez jakéhokoli mobiliáře a dalších téměř tisíc předmětů v hospodářských budovách na Dlaskově statku, došlo zde ke škodám, které jsou u některých celků neodčinitelné. Za posledních patnáct let, kdy národopisnou sbírku spravuje odborná pracovnice, se podařilo některé soubory zachránit, konzervovat a vyhodnotit – např. fotodokumentace lidové architektury, prezentující práce Petra Matouška a V. J. Linharta, Jana Šimona, Ladislava Valnohy, MUDr. Jiřího Šolce, Otakara Hrdličky a dalších, je nyní ve stavu, kdy mohla být publikována a vystavena.[6]

Bohužel jsou i celky vlivem nevhodného uložení a chybějící evidence dnes neidentifikovatelné. Jedná se například o sbírku betlémů, která nevyniká četností, ale obsahuje exempláře výjimečné kvality a práce autorské. Její součástí je např. deskový betlém turnovského malíře Michala Bělohlávka, který patří k evropským unikátům. Vzácným exponátem je i papírový betlém Ignatze Hanka, datovaný rokem 1847, cenné jsou i figury cínové. Sbírka betlémů do roku 1980 vůbec nebyla evidována a v roce zápisu do přírůstkové knihy se nacháze-

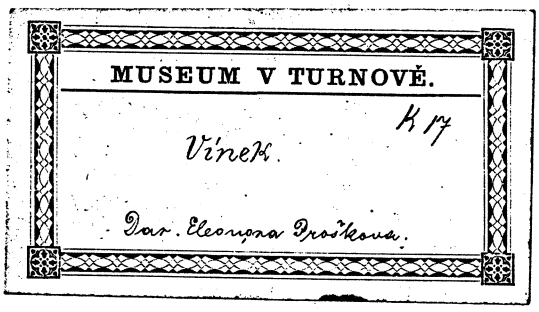

Původní adjustační štítek turnovských muzejních sbírek.

la sesypána v jedné truhle v původním depozitáři. Její postupné rozdělení do celků, časové zařazení, popř. určení autorství, kdy vodítkem mnohdy mohla být pouze malířská technika, barevnost nebo použitý papír, bylo velmi nesnadné. V archivovaných přírůstkových knihách z let 1939 až 1947 je evidován pouze jeden betlém pod inv. č. 3105, s popisem betlém řezaný. Prameny a literatura jsou kusé a pokud o betlémech pojednávají, tak pouze v souvislosti s jejich turnovskými tvůrci, nikoliv však s muzejní sbírkou.[7] Od roku 1989 po částečném ošetření a řadě konzultací s odborníky, kteří se zabývají betlémářstvím, je možné také tuto sbírku prezentovat. Přesto ani dnes není zkompletování jednotlivých figur do souborů stoprocentní.

Ucelený je i rozsáhlý soubor kramářských tisků. Většina z nich byla zakoupena pro muzeum ze Scheybalovy sbírky v roce 1939.[8] Malá technická náročnost na uskladnění zajistila těmto exponátům minimální poškození, stejně tak i celku lidové grafiky a kresby, v níž výjimečné postavení zaujímají práce akad. malíře Jana Prouska, Konstantina Buška a soubor rytin a lidových tisků. Ve výčtu jednotlivých souborů bychom mohli pokračovat. Ale již z uvedeného je patrné, že sbírkový fond národopisu byl v turnovském muzeu budován bez dlouhodobého programu.

Po sto deseti letech nesystematické práce je dnes velmi obtížné takový program zpracovat. Hluchá místa ve sběratelské činnosti, nahodilý výběr exponátů při nákupech, nesystematické doplňování celků hmotné kultury, naprostá absence sběrů lidové slovesnosti, to jsou chyby, které s odstupem času již nelze napravit. Řada materiálu je dnes v terénu nedostupná. Pamětníci, kteří se zabývali byť jen soukromými sběry pověr, pověstí, pranostik, ale také lidových písní, již nejsou mezi námi a dostane-li se dnes podobný materiál do muzejní sbírky, jedná se téměř o zázrak.[9] Až do roku 1985 muzeum nezpracovalo žádný rozsáhlejší terénní výzkum, neproběhly zde žádné dotazníkové akce, ačkoliv již v jednom z prvních ročníků časopisu Od Ještěda k Troskám publikoval J. V. Šimák dotazník ke komplexní dokumentaci lidové architektury *Jak pořídit soupis lidového stavitelství* o třiceti bodech s přesným návodem na vyplnění.[10] Výsledky tohoto průzkumu však v archivu muzea dochovány nejsou. Těžko lze dnes uvažovat o tom, zda tato dotazníková akce přispěla k podrobnějšímu studiu lidové architektury regionu, neboť publikováno nebylo nic. S určitostí však posloužila k lepší orientaci nastupující generace badatelů a dokumentaristů, z nichž uveďme alespoň J. V. Scheybala a J. Šolce.

Od založení muzea prošla evidence sbírek mnoha rekonstrukcemi. Ke škodám nedocházelo pouze při střídání správců sbírek a opakovaném stěhování, ale i chybami při zpracování a vyhodnocení, a co je nejhorší, došlo zde i ke ztrátám nejdůležitějších informací o původu jednotlivých předmětů. Přes všechny výše uvedené problémy, ke kterým jistě přispívá i to, že odborná pracovnice, kte-

rá sbírku národopisu převzala v roce 1980, vykonává od roku 1987 zároveň i funkci ředitelky muzea, se národopisné oddělení Okresního muzea Českého ráje v Turnově nadále rozvíjí. Muzeum zvláště v posledních letech přispívá k výzkumu a prezentaci všech oblastí lidové kultury. Kromě stálé expozice národopisu středního Pojizeří v hlavní budově muzea (od roku 1982) a expozice lidového interiéru, zemědělského a řemeslnického nářadí na Dlaskově statku (od roku 1986) prezentuje v tematických výstavách lidová řemesla i nejrůznější prvky lidové duchovní kultury. V roce 1992 se muzeu podařilo dokončit rekonstrukci budovy depozitářů a všechny sbírkové předměty kromě rozměrného zemědělského nářadí jsou dnes v ní uloženy. Problém rozšíření sbírky však za stávající situace řešitelný není. Je pravdou, že se za uplynulých deset let podařilo doplnit kolekci textilu o pět kompletních turnovských krojů, které ve sbírce zastoupeny nebyly, sběry a bezplatnými převody získalo muzeum zhruba dvě stě kusů lidové keramiky, byla obohacena kolekce modrotiskových forem apod. Ovšem při finančních možnostech a současné oborové specializaci muzea se jedná o případy výjimečné. Těžiště práce národopisného oddělení muzea se

Figurka z betlému z Hodkovic (1847).

dnes proto více týká dokumentace, zabývající se lidovými tradicemi, než vlastní sbírkotvornou činností, která byla určující při založení muzea.

Poznámky

[1] E. Prošková: *Lidový kroj na Turnovsku.* Od Ještěda k Troskám, *1,* s. 29-33.

[2] Nalezeno dr. Maierovou v roce 1996 při třídění muzejního archivu.

[3] E. Prošková: *Popis kroje turnovského,* rukopis. Na s. 1-7 popis kroje, s. 8-41 poznámky a zápisky. Původní evidence inv. č. 11 123, inv. č. 11 123 poznámky faráře Hájka k lidovému kroji, kresby Jana Prouska inv. č. U 709 - U 1127.

[4] Korespondence E. Proškové s V. Havelkovou, správkyní národopisné sbírky Národního muzea v roce 1914.

[5] Projekt *Muzea v přírodě* z roku 1961.

[6] Proměny lidové architektury, výstava v OMČR Turnov v roce 1986. V. Jakouběová: *Lidová architektura na fotografiích Petra Matouška.* In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 5, Bystrá n. J. 1992, s. 92-107.

[7] Pozůstalost Karla Kinského, výstřižky z novin, týkající se turnovských malířů betlémů. Zpráva uvádí výčet školených i neškolených autorů z Turnova, kteří se zabývali výrobou betlémů. V turnovské sbírce, která čítá 12 souborů betlémů, však jsou pouze čtyři práce turnovské.

[8] Přírůstková kniha z roku 1939, inv. č. 10 573 - 10 819, 13 054 13 084, tj. celkový počet dnes evidovaných tisků je 1210.

[9] Z pozůstalosti Ž. Pleštilové *Zvyky a obyčeje lidu pod Kozákovem,* rukopis získaný od autorky pro muzeum v roce 1985.

[10] Od Ještěda k Troskám, *1*, s. 230-232.

Vladimíra JAKOUBĚOVÁ: Entstehung und Entwicklung der ethnographischen Sammlung des Kreismuseums des Böhmischen Paradieses in Turnov

Die ethnographische Sammlung des Museums in Turnov begann sich schon bei ihrer Gründung im Jahre 1886 dank dem akademischen Maler Jan Prousek und der Lehrerin Eleonora Prošková zu formen. Eigenartig war insbesondere die rund 800 Positionen enthaltende Textilkollektion, die in alten Verzeichnissen belegt sind. Leider sind heute nur etwa 300 Gegenstände identifizierbar, denn in den neuen Evidenzen fehlt die Verbindung mit diesen Verzeichnissen. In den letzten 15 Jahren gelang es trotzdem eine Reihe von ursprünglichen Kollektionen der ethnographischen Sammlung zu retten, zu konservieren und auszuwerten.

(Übersetzt von Dr. Jindřich Vojta)

Archeologické výzkumy Okresního muzea Českého ráje v Turnově v roce 1996

Jan Prostředník

Záchranný výzkum hradu Valdštejna I

Ve dnech 27. května, 10. a 13. června 1996 proběhl záchranný výzkum na třetím skalním bloku hradu Valdštejna (k. ú. Mašov), v jihovýchodním rohu ruiny zděné stavby u Aehrentalského paláce. Výzkum byl vyvolán statickým zajištěním zdi, spojeným s výklizem celého prostoru a likvidací náletu.

V jihovýchodním rohu ruiny zděného objektu u Aehrentalského paláce byla vytýčena sonda 1/96 o rozměrech 2,2 x 2,17 - 1,8 m, která na jižní a východní straně kopírovala vnitřní líc zdi, vystavěné z velkých pískovcových kvádrů, zděných na maltu (obr. 1). Před naším příchodem došlo při klácení pařezů k narušení mazanicové destrukční vrstvy (uložena 1 a 2). Z této vrstvy jsme získali zlomky keramiky, kachlů a stavební železo, které datujeme do 1. poloviny 15.

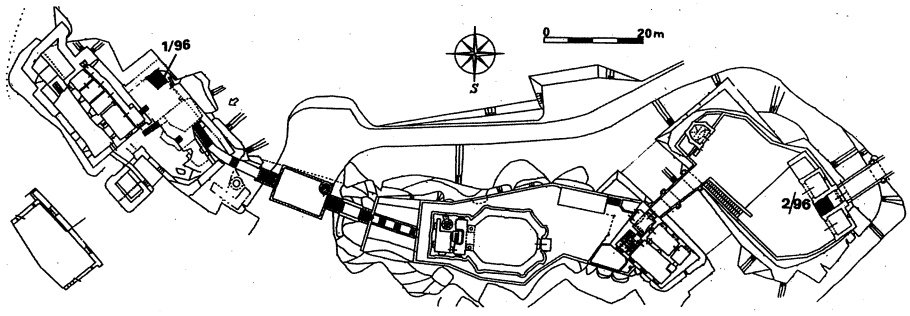

Obr. 1. Plán hradu Valdštejna.
(Macek - Novosadová 1988, černě vyznačena sonda 1/96 a 2/96.)

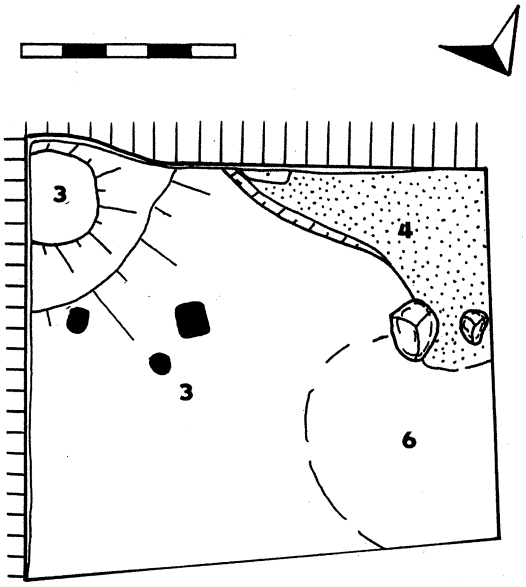

Obr. 2. Půdorys sondy 1/96 po odebrání mazanicové destrukce (1, 2) – uloženina 3 – plastický jíl se spálenou dřevěnou konstrukcí, mladší zásah při jihozápadním rohu sondy, nevypáleným plastickým jílem s vystupující uloženinou malty nad skalním podložím a vrstvou 14, 6 – vrstva šedozelené hlíny nad maltovou podlahou (4).

století. Po začištění jsme registrovali výrazný sklon této destrukce západním směrem. Mazanicová destrukce obsahovala tmavé skvrny – stopy po shořelé dřevěné konstrukci (pravděpodobně se jedná o konstrukci stropu s jílovým výmazem nebo o doklad hrázděného patra budovy se zděným přízemím – jednotlivé kumulace uhlíků byly vzorkovány, obr. 2). Na severním řezu jsme registrovali suťový destrukční kužel (střední až velké pískovcové kameny, uloženina 16, obr. 4). Při jižním řezu byl dokumentován mladší zásah (5), který porušil vrstvu 1 a 2 (vypálená mazanicová destrukce) a 3 (nevypálený, žlutohnědý plastický jíl s uhlíčky a drobky mazanice) a zastavil se na vrstvě 4 (tenký maltový překryv skály). Mazanicová destrukce (1, 2) a jílový výmaz (3) byly více kumulovány při východní straně sondy ohraničené zdí – bylo proto možné rozpoznat způsob destrukce objektu (možná interpretace naznačena výše). Západním směrem obě uloženiny vykliňovaly. Vnitřní líce stěn byly překryty velice kvalitní vápennou omítkou, která byla dochována až po základový ústupek (vzorky malty odebrány). Pod ulo-

ženinou 3 jsme nalezli vrstvu malty (4), kterou interpretujeme jako litou maltovou podlahu (obr. 3). Tato malta byla vylita přímo na skalní desky, jejichž případné nerovnosti vyrovnávala. Skalní kapsy byly vyplněny světle žlutým jílem, i odtud jsme získali datovací materiál. Při severním a západním řezu jsme zjistili vrstvu šedohnědé písčité hlíny (6) – *vrstvu životní špíny*, překrývající skalní desky. Z této uloženiny také pocházejí keramické nálezy. Při východním řezu se nalézala drobná kůlová jamka vytesaná do skály (stopa po dřevěné konstrukci lešení? – obr. 3). Jihovýchodní čtvrtinu sondy vyplňovala pravidelná skalní puklina, která byla utěsněna ulehlou, žlutohnědou jílovitou hlínou s uhlíky, mazanicí, drobnými kamínky – uloženina 11. Pod ní jsme registrovali písčitou výplň s uhlíky, mazanicí, drobnými kamínky – uloženina 12. Tyto uloženiny představovaly výplň *základového vkopu*. Z obou uloženin pocházejí četné zlomky keramiky hradištní tradice (2. polovina 13. století). Tyto nálezy dokládají starší antropogenní aktivitu před vlastní výstavbou a následnou destrukcí dřevěné konstrukce (1. polovina 15. století). Oba kontexty překrývaly skalní desku, na které byla vystavěna

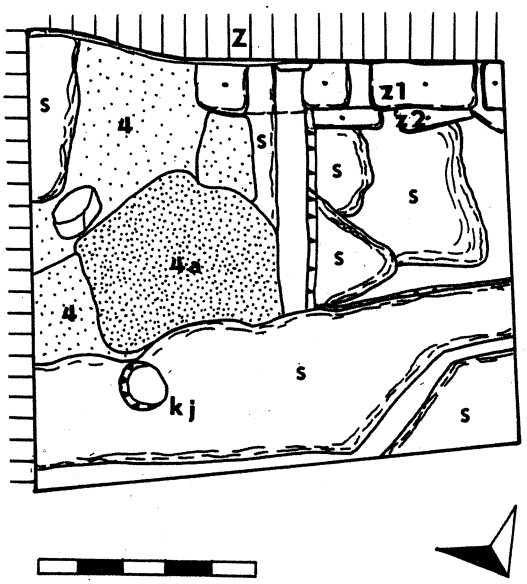

Obr. 3. Půdorys sondy 1/96 po rozebrání jednotlivých uloženin. S – pískovcové skalní desky, k. j. – kůlová jamka, Z – zeď, Z1 – 1. základ, Z2 – 2. základ, 4 – maltová vrstva (litá podlaha), 4A – mocná maltová kra.

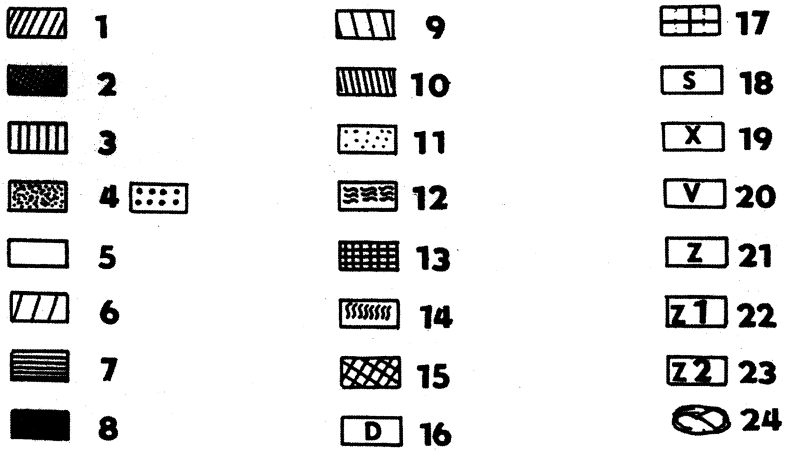

Legenda k obr. 2 – 5:
1. vrstva mazanice (destrukce) – červenohnědá hlína s hrudkami a hroudami do tvrda vypálené mazanice, občasné nálezy zlomků keramiky a Fe předmětů (stavební železo), vrstva přiléhá k vápenné omítce zdi (Z); 2. koncentrace uhlíků v mazanicové destrukci; 3. plastický světle hnědý jíl kontaminovaný svrchní mazanicovou destrukcí (1) – ojedinělé hrudky mazanice a uhlíky; 4. vrstva vápenné malty – maltová podlaha; 5. vrstva – černošedá písčitá hlína s uhlíky (životní špína); 6. hrabanka – drn; 7. světle hnědá písčitá hlína s kaménky a maltou (silně rozrušená destrukce omítky); 8. čočka mírně uhlíkaté, světle až středně hnědé hlíny s drobnými kousky mazanice; 9. černošedá písčitá hlína (směs písku, hlíny a popela?) se středními až většími pískovcovými kameny (sekundární uložení – může se jednat o druhotně uložený materiál ze sondy zjišťovacího výzkumu dr. J. Waldhausera a V. Webera z roku 1969[1]); 10. černošedá písčitá hlína (směs písku, hlíny a popela?) s větší kumulací uhlíků a drobných kamínků (součást vrstvy 9); 11. destrukční vrstva omítky (směs světlehnědé hlíny, písku a vápenné složky); 12. destrukce vápenné malty (směs písku a malty se složkou písku a hlíny); 13. destrukce vápenné malty s kontaminovaným materiálem z vrstvy 9 a 10 (černošedá písčitá hlína (směs písku, hlíny a popela?) se středními až většími pískovcovými kameny (sekundární uložení – může se jednat o sondu zjišťovacího výzkumu dr. J. Waldhausera a V. Webera z roku 1969[2]); 14. středně ulehlá jílovitá hlína (žlutohnědá) s uhlíčky, drobné kamínky, drobky mazanice, zlomky keramiky (ucpávka základového vkopu – resp. skalní kapsy); 15. silně písčitá hlína (šedohnědá) s uhlíčky, drobné kamínky, drobky mazanice, zlomky keramiky (ucpávka základového vkopu – resp. skalní kapsy); 16. destrukční vrstva světležluté, silně písčité hlíny, malé štěpiny pískovce, velké pískovcové lomové? kameny – destrukční kužel zdi; 17. destrukční vrstva světležluté, silně písčité hlíny s malými až středními štěpinami pískovce – vrstva kontaminovaná uloženinou 6 (drn s hrabankou) – destrukční vrstva v druhotném uložení; 18. skála (pískovcová skalní deska); 19. nově spárovaná malta (1996) mezi pískovcové kvádry středověké zdi v primárním uložení; 20. kvalitní hlazená vápenná omítka; 21. zeď z pískovcových kvádrů pojených vápennou maltou (středověk); 22. předzáklad 1 – základový ústupek – výplň skalní kapsy utěsněná uloženinou 14; 23. předzáklad 2 – druhý základový ústupek – výplň skalní kapsy, utěsněná uloženinou 15.

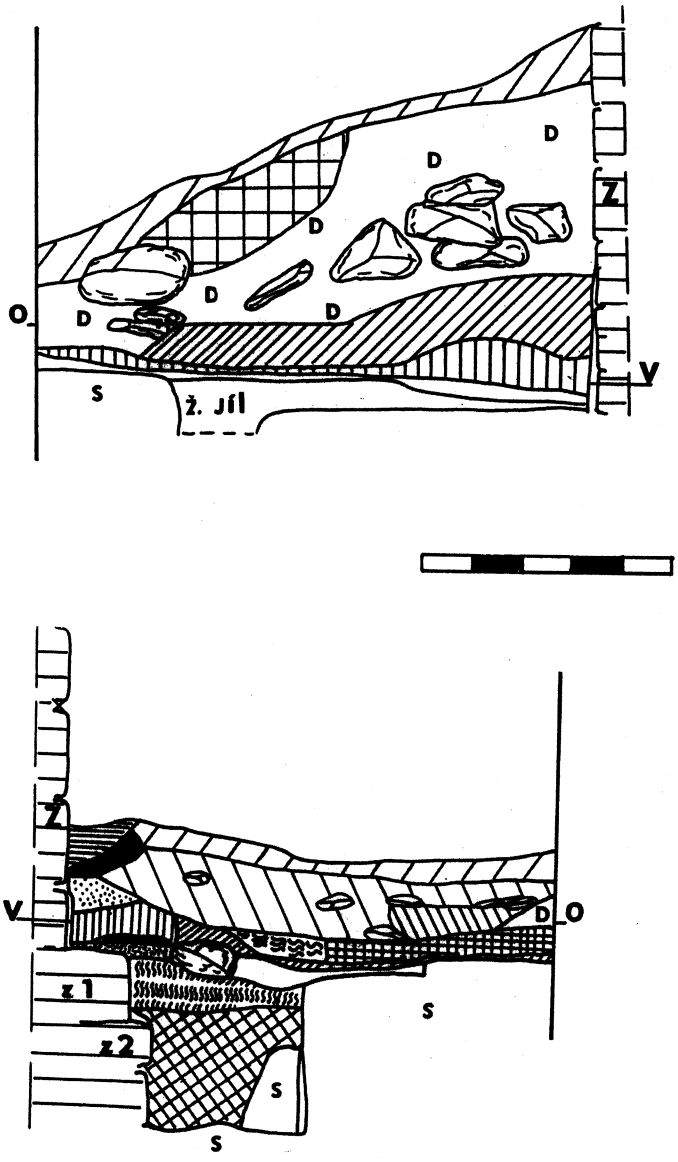

Obr. 4. Severní řez sondy 1/96. Popis vrstev dle legendy na protější straně.

Obr. 5. Západní řez sondy 1/96. Popis vrstev dle legendy na protější straně.

zeď z pískovcových kvádrů se dvěma základovými ústupky. Pojivo tvořila kvalitní vápenná malta, použitá již od prvního základového ústupku. O kvalitě malty svědčí zejména ta skutečnost, že vydržela několik set let i v dosti kyselém prostředí.

Z vrstvy 1 (destrukční vrstva mazanice) jsme získali datovací materiál, který náleží do první poloviny 15. století. Pochází odtud šest zlomků oxidačně pálené keramiky – tři zlomky kachlů (zlomek čelní vyhřívací stěny kachle s plastickou, geometrickou výzdobou, zlomek římsového kachle, zlomek z těla komorového kachle (obr. 7:4, 5); pět železných předmětů s výraznými stopami silného žáru (4 hřeby, 1 sekerka, obr. 7:6). Z uloženiny jsme dále získali přepálenou zvířecí kost a odebrali vzorky uhlíků a vypálené mazanice s otisky dřevěné konstrukce.[3]

Další nálezy pocházejí z vrstvy 6 (na plánu uváděna jako uloženina 5 – viz legenda): šest zlomků oxidačně pálené keramiky, datované do 1. poloviny 15. století (1 zlomek komorového kachle); pět železných hřebů se stopami žáru, zvířecí kost, hrudky mazanice a úlomky omítky. Soubor nálezů můžeme datovat do 1. poloviny 15. století.[4]

Jako uloženina 7 je uváděna destrukce hlazené vápenné omítky při vnitřním líci zdí (odebrány vzorky).[5]

Ze spodní výplně antropogenního původu skalní dutiny jsme získali dosti rozsáhlý a chronologicky uzavřený nálezový celek. Z uloženiny pochází celkem 78 zlomků keramiky hradištní tradice (19 artefaktů lze klasifikovat jako *typickou keramiku* – obr. 6 – keramika nese jasné stopy obtáčení, keramické těsto obsahuje příměs střednězrnného písku a jemné slídy, převažují šedohnědé až hnědé barvy povrchu), 1 zlomek červeně malované keramiky (obr. 7:2), zřejmě intruze, náleží do období výstavby nadložního objektu s maltovou podlahou (4) a omazaným stropem (destrukční vrstva 1). Důležitým datovacím prvkem se stal zlomek dna nádoby hradištní tradice se stopami malty (obr. 7:1). Nálezový celek můžeme datovat až do počátku 14. století, neboť se zde nevyskytují archaicky tvářené okraje.[6]

Tato uloženina (12) překrývala pískovcové skalní desky a tvořila spolu s uloženinou 11 výplň základu a předzákladu zdi. Vrstva 11 kryla maltovou podlahu (4).

Interpretace

Nejstarší doklady antropogenní aktivity na třetím skalním bloku hradu Valdštejna pocházejí z druhé poloviny 13. století.[7] Relikty architektury na tomto skalním bloku (resp. v prostoru našeho výzkumu) náležejí mezi nejstarší zděné stavby na hradě.[8] Této domněnce neodporují ani výsledky zjišťovacího výzkumu z roku 1969,[9] ačkoliv nelze apriori spojovat tuto nejstarší aktivitu s počátky výstavby zděné architektury.

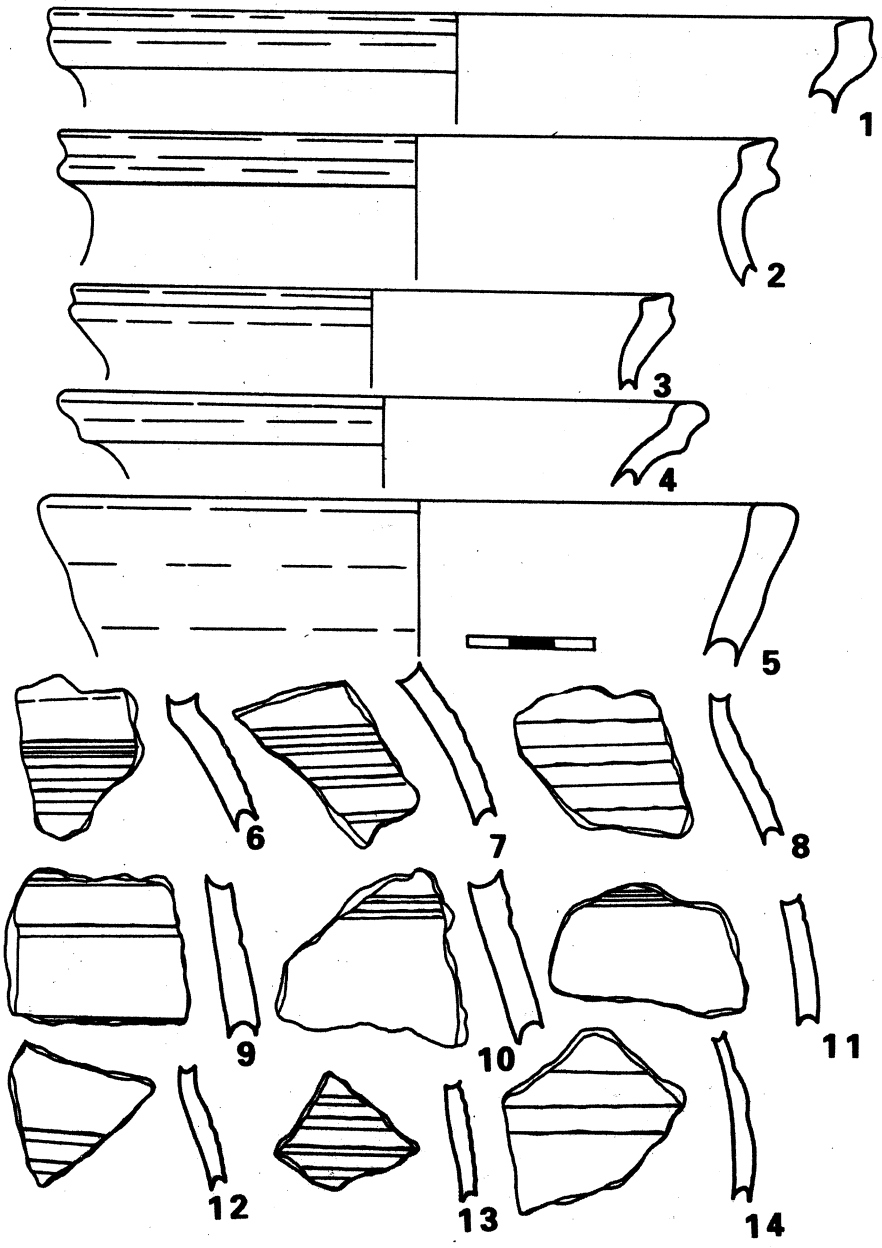

Obr. 6. Soubor keramiky hradištní tradice z výplně skalní pukliny (uloženina 11) – přír. č. 130/96.

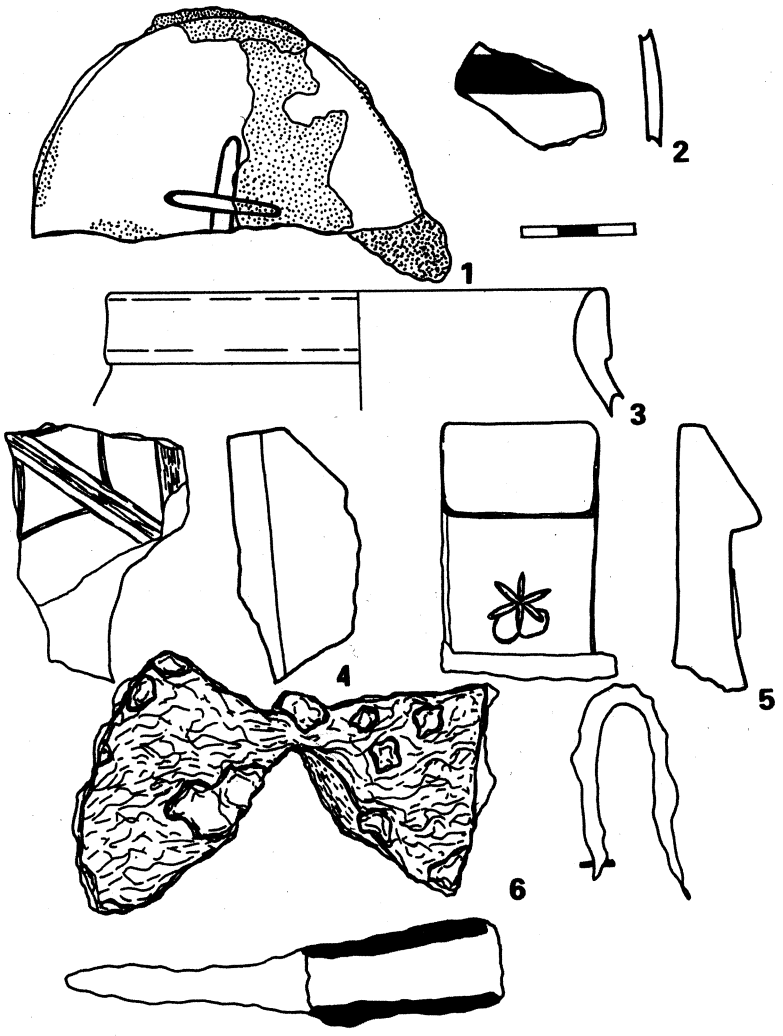

Obr. 7. 1 – zlomek dna nádoby hradištní tradice s hrnčířskou značkou a nálepem malty z výplně skalní dutiny (uloženina 11), 2 – zlomek červeně malované keramiky z výplně skalní pukliny (uloženina 11) – přír. č. 130/96, 3 – zlomek okraje komorového kachle z vrstvy 6 (na plánu uloženina 5 – viz legenda) – přír. č. 131/96, 4 – zlomek čelní vyhřívací stěny komorového kachle s geometrickým motivem z mazanicové destrukce (uloženina 1) – přír. č. 132/96, 5 – zlomek římsy komorového kachle s plastickou šesticípou hvězdou z mazanicové destrukce (uloženina 1) – přír. č. 133/96, 6 – železná sekerka s tulejkou se stopami značného žáru a nálep mazanice z mazanicové destrukce (uloženina 1) – přír. č. 133/96.

První doklad osídlení získaný naším výzkumem pochází z konce 13. až počátku 14. století. Jedná se o nálezový soubor z výplně skalní dutiny (uloženina 12 – výplň základu a předzákladu středověké zdi, obr. 6). Pro relativní chronologii této zdi jsme získali datovací prvek *post quem* v podobě nálezu dna nádoby hradištní tradice s hrnčířskou značkou (rovnoramenný kříž) a s nálepem vápenné malty (obr. 7:1). Ve výplni skalní dutiny jsme nalezli zlomek červeně malované keramiky (mladší fáze), která je vzhledem k stratigrafické situaci dalším důležitým datačním prvkem stavebních aktivit (obr. 7:2) – svrchní výplň dutiny (uloženina 11) je překryta vrstvou vápenné malty (maltové podlahy), na které se nachází tenká uloženina 6 (*životní špína*). Na ní leží vrstva nevypálené mazanice (žlutohnědý jíl – uloženina 3) a dále destrukční vrstva mazanice (1) – pravděpodobně jílový výmaz povalového stropu, nebo jde o destrukci hrázděného patra budovy se zděným přízemím. Zánik objektu požárem je datován do první poloviny 15. století. S jistou dávkou tolerance můžeme spojit tento požár s událostmi druhé poloviny roku 1440, kdy byly Valdštejn a sousední Kavčiny obléhány a posléze dobyty Jetřichem z Miletínka, hejtmanem Hradeckého kraje, neboť se zde usadili lapkové.[10] Období výstavby dotčeného objektu můžeme tedy hledat v širokém časovém intervalu 14. – počátku 15. století. Dle stratigrafických pozorování lze určit i druh a způsob destrukce stropu.

Naším výzkumem jsme tedy získali další doklady osídlení třetího skalního bloku na přelomu 13. a 14. století, ovšem období výstavby zděné stavby nebylo možné pomocí archeologického výzkumu blíže časově určit.

Záchranný výzkum hradu Valdštejna II

Dne 7. října 1996 jsme provedli spolu se správcem hradu J. Kouckým záchranný výzkum v prostoru vstupní brány hradu Valdštejna – sonda 2/96 (obr. 1). V souvislosti s rekonstrukcí mostu (tj. statické zajištění stávající stavby a následné dláždění povrchu žulovými kostkami, spojené s vysvahováním celého povrchu) došlo i k sejmutí dlažby v interiéru klasicistní brány. Pod dlažbou jsme registrovali tenkou vrstvu podkladního písku, který překrýval výplň skalní pukliny mezi dvěma pískovcovými bloky. Skalní puklina byla vyplněna silně písčitou hlínou, světle až středně šedé barvy s rozplavenou mazanicí, uhlíky, středními pískovcovými kameny. Její mocnost se pohybovala mezi 0,1 – 0,2 m. Pod výplní 1 jsme nalezli substrukci lomových pískovcových kamenů pojených vápennou maltou. V severní části skalní pukliny byl prostor vyzděn na maltu pískovcovými kameny, proloženými barokními klenbovými cihlami. Tato část skalní pukliny byla zřejmě upravena až druhotně (druhá fáze výplně). V prostoru vyznačeném na plánu (obr. 8) přerušovanou čárou jsme nalezli destrukční vrstvu

mazanice (mocnost 0,1 - 0,2 m). Z funkčního hlediska se jednalo o depozici v primární poloze s četnými nálezy zlomků keramiky (zejm. komorové kachle). Tato uloženina zde dokládá existenci stavby s dřevěnou konstrukcí, vybavenou kachlovými kamny; její zánik spadá cca do poloviny 15. století. Vrstva mazanice překrývala skalní blok a zároveň pseudoklenbu z pískovcových kamenů, pojených maltou (vzorky malty byly odebrány, první fáze výplně). Vzhledem k tomu, že mazanicová destrukce se nachází v místě primárního uložení, musí výplň kamenů skalní pukliny zákonitě pocházet z období před zánikem stavby s dřevěnou konstrukcí, tedy před polovinou 15. století; respektive může souviset s jejím vznikem. Základové zdivo klasicistní brány, která byla vystavěna na počátku 19. století novým majitelem hradu panem Lexou z Aehrentalu, porušilo maza-

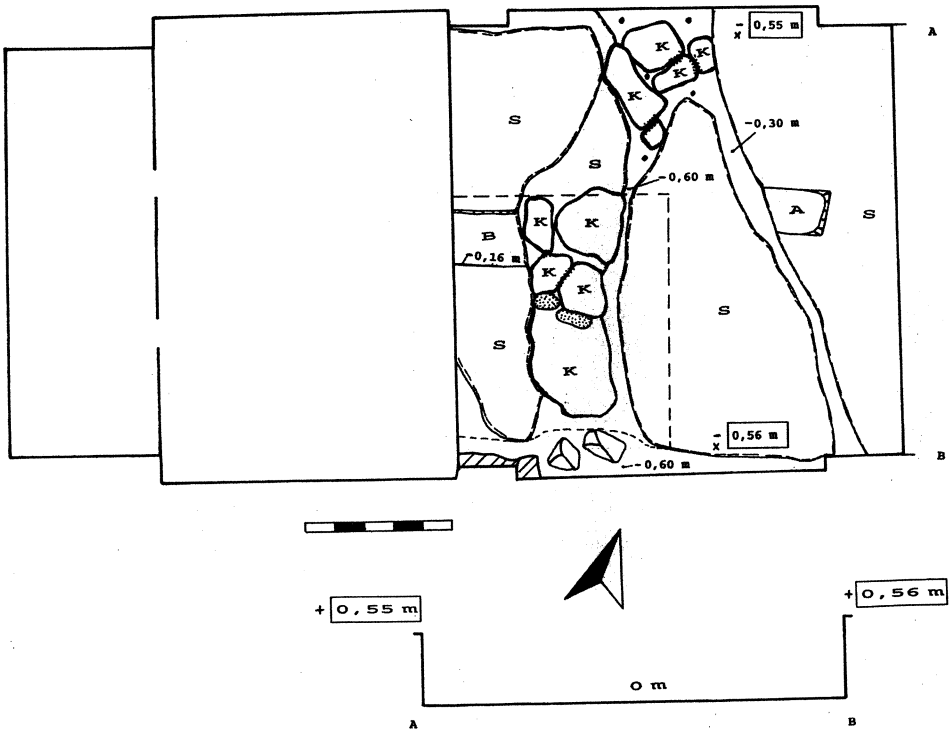

Obr. 8. Půdorys sondy 2/96 s vyznačenými skalními bloky, přerušovanou čárou naznačen rozsah mazanicové destrukce. Míry v rámečku byly odebírány od římsy po obvodu vnitřního líce brány. Míry bez rámečků se vztahují k příslušným hranicím skalních bloků.
Legenda: 1. okraj skalního blok, 2. A - dráže po dřevěné konstrukci, 3. B - dráže po dřevěné konstrukci, 4. pískovcový kámen, 5. skalní blok, 6. malta, 7. nevyplněná puklina.

nicovou destrukční vrstvu; hmota zdiva nasedá přímo na středověkou výplň skalní pukliny. Severní stěna brány překlenula skalní puklinu klenbou.

Na východním skalním bloku jsme nalezli zásek A pro ukotvení dřevěné konstrukce (pravděpodobně souvisí s vyplněním pukliny pískovcovými a čedičovými kameny - přemostění pukliny?, délka 0,48-0,3 m, šířka 0,3 m, hloubka 0,05-0,07 m). Na západním skalním bloku jsme taktéž registrovali zásek B po dřevěné konstrukci, zjistili jsme však pouze jeho východní okraj, západní část zabíhala za hranici sondy (zachovaná délka 0,49-0,43 m, šířka 0,36 m, hloubka 0,16-0,26 m). Oba záseky se víceméně respektují (navazují na sebe, obr. 8).

Interpretace

Nejstarší doložená antropogenní aktivita pochází z období před polovinou 15. století, což vedle výplně skalní spáry pískovcovými kameny zděnými na maltu dokládá i mazanicová destrukční vrstva s četnými zlomky komorových kachlů (111 fragmentů). Z uloženiny pochází 25 zlomků čelních vyhřívacích stěn kachlů - ve čtrnácti případech se s největší pravděpodobností jedná o motiv sv. Jiří, 3 zlomky jednoho kachle dokládají geometrický motiv čelní vyhřívací stěny, v osmi případech nebylo její určení možné. Keramika nese stopy silného přepálení, které nevzniklo běžným užíváním. Taktéž i ojedinělé zlomky kuchyňského nádobí byly značně přepálené. Odtud pochází i železný hřeb s příškvary mazanice. Hlavním vodítkem pro datování tohoto souboru se staly čelní vyhřívací stěny kachlů, které lze datovat do poloviny 15. století. Této dataci napovídá i historická zpráva o požáru hradu ve druhé polovině roku 1440, kdy byly Valdštejn a sousední hrádek Kavčiny obléhány a posléze dobyty Jetřichem z Miletínka, hejtmanem Hradeckého kraje, neboť se zde usadili lapkové.[11]

Dle zjištěné situace lze předpokládat, že v místě pozdější klasicistní brány stával do poloviny 15. století objekt pravděpodobně s obytnou funkcí. Tímto zjištěním se dostáváme poněkud do rozporu se závěry stavebně historického vývoje hradu Valdštejna F. Gabriela a P. Macka,[12] kteří zde předpokládají původní vstup na hrad. V takovém případě by musela být komunikace uskočena poněkud jižněji, ale s touto úpravou by souviselo daleko problematičtější přemostění předhradí a vlastního hradu. Pracovně můžeme uvažovat i o využití druhého skalního bloku jako možného vstupu na hrad. Vzhledem k omezenému rozsahu záchranného výzkumu nebylo možné tuto problematiku náležitě řešit.

Druhá fáze výplně skalní pukliny pochází až z počátku 18. století, kdy se novým majitelem panství stal František Josef z Valdštejna.[13] Tento majitel nechal vybudovat výstavný most s plastikami ze sochařské dílny Josefa a Martina Jelínkových. Toto období je spjato i s působením poustevníka Václava Holana Rovenského. Po roce 1821 za pána Lexy z Aehrentalu došlo ke stavbě klasicistní brá-

ny. Skalní puklina byla tehdy na severní straně překlenuta nízkou odlehčovací klenbou.[14]

Záchranný výzkum v čp. 3 na náměstí Českého ráje v Turnově

V měsíci srpnu 1996 proběhl záchranný archeologický výzkum v zadní části parcely přilehlé k domu čp. 3 na náměstí Českého ráje v Turnově. Dům čp. 3 se nachází v jižní frontě domů na náměstí; základy stávajícího zděného objektu domu čp. 95 pocházejí z první poloviny 16. století. Vlastní parcela však byla vyměřena již při městské lokaci ve druhé polovině 13. století, což ostatně potvrdily i nejstarší středověké sídelní aktivity na lokalitě. Nadmořská výška areálu se pohybuje okolo 267 metrů.

Historie naleziště

Vzhledem k tomu, že v minulém čísle tohoto sborníku jsme referovali o obdobném předstihovém výzkumu na městišti čp. 95 na náměstí Českého ráje (objekt České spořitelny, a. s.), kde jsme podali přehled historie archeologických výzkumů v MPZ města Turnova, odkazujeme čtenáře na tento příspěvek.[15]

Historie domu[16]

Dům byl cca z poloviny podsklepen (2 patra). Dle stavebně historického průzkumu, který zde prováděl ing. arch. L. Svoboda v lednu 1993, vyplývá, že nejstarší relikty zděného domu (suterény nevyjímaje) pocházejí až z období po požáru v roce 1538. Toto zjištění neodporuje ani dokladům archeologickým, které průběžně doplňujeme díky záchranným výzkumům na turnovském náměstí. Teprve po této katastrofě došlo v Turnově k budování kamenných měšťanských domů, přičemž výjimku tvoří turnovská radnice (čp. 1), která byla vystavěna již roku 1526.

Jako první majitel domu čp. 3, jenž měl právo šenku, je ke 4. červenci 1565 zmiňován Matěj Hránkův. Další zprávy pocházejí z roku 1608, kdy dům koupil Jiří Kalivoda. V roce 1643 (7. května) dům spolu s dalšími objekty vyhořel. Po roce 1674 byl opětovně vystavěn (dokladem této přestavby je sklep s valenou klenbou, vyplňující zadní část domu).

Metodika výzkumu a zjištění

Náš zájem se soustředil zejména na zadní část parcely, kde bylo možné v jednotlivých stavebních fázích (v podstatě již od městské lokace) předpokládat nádvorní stavby. Při hloubení stavební jámy jsme registrovali jednotlivé uloženiny, které dokládaly zejména mladší (raně novověké) stavební a zemní zásahy. Při

severní stěně stavební jámy, těsně navazující na zadní nosnou zeď domu a barokní sklep s valenou klenbou, jsme začistili řez se složitější stratigrafickou situací, dokládající osídlení lokality ve 2. polovině 13. století, požár okolo půle století patnáctého a výstavbu domu ve století následujícím (viz *interpretace*). Při

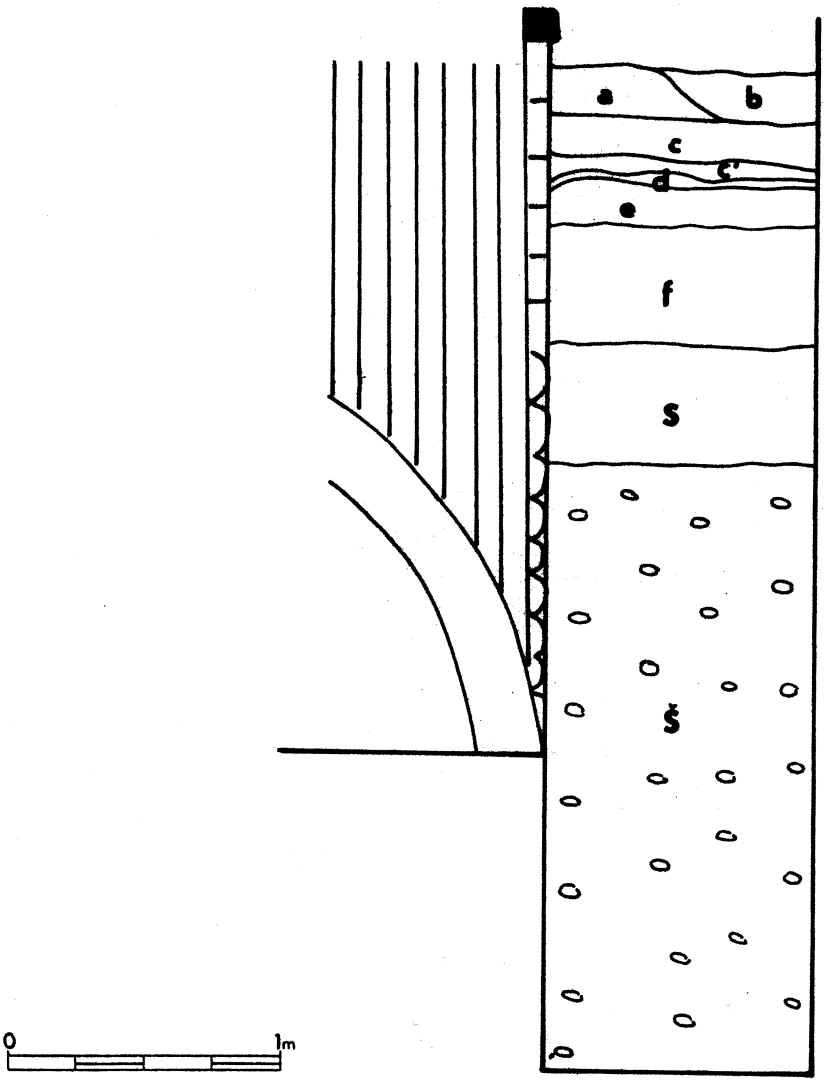

Obr. 9. Turnov, náměstí Českého ráje čp. 3. Část severního řezu stavební jámy s částí valené klenby barokního sklepa (zadní zeď domu čp. 3).

západní stěně stavební jámy byla položena průtahová sonda pomocí autobagru UDS, jejíž řezy byly začištěny a zajímavější profil byl dokumentován (*západní řez*) – registrovali jsme antropogenní uloženiny vzniklé v souvislosti s městskou lokací (např. obj. 1/96, vrstva d). I mladší objekty a vrstvy dokládaly běžnou sídelní činnost na městské parcele vrcholného a pozdního středověku. Nejmladší kontexty, nebereme-li v úvahu recentní a subrecentní průkopy pro inženýrské sítě, pocházejí z období opravy domu po požáru v roce 1643. Východní polovina stavební jámy byla zničena novověkou zástavbou (pasáž). Největší pozornost jsme

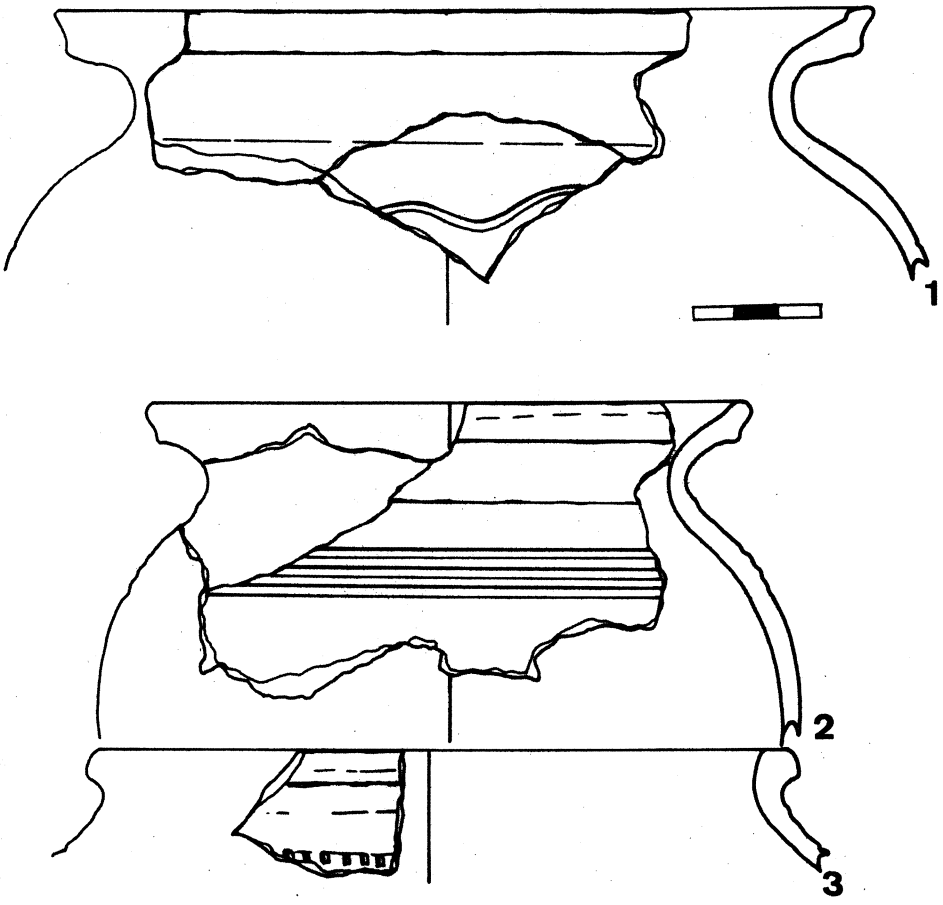

Obr. 10. Turnov, nám. Českého ráje čp. 3. 1 – sonda 1/96, vrstva 3. Keramika 13./14. století (228/96), 2-3 – západní řez, obj. 3/96, výplň A3. Keramika 13./14.-15. století (233/96).

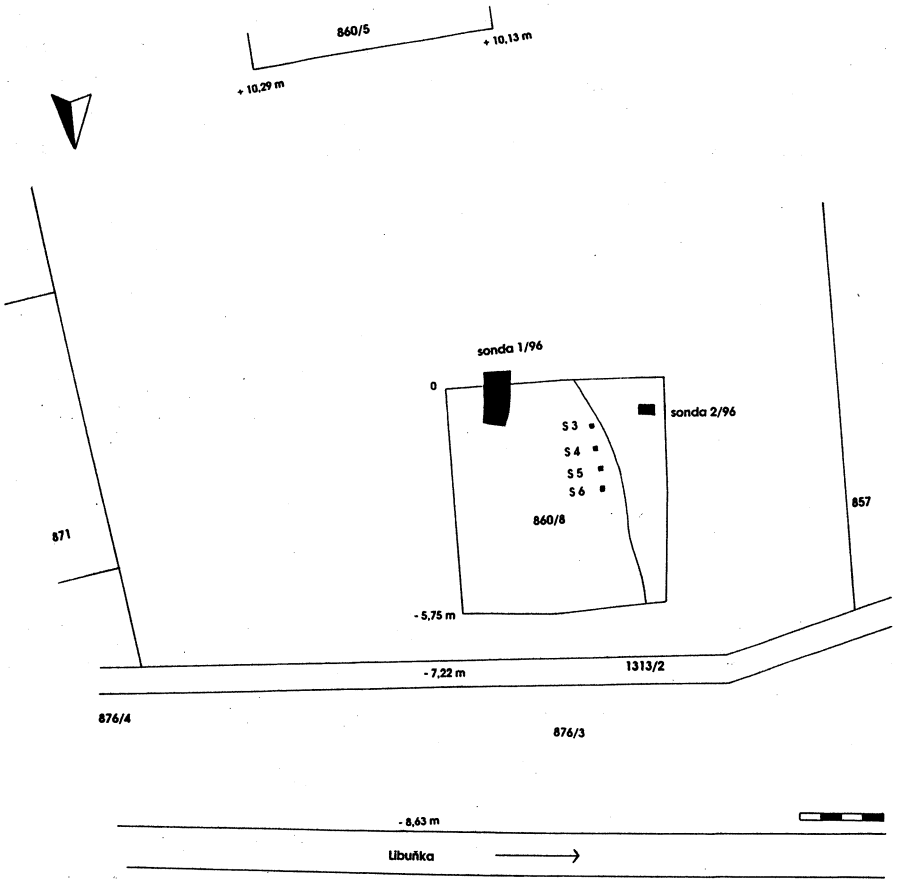

Obr. 11. Mašov, obec Pelešany. Zaměření sond při záchranném výzkumu baterie hrnčířských pecí (14.-15. stol., zaměření ing. J. Javůrek, PÚ Pardubice).

věnovali průzkumu odpadních jam, které se nacházely, obdobně jako při výzkumu městiště čp. 95 na náměstí České republiky, na styku dvou parcelních hranic – lze se důvodně domnívat, že tyto odpadní jámy sloužily dvěma měšťanským domácnostem. Z výplně obou jam pocházejí četné nálezy dřeva (zejm. březového), a můžeme proto předpokládat, že se jedná o pozůstatek lehké dřevěné konstrukce.

Sonda položená v místě objektu 1/96 přinesla obdobná zjištění jako dokumentace severního a západního řezu – nejstarší středověké osídlení je spojeno s městskou lokací 2. poloviny 13. století, další aktivity pak pocházejí z 15. a 16. století.

Objekty se zahlubovaly do podloží tvořeného 2-3 metry mocnou sprašovou návějí; pod ní pokračovaly hlinité štěrky s písčitou svrchní vrstvou, náležející k terasovým říčním sedimentům; vlastní křídové podloží ve formě zvětralých křemenitých pískovců se objevuje v hloubce cca 12 metrů od současného povrchu. Štěrková terasa stoupla ve směru západ-východ o 2 metry výše (registrováno na západním a východním řezu stavební jámy).

Interpretace

1) Doklady nejstarší antropogenní aktivity pocházejí z období před vlastní lokací Turnova v polovině 13. století. Jedná se o uloženinu šedé hlíny sprašové konzistence s rozplavenými uhlíčky, která nasedala na nálezově sterilní spraš. Tato uloženina byla registrována na severním řezu - vrstva f. Se shodnou uloženinou jsme se setkali při výzkumu městiště čp. 95, kde byla tato překryta cca 0,2-0,4 m čisté, nálezově sterilní, žluté spraše. Vzhledem k absenci datovacího materiálu nelze rozhodnout, zda se jedná o doklad antropogenní činnosti pravěké či středověké.

2) S vlastní lokací Turnova souvisejí následující kontexty: objekt 1/96 a zřejmě i 3/96 - odpadní jámy, které byly společné pro dvě sousední parcely (čp. 2). Nejstarší nálezy z výplně obou objektů pocházejí z druhé poloviny 13. století, nejmladší pak ze století patnáctého (intruzi glazované keramiky 16. století zde nebereme v úvahu). Dále sem náležejí uloženiny d a h, dokumentované na západním řezu a uloženina e na řezu severním.

3) Při dokumentaci severního řezu jsme zjistili uloženiny c, c1 a d, které dokládají existenci požáru. Jedná se o planýrovací vrstvy, destrukci mazanicové stěny objektu a vlastní zánikovou vrstvu dřevěné substrukce. Tento nález můžeme s jistou mírou tolerance spojit s jednou historickou událostí: s vpádem Lužičanů v roce 1468, kdy byl Turnov vypálen. I v dalších uloženinách jsme nalézali stopy ohně, zde se však jednalo o jejich sekundární uložení.

4) Období výstavby stávajícího domu čp. 3 předpokládáme vzhledem k stavebně historickému průzkumu a našim zjištěním až okolo poloviny 16. století. V roce 1538 postihla město další katastrofa, při které byla spálena většina tehdy dřevěných měšťanských domů. Teprve po tomto požáru můžeme počítat s výstavbou kamenných domů na turnovském náměstí.[17]

Záchranný výzkum hrnčířských pecí v Pelešanech[18]

Při archeologickém dohledu zemních prací na semilském okrese jsme v Pelešanech (k. ú. Mašov) na stavební parcele 860/8 zjistili narušení baterie středověkých hrnčířských pecí. Na této parcele byla již před naším příchodem provedena skrývka drnu a nadloží pro výstavbu rodinného domu. Poloha se nachází na levém břehu Libuňky (III) v nadmořské výšce 258 metrů. Narušené objekty

se nalézaly v jihovýchodním rohu skryté plochy. Nejprve jsme položili 1 m širokou a 2 m dlouhou zjišťovací sondu, kterou jsme odhalili předpecní jámu a část topeniště pece 1/96. V následujících dnech jsme zkoumanou plochu podstatně rozšířili jižním směrem až do prostoru za jižní hranici stavby. Rozšíření sondy 1/96 severním směrem nebylo možné vzhledem k deponiu zeminy, ale v tomto prostoru vzhledem k nálezu předpecní jámy obj. 1/96 nepředpokládáme umís-

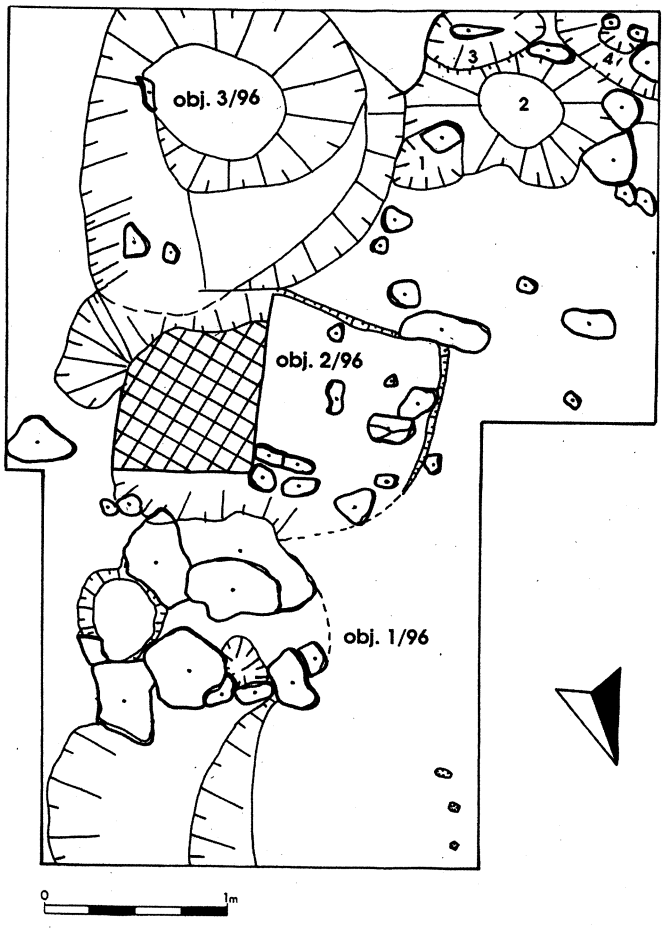

Obr. 12. Mašov, obec Pelešany. Půdorys hrnčířských pecí (obj. 1 – 2/96 – topeniště vyložené z pískovcových kamenů, obj. 3/96 – pec zapuštěná do sprašového podloží, šrafovaná plocha – destrukce topeniště vyzvednutá in situ, 2, 3 ,4 – kůlové jamky – pozůstatek lehké dřevěné konstrukce – 14.-15. stol.).

tění dalších hrnčířských objektů. V celém prostoru jsme položili zjišťovací sondy a mikrovrypy, ale kromě splachové vrstvy s ojedinělými nálezy vrcholně středověké keramiky jsme další objekty nenalezli (obr. 11, sondy 2 - 6/96).

Baterie se dnes nachází ve svahu se sklonem 12 stupňů, ale to je recentní stav, neboť v období výstavby těchto objektů byly pece zatesány do deprese, resp. terasy, která byla snesena až následnou erozní činností (pec situovaná nejvýše do svahu byla kryta 110-175 cm mocnou erozní vrstvou). Výzkumem jsme zjistili 3 hrnčířské pece (obj. 1 - 3/96) s předpecní jámou na severním okraji okrsku, kterú byla na západní straně ohrazena malým plůtkem (obr. 12). Při západní hranici sondy 1/96, při okraji pece 3/96, byly nalezeny pozůstatky lehké dřevěné konstrukce, přístřešku, který mohl být při požáru lehce stržen (obr. 12 - 1, 2, 3, 4). U pece 1/96 jsme zjistili dokonale zachované topeniště z pískovcových kamenů, nesoucí výrazné stopy ohně. Také v případě pece 2/96 jsme registrovali poměrně dobře zachované topeniště vyložené drobnými až

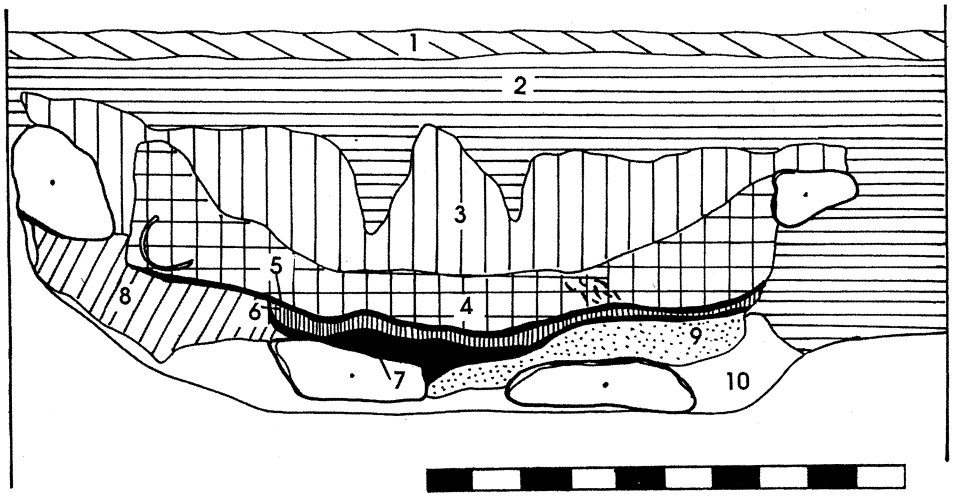

Obr. 13. Mašov, obec Pelešany. Jižní řez zřícenou kupolí pece č. 1/96. 1 - drn a poddrní, 2 - šedočerná, hlinitá vrstva, 3 - středně hnědá, jílovitá vrstva se silnou příměsí písku, 4 - oranžovočervená, jílovitá vrstva s příměsí písku, silná koncentrace keramiky (těleso pece), 5 - černá - šedočerná, jílovitá hlína s příměsí popela (topeniště), 6 - světle hnědá, písčitá hlína, 7 - černá, jílovitá hlína s příměsí popele (topeniště), 8 - světle hnědá písčitá hlína, 9 - tmavošedý písek s odstínem dohněda - kontaminované podloží, šedobílý písek (podloží) - 14.-15. stol.

středními pískovci (jihovýchodní čtvrtinu topeniště s destruovanou kupolí jsme vyzvedli *in situ*). Oba tyto objekty byly zahloubeny do bílého terasního písku, pec 3/96 se však zahlubovala do degradované žlutohnědé spraše, v prostoru pece 3/96 končila písčitá terasa Libuňky.

Baterie pecí byla zřejmě použita pouze jednou, neboť kupole všech tří objektů se sesuly při výpalu do prostoru topeniště. V pecích jsme objevili úplnou vsádku keramických nádob s nedostatečným výpalem, pouze v prostoru topeniště jsme nalezli nádoby deformované žárem. Příčinu destrukce kupolí pecí nalézáme v čistě technologické chybě při jejich stavbě. Jílový výmaz obsahoval vysoké procento písku a po vysušení se rozpadal. Samotné založení baterie hrnčířských pecí se nijak nevymyká našim dosavadním znalostem o praktikách hrnčířského řemesla ve středověku. Hrnčířské pece byly zakládány mimo osadu v místě s jednoduchým přístupem k vodě. Otázkou zde zůstává, zda se jednalo o hrnčíře turnovského, který si na okraji osídleného území vybudoval pec, nebo o hrnčíře potulného, zásobujícího příležitostně osadu.

Záměrně jsme se vyhnuli bližšímu datování nalezených objektů, neboť to bude jasné až po úplném zpracování keramických nálezů (cca 3 q - vzhledem k tomu, že k výzkumu došlo až po užití těžké stavební techniky, je většina keramických zlomků ve fragmentárním stavu). Můžeme však zveřejnit pracovní pozorování, že pravděpodobně dojde k revizi chronologie vrcholně středověké keramiky v Pojizeří, neboť jsme ve vsádce pece nalezli typy okrajů, objevujících se v dosti širokém časovém intervalu 14. - 15. století.

Záchranný výzkum na Troskách

Ve dnech 29. dubna - 17. května 1996 provedlo archeologické oddělení Památkového ústavu v Pardubicích ve spolupráci s archeologickým oddělením Muzea východních Čech v Hradci Králové a Okresním muzeem Českého ráje v Turnově předstihový výzkum v severozápadní části předhradí hradu Trosky.[19]

Hrad Trosky založil dle písemných pramenů v 70. či 80. letech 14. století Čeněk z Vartemberka.[20] Oblast Trosecka tehdy náležela k velišskému panství, které Vartemberkové získali roku 1337 od Jana Lucemburského. Po Čeňkově smrti se jeho zboží dostává do královské držby (Václav IV.) a odtud do rukou rodu pánů z Bergova (1399). Rod pánů z Bergova se aktivně účastnil husitských válek a trosecký hrad jim sloužil jako opěrný bod na straně východočeské katolické šlechty. V souvislosti s husitskými boji jsou Trosky několikrát zmiňovány i v písemných pramenech. Zatímco obléhání hradu husity není zcela spolehlivě doloženo (roku 1424?), prokazatelné se zdá být setkání protihusitské koalice v roce 1428 a přepadení, respektive obsazení hradu Kryštofem Šofem z Helfenburka (1439), který spolu s dalšími šlechtici vystoupil proti kandidatuře Albrechta Habs-

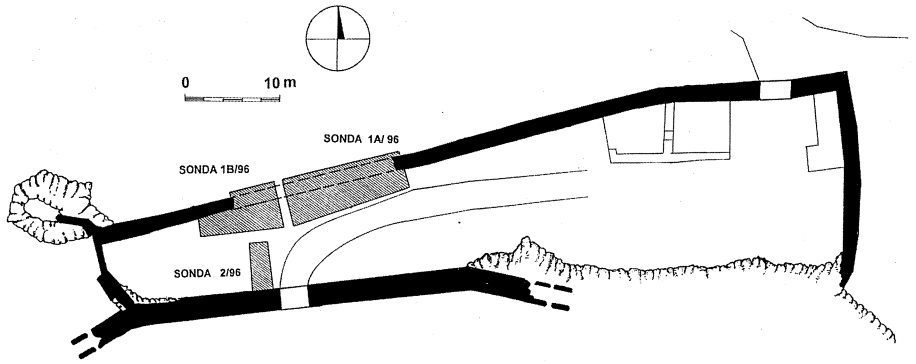

Obr. 14. Troskovice – půdorys hradu Trosky s vyznačenými sondami 1A, 1B a 2/96. (Kreslil J. Kalferst.)

burského na český trůn. Kryštofův odpor byl příčinou nepříliš úspěšného útoku východočeského landfrýdu proti Troskám. Kryštof Trosky opustil až někdy po roce 1444 a hrad přešel do rukou Jana Zajíce z Házmburka (mezi lety 1455-1458). Za jeho správy byl hrad dobyt vojsky Jiřího z Poděbrad a roku 1497 se dostává do držení Jana ze Šelmberku.

Se závěrem 15. století ztrácejí Trosky svůj původní vojensko-strategický charakter a slouží maximálně jako místo působení úředníků zemské správy. Hrad využívali nejprve Bibrštejnové (od roku 1524), po nich Kryštof z Lobkovic (od roku 1554) a Jindřich ze Smiřic (od roku 1559). Valdštejnové, kteří vlastnili hrad mezi lety 1622-1821), do jeho údržby nijak výrazně neinvestovali, což se na stavu budov a zdí pochopitelně nemálo odrazilo. K rozsáhlejším úpravám sáhl až nový majitel, hrabě Alois Lexa z Aehrentalu (1841-1843) a především Klub českých turistů (1931-1936). Tyto úpravy nebyly naštěstí zcela dokončeny. V současnosti je hrad spravován Památkovým ústavem v Pardubicích.

Záchranný výzkum byl vyvolán postupem rekonstrukčních prací, zejména pak plánovanou dostavbou zdi severního předhradí, kterou A. Sedláček zmiňuje jako sesutou.[21] Výzkum se soustředil především na sledování terénních situací před vlastním reliktem hradby a v prostoru za ní. Terénní situace před vnějším lícem zdi nebyla z důvodu rozsáhlých recentních zásahů podrobněji zkoumána. Tento prostor sloužil již od šedesátých let našeho století jako stavební dvůr a skladový prostor a byl různými úpravami silně pozměněn – vedle destruovaných částí hradby a sesuté zeminy se zde nachází i recentní smetiště. Daný úsek bylo proto nutno částečně – ještě před začátkem vlastního výzkumu – skrýt stavební technikou.

Přestože na Troskách již v minulosti (1986 a 1987) záchranné výzkumy proběhly, nebylo možno na jejich výsledky ve větší míře navázat, neboť dosavadní prezentace těchto výzkumů[22] se jeví být poněkud nedostatečnou. Prostor za předpokládaným průběhem vnitřního líce hradební zdi byl rozdělen do dvou samostatně řešených úseků sondy I/96 (úseky IA a IB), oddělených od sebe 1 metr širokým kontrolním blokem. Plocha sondy byla snižována po rostlých vrstvách s tím, že sektor IB/96 byl úmyslně zkoumán až po prokopání předchozího sektoru (IA/96) tak, aby bylo možno využít zjištěných stratigrafických situací. Na základě průběžného vyhodnocení nálezů ze sídlištních vrstev sondy IA/96 byla vytýčena ještě sonda II/96, s cílem ověřit daná zjištění i v prostoru méně poškozeném.

Na základě písemných zpráv bylo pravděpodobné, že středověké terénní situace zavedou archeology do 2. poloviny 14. století, a to spíše až do její mladší fáze. Ovšem nejstarší středověké vrstvy obsahovaly tzv. keramiku hradištní tradice, což znamená posun počátků středověkého osídlení minimálně o půl století nazpět. Bohužel o jeho charakteru nelze prozatím říci nic bližšího, neboť všechny nálezy pocházely z erozních vrstev.

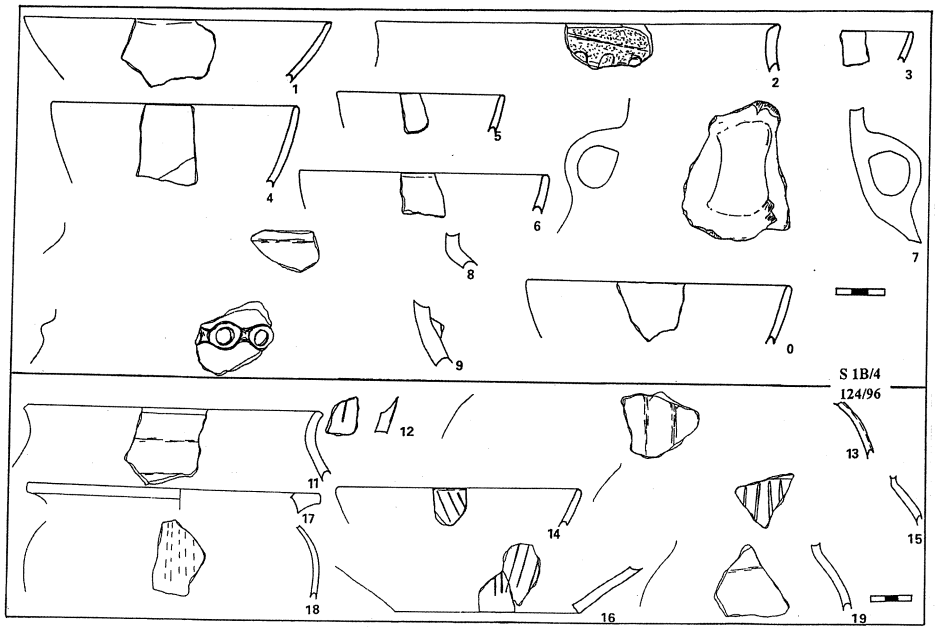

Obr. 15. Troskovice – hrad Trosky. Keramika kultury lužické, sonda 1B, vrstva 4.

Z období existence hradu na konci 14. a v 15. století pochází poměrně početný nálezový soubor, obsahující především tzv. světlé, červeně malované zboží, vyskytující se spolu s keramikou, zdobenou rytím (šroubovice, vlnice či kolek), popřípadě plastickou výzdobou.[23] Nechybí ani zlomky nádobkových kachlů, kahánky a hrnčířské čepele vybroušené ze střepů. Keramický inventář doplňují kovové předměty - vedle drobných zlomků železa, uplatňujících se při běžné údržbě hradu, vyniká fragment jezdecké ostruhy a čtyřboká šipka do kuše.

Revize historických zpráv o troseckém hradě však není jediným překvapujícím výsledkem výzkumu. Daleko méně očekávaným byl nález pravěkých sídlištních vrstev, a to hned z dvou, respektive ze tří období. Nejstarší z nich spadá do doby starších popelnicových polí, kdy naše země osídlil lid kultury lužické (1250-1000 př. n. l.). Právě s tímto lidem jsme původně spojovali i unikátní nález nístěje kovolitecké pece, která byla zatesána do čedičové skály. Výplň nístěje obsahovala mimo slitků bronzoviny i zkroucený bronzový plech a doposud jediný český exemplář keramické formy pro lití technikou *na ztracené jádro*. Po zběžném zkoumání tohoto artefaktu jej specialista na tuto problematiku označil za licí for-

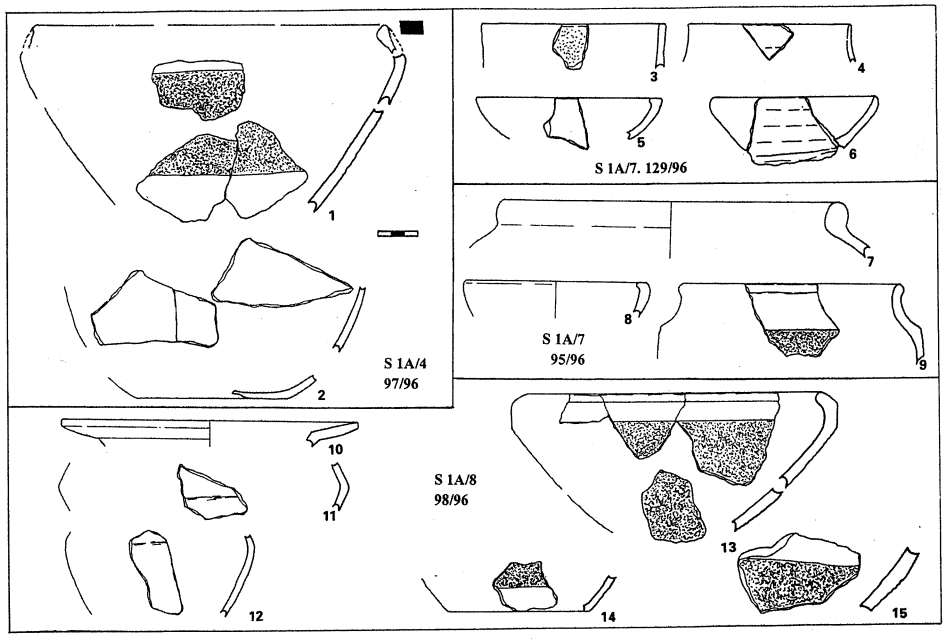

Obr. 16. Troskovice - hrad Trosky. Keramika kultury lužické (4, 10-12) a laténská keramika, sonda 1A, vrstvy 4, 7, 8.

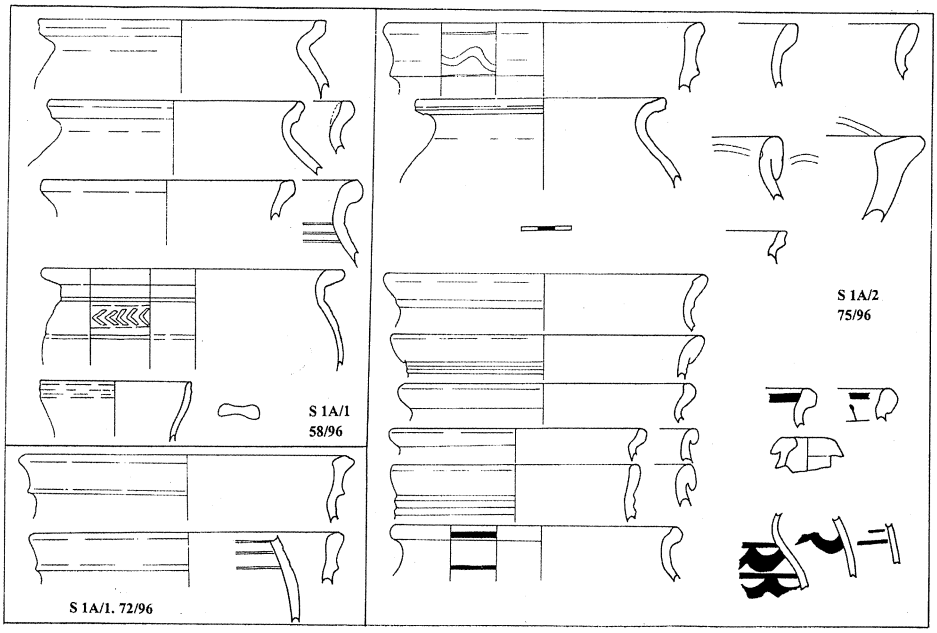

Obr. 17. Troskovice – hrad Trosky. Vrcholně středověká keramika (14. – 15. stol.), sonda 1A, vrstvy 1, 2.

mu pro sekerku s tulejkou. Tento závěr byl také v loňském roce v regionálním tisku publikován.[24] Ovšem po rekonstrukci větší části formy musíme tento závěr revidovat: nejedná se o licí formu na sekerku s tulejkou (mladší doba bronzová), ale o formu na bronzovou středověkou hákovnici.[25]

Dominantní trosecká poloha zaujala nejen lid lužické kultury, ale pravděpodobně stejně zajímavá byla i pro Kelty, kteří ji osídlili někdy v závěru druhého století př. n. l. a přetrvali tu až do poloviny století následujícího. K novým zjištěním náleží též doklad další antropogenní aktivity na Troskách na počátku našeho letopočtu (starší doba římská).[26]

Poznámky

[1] Waldhauser, J. – Weber, V.: *Výzkum na hradě Valdštejně.* Archeologické rozhledy, *25,* 1973, s. 221-224.

[2] Tamtéž.

[3] Nálezy jsou uloženy pod přírůstkovými čísly 132, 133 a 136/96.

[4] Nálezy jsou uloženy pod přírůstkovým číslem 131/96.

[5] Nálezy jsou uloženy pod přírůstkovými čísly 134, 135/96).

[6] Viz soubor keramiky z Hrubé Skály – Prostředník, J.: *Soubor středověké keramiky z Hrubé Skály.* In: Zpravodaj Muzea východních Čech. Sv. 20. Hradec Králové 1994, s. 101-106.

[7] Macek, P. – Novosadová, J.: *Stavebně histo-*

rický průzkum hradu Valdštejna. Strojopis SÚRPMO. Praha 1988.

[8] Gabriel, F. - Macek, P.: *Stavební vývoj hradu Valdštejna.* Archaeologia historica. Sv. 17. Brno 1992, s. 163-175.

[9] Waldhauser, J. - Weber, V., cit. dílo.

[10] Sedláček, A.: *Hrady, zámky a tvrze Království českého.* Díl 10. Praha 1932.

[11] Tamtéž, s. 60-61.

[12] Gabriel, F. - Macek, P., cit. dílo, s. 168.

[13] Macek, P. - Novosadová, J., cit. dílo, s. 9.

[14] Nálezy jsou deponovány v Okresním muzeu Českého ráje v Turnově pod přírůstkovými čísly 314-319/96.

[15] Prostředník, J.: *Nálezová zpráva z předstihového archeologického výzkumu.* Turnov (okr. Semily) náměstí Českého ráje, parc. č. 480/1. (Nepubl. rkp., OMČR.) Turnov 1995. Prostředník, J.: *Archeologické výzkumy turnovského muzea v roce 1995.* In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 9. Semily 1996, s. 161-166.

[16] Svoboda, L.: *Stručný stavebně historický průzkum domů čp. 3. a 4. a školy čp. 5 na náměstí Českého ráje v Turnově.* (Nepubl. rkp., PÚ.) Pardubice 1993.

[17] Nálezy ze záchranného výzkumu v čp. 3 na náměstí Českého ráje v Turnově jsou uloženy v Okresním muzeu Českého ráje pod přírůstkovými čísly 226 až 237/96.

[18] Výzkum dokončen díky pomoci mgr. J. Benešové a PhDr. J. Kalfersta, zaměření provedl J. Javůrek z PÚ Pardubice.

[19] Prostředník, J.: *Trosky. Předběžná zpráva z nejnovějšího archeologického výzkumu.* In: Od Ještěda k Troskám, 3, (19), č. 3, srpen - září 1996, s. 17-24.

[20] Durdík, T.: *Encyklopedie českých hradů.* Praha 1995. Sedláček, A., cit. dílo, s. 63-70. Pozn. 21-26!

[21] Sedláček, A., cit. dílo, s. 63-70.

[22] Cejpová, M.: *Předstihový výzkum na hradě Trosky.* In: Zpravodaj Krajského musea východních Čech. Sv. XIV/1. Hradec Králové 1987, s. 62-64.

[23] Dosud nepublikovaný rukopis z r. 1996: Benešová, J. - Kalferst, J. - Prostředník, J.: *Nálezová zpráva z předstihového archeologického výzkumu. K. ú. Troskovice (okr. Semily).*

[24] Prostředník, J., *Trosky*, s. 17-24.

[25] Za informaci děkuji PhDr. L. Smejtkovi.

[26] Za informaci děkuji PhDr. E. Droberjarovi. Tato keramika byla dříve spojována se sídelní aktivitou lidu kobylské skupiny v závěru starého letopočtu.

Jan PROSTŘEDNÍK: Archeologische Forschungen des Kreismuseums des Böhmischen Paradieses im Jahre 1996

Der Aufsatz informiert über die Rettungsforschung auf dem dritten Felsenblock der Burg Valdštejn (Wallenstein), in der Ruinenecke des Aehrenthalerpalastes. Die ältesten Funden wurden im Felsenriß (2. Hälfte des 13. Jahrhunderts) festgestellt. Höchstwahrscheinlich aus dem 14. Jahrhundert stammt ein gemauertes Objekt mit gegossenem Mörtelboden, das wohl im Jahre 1440 durch Brand unterging. Am klassizistischen Eingangstor wurde die Destruktion wahrscheinlich eines Holzobjektes mit Kachelofen aus der Hälfte des 15. Jahrhunderts entdeckt, die die Möglichkeit ausschließt, diesen Raum für Eingang in die Burg zu halten.

Bei der Forschung des Grundstückes des Hauses Nr. 3 auf dem Platz des Böhmischen Paradieses in Turnov wurden die Besiedlungsspuren seit der Gründung der Stadt in der 2. Hälfte des 13. Jahrhunderts über die Periode des Ausbaus des heutigen Hauses in der Hälfte des 16. Jahrhunderts bis zur Gegenwart erfaßt.

In Pelešany durchlief die Forschung der drei rundlichen Topfbacköfen, die die erhaltene Beschickung ins 14./15. Jahrhundert datiert.

Die Rettungsforschung der nördlichen Mauer in der Vorburg in Trosky bewies die älteste mittelalterliche Besiedlung aus dem Beginn des 14. Jahrhunderts, die Blütezeitperiode der Burg im 15. Jahrhundert, die jüngsten Spuren gehören in das 16. und 17. Jahrhundert. In den ältesten Schwemmschichten wurde die Keramik des Volkes der Lausitzer Kultur (1250 - 1000 vor Chr.) und die Keramik aus dem Ende der jüngeren Eisenzeit (2. - 1. Jh. vor Chr.) entdeckt.

(Übersetzt von Dr. Jindřich Vojta)

Kresby lidové architektury J. K. Hájka v okresním archivu v Semilech

Lubomír Procházka

Uložení kresebné dokumentace ke studiu regionálních forem lidové architektury ve fondech našich státních archivů nebývá tak častým jevem. Z východočeských archivů uveďme např. kresebnou dokumentaci architekta Josefa Tkalců uloženou ve Státním okresním archivu v Jičíně. Jeho dokumentace představuje perokresby (v počtu asi šedesáti kusů) na kartónech formátu A 1, A 2 a A 4.

Cenná dokumentace Jana Křtitele Hájka k lidové architektuře Semilska a Turnovska je uložena v jeho osobním fondu ve Státním okresním archivu v Semilech. P. Jan Křtitel Hájek (1863 - 1937) působil jako děkan v Jenišovicích u Turnova (okres Jablonec nad Nisou). Stal se rovněž zakládajícím a posléze čestným členem Muzejního spolku pro Turnov a okolí.

Hájkův zájem o lidové umění a kulturní památky se datuje zřejmě již od 90. let 19. století (ještě před Národopisnou výstavou českoslovanskou), o čemž svědčí fotografie památek v Českém ráji pořízené v letech 1891 až 1892 a uložené rovněž v semilském okresním archivu. P. J. K. Hájek též udržoval čilé kontakty s akademickým malířem Josefem Šímou z Brna, který pro něj v období tzv. svérázového hnutí navrhl mešní roucha s uplatněním lidových ornamentů, jež zdobily zejména lidový textil (šlo o polabské loktuše, hanácké úvodnice, slovácké výšivky).

Hájkovy kresby - v podstatě stavebně technická dokumentace - byly provedeny v přesném měřítku, zpravidla 1 : 5 či 1 : 10 (zřejmě na základě terénních skic). Hájkovy kresby zachycují lidové stavby ve východních Čechách na území okresu Semily (dále jen SM), v severních Čechách pak v obcích okresů Jablonec nad Nisou (JN) a Liberec (LB).

Na Hájkových kresbách lze studovat rovněž některé v terénu již nezachytitelné projevy lidového stavitelství, jak dokumentuje štít domu čp. 5 v Sestroňovi-

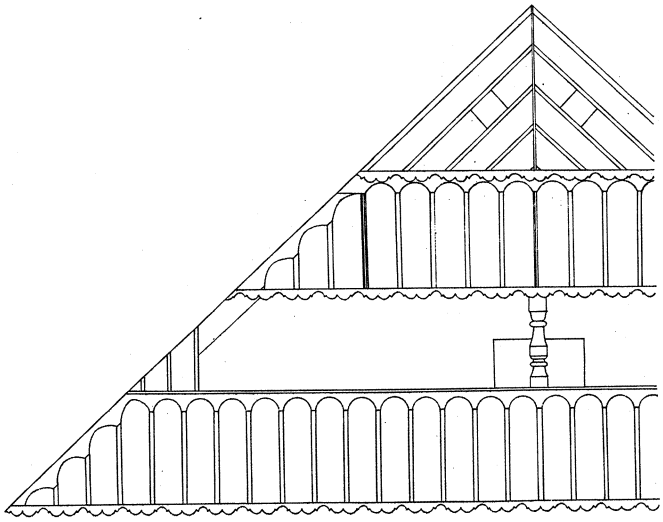

Lomenice ze Sestroňovic čp. 5.

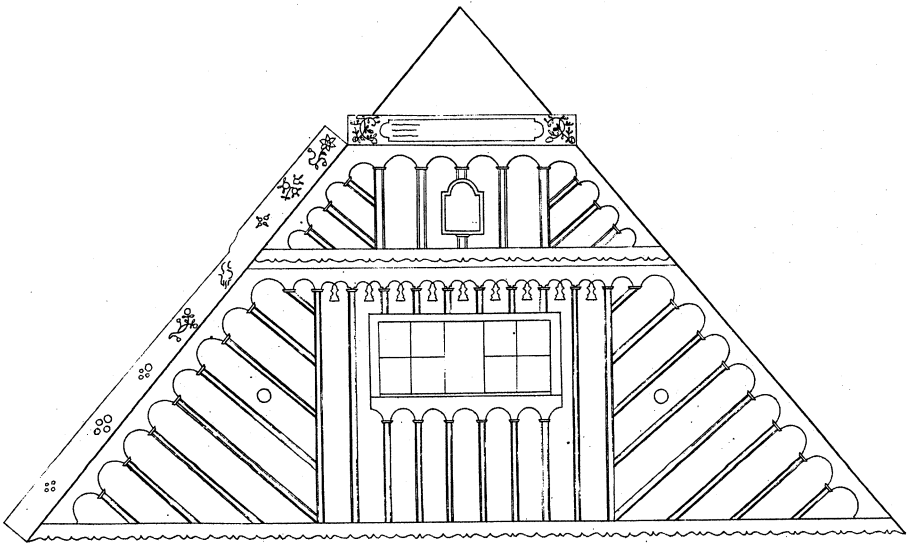

Lomenice s malovaným okřídlím z Malého Rohozce.

cích (JN) ze svisle kladených prken, kde místo středního pásu je štítová pavláčka (lícující se štítem) s jedním profilovaným sloupkem uprostřed. Podobný typ lomenice (ale u štítové pavláčky bez středního sloupku) zakreslil autor též u blíže neurčené zemědělské usedlosti ve Žďárku (LB).

Největší význam má však Hájkova dokumentace pro studium konstrukce a výzdoby lomenic zdejšího typu pojizerského domu. Zajímavou lomenici vykazuje dům čp. 5 v Roudném (JN), s bohatě profilovanými lištami, oddělujícími vertikálně část štítu ze svisle kladených prken a prken ve směru sklonu střechy. U některých lokalit autor dokumentace neuváděl popisná čísla, u nichž zachytil kresbou jednotlivé jevy. Např. v Jenišovicích šlo o lomenici členěnou do tří pásů, v Malém Rohozci (SM) pak zachytil na jednom objektu bohatě zdobenou lomenici, v jejíž střední části se nachází vlys z dřevěných kuželek – tzv. kočičí procházka. V téže obci se u lomenice dalšího domu nachází okřídlí zdobené malovaným rostlinným ornamentem.

Kromě hodnotné dokumentace ke studiu členění, výzdoby a konstrukce lomenice přináší Hájkova dokumentace i výzdobu dalších architektonických částí a konstrukčních prvků lidových staveb sledovaného regionu. Jde zvláště o prkna pavlačí obytných i hospodářských staveb a o sloupky podstávky. Autor doku-

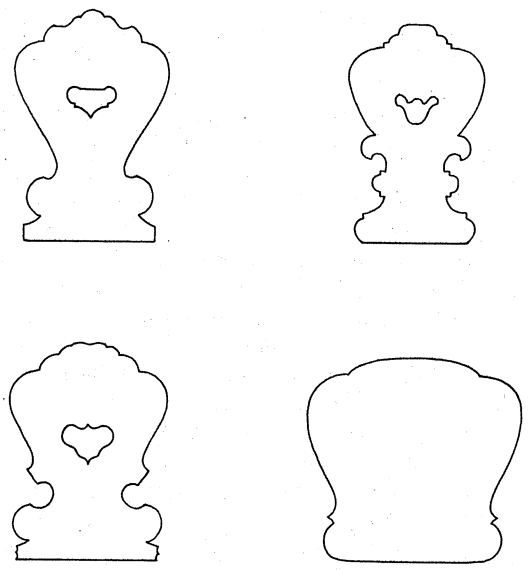

Vyřezávaná opěradla lidových židlí.

mentace zachytil bohatě profilovaná prkna pavlačí v Paceřicích (LB) a Roudném (JN) a bohatě profilované sloupky podstávky s pásky v Jenišovicích čp. 23 a ve Frýdštejně (JN, bez čp.). Uvedená dokumentace byla provedena ve sledovaných obcích v měřítku 1 : 10. Profilované sloupky podstávky soustružením zachytil autor též v Daliměřicích (SM) u usedlosti čp. 18. V Roudném u usedlosti (čp. neuvedeno) je zachyceno u sloupků podstávky zdobení jemnou profilací, u usedlosti čp. 11 v téže obci pak vidíme kombinaci výzdoby sloupků podstávky soustružením a jemnou řezbou. Nadpraží oken bohatě zdobená vlnovkami a obloučky (tzv. obálky) zachytil Hájek např. v Malém Rohozci (čp. neuvedeno, datovaná r. 1807), dále v Roudném - bývalé osadě Teplicích (u čp. 10) a ve Žďárku (čp. neuvedeno). Tyto detaily autor provedl v měřítku 1 : 10 či 1 : 5. Zdobená nadpraží oken zdokumentoval J. K. Hájek i v Jenišovicích, v sídle farnosti, kde působil. Opět tyto detaily dokládají preciznost kreseb J. K. Hájka, jež mají charakter spíše stavebně technických výkresů.

V jeho pozůstalosti nalezneme také kresby detailů lidového nábytku, např. selských stolů, užívaných ve světnicích zemědělských usedlostí, jak dokládá kresba stolu s vyřezávanými nohami ve statku čp. 1 v Malém Rohozci. Hájek kreslil i vyřezávaná opěradla židlí z Daliměřic, Mokřin (SM) a dále z Jenišovic, Záborčí, Ondříkovic a Frýdštejna (JN).

Kresby J. K. Hájka představují bezesporu velmi kvalitní dokumentaci, dokládající vývoj lidového stavitelství i nábytku v severovýchodních Čechách.

Lubomír PROCHÁZKA: Drawings of Folk Architecture by J. B. Hájek from the Funds of SOkA Semily

Documentation by John Baptist Hájek on folk architecture of the regions of Semily and Turnov is deposited in the state district archives in Semily. Father John Baptist Hájek (1863 - 1937) acted as dean in Jenišovice near Turnov (district Jablonec/Nisa). He was also founding and later honorary member of the Museum Society for Turnov and vicinity. Hájek's drawings - essentially technico-construction documentation - were done in the exact scale of usually 1:5 or 1:10. Hájek's drawings portray folk structures in east Bohemia, particularly in the area of the Semily district and also in north Bohemia and in communities of the Jablonec/Nisa and Liberec districts. On Hájek's drawings one can study aspects of folk architecture that can no longer be seen in the terrain. However, the greatest significance of Hájek's documentation lies in the study of the construction and ornaments of gables of the local type of houses in the Jizera region. Hájek's drawings also offer ornaments of other architectonic parts and construction elements of folk buildings in the region under study - namely the boards of galleries of residential as well as farm buildings as well as posts-and-lintels.

In his documentation we also find drawings of details of folk furniture, e. g. peasant tables, used in the sitting-rooms of farms and cottages. J. B. Hájek's drawings represent, without doubt, a high quality documentation, demonstrating the development of folk architecture, as well as folk furniture in the region of north-east Bohemia.

(Translated by Eva Turková)

DROBNOSTI

Ještě jednou hrad Zbiroh

Jiří Úlovec

Na stránkách sborníku *Z Českého ráje a Podkrkonoší* byl v 8. svazku roku 1995 publikován příspěvek autorů J. Úlovce a Z. Fišery, pojednávající o historii a stavební podobě hradu Zbiroh či Zbirohy u Turnova. Recenzi nebo spíše kritickou zprávu velmi stručně o něm pojednávající publikoval ve sborníku *Castellologica Bohemica* (sv. 5, Praha 1996, s. 391) dr. T. Durdík.

Zpráva se zkratkovitě zaobírá historickou částí příspěvku z pera J. Úlovce, kterou hodnotí dokonce jako *brilantní*. Otázkou je, zdali si takové ocenění zaslouží, neboť kromě dvou či tří nových údajů a upřesnění některých událostí v podstatě pouze ověřila zprávy publikované již A. Sedláčkem v minulém století, které více či méně rozvádí a dává do bližších historických souvislostí. Větší prostor však T. Durdík věnoval zhodnocení druhé části příspěvku, vzešlé především z výsledků povrchového průzkumu Z. Fišery, která pojednává o stavebním vývoji a podobě hradu. Na tomto místě je nutné konstatovat, že nelze souhlasit s jeho závěrem, týkajícím se hodnocení průzkumu a následných stavebních úprav zříceniny, realizovaných ve dvacátých letech našeho století. I přes pečlivý průzkum autorů nebyl z tohoto období objeven prakticky žádný materiál. Muzea v Turnově a v Semilech, která jsou zřícenině nejblíže, nemají o výzkumu a úpravách hradu prakticky žádnou dokumentaci, obdobná situace je také v tzv. archivu nálezových zpráv Archeologického ústavu ČAV v Praze. Teprve když byl příspěvek ve stádiu stránkových korektur, podařilo se autorům objevit stať, podávající povšechnou informaci o průzkumu a úpravách Zbirohu. Její obsah však už nebylo možné do textu zařadit.

Podívejme se však na hodnocení stavební části příspěvku T. Durdíkem pozorněji. Jestliže o části historické jím byl pronesen až překvapivě pochvalný úsudek, bylo by jen logické, kdyby obdobným způsobem zhodnotil i jeho druhou část. Ta totiž na rozdíl od veškeré starší literatury konečně uvedla na správnou míru především rozsah hradu včetně předhradí, vedení přístupu do hradu, podstatně odlišné od dosavadních představ, a podala další nová zjištění. Vzhledem k tomu, že hradem se téměř všichni badatelé zaobírali pouze povrchně (a to včetně D. Menclové a T. Durdíka)[1] a že na něm dosud neproběhl archeologický výzkum, nepřekvapí, že – řečeno slovy autora kritické noticky – *interpretace jednotlivých dochovaných reliktů a situací se může stát předmětem diskuse*. Otázkou je, má-li za současného stavu poznání obdobná diskuse cenu, protože bez archeologického průzkumu zůstanou veškeré nadhozené otázky a způsoby jejich řešení výhradně v teoretické rovině.

Závěrem tedy stručně: referent je názoru, že Durdíkova zpráva příliš nadhodnotila úvodní část příspěvku, věnovanou ověření pramenů k historii hradu, zato podcenila jeho druhou část, která je však podstatně hodnotnější, co se sdělení nových poznatků týká.

Obsah Durdíkovy kritické zprávy však vyvolává nutnost pohlédnout kriticky nejen na předmětný příspěvek, ale zároveň na úroveň našeho poznání českých hradů. Současná situace totiž není zdaleka tak dobrá, jak by se nezasvěcenému pozorovateli mohlo při existenci početné literatury odborné i populární jevit. Pozornost je stále ještě věnována převážně objektům, o nichž bylo publikováno množství příspěvků, přičemž v drtivé většině případů o nich stále schází studie, která by shrnula všechny informace a všestranně je zhodnotila. V jejich *stínu* pak zůstávají desítky dalších hradů včetně těch významnějších, jako např. právě již uvedený Zbiroh. Jen v zájmové oblasti tohoto sborníku a jejího nejbližšího okolí se nachází řada důležitých hra-

dů, z nichž některým dokonce byla i věnována mimořádná pozornost, ale publikační výsledky tomu vůbec neodpovídají. Podívejme se jen na významný hrad Vízmburk. Na této lokalitě proběhl v několika sezónách regulérní archeologický výzkum, jeho historie byla také dostatečně probádána, ale odborná i laická veřejnost dodnes postrádá seriózní práci, která by ji seznámila s dějinným a stavebním vývojem objektu a výsledky výzkumu skutečně komplexně zhodnotila. Množství informací o hradu tak stále zůstává roztříštěné do několika zásadních příspěvků. Obdobně však vypadá situace i s jinými hrady tohoto regionu. Stačí jmenovat hrady a zříceniny jako Nístějka, Štěpanice, Návarov, Červená Hora, Rýzmburk, Žacléř, Břecštejn, Pařez, Bradlec, Kumburk, Veliš, Pecka, Levín, důležité a dosud téměř neznámé Choustníkovo Hradiště, ale také Trosky, o nichž vyšel jediný zásadní (a to ještě neúplný) příspěvek formou průvodce po objektu.[2] Kdybychom postupně probírali jeden hrad po druhém, dobrali bychom se zjištění, že informace o nich jsou od dob A. Sedláčka roztroušeny v množství příspěvků, ale skutečně komplexní pojednání o nich stále chybí.

Současná česká castellologie tak trpí některými neduhy, k jejichž odstranění bude potřeba zřejmě dlouhá doba. Otázkou je, kde hledat cestu, tedy zdali se soustředit v prvé řadě na skutečně encyklopedické zpracování všech hradů Čech, které stále citelně chybí (a mezeru nezaplnila ani neúplná *Encyklopedie českých hradů* T. Durdíka, vydaná roku 1995 nakladatelstvím Libri), nebo se alespoň pokusit postupně zpracovávat jeden hrad po druhém metodou, naznačenou při publikování komplexněji založeného průzkumu hradu Zbirohu. Jak vidno z tohoto příkladu, pouhý podrobnější výzkum archivního materiálu a současně vedený povrchový průzkum realizovaný neprofesionálním zájemcem přinesl množství nových výsledků, které donutily podstatně přehodnotit stávající informace a umožnily načrtnout podstatně jiný hrad, než který byl z publikací dosud znám. Nabízí se tak myšlenka, zdali by nebylo přece jen vhodné provést podobné průzkumy na hradech celého regionu. Takto kombinované průzkumy archivní a terénní jsou dobrým základem jak pro sestavení skutečně vyčerpávající encyklopedie, tak také pro vlastní terénní výzkum archeologický a stavební. Víme-li však, že podrobné prozkoumání hradů po stránce archeologické je přece jen záležitostí dlouhodobou, pak obdobně provedené základní průzkumy jsou z mnoha důvodů velice důležité. Nesporně totiž přinášejí množství poznatků, které velmi často podstatně korigují dosavadní nesprávné znalosti dlouhodobě tradované, petrifikované literaturou a žijící v příspěvcích ať již populárních (včetně průvodců a map) nebo odborných, a dále rovněž podávají věrný obrázek současného stavu hradů a napomáhají k jejich lepšímu poznání. A o to přece jde především.

Poznámky

1 Menclová, Dobroslava: *České hrady.* 2. díl, Praha 1976, s. 174 a 175; Durdík, Tomáš: *České hrady.* Praha 1984, s. 202, a týž: *Hrady severních Čech.* Ústí nad Labem 1992, nestr.

2 Svoboda, Ladislav: *Trosky.* Praha – Pardubice 1991.

Neznámá gotická stavební etapa kostela v Robousích

Jiří Slavík

Existence robouského kostela ve vrcholném středověku je doložena písemnými prameny.[1] Ještě nedávno se předpokládalo, že tento kostel byl dřevěný.[2] Pro léta 1357 až 1415 můžeme dokonce sestavit souvislou řadu zdejších plebánů: do roku 1357 zde byl plebánem Pavel, po něm do r. 1360 Mikuláš, dalších pět let jiný Pavel, pak Velislav, vystří-

daný hned v roce Janem, který zdejší farnost směnil za Železnici se Ctiborem v roce 1399. Ctibor zemřel v roce 1416 a nahradil jej Matěj, kněz z Chyjic, po jehož smrti v roce 1415 nastoupil Prokop, předtím plebán v Chotěvicích.[3] Stavba zděného kostela je kladena do 2. poloviny 17. století,[4] lze ji upřesnit mezi roky 1679 a 1691, kdy došlo ke změně zasvěcení z původního svatopetrského na Nalezení svatého Kříže.[5] Kostel byl prodloužen a doplněn o věž v letech 1840-41 jičínským stavitelem Opolzerem a v roce 1896 opraven.[6]

Při opravě fasád v roce 1992 byly kompletně strženy omítky[7] a bylo možno sledovat rozsah prodloužení stavby a přístavby věže, provedené z pravidelných kvádříků - štuk. Prodloužení začíná mezi první a druhou okenní osou od západu. Východní část kostela je až na sakristii stavebně jednotná a je vystavěna ze smíšeného zdiva z hrubších pískovcových kvádrů, prokládaných cihlami. Stopy po původní sakristii, totiž zazděný vstup a otisk čela segmentové či stlačené (plackové?) klenby byly patrné na jižní straně presbytáře.

Předbarokní stáří lze s jistými výhradami přisoudit lomenému vstupnímu portálu, profilo-

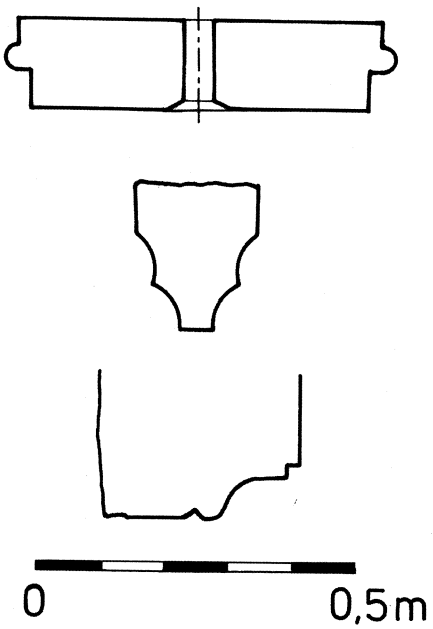

Obr. 2. Architektonické články: a) profil tamburu, b) klenební žebro, c) profil portálu. (Kresba J. Slavík.)

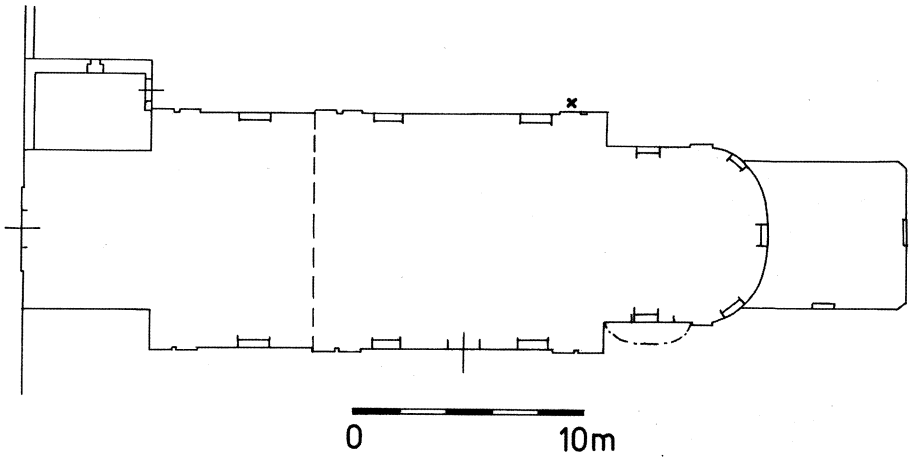

Obr. 1. Půdorys obvodu kostela s vyznačením nálezů - zdivo s žebry a tamburem označeno křížkem. (Kresba J. Slavík.)

vaném na obvodě oblounkem, přecházejícím vyžlabením v širokou stezku s polodrážkou v nároží (obr. 2c). Zajímavé nálezy byly učiněny na severovýchodním nároží lodi, kde zdvojený lizénový pás nedobíhá až k zemi, ale v úrovni parapetů oken je nahrazen zesílením stěny. V tomto zesílení byly nalezeny zlomky staršího stavebního materiálu - tří dvojnásobně vyžlabených klínových žeber a kruhového tamburu s oblým prstencem, nad nímž se profil zužoval. Všechny tyto prvky nesou na sobě sytý modrošedý nátěr s drobnými kapkami černé barvy.[8]

Nalezené prvky, pokud pocházejí ze starší kostelní stavby,[9] dovolují vyslovit předpoklad, že zdejší kostel byl na konci 15. či v průběhu 1. poloviny 16. století vystavěn jako kamenný, s výpravnými žebrovými klenbami. Tambur pravděpodobně pochází z kruhového či osmibokého sloupu, podpírajícího klenbu lodi, řešené v Čechách velice rozšířeným způsobem - zaklenutím na střední podporu. Snad v průběhu 2. poloviny 16. století byl kostel vybaven dodnes zachovaným jižním vstupním portálem. Nedílnou součástí kostelního areálu byla i samostatná zvonice, nahrazená zděnou kostelní věží až v roce 1840.

Poznámky

1 Tingl, A. (ed.): *Libri confirmacionum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim I-X.* Praha 1865-1889.

2 Wirth, Z.: *Umělecké památky Čech.* Praha 1957, s. 649.

3 Tingl, A., c. d., Sv. I/1, s. 27, 121; sv. I/2, s. 58, 79; sv. VI, s. 9, 168; sv. VII, s. 68.

4 Poche, E. a kol.: *Umělecké památky Čech.* Sv. 3 (P-Š). Praha 1980, s. 225.

5 Tamtéž.

6 Tamtéž.

7 Slavík, J.: *Nálezová zpráva - Robousy, o. Jičín - kostel Nalezení sv. Kříže - oprava fasád v r. 1992.* Uloženo ve spisovém archivu Památkového ústavu v Pardubicích.

8 Nelze zcela vyloučit, že jako stavební materiál mohly být tyto architektonické články přivezeny z nějaké výpravné stavby v okolí.

9 Žádné další detaily starších konstrukcí nebyly při opakované prohlídce nalezeny, lze je však očekávat při opravě omítek interiéru a v koruně zdiva na půdě.

Vápenky na Semilsku a Železnobrodsku v letech 1857-1948

Jan Šťovíček

Těžba vápence a jeho pálení na vápno byly ve zdejším regionu známy již ve středověku. Touto činností se vesměs zabývali poddaní. Průmyslové využití vápence k výrobě vápna přineslo až 19. století.

Impulsem k průmyslové výrobě vápna se ve zdejším regionu stala stavba Liberecko-pardubické dráhy v letech 1856-1858. Podnět k ní vzešel od libereckého velkoprůmyslníka Johanna Liebiega, který se stal i duší podnikatelského konsorcia, jež se pro stavbu dráhy utvořilo. Liebieg se tu spojil se dvěma předními železničními podnikateli, respektive podnikateli v oboru železničního stavitelství - Vojtěchem Lannou a bratry Kleiny.[1]

Se stavbou Liberecko-pardubické dráhy se ve zdejší krajině započalo v roce 1857.[2] Dráha byla dokončena na podzim roku 1858 a zprovozněna 26. listopadu 1858, kdy byl slavnostně otevřen úsek trati z Horek do Turnova.[3] Při její stavbě bylo zapotřebí značného množství kamene, vápence a vápna (zvláště při stavbě tunelů v údolí Jizery mezi Železným Brodem a Semily). Tato potřeba způsobila, že již v roce 1857 došlo k otvírce velkého vápencového lomu ve Smrčí u Železného Brodu.

Téměř současně byl otevřen také břidlicový lom u Radčic. Podnikatelem tu byla těžařská společnost, tvořená členy železničního konsorcia - Johannem Liebiegem, Vojtěchem Lannou a bratry Kleiny. Tato společ-

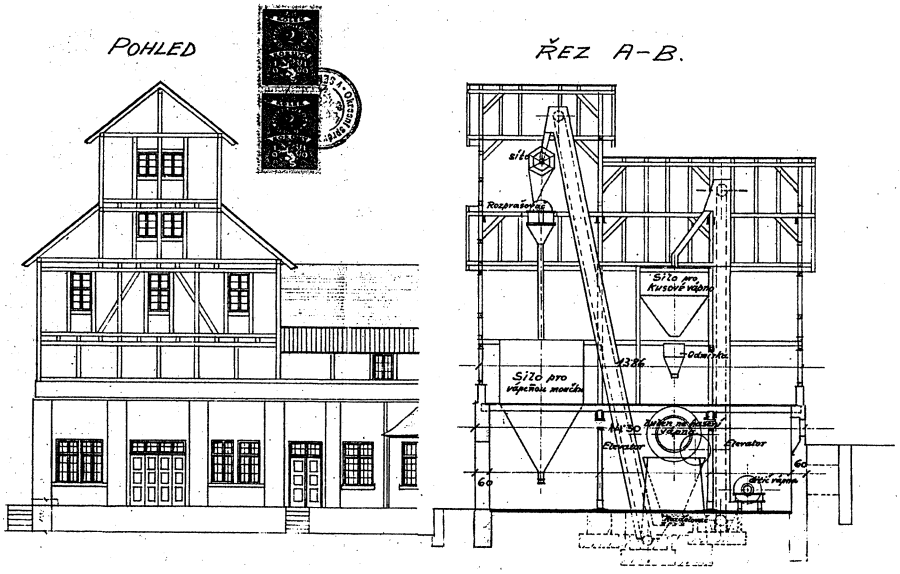

Vápenka J. Liebiega & Co. v Brodcích u Železného Brodu (1867).

nost se po dokončení stavby Liberecko-pardubické dráhy rozhodla vápenec dále využít a ve Smrčí, respektive v Brodcích, zřídit vápenku. Společnost pro vápenku a břidlicové lomy (tvořili ji Johann Liebieg, Vojtěch Lanna a bratři Kleinové), jak se nazýval nový společný podnik, podala 12. září 1860 okresnímu úřadu v Semilech žádost o povolení zřízení vápenky v Brodcích. Měla být postavena blízko železnobrodského nádraží v přímé návaznosti na lom a s nádražím měla být spojena koňskou dráhou. Místo čtyř kontinuálních (šachtových) pecí však byly realizovány jen dvě.[4] Začátkem druhé poloviny 60. let 19. století se společnost rozpadla a podnik přešel na libereckou firmu Johann Liebieg & Co., která byla tehdy v osobním vlastnictví J. Liebiega.

Jak vypadal vápencový lom a vápenka firmy Johann Liebieg & Co. v Brodcích, podrobně popisuje album Liebiegových průmyslových podniků z roku 1867. Vápenka tehdy měla dvě kontinuální pece, v nichž se spotřebovalo ročně tisíc kubických sáhů vápence. Jako palivo sloužilo hnědé uhlí (asi 80 tisíc centýřů ročně) a dřevo (500 sáhů ročně). Za rok se vyrobilo 100 tisíc centýřů vápna, což znamenalo přínos 40 tisíc zl. Ve vápence a lomu pracovalo 48 dělníků se dvěma dozorci, kteří byli také nejlépe placeni (150 kr. denně). Z dělníků nejvýše stáli paliči vápna, kterých bylo pět a vydělali si 100 kr. denní mzdy.

Dále tu byli zaměstnáni dělníci pro odvoz vápence a vápna, přikladači u pecí, přikladači uhlí a v lomu 20 lamačů a 4 pomocníci. Lamači dostávali denně 90 kr., ostatní dělníci 50-70 kr. Dělníci měli k dispozici obytné stavení, dostávali chleba z Liebiegovy tovární pekárny v Haraticích a měli zajištěnu podporu v nemoci a při úmrtí.[5]

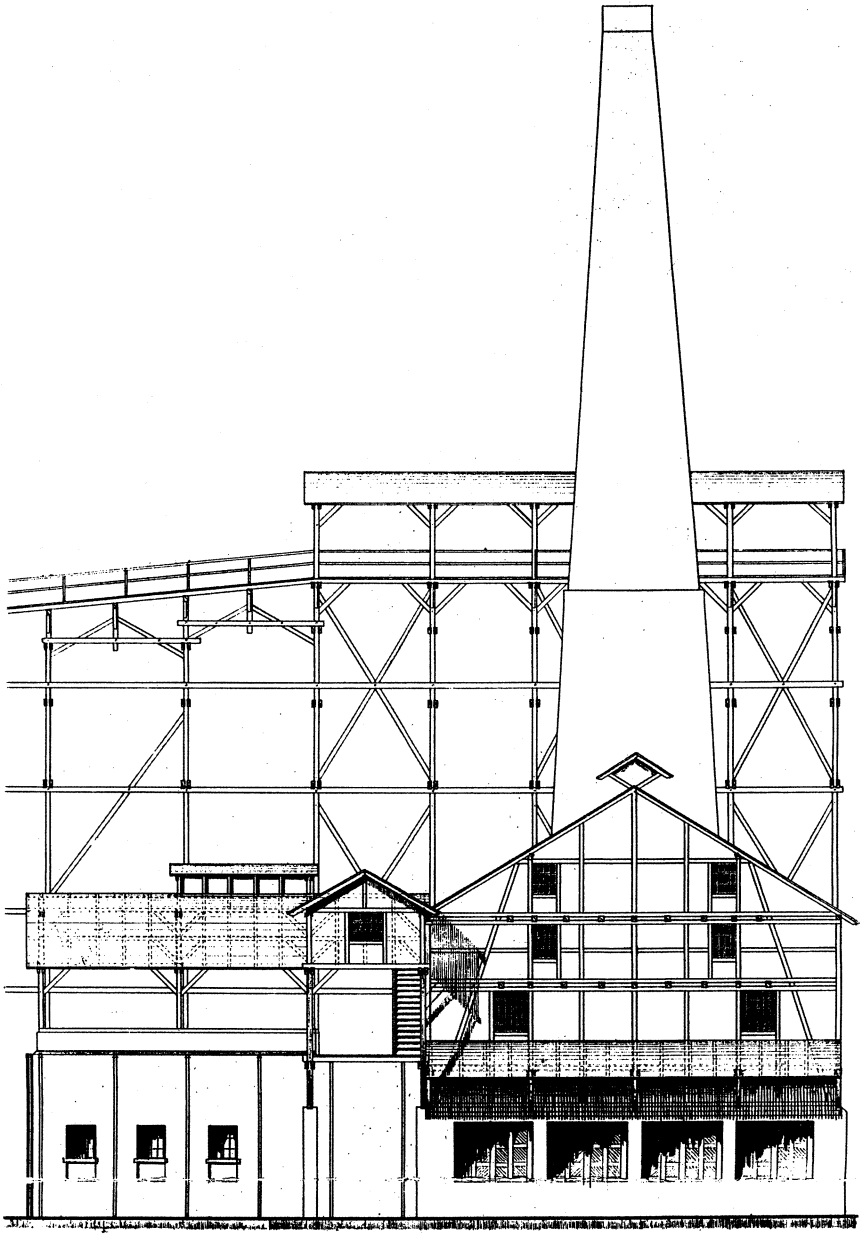

Plán zřízení šachetní plynové pece v Brodcích pro vápenku firmy J. Liebieg & Co. (1919).

V době tisku alba Liebiegových podniků byla v Brodcích dokončena ještě stavba třetí vápenné pece. Její projekt se setkal v roce 1866 s odporem obce Smrčí, jejíž osadou Brodce byly. Při komisionálním jednání o stavbu pece dne 24. dubna 1866 zástupci obce namítali, že *provozováním, a sice dýmem, zdraví osob a zvířat a vzrůst bylin utrpí, a šleháním ohně že nemovitosti v nebezpečenství přijdou.* Námitky obce ovšem neobstály, a tak bylo firmě stavební povolení vydáno.[6] Během jara a léta téhož roku byla stavba třetí vápenné pece realizována.

Poslední třetina 19. století v provozu vápencového lomu a vápenky ve Smrčí mnoho nezměnila, jen koňská úzkokolejná dráha byla převedena na parní trakci a jako paliva se ve zvýšené míře používalo uhlí.

Začátkem tohoto století došlo k rekonstrukci vápenky. Komisionální jednání k stavebnímu povolení se konalo 22. července 1902 a kolaudace 9. listopadu 1903. Při ní bylo konstatováno, že stavba odpovídá předpisům. Následovala rekonstrukce železniční vlečky od vápenky na brodské nádraží, realizovaná v roce 1904.[7] Modernizace pokračovala i v letech dalších.

V roce 1913 byla do brodecké vápenky zavedena elektřina ze závodní elektrárny firmy Johann Liebieg & Co. při její přádelně v Železném Brodě.[8]

V roce 1916 došlo k zřízení nového výkonného drtiče vápencového štěrku. Zařízení bylo postaveno v samostatné budově přímo u trati vlečky. Vápenec byl přivážen můstkem k tomuto drtiči, jehož silo mělo kapacitu 30-35 m^3 vápencové drtě. Z něj byla drť přímo sypána do připravených vagónů. Tento drtič byl potom v roce 1928 vylepšen. Tehdy byla převedena doprava štěrku na ocelové koryto, kterým byl štěrk sypán do vagonů, zatímco dříve padal do nich z výše 3,5 - 4 metrů.[9]

Nová šachetní pec byla postavena v roce 1924.

Posléze v roce 1926 bylo ve vápence firmy Johann Liebieg & Co. v Brodcích zřízeno zařízení k výrobě vápenné moučky. Mělo parní buben k hašení vápna o obsahu 12 tisíc litrů a provozním tlaku 10 atmosfér. Zařízení bylo umístěno ve zvláštní čtyřetážní budově.[10]

Nato v letech 1929 až 1930 byla ještě zřízena nová šachetní pec na pálení vápna. Byla stavěna na denní výkon 40 tun páleného vápna a opatřena korýtkovým roštem se spodním vzduchem na spalování méně hodnotného uhlí s automatickým výklopem páleného vápna. Se starší šachetní pecí z roku 1921 byla spojena můstkem. Zatímco ze starší pece museli dělníci žhavé vápno odvážet na kárách, v nové peci vypálené vápno vychladlo cestou automatického výhrabku.[11]

V druhé polovině 20. let tohoto století firma Johann Liebieg & Co. přikoupila ještě vápencový lom a vápenku v blízké Malé Horce, která ležela za Jizerou. Také tato vápenka byla spojena s železnobrodským nádražím vlastní úzkokolejnou vlečkou. Svými počátky sahala rovněž do druhé poloviny 19. století. V roce 1905, kdy náležela firmě Beran a Kuchař, tu byla provedena přestavba šachtové vápenné pece úpravou na provoz s nepřetržitým pálením. Výroba vápna tu probíhala ve dne i v noci od začátku února do konce října. Po přechodu vápenky do vlastnictví firmy Johann Liebieg & Co. byla provedena elektrifikace a vápenka připojena na elektrické vedení k vápence v Brodcích; ke kolaudaci došlo 20. ledna 1929.[12]

Na začátku 30. let tak firma vlastnila dva velké vápencové lomy a dobře vybavené vápenky v Brodcích a v Malé Horce. Roční těžba každého z těchto lomů činila průměrně 10 tisíc m^3.[13]

Firma Johann Liebieg & Co. vlastnila zmíněné lomy a vápenky až do roku 1938. Po Mnichovu je prodala a z vápencových lomů a vápenek v Brodcích a Malé Horce byl vytvořen podnik Železnobrodské vápenky, s. s r. o., Brodce.[14] V nových podmínkách vyvíjel tento podnik činnost i po osvobození.

Vápencové lomy a vápenky liberecké firmy Johann Liebieg & Co., spojené v jednom podniku s břidlicovými lomy v Radčicích, byly

v regionu největší. Vedle nich tu existovaly i menší vápenky a lomy, které byly vesměs v rukou drobných podnikatelů.

V Jesenném byla nejvýznamnější vápenka firmy Václav Renner, jejíž sídlo se nacházelo v Černém Dole u Vrchlabí. Podnikala tu už v roce 1919, kdy zde nechala zřídit vrtací zařízení poháněné stlačeným vzduchem. Zdrojem energie byl naftový motor o výkonu 30 HP.[15] V roce 1937 přešla firma na Marii Ehrigovou, která pod ní pokračovala v podnikání dále. Vápenka zaměstnávala až 35 dělníků, ale jejich stav kolísal (v březnu 1939 jen 19). Udržela se i v protektorátním období a činná byla ještě v 50. letech, kdy byla provozovnou Prachovických cementáren.[16]

Začátkem 30. let tohoto století vznikla v Jesenném další vápenka. Podnikateli tu byli Otakar Bažant, tovární úředník v Chuchelně, a Antonín Bejvl, správce vápenky v Jesenném. Dne 24. března 1930 podali okresnímu úřadu v Semilech žádost o povolení stavby šachtové vápenné pece v Jesenném. Této žádosti bylo vyhověno a vápenka byla brzy postavena. K její kolaudaci došlo 23. července 1930. Nový závod firmy Jesenská vápenka Bažant a Bejvl se však dlouho neudržel. V červnu 1933 za hospodářské krize zkrachoval a byl na něj uvalen konkurs, ač sám vznikl z potřeby krizi čelit a poskytnout místním lidem zaměstnání.[17]

❑

Vápenky na Semilsku a Železnobrodsku využívaly vápence z přilehlých lomů, které takto zužitkovaly. Mimoto produkovaly štěrk. Největší význam měla vápenka a lom firmy Johann Liebieg & Co. v Smrčí-Brodcích. Ta měla k dispozici dostatečný finanční kapitál, takže mohla úspěšně využívat technických novinek a ty také rozvíjet. Její význam přesahoval region. Tato firma posléze pohltila i další významnou vápenku v Malé Horce. Vápenka v Jesenném měla dosah spíše regionální.

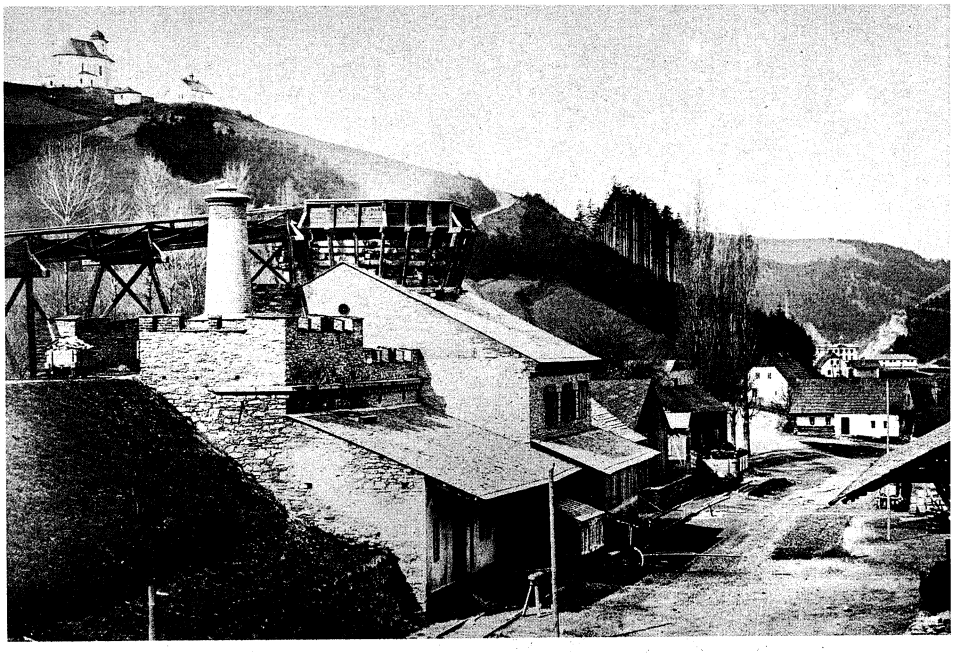

Objekt na výrobu vápenné moučky ve vápence J. Liebiega & Co. v Brodcích (1926).

Poznámky

[1] Ederer, A.: *První vlak z Pardubic do Liberce. (K stému výročí dráhy.)* Liberec 1959, s. 26-28.
[2] Srv. dobovou zprávu učitele Jana Šimona o stavbě dráhy v Železném Brodě a okolí - Ederer, op. cit., s. 45.
[3] Ederer, op. cit., s. 58.
[4] Státní okresní archiv (dále: SOkA) Semily, Okresní úřad (OÚ) Semily, sign. 9 7/3.
[5] *Die industrielle Etablissements von Johann Liebieg & Co.* B. m. 1867, s. 12, tab. 9.
[6] SOkA Semily, OÚ Semily, sign. 9 7/3.
[7] Tamtéž, sign. 15 L/9.
[8] Tamtéž.
[9] Tamtéž.
[10] Tamtéž.
[11] Tamtéž.
[12] Tamtéž.
[13] Gotthard, J.: *Soupis lomů ČSR.* Sv. 1. Semily. Praha 1932, s. 26, 56.
[14] SOkA Semily, OÚ Semily, sign. 15 L/9.
[15] Tamtéž, sign. 15 B/102.
[16] Tamtéž, sign. 15 R/1005.
[17] Tamtéž, sign. 15 B/2067.

Zapadlý vlastenec P. Josef Alois Kouble

Stanislav Hlava

Devatenácté století bývá nazýváno dobou národního obrození, pokračováním národního probuzení z konce 18. století. Hlavním aktérem této doby v oblasti kulturní i národnostní byla inteligence, od vesnických kantorů až po vysokoškolské profesory, a také kněží. Ti měli široké pole působnosti jak u mládeže, tak u dospělých, a to nejen v kultovních prostorách. Jedním z nich byl i *vlastenecký kněz a lidumil* P. Josef Alois Kouble, jak hlásá nápis na pamětní desce jeho rodného domu v Bozkově čp. 100. V roce 1888, dva roky po jeho smrti, ji tam zasadil *Sokol a ctitelé.*

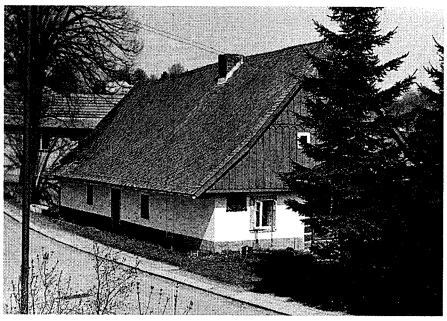

Stavení čp. 100 bylo v době Koublova narození selskou usedlostí, i když původně sloužilo jako kovárna; proto se Kouble někdy ve svých literárních dílech skrýval pod pseudonymem *Kovářů*. Narodil se 3. srpna 1825 jako prvorozený syn *půlsedláka a přezáka* Václava, což značí, že hospodařil na půllánu a jako faktor vykupoval lněnou přízi. V té době se zde ještě bavlna nezpracovávala a málo úrodná podhorská půda rodila len s jemným vláknem. Matkou Josefa byla Anežka, dcera Štěpána Strnada, domkáře v Bozkově čp. 86. Přínos nevěsty asi nebyl valný, zvláště když v době sňatku měla ještě dvě mladší sestry. Těmto rodičům se v roce 1830 narodila ještě dcera Anežka. Místní učitel Josef Valášek poznal Josefovo nadání a přesvědčil rodiče, aby ho dali na studie.

A tak třináctiletý Josef odchází na jičínské gymnázium. Rozhodování rodičů bylo asi těžké a dlouhé, vždyť měli jen jednoho syna, který podle tehdejších zvyklostí byl předurčen, aby přejal grunt po otci. Ani dcera Anežka nezůstala na rodném statku a provdala se v místě, proto hospodářství ještě za života Josefova přešlo do jiného rodu. Jeho otec Václav se dožil požehnaného věku 85 let a zemřel roku 1880, matka v roce 1871. Z Jičína docházel Josef domů zřídka, a to jen na hlavní a vánoční prázdniny. Cestu dlouhou

téměř čtyřicet kilometrů konal pěšky. Po úspěšném zakončení gymnaziálních studií odchází na bohosloví do Prahy, v Litoměřicích byl 25. července 1849 vysvěcen na kněze.

Po slavnostní primici v rodišti nastupuje místo kaplana v sousedním Držkově, kde setrval až do 14. 7. 1859. Poté byl přeložen – na dalších deset let – jako kooperátor do blízkého Vysokého nad Jizerou. Roku 1870 byl přemístěn, možná pro svou horlivou vlasteneckou činnost, do Osečné na Českodubsku s převahou německého obyvatelstva. V roce 1871 je již sekretářem libereckého vikáře a od 3. 4. 1873 byl ustanoven farářem a zároveň biskupským vikářem v podhorských Příchovicích, s obyvatelstvem rovněž národnostně smíšeným, o čtyři roky později byl ustaven farářem, vikářem a osobním děkanem v Semilech. Počátkem roku 1882 odešel na vlastní žádost do rodného Bozkova, kde 7. července 1886, ve věku 61 let, umírá.

Koublova nejčilejší literární a divadelní činnost, zaměřená na národní uvědomění, spadá do jeho pobytu ve Vysokém nad Jizerou. Bylo to městečko zcela české, avšak úřednické rodiny na veřejnosti *němcovaly*, což jaksi patřilo k dobrému chování vyšších vrstev na veřejnosti, i když doma se většinou mluvilo česky. A proti tomuto nešvaru se Kouble postavil nepřímo svou veřejnou činností, protože se cítil i projevoval jako *Čech každým coulem*. Řada studentů, kteří se na prázdniny vraceli domů z Jičína i Prahy, přinášela sem noviny, časopisy, knihy a další kulturní podněty a v Koublovi nacházela zaníceného vlastence. Pravidelně přispíval do teologických i profánních publikací, spolu s Františkem Drahoňovským redigoval roku 1860 humoristický almanach *Krakonoš* (v něm pod pseudonymem *Jos. Kovářů* publikoval například povídku *Se sněhem spadlý ženich*). Vydával humoristický občasník *Ježek po srsti a proti srsti* s přílohou *Vystrkovský fikulka.* Z českých epigramů uspořádal sbírku *Zrnka české soli* (1862) a četné do ní i sám složil, a to právě ty nejbřitší, například: *Na studie syna dal jsem, tele, prase, krávu k tomu, a hle, vola za to poslali mně domů*. Pro mládež napsal a režíroval žertovnou hru *Rybrcol Druhý na Krkonoších* (1867) a po deset let stál v čele ochotnického souboru Krakonoš, v jehož rámci Vysočtí provozují svou divadelní činnost dodnes.

Ze svého rodiště a z ostatních míst svého působení v Podkrkonoší čerpal látku k jazykovědnému pojednání *Podřečí severních Čech*, kde poměrně zasvěceně porovnává odchylky tohoto nářečí od spisovné češtiny (Časopis Českého muzea, 1864). V hovorové mluvě se dnes uplatňuje jen u nejstarší venkovské generace a v současné povídkové tvorbě z této oblasti, i když někdy poněkud znásilňováno. Ve prospěch postavení pomníku moravského kněze a sběratele lidových písní Františka Sušila vydal tiskem *Řeč k oslavě svatého Prokopa* a Kuldova *Posvátná kazatelna* byla pravidelně zásobována jeho příspěvky; také do *Květů* posílal řadu humorných pojednání. Ostatně nebylo snad žádného významnějšího časopisu, do nějž by nepřispíval drobnými literárními pracemi, ať to byl *Lumír, Obzor, Česká včela, Škola a život,* Šrůtkův *Školník,* Řezáčův *Sborník,* Vilímkův *Besedník* či *Hlasy*, v nichž uveřejnil své vzpomínky na studentská léta pod názvem *Z pamětí starého študenta.* V *Diblíku* bylo uvedeno jeho humorné povídání o hypochondrech. Svými příspěvky o dialektu přispěl také do *Dialektologie* od Šembery. Řada jeho básní byla publikována pod pseudonymem, například *Horák, Já Zhor, Jos. Kovářů, Boskovský, Kuba Jizerský.* Některé byly dokonce zhudebněny, např. *Pochod skaláků* Knorrem, *Píseň před parádou* V. Horákem a *Dědoušek* J. Tomáškem. Všechna jeho literární a divadelní činnost směřovala k jednomu cíli: posílit vlastenecké uvědomění co nejširších vrstev a pomoci tak vyrovnat se německému okolí a vlivu.

V mládeži viděl Kouble budoucnost národa a snažil se ji chránit proti soustavnému germanizačnímu tlaku, který využíval i hmotných výhod pro odrodilce. Když byla za Koublova semilského působení zřízena soukromá

Podobizna J. A. Koubleho (z knihy Památník vysockého Krakonoše, 1886).

německá škola pro děti německých úředníků textilní továrny firmy F. Schmitt, do níž měli své děti posílat i tovární mistři české národnosti, odmítl Kouble po církevním obřadu účastnit se slavnostní hostiny. Na jeho vlídný přístup k dětem vzpomínal po letech vysocký písmák Josef Ron v knize Františka Jílka-Oberpfalcera *Jak žili naši otcové.* Se školní mládeží podnikal i mimo vyučování vycházky do okolí i delší celodenní výlety za poznáním.

V Semilech mu již jeho kněžská hodnost vikáře nedovolovala věnovat se osvětové a literární činnosti jako ve Vysokém, kde pravidelně pořádal besedy proložené básněmi, kuplety a národními písněmi. Není jisto, zda se tu setkal s F. L. Riegrem, s nímž by si jistě dobře rozuměl. Ale rodák z nedalekého Stanového, Antonín Zeman, který měl svou advokátní kancelář tam, kde je dnes sídlo muzea, byl s ním v přátelském styku. Vždyť i některé jejich zájmy byly blízké. A tak je jen přirozené, že při slavnosti k 100. výročí Koublova narození v Bozkově měl hlavní projev právě Zeman. Dovolte uvést zde výňatek:

...Ale literární činností není jeho kulturní význam vyčerpán. Nerozpakuji se říci, že snad více nežli svými spisy působil na náš národní život a v prvé řadě na naše Podkrkonoší vlivem své osobnosti a své ušlechtilé povahy. Kamkoli v mladších letech vkročil, kamkoliv v mladších letech zavítal, tam šířil světlo, tam bylo i tepleji... Dnes vyslovujeme slovo »vlastenec« skoro s usměvavou ironií. Ale tenkráte bylo jinak. Tehdy šlo o záchranu každičké české duše...

Když v roce 1892 zavítal do Vysokého Josef Václav Rais a mohl se prvně začíst do Metelkových pamětí, byl jimi silně inspirován. V té době již Kouble šest let nežil a z Vysokého odešel před více než dvěma desítkami

let. Jeho památka v městečku byla tak živá, že se o jeho činnosti doslechl i Rais a ve svém románu mu přisoudil aspoň epizodní roli, s lichotivým jménem Chvála. Je ostatně možné, že Koublovy vlastnosti promítl Rais do osoby paseckého faráře, o němž se Metelka zmiňuje jen zřídka a téměř chladně.

Názorové neshody měl Kouble naopak s okresním lékařem MUDr. Antonínem Špidlenem, který byl liberálního smýšlení. Ten po Koublově smrti zakázal slavný pohřeb pro podezření na tyfus, i následující hlavní pouť, na níž chodívalo až deset tisíc lidí. Teprve povolaný krajský fyzik prohlásil diagnózu za mylnou a opatření mohla být odvolána. P. Kouble byl pohřben u jižní zdi presbytáře kostela.

Kouble se svou literární činností nezařadil mezi spisovatele první velikosti a ani o to neusiloval. Zaměřil se na stálou osvětovou činnost, která si kladla za cíl vzkříšení národního uvědomění a sebevědomí.

Literatura

Památník vysockého Krakonoše. Vysoké n. J. 1886, s. xxx.
ŠTAJNYGR, Jan K.: Pomněnky z Boskova čili dějiny a památnosti poutního chrámu Páně Navštívení bl. Panny Marie v Boskově. Praha 1894, s. 117-120.
SKRBEK, J.: *Bozkovský rodák, děkan J. A. Kouble, jazykozpytec a buditel.* In: Beseda, 1, 1939-1940, s. 70-71, 91.
LUKÁŠ, L.: *Literární místopis Semilska.* I. díl. Semily 1948, s. 13-14.
Lexikon české literatury. II. díl. 2. sv. K-L. Praha 1993, s. 891.

Přátelství Radima Kalfuse s Albertem Schweitzerem

† *Ctibor Votrubec*

Radim Kalfus se narodil 23. ledna 1920 v Liberci-Růžodole jako nejmladší ze čtyř synů ředitele první české liberecké měšťanky, když otci bylo již 38 a matce 36 let (oba pocházeli ze Železného Brodu). Dětství a mládí prožil se svými bratry, Emilem, Jiřím a Josefem, v malebné krajině na úpatí Ještěda a na Železnobrodsku, což vytvářelo jeho citlivý poměr k přírodě i člověku, duchovnost a lásku k hudbě. Když mu bylo devět, přestěhovala se rodina do Prahy na Hanspaulku, kde se otec stal školním inspektorem. Tehdy byly do češtiny přeloženy první knihy Alberta Schweitzera (*Z mého dětství a mládí* a *Lidé v pralese*), které Radima uchvátily a Schweitzer se stal jeho životním vzorem.

Ze školních předmětů měl Radim nejraději zeměpis, který mu otevíral daleké kraje a seznamoval ho s lidmi všech národů, jejich mravy a zvyky, dále češtinu a literaturu. Na reformním reálném gymnáziu byl jeho spolužákem herec Rudolf Hrušínský, s nímž Kalfus uzavřel přátelství na celý život. Maturovali čtvrt roku po vpádu nacistů do Prahy. Radim začal studovat práva, byl na pohřbu Jana Opletala a jen o vlásek unikl razii nacistů. Skrýval se pak s otcem na různých místech v Čechách – například v Lužanech u Jičína pracoval v zemědělství. Po uvěznění kazatele Jednoty bratrské v Ústí nad Orlicí nastoupil Kalfus na jeho místo. Zajížděl odtud do kraje svých rodičů na Železnobrodsko, kde se seznámil s českobratrskou spisovatelkou, téměř o čtyřicet let starší Leontinou Mašínovou, což mělo velký dopad na jeho další život. Mašínová byla mimořádně inteligentní, hluboce věřící, velmi pracovitá, Radima silně ovlivnila a přiměla i k literární spolupráci. Kalfus v Železném Brodě zorganizoval 22. září 1940 koncert České filharmonie, na kterém *Mou vlast* dirigoval Talich; Radim od něj dostal portrét s vlastnoručním podpisem. Koncert přerostl v národní manifestaci a Kalfus se znovu musel skrývat.

Hned po osvobození Kalfus přesídlil do rodného Liberce, kde byl do roku 1947 bratrským kazatelem. Koncem března uzavřel v Turnově sňatek s Růženou Barešovou, která mu v lednu 1948 dala dceru Danu a po sedmi letech syna Radima.

Koncem roku 1950 byl Kalfus pověřen funkcí ústředního tajemníka Jednoty bratrské, u nás nevelké, ve světě však mimořádně rozšířené a významné, hlásící se k odkazu Petra Chelčického a Jana Amose Komenského. Jednota měla tehdy světové centrum v Nové Pace, a proto tam Kalfus s rodinou přesídlil. Rozvinul spolupráci s Červeným křížem, navázal styky s Lambaréné, pro něž z pověření ministerstev školství, zdravotnictví a později i kultury shromažďoval zdravotnický materiál a léky.

Radim Kalfus vykonal v letech 1957 až 1969 celkem třináct velkých zahraničních cest, především do zámořských zemí. První cesta ho v roce 1957 vedla na synodu do Betlehemu v Pennsylvánii, kde je další světové středisko Jednoty bratrské. Odtud jel do Západní Indie, do Británie a Nizozemí.

Druhá cesta v březnu 1960 vedla Kalfuse opět do Betlehemu v USA, kde se společně s Mašínovou zúčastnil oslav 400. výročí narození J. A. Komenského a odhalení jeho sochy před tamní univerzitou. V oficiální delegaci byl i tehdejší rektor Karlovy univerzity a dále anglista profesor Ivan Poldauf (1915-1984). Kalfus tu promluvil o ideálech humanismu a o Komenském. Za knihu *Moravané,* kterou napsal společně s Mašínovou, dostali čestné doktoráty. Kalfus odtud letěl do Afriky, kde navštívil šest zemí – Tanzánii, Malawi, Rhodesii, JAR, Kongo a Gabun. Tehdy byl poprvé v Lambaréné, osobně předal Schweitzerovi dary Československého červeného kříže. Se Schweitzerem si jedinečně rozumějí, protože oba jsou stejně hluboce duchovně založeni, oba milují klasickou hudbu, hlavně Bacha, Dvořáka a Smetanu. Kalfus pak rozšíří Schweitzerův zájem i na Vítězslava Nováka a Leoše Janáčka. Kalfus Schweitzerovi doporučil za spolupracovníka Jaroslava Sedláčka. Byl to první český lékař v Lambaréné a Schweitzer byl s jeho prací spokojen; když se však nevrátil do vlasti, způsobilo to zhoršení vztahu pražské vlády k Schweitzerovi.

Třetí Kalfusova cesta vedla do Nizozemska, čtvrtá do Tanzánie, Jordánska, Sýrie, JAR, Británie a Francie, pátá v roce 1963 vedla Kalfuse do Francie a Švýcarska, šestá v témže roce do Ugandy a Gabunu (Lambaréné), do vlasti se vrátil přes Francii, NDR, Bulharsko a Maďarsko.

V roce 1965 pozval Albert Schweitzer Radima Kalfuse do Lambaréné na oslavu svých devadesátin. Takové cti se dostalo jen pěti dalším lidem z celé planety, Kalfus byl jediný z východního bloku. Byla to čest opravdu mimořádná a Kalfus ve své knize *Velký doktor* (1988) se o tom podrobně rozepisuje:

Hlavní třída města má teď název Boulevard Albert Schweitzer. V nemocnici byl pracovní den, bylo ráno půl osmé, když jsme se všichni shromáždili před dveřmi jeho pracovny a začli zpívat jeho oblíbenou píseň: Důvěřuj se v Pána, ó duše má, zvečera i zrána On ti pomáhá. Dveře se otevřely a objevil se v nich on. Jako obvykle měl bílou košili a pod krkem černého motýlka. Na každého gratulanta se pousmál a každému stiskl ruku. Pak usedl na obvyklé místo ke stolu, na kterém ležel věnec a na něm devět svící. Každých deset let života reprezentovala jedna.

Snídaně byla jako vždy prostá, atmosféra mimořádně srdečná. Po snídani jsem předal gratulace a dárky. Schweitzer poděkoval slovy: »Byly to těžké dny, když jsem v těchto místech začínal. Především děkuji těm, kteří mi při té práci pomáhali. Bez nich bych nedosáhl toho, co se nám všem zde uskutečnit podařilo. Naše nemocnice byla sice prostá a skromná, ale je velká duchem.«

Pak Schweitzer odjel do města, kde pokračovala oficiální část oslav. Všichni se v úctě poklonili dílu, která na světě nemá obdoby.

Nejsilnější byly však večerní chvíle, kdy jako každý večer Schweitzer usedl k harmoniu, aby se přenesl do světa hudby. Tentokrát hrál Dvořákovy Slovanské tance. Hrál jsem z pásku Mou vlast v provedení České filharmonie, pak skladby Vítězslava Nováka. Přítomným novinářům a reportérům světových agentur jsem řekl anglicky, francouz-

sky a německy, kdo to byl Smetana, Dvořák a Novák a připojil jsem i několik slov o pohnutých českých dějinách. Stalo se nám několikrát v dějinách, že jsme byli zrazeni a opuštěni. Proto ve jménu života učiňme vše, abychom se spojili v boji za mír, lásku a přátelství. A pak zněla Novákova Slovácká suita, Slovanské tance a Má vlast. Nejvíc se posluchačům líbila Vltava. I doktor byl dojat a řekl: »Byl to velký zážitek, zítra bys měl pokračovat.« A já byl v skrytu duše šťasten.

Půl roku poté Albert Schweitzer zemřel a o dvacet let později, 8. července 1985, zemřel na infarkt myokardu i Radim Kalfus. Jeho přátelé se s ním rozloučili v semilském krematoriu.

Z geologických expedic Okresního muzea Českého ráje v Turnově

II. část.
Přírodní divy na Coloradské plošině

Tomáš Řídkošil

Coloradská plošina se rozprostírá v místech, kde hraničí státy Utah, Colorado a Nové Mexiko s Arizonou, a kterému se proto říká Four Corners. V okruhu tří set kilometrů napočítáme celkem 27 národních památníků a parků, které mají převážně vztah k poušti. Pouštní krajina, která je na východě ohraničena řetězcem Skalistých hor a na západě pobřežním pásmem Kalifornie, oplývá množstvím krás. Rozeklaný povrch je tvořen náhorními plošinami s rozsáhlými pouštními oblastmi, lemovanými paralelně se táhnoucími pásmy pohoří. Mnohé z hornin, které dnes vystupují na povrch, jsou pískovce, nanesené před 230 až 70 milióny lety, v období mezozoika.

Současný reliéf Coloradské plošiny byl utvářen od středního terciéru. Původní jezerní oblast byla střídavě zanášena sedimenty, které místy dosáhly až tisícimetrové mocnosti. Zároveň byly jednotlivé dílčí kry vyzdviženy a rychle zarovnávány do podoby plošiny.

Před více než 10 milióny lety tekla řeka Colorado po ohromné planině. Po vyzdvižení zemské kůry začala zahlubovat své koryto. Další zdvih oblasti způsobil pokračující zařezávání celé říční sítě. Méně než 6 miliónů let stačilo vodě k vytvoření 365 kilometrů dlouhého, 26 kilometrů širokého a 1600 metrů hlubokého Grand Canyonu s nádhernými roklemi s vodopády, kaňony, které sahají, kam jen oko dohlédne. První podlehly vodě dva milióny let staré vápence, po nich následovaly starší břidlice a pískovce a nakonec se řeka prokousala žulami a metamorfovanými horninami, starými dvě miliardy let.

Strmá a svislá skalní defilé představují přirozené odkryvy, které dosahují výšek až několik desítek metrů a délek i stovek metrů. Erozní síly propůjčují konečnou tvář nejen celým pohořím, ale také vytvářejí rozmanité detaily. Na okrajích plošin jsou rozseta seskupení skalních bloků, stěn a věží, která tvoří tzv. skalní města. Skalní města, ve kterých hloubkovou erozí vznikají jednotlivé bloky, štíty, jehly a věže, oddělené soutěskami a kaňony, jsou nejlépe vyvinuta v pískovcích.

Národní park Arches v Utahu

I když je severozápad Spojených států proslulý velkým počtem zajímavých skalních útvarů, národní park *Arches* severně od města Moab drží světový rekord. Na 114 čtverečních mílích se nachází přes 1700 skalních oken a oblouků. Skalní okna vytvářejí pozoruhodná zátiší. Vznikají proděravěním zúžených částí skal a skalních věží vysoko nad jejich úpatím. Skalní brány dosahují ještě větších rozměrů a od skalních oken je odlišuje to, že jejich dno se nachází přibližně v úrovni okolního povrchu. Jaký je rozdíl mezi skalním mostem a obloukem? Přírodní mosty jsou původně modelovány erozí vodních proudů

a toků a mohou být dále rozšiřovány a tvarovány cirkulací vody, mrazem a táním, které patří k hlavním procesům, které vytvářejí oblouky.

Rozmanité skalní útvary, pro které jako by neplatila gravitace, odjakživa podněcovaly lidskou představivost. Jak vznikla pozoruhodná skalní okna, oblouky a mosty? Sochařské dílo v pískovcích Entrada a Navajo vytvořily voda, led, kolísání teplot a pohyby podzemních solných vrstev. Park *Arches* leží nad podzemními vrstvami solí, které se výrazně podílely na vzniku skalních dutin, oblouků a oken. Před třemi sty milióny lety byly mořem v Coloradské plošině uloženy místy až stovky metrů mocné solné vrstvy. Vrstvy solí překrylo až 1500 metrů mocné nadloží. Pod silným tlakem nadložních hornin je sůl plastická a její vrstvy se prohýbají, přemisťují, protlačují a pronikají nahoru v podobě dómů. Podpovrchové vrstvy solí tvoří ve struktuře souvrství méně odolnou část.

K nestabilitě na povrchu dále přispívají zlomy. V oblasti národního parku *Arches* je na pravém břehu řeky Colorado patrný 900 metrů velký posun podle zlomu Moab. Na velké zlomy navazují další vertikální poruchy, které jsou jednou z dalších příčin vzniku skalních útvarů.

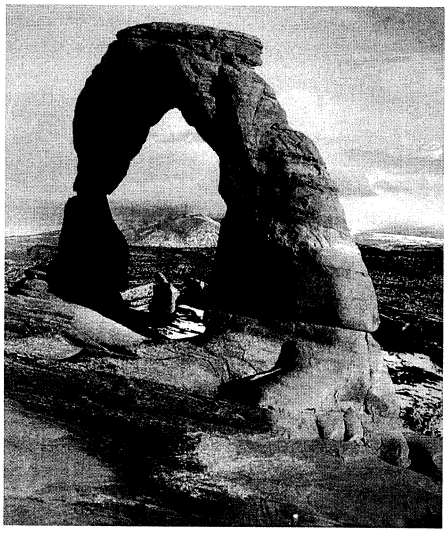

Delicat Arch v národním parku Arches.

Vlastní proces, při kterém oblouky vznikají, bývá započat vytvořením skalních dutin, které vznikají zvětráváním a odnosem méně odolných částí hornin. Pískovce byly z povrchu dále obnažovány erozí. Rozdíly teplot, větrná a vodní eroze rozrušující horniny vyrývají do zemského povrchu fantastické tvary. Teplotně vznikající napětí v horninách působí jejich trhání. Voda pronikající do svislých trhlin působí na okolní pískovce a zejména v zimě tlakem ledu je trhá na kousíčky. Vítr poté volné částice odvěje. Rozšiřováním a spojováním skalních dutin a výklenků vznikají skalní okna, brány, oblouky a mosty. Skalní brány, podobně jako skalní okna, tunely a mosty patří mezi tvary, které se dále vyvíjejí. Z hlediska geologického času patří skalní oblouky mezi dožívající tvary. Jsou již natolik nahlodány erozí, že se *brzy*, tzn. za několik set až tisíc let, zhroutí. Proces probíhá obvykle pomalu, ale někdy i dramaticky. Např. v roce 1991 z Krajinného oblouku (*Landscape Arch*) odpadl plát horniny 18 x 9 x 1 m. Dvojitý oblouk *Double Arch* vytváří zvláštní prostor, který připomíná gotickou katedrálu. Skalní oblouk *Delicat Arch,* který leží opodál od ostatních, se zvedá z mohutného skalního útvaru jako skalní brána. Nejdelší je Krajinný oblouk s rozpětím 33 metrů a šířkou 1,8 metru.

Národní památník Přírodní mosty

Národní památník Přírodní mosty *(Natural Bridges Monument)*, ve kterém řeky vymlely ve skalách obrovské oblouky, leží hluboko v Bílém a Armstrongově kaňonu na severovýchodě Utahu. Boční přítoky řeky Colorado vykrojily ve skalách tři nápadné přírodní pískovcové mosty. Cedar Mesa pískovce, původní permské písečné duny, byly prořízněty před deseti milióny lety přítoky řeky Colorado. Skalní mosty jsou rozmístěny v klikatícím se kaňonu. Od roku 1904 jsou mosty známé pod jmény Owachomo, Sipapu a Kachina. Štíhlý a elegantní most Owacho-

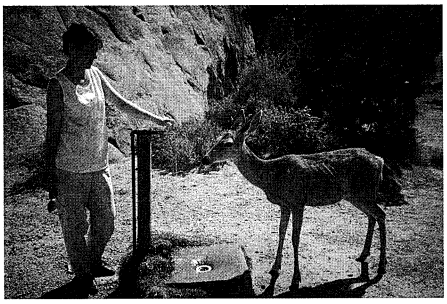

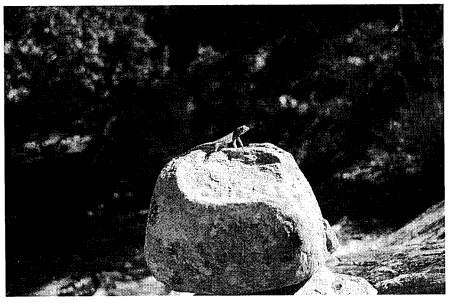

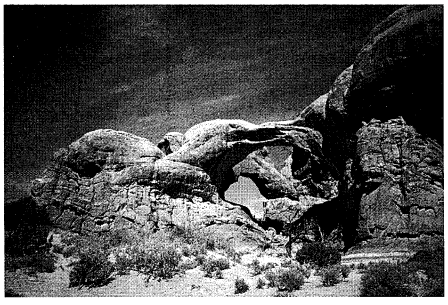

mo dlouhý 55 metrů, široký 8 metrů a 7 metrů mocný se vypíná do výšky 32 metrů nad okolní terén. Skalní most Sipapu patří k nejmohutnějším se svojí mocností 16 metrů, výškou 67 metrů a rozpětím 81 metrů. Kachina je jen o málo menší s výškou 64 metrů, rozpětím 62 metrů a šíří okolo 28 metrů.

Ke vzniku, vývoji a zachování všech skalních výtvorů přispělo klima, které je extrémně drsné, s řadou bezmračných dnů, s intenzivním slunečním zářením a nízkou vlhkostí. Roční srážky dosahují místy 5 až 20 centimetrů, ale jsou jen občasné a na některých místech nemusí pršet celá léta. Suché klima a jasná obloha způsobují velké teplotní rozdíly mezi dnem a nocí. Proto teplotně podmíněná napětí v horninách způsobují jejich trhání. Působení změn teplot, vody, ledu a větru, pracující na sochařském díle milióny let, vytváří zajímavé skalní útvary.

Kde vznikají pouště?

V různých oblastech Země vznikají rozsáhlé pouštní krajiny. V suchém pásmu Coloradské plošiny vznikly rozsáhlé pouště již v období před 160 až 97 milióny lety. Obraz pouštní krajiny není vyčerpán představou obrovských oblastí pokrytých pískem, ale může být představen kamenitou pouští, tzv. hamadou, skalní pouští nebo zcela smutnou plochou plání. Pouště vznikají často v místech, kde byly v minulosti rozsáhlé oblasti pokryty mělkým mořem. Vyschlé moře po sobě zanechává nejen soli, ale převážně jemnozrnné, písčité sedimenty.

Příčinou toho, že jsou pouště rozmístěny v oblastech kolem severního i jižního obratníku, je kulovitý tvar Země. Osa zemské rotace svírá s osou zeměkoule úhel 23° 27', což způsobuje nerovnoměrné ozáření různých oblastí Sluncem. V létě se Slunce nachází v zenitu oblastí nad severním a v zimě nad jižním obratníkem. Právě to vytváří ideální podmínky pro vznik pouští. Také rozsáhlá vertikální proudění vzduchu, která jsou ovlivněna rotací Země, mají výrazný vliv na vznik pouští. Podél západního pobřeží Severní Ameriky protékají směrem k rovníku studené oceán-

ské proudy, které ochlazují převládající západní větry. Studený vzduch pak obsahuje jen malé množství vodní páry. Nad teplou pevninou jeho nízká vlhkost dále klesá. Vzdušné proudy, které přicházejí od moře, jsou na svazích pobřežních hor donuceny k výstupu a dalšímu ochlazení i případným vodním srážkám. Na závětrné straně pohoří je vzduch nejen sušší, ale při stékání do nižších nadmořských výšek se ohřívá a jeho relativní vlhkost znovu klesá. V takových oblastech se dešťové srážky vyskytují vzácně.

Život v poušti

Ani pouště nejsou bez života. Zdejší vegetace je vysoce specializovaná na drsné klima. Typickou křovitou vegetaci tvoří juka širokolistá, kreosot a kaktusy. Místy rostou rozlehlá trnitá křoviska agáve *Prosopis glandulosa, Cercidium microphyllum, Olneya* a mnoho dalších sukulentů. K ostatním rostlinám patří letničky, například máky, devaterníky a trávy. Semena pouštních rostlin čekají měsíce i roky na příhodné podmínky. Rostliny pak reagují na déšť rychle, aby vzácné vody co nejvíce využily. Klíčení, růst a doba květu zaberou jen krátký čas a pak se skoro přes noc poušť rozzáří koberci oranžových kalifornských máků. Povrch pískovců pokrývají cyanobaktérie, lišejníky, řasy, mechy a houby, které absorbují vlhkost a zároveň chrání jeho povrch.

V jižních částech Arizony se charakter exotické kamenité a skalnaté pouštní krajiny odráží i v bizarních tvarech rostlin, především kaktusů. Nedostatku vody, extrémním podmínkám a velkému kolísání teplot přizpůsobily kaktusy, které umí dobře hospodařit s vodou, svůj metabolismus i vnější tvar. Srážky v suchých oblastech přicházejí většinou pravidelně v určitých ročních obdobích. Získaná voda se potom z rostlin úsporně uvolňuje. Kaktusy přijímají oxid uhličitý průduchy v noci, váží ho na pletiva, ze kterých se ve dne uvolňuje a používá k syntéze organických látek, k níž je potřebné světlo. Změna metabolismu se projevila navenek i v jejich tvaru a stavbě. Rostliny se brání ztrátám vody silnou tuhou a lesklou pokožkou, která odráží sluneční paprsky. Původ kaktusů ještě lépe objasňuje zjištění, že trny se vyvinuly z listů. Redukcí listů na trny se výrazně snižuje povrch rostliny a tím také výpar. Trny chrání rostliny před okusováním býložravci. Vytrvalé kaktusy šetří energii a jen občas vytvoří nádherný květ. U kaktusů jsou zásobní vodní pletiva umístěna ve ztlustlém stonku. Kaktus *Carnegia gigantea* – Saguara je jedním ze symbolů Arizony. Tento monumentální sloupcovitý kaktus roste v Arizoně, Kalifornii a v přilehlé části mexického státu Sonora. Majestátní stromovité cereusy dorůstají výšky více než 12 metrů a váží až 7 tun. Rozkvétají v květnu, kdy se v noci otvírají přes 10 cm dlouhé květy, které opylují netopýři. Plody uzrávající v červnu jsou jedlé. Rostliny ve věku deseti let dorůstají výšky pouhých dvou centimetrů, při metrové výšce jsou staré dvacet až padesát let. Rozvětvovat se začnou, když ve věku sedmdesáti let dosáhnou výšky okolo šesti metrů. Dospělí jedinci jsou 200 až 300 let staří. Kulovitý *Echinocactus grussonii* má v angličtině veselý lidový název *mother-in-law's seat* – sedátko pro tchyni. Do rodu *Echinocactus* patří několik druhů. *Echinocactus platycanthus* má více variet, které jsou rozšířené od severovýchod až po střední Mexiko. Největší jedinci dosahují výšky tří metrů při průměru téměř metr. Měkké dužnaté pletivo, vyříznuté ze středu rostliny, může být nouzovým zdrojem vody.

Stejně jako rostliny jsou na kruté podmínky přizpůsobena pouštní zvířata. Proto ani živočichů není na poušti nedostatek. Kromě rozmanitého hmyzu tam žijí různé druhy ještěrek, hadů, ptáků i savců, jako například drobných hlodavců, králíků, zajíců, lišek i jelenů.

Není divu, že zdánlivě nehostinné pouštní oblasti na jihozápadě Spojených států navštěvují ročně milióny lidí. V krátkém přehledu jsme mohli upozornit jen na některé přírodní zajímavosti a jevy, které jsou známé i např. z oblasti Českého ráje. Nabízí se tak srovnání našich přírodních krás s jinými oblastmi, což umožňuje lépe pochopit vznik jedinečných skalních tvarů.

Jiří ÚLOVEC: Noch einmal die Burg Zbiroh

Der Autor polemisiert mit dem Autor der Rezension seiner Studie über die Burg Zbiroh (im 8. Band unserer Sammelschrift) Dr. Tomáš Durdík (publizierten im 5. Band der Sammelschrift Castellologica Bohemica) und spricht die Meinung aus, daß Durdík die Bedeutung des Teiles über die Burghistorie überschätzt, während seine Vorbehalte zum Bauteil nur archeologische Forschung bestätigen oder ausschließen kann. Der Autor deutet die Richtungen der nächsten Forschung der Burgen in Nordostböhmen an, die die Archiv- und Terrainprospektion ausnützt.

Jiří SLAVÍK: Unbekannte gotische Bauperiode der Kirche in Robousy

Bei der Restaurierung der Kirche im Jahre 1992 wurden die altgotischen architektonischen Elemente - Gewölberippen und Säulentambur, die die Existenz der gemauerten Kirche schon in der 1. Hälfte des 16. Jahrhunderts bestätigen, dokumentiert. Die Kirche wird zum ersten Mal im Jahre 1357 erwähnt, der heutige Bau entstand zwischen den Jahren 1679-1691, in den Jahren 1840-41 wurde die Kirche verlängert und den Holzglockenturm ersetzte der Turm.

Jan ŠŤOVÍČEK: Die Kalköfen auf dem Gebiet von Železný Brod und Semily in den Jahren 1857-1948

Der Beitrag beschäftigt sich mit der Förderung des Kalksteines und der Kalkerzeugung in den Kalköfen auf dem Gebiet von Železný Brod und Semily im Zeitraum eines Jahrhunderts. Er zeigt, daß in der Industrieerzeugung des Kalks und des Kalksteinschlags den Primat die Firma Johann Liebieg & Co. aus Reichenberg (Liberec) hatte, die in der Umgebung von Železný Brod (Smrčí-Brodce, Malá Horka) in den Jahren 1857-1938 unternahm. Die nächsten Kalköfen (Jesenný) hatten kleinere Bedeutung.

Stanislav HLAVA: Vergessener Patriot P. Josef Alois Kouble

Der Priester J. A. Kouble reihte sich mit seiner Literaturtätigkeit zu den Schriftstellern des ersten Rangs nicht ein und bemühte sich darum auch nicht. Er konzentrierte sich auf die ständige Bildungstätigkeit, die sich zum Ziel die Aufklärung des Nationalbewußtseins und Selbstbewußtseins gelegt hatte.

Ctibor VOTRUBEC: Freundschaft zwischen Radim Kalfus und Albert Schweitzer

Aus Liberec (Reichenberg) Gebürtiger Radim Kalfus nahm als Generalsekretär der Brüdergemeinde nach dem zweiten Weltkrieg an der Hilfeorganisierung den Entwicklungsländern durch Vermittlung des Roten Kreuzes teil, wobei er Dr. Albert Schweitzer kennenlernte, den Gründer des berühmten Krankenhauses in Lambaréné, den er seit der Kindheit bewunderte; zum gegenseitigen Verständnis trug auch die Liebe der Beiden zur klassischen Musik bei.

Tomáš ŘÍDKOŠIL: The Natural Wonders of Colorado Plateau

With towering desert sculpture and shifting hues, the Southwest of North America is a land of many contrasts. Unique geological factors have built this region. Millions of years ago these sandstones were deposited and than, as part of the Colorado Plateau, were slowly uplifted. Erosion forces gradually created the canyons and landscapes seen today. A mere six milion years of erosion by the Colorado River, along with rain, flooding, and wind, have created this 277-mile long, 18-mile wide crevice in our planet's surface.

Natural bridges are carved by stream flow, as an opposite to forces of wind and ice, which form arches. The deep White and Armstrong Canyons and the Owachomo, Sipapu and Kachina bridges in southeastern Utah can be traced to relentless action of water against.

The beauty and variety of fiery hued arches, windows, spires, balanced rocks, fins, and canyons. Ice, water, and wind continued to enter the joints, widening and sculpting rock. Arches National Park holds the world record, more than 1,700 arches at last count. What is the difference between a natural bridge and an arch? Natural bridges are formed by the erosive action of running water, while arches are formed by other erosional forces.

Plants and animals have adapted to this environment. The moister Arizona Uplands farther east allow a much wider array of desert-adapted plants to thrive. Abundant sunlight enables the cactus to photosynthesize water and carbon dioxide into food. Deeper in the Mountains, shady, well-watered canyons shelter stands of agave, rosewood and juniper.

KRONIKA

Státní okresní archiv Semily v roce 1996

Novostavba budovy okresního archivu byla poctěna Českou obcí architektů cenou Grand Prix, byla též nominována mezi patnácti nejlepšími v soutěži o titul Stavba roku, a to *za velmi dobré komplexní řešení budovy, která je nejen archivem odpovídajícím současným potřebám, ale i přitažlivým kulturním obohacením města.*

Přírůstky archiválií

Na konci roku bylo v okresním archivu uloženo 4198 běžných metrů archiválií, tvořících 1588 archivních fondů a sbírek. Uspořádáno bylo celkem 2405 bm, tj. 57 procent, z toho inventarizováno 1321 bm (31,5%). Nově archiv převzal 147,37 písemností trvalé dokumentární hodnoty. K zvlášť zajímavým přírůstkům patřila kolekce kronik města Semil, obcí Podmoklic a Bítouchova se Spálovem z let 1831-1994, spolu s příslušnou dokumentací. O předání se zasloužil semilský kronikář Václav Votoček, který též zachránil objemnou čelednici semilské farnosti z let 1850-1893. Trutnovský okresní archiv nám postoupil řadu zajímavých kusů ze sbírek bývalého muzea Krkonošského spolku ve Vrchlabí; zvláště si ceníme třídních katalogů odborné tkalcovské školy v Rokytnici nad Jizerou z let 1873-1921. V antikvariátech se našim přátelům podařilo zachránit jeden dokument turnovského původu z přelomu 16. a 17. století a soukromou rokytnickou kroniku z druhé poloviny 19. věku. Objevem roku se stal nález 1,25 bm korespondence turnovského gymnázia z let 1908-1953 v budově 3. základní školy, státní oblastní archiv v Zámrsku nám delimitoval kolekci pozemkových a gruntovních knih z Lomnice nad Popelkou, fondy Kuratorium Semily, Veřejná osvětová služba Semily a část fondu OV KSČ.

Předarchivní péče a skartace písemností

Okresní archiv se podílel na přípravě spisových a skartačních řádů úřadu práce v Semilech, městského úřadu v Semilech a Masarykovy městské nemocnice v Jilemnici, připomínkoval také návrh instrukce MV o spisové službě u okresních úřadů.

V průběhu roku vykonali archiváři sedmdesát skartací - nejnáročnější se uskutečnily u okresního úřadu (u 14 referátů a oddělení). Skartačních řízení proběhlo u 25 městských a obecních úřadů, u 16 škol, další u školského úřadu, okresního soudu, okresní veterinární správy, okresní správy sociálního zabezpečení, Turnovských tiskáren, Granátu Turnov, ZZN Semily, Jednoty Jilemnice, VaK Turnov, Dětského domova v Semilech, OV ČSŽ, OV Českého červeného kříže, městských nemocnic v Semilech a Jilemnici aj.

Zpřístupňování archiválií

Po nečekaném převzetí čtyř běžných metrů gruntovnic Archivu města Lomnice nad Popelkou (1561-1945) musel být fond částečně reinventarizován. Čistopis inventáře byl vypracován k Archivu města Rovenska pod Troskami (1555-1945). Dokončeno bylo třídění, pořádání a inventarizace fondu Ochotnický spolek Semily (1874-1964) v celkovém rozsahu 13,30 bm, zahájili jsme pořádání Archivu města Jilemnice (1596-1945), pokračovali v pořádání fondů zrušených škol. Nad rámec ročního plánu jsme uspořádali spisy domovní daně berních správ Semily, Jilemnice a Turnov (1900-1949) v rozsahu 14,50 bm a sbírku katastrálních map z let 1842-1960 v rozsahu 1,60 bm. V konzervační dílně státního oblastního archivu byly restaurovány tři pergamenové listiny z Archivu města Lomnice nad Popelkou.

Využívání archiválií

Zlepšení dostupnosti archivu přineslo nárůst jeho návštěvnosti. Z 1005 návštěv (mimo výstav) lze vyčlenit 298 badatelských, které se věnovaly 124 tématům. Novostavba

přilákala více než padesát exkurzí. Archiváři zpracovali 59 rešerší, 94 písemných dotazů a žádostí, pro dalších 125 žadatelů zhotovili kopie archiválií a zajistili 26 zápůjček archiválií a jednu výpůjčku.

Badatelská témata:

Ivana Antošová: *Historie školství v Rokytnici nad Jizerou*
Iva Bártová: *Semilský kostel (seminární práce)*
Kateřina Bažantová: *František Ladislav Rieger*
Kateřina Bisová: *Odsun Němců*
Miroslav Brixi: *Dějiny hasičského sboru Hrubá Skála*
PhDr. Miroslav Cogan: *Oltář Neposkvrněného početí P. Marie ze sbírek OMČR Turnov; Obraz Pobití Sasíků pod Hrubou Skálou*
Miloslav Čáp: *Historie okresní hasičské organizace*
Jana Čermáková: *Náboženský vývoj a církevní politika v okrese po r. 1945 (diplomová práce)*
Igor Činovec: *Územní vývoj okresu; Podniky v Semilech a okolí*
Jitka Doležalová: *Krkonošské pohádky (seminární práce)*
Jan Drahoňovský: *Počátky sportovního létání v Lomnici nad Popelkou*
Vladimír Fajta: *Historie obce Veselá*
Zdeněk Fišera: *Rodopis; Hrady, tvrze, sídla v Pojizeří*
Eva Flanderková: *Jarmila Glazarová a Český ráj v jejím díle (seminární práce)*
Renata Gruševská: *Regionální literatura (diplomová práce)*
Ondřej Hájek: *Dějiny Tříče*
Ing. Otakar Hajna: *Rodopis*
Jan Hák: *Příprava sjezdu rodáků obce Studenec*
František Hanč: *Rodopis*
Ing. Václav Hásek: *Rodopis*
Miroslav Havelka: *Život v Rovensku pod Troskami po druhé světové válce*
Ivan Herbst: *Most v Ploukonicích*
Jaromír Holubička: *Rodopis*
Lenka Holubičková: *Historie obce Benešov u Semil*
MUDr. Tomáš Horák: *Varhany v okrese Semily*
Gabriela Horáková: *Mnichov 1938 (bakalářská práce)*
Petra Hrušková: *Historie Železného Brodu (seminární práce)*
Jaromír Huml: *Dějiny Přepeř*
Kateřina Hyšková: *Spisovatelé regionu (seminární práce)*
Jan Chlum: *Rodopis*
Michal Jakl: *Československá církev husitská ve Vysokém nad Jizerou*
Jiří Jakoubek: *Katastrální mapy obce Víchové nad Jizerou*
Pavel Jakubec: *Historie Židů v Turnově*
Iveta Jancáková: *Zřícenina hradu Návarov*
Václav Jenšovský, prom. fil.: *Okresní péče o mládež v Turnově*
Štěpánka Jeriová: *Historie Horních a Dolních Míseček (diplomová práce)*
JUDr. Barbora Jodasová: *Přídělové právní předpisy*
Jiří Junek: *Geograficko-historická srovnávací studie Turnova (diplomová práce)*
Petr Junek: *Historie školy ve Studenci*
Ing. Jaroslav Kaplan: *90 let železniční trati Mladá Boleslav – Stará Paka*
Vojtech Kecskés: *Kuratorium pro výchovu mládeže Semily*
Irena Kodejšková: *Rodopis*
Ladislav Koucký: *Václav Karel Holan Rovenský*
Bohuslav Koudelka: *Historie hradu Štěpanice*
Miroslav Kovář: *Výstavba rozvodny VČE na Kozákově*
Hana Kroupová: *František Hradecký, hostinský v Semilech-Řekách čp. 101*
Ing. Miroslav Kubát: *Historie města Jablonec nad Jizerou*
Jiří Kurfiřt: *Hudební historie Bozkova*
Jiří Kužel: *Dějiny města Jilemnice (diplomová práce)*
Ing. Otakar Langkramer: *Rodopis*
Irena Lubasová: *Život Ivana Olbrachta (seminární práce)*
PaedDr. Jan Luštinec: *Dějiny města Jilemnice*
Jana Macounová: *Kostely Železnobrodska*
Tereza Malá: *T. G. Masaryk (seminární práce)*
Pavlína Maléřová: *Historie města Semil (seminární práce)*
Jan Malý: *Firmy zabývající se zpracováním drahých kamenů na Turnovsku v 19. století (diplomová práce)*
Ivana Mašková: *Vývoj Okresního úřadu v Semilech*
Hana Maturová: *Rodopis*
Jan Mečíř: *Historie obce Roztoky u Jilemnice*
Zdeněk Medek: *Rod Matějáků z Kunratic*
PhDr. Emil Melich: *Benešovská škola ve 30. letech 20. stol.*
Michal Mihalčík: *Vývoj území Technometry*
PhDr. Eva Mikanová: *Hudba v Pojizeří v 18. a 19. století*

Stanislav Mikule: *Heraldika rodu Šlechtů*
Václav Moravec: *J. A. Komenský - analytická didaktika*
Kateřina Mošovská: *Benešovská škola ve 30. letech 20. století (seminární práce)*
Jana Načeradská: *Krkonošské písně a koledy*
Josef Novák: *Historie města Jablonec nad Jizerou*
Jiří Opluštil: *Historie města Jilemnice (seminární práce)*
Milena Pacáková: *Plovárna v Rovensku pod Troskami*
Jana Pauerová: *Pohádkáři v Podkrkonoší (diplomová práce)*
Jan Páv: *Historie města Rovenska pod Troskami*
Stanislava Pekařová: *Rod Pleštilových; Osídlení Smrčí*
Blanka Pekařová: *Založení mateřské školy v Chuchelně*
Ing. Zdenka Pěničková: *Rodopis*
Hana Petříková: *Kostel sv. Mikuláše v Lomnici nad Popelkou (seminární práce)*
Ing. Bohumil Pick: *Historie nemocnice v Semilech*
Ondřej Pick: *Historie nemocnice v Semilech (ročníková práce)*
Christine Planjer (Holandsko): *Rodopis*
Josef Podobský: *Václav Karel Holan Rovenský a Petr Matoušek*
Jaroslav Pochop: *Rodopis*
Petr Pochop: *Dějiny sklářství ve Vítkovicích*
Markéta Popovičová: *Židovský hřbitov v Turnově*
PhDr. Lubomír Procházka, CSc.: *Národopisné kresby P. Hájka*
Dana Prokůpková: *Historie města Semil*
Jana Přeučilová: *Nevolnické povstání v Návarově r. 1775 (ročníková práce)*
Martina Ptáková: *Historie lyžování (seminární práce)*
Tomáš Randák: *Vývoj počtu obyvatelstva v Lomnici nad Popelkou ve 20. století*

Zahájení výstavy kreseb a šperků Jiřího Urbana 9. srpna 1996. (Snímek O. Kudrnáč.)

Jiří Rychtr: *Historie hradu a panství Štěpanice*
Josef a Věra Rytířovi: *Příprava srazu absolventů střední školy chlapecké v Turnově*
Ladislav Řehořek: *Dějiny města Vysokého nad Jizerou*
Monika Segečová: *Dějiny textilního průmyslu na Semilsku (seminární práce)*
Ladislav Sluka: *Hrad Trosky*
Bohumil Sochor: *Místopis a rodopis*
Ladislav Šálek: *Památky města Rovenska pod Troskami*
Hana a Josef Šediví: *Pomník obětem II. světové války v Semilech*
Jan Šimice: *Určení původnosti ekotypu borovice lesní v Českém ráji (diplomová práce)*
Veronika Šmejkalová: *Dějiny města Turnova 1650-1850 (diplomová práce)*
Ladislav Šourek: *Vodní stavby na Libuňce*
PhDr. Jan Šťovíček: *Dolování na Semilsku a Jilemnicku; Báňské podnikání na Semilsku v 19. a 20. století*
Martin Tomáš: *Dějiny obce Dolní Sytová*
Magdaléna Trnková: *Dějiny obecné školy v Bozkově se zřetelem na její úlohu v obrozeneckém procesu 19. století (diplomová práce)*
Ing. Stanislav, Dagmar a Stanislav ml. Ulvrovi: *Rodopis*
Olga Vanclová: *Regionální tisk (seminární práce)*
doc. PhDr. Růžena Váňová: *Pokusná reformní škola v Benešově u Semil*
Zbyněk Varcl: *Počátky skautingu v Turnově*
Alena Vávrová: *Počátky cukrářského průmyslu v Lomnici nad Popelkou*
Vlastimil Vlk: *Dějiny města Jablonce nad Jizerou*
Ing. Petr Vodička: *Hrad Trosky*
Václav Votoček: *Historie města Semil*
Petr Zrno: *Plovárna v Rovensku pod Troskami*
Václav Zuzánek: *Skauting na semilském okrese*
Tomáš Žák: *Roubená zvonice ve Vyskři (seminární práce)*
Hana Žalská: *Millerův lom (seminární práce)*
Radka Žalská: *Ochotnický spolek Kolár v Jilemnici (diplomová práce)*

Archiv vypracoval hesla pro Biografický slovník archivářů českých zemí a soupis pramenů k dějinám katolické církve v letech 1939-1989, z dalších rešeršních úkolů můžeme zmínit například: restituční nárok rodiny Harrachů, koncerty České filharmonie v semilském okrese na počátku 20. století, herečka Zdeňka Sulanová, restituce kina v Horní Branné, prameny k hudebním dějinám Moravy, koupaliště v Dolánkách a Městské divadlo v Turnově, horské boudy na Dvoračkách, básník Ladislav Šíp aj. Ve studovně archivu se konaly dva semináře obecních kronikářů a natáčel se v ní televizní film *Příběh plovárny* z cyklu Lapidárium (režie Petr Zrno), pro dokument o semilské nemocnici a dr. Pluhařovi v pořadu *Letopisy máselné Lhoty* poskytl fotografie.

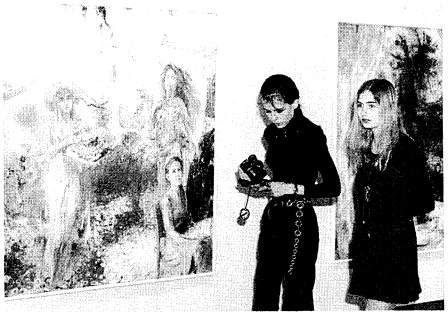

Vernisáž výstavy obrazů Jiřího Salaby 29. listopadu 1996. (Snímek O. Kudrnáč.)

Okresní archiv se výrazně podílel na výstavě v semilském muzeu *Rudolf Hlava – pan učitel, sběratel, člověk*, na velké výstavě v jilemnickém muzeu *Jilemnice v proudu pěti staletí* a též na výstavce k otevření rekonstruované základní školy v Chuchelně, archiváliemi přispěl ke zvýšení lesku oslav 100. výročí udělení městských práv Jablonci nad Jizerou, obnovení městského muzea a rodáckého sjezdu v Rovensku pod Troskami i k oslavám 80 let turnovského skautingu.

Ve foyer okresního archivu se uskutečnilo sedm výstav: *Vladimír Komárek* (prosinec 1995 – leden 1996), *A. F. Kracík – semilský malíř a grafik* (únor – březen), *František Jiroudek – návraty do rodného kraje* (březen – květen), *Požehnaná krása baroka* (květen – červenec), *Jiří Urban – kresba, šperk* (srpen – září), *Naše bankovky z let 1918-1945 a mince carského Ruska* (říjen

– listopad), *Obrazy Jiřího Salaby* (prosinec 1996 – leden 1997). S úspěchem se setkal také skvostný vánoční koncert semilského pěveckého sboru Jizeranu a jeho orchestru, uskutečněný 20. prosince v témže prostoru.

Během roku 1996 vydal okresní archiv devátý svazek vlastivědného sborníku *Z Českého ráje a Podkrkonoší* (278 stran) a jako jeho druhé supplementum sborník referátů z vědecké konference *J. V. Šimák a poslání regionální historiografie v dnešní době* (186 stran), archiváři publikovali 12 statí. Opomíjena nebyla pomoc obecním kronikářům.

Vybavení archivu

Během zkušebního provozu byly s porozuměním odstraňovány zjištěné závady, jejichž četnost nepřesáhla obvyklou míru – unikání vody z otopného systému, průsaky do sklepních prostor, praskliny omítek v blízkosti pilotů, problémy s činností vzduchotechniky apod. Zamrzání žlabů bylo odstraněno instalací jejich elektrického vytápění. V souvislosti s přestěhováním oddělení cizinecké policie, pasů a víz do stavebně odděleného přízemí budovy archivu byl o jednu třídu zlepšen systém EZS. Další depot jsme vybavili kovovými regály, zařídili depot map, reprodílnu, fotokomoru a dílnu údržby.

V turnovském depozitáři musel archiv uvolnit celé první patro, kde budou zřízeny byty, podařilo se však dosáhnout některých zlepšení: městský úřad odstranil zdroje zatékání a provedl nezbytné vnitřní úpravy.

Personální situace

V loňském roce se obsazení archivu pravděpodobně podařilo víceméně stabilizovat ve složení: PhDr. Ivo Navrátil, ředitel, Jaroslav Barták, vedoucí odborný archivář (na část úvazku je též výtvarníkem turnovského muzea), prom. hist. Ilona Činovcová, samostatná odborná archivářka, prom. hist. Marie Navrátilová, odborná archivářka, a dva archiváři – Michaela Menšíková a Robert Novotný, který dálkově studuje archivnictví a historii na FF UK v Praze. Od 1. 2. pracuje v archivu jako administrativní pracovnice a uklízečka Dana Řeháková, od 1. 7. jako údržbář důchodce Ladislav Daniel.

Při stěhování archivu velmi obětavě do 15. 4. působili důchodce Jaroslav Poláček a dva občané na civilní službě – Zdeněk Svárovský a Martin Machačný. Dne 1. 11. nastoupil do archivu na čtrnáctiměsíční civilní službu Jaroslav Kocour. Čtrnáctidenní archivní praxi konal student Jan Boháček z Horních Počernic. Naopak archiváři R. Novotný a M. Navrátilová se v době zavádění nové soustavy státní sociální podpory podíleli na přípravě datových souborů.

Ivo Navrátil

Pracoviště Literárního archivu PNP na Starých Hradech v roce 1996

S nezměněným stavem zaměstnanců (2 odborní, 1 administrativní, 6 ostraha, 1 úklid) prožilo naše pracoviště rok 1996. Ke stálým pracovníkům je ovšem nutno připočítat řadu brigádníků – studentů a praktikantů ze středních a vysokých škol i dalších pomocníků, bez nichž by výsledky práce nebyly zdaleka tak úspěšné.

Takto bylo zpracováno 30 archivních fondů ve 2. stupni (8 889 archivních jednotek) a uspořádáno dalších 238 kartonů. Mezi zpracovanými bylo i několik regionálních autorů (básníci Josef Holý, Václav Ráb a Václav Alois Svoboda-Návarovský, nakladatel Rudolf Rejman, bibliofil Josef Jindřich Jech, literární vědec Otakar Kučera).

Mezi nově získanými přírůstky musím jmenovat dva větší dary: písemnosti amerikanisty PhDr. Václava Šolce, rodáka ze Sobotky, a doplněk osobního fondu hudebního skla-

datele a spisovatele Karla Chvalovského, rodáka z Libáně.

Přímo ve Starých Hradech studovalo 83 badatelů (z toho 6 cizinců), kteří vykonali 292 badatelské návštěvy. Dalších 330 výpůjček bylo odesláno do pražské studovny na Strahově. Pracoviště navštívilo 8 odborných exkurzí (studenti archivnictví FF UK Praha a češtiny VŠP Hradec Králové, gymnaziste z humanitního semináře gymnázia v Praze - Arabská ul. a historického semináře gymnázia Jičín, čtenáři Městské knihovny Fráni Šrámka v Sobotce, členové Spolku českých bibliofilů z Prahy, pracovníci Archivu hlavního města Prahy a Archivu Národního muzea Praha, účastníci EXODu Turnov). Několikrát přijeli i novináři a natáčel zde rozhlas a televize.

K dalším pravidelným povinnostem pracovníků archivu patří zodpovídání písemných dotazů, přednášky, články, výstavy, účast na vědeckých konferencích, shromažďování dokumentace, pomoc při kulturních akcích na zámku (bylo zde uspořádáno 13 uměleckých a 4 odborné výstavy, 6 besed, 4 koncerty, 1 recitační pořad, vydána 4 čísla časopisu Listy starohradské kroniky, provedeno 4 737 návštěvníků) atd.

Vzhledem k nepatrnému počtu pracovníků jsou tedy i výsledky za rok 1996 dobré a nadřízení i veřejnost hodnotí Staré Hrady s uznáním.

Karol Bílek

Zpráva o činnosti Okresního muzea Českého ráje v Turnově za rok 1996

Rok 1996 byl pro Okresní muzeum Českého ráje rokem jubilejním. Muzeum si připomínalo 110 let svého trvání a k tomuto výročí byly směřovány veškeré aktivity.

Během roku nedošlo k žádným personálním změnám. Kolektiv tvořilo 13 pracovníků v trvalém pracovním poměru. V srpnu k nim přibyla samostatná účetní. Na zajištění výstavní a expoziční činnosti spolupracovalo muzeum s výtvarníkem a konzervátorem. V období hlavní sezóny pomáhali zajistit provoz podobně jako v minulých letech studenti středních škol. Všichni pracovníci muzea se od počátku roku podíleli na zajištění provozu, výstavní a expoziční činnosti a veškerých přípravných akcí tak, aby byly dokončeny před oslavami 110. výročí založení muzea a zároveň i před hlavní sezónou.

Rekonstrukce a opravy budov byly z velké části realizovány do konce dubna, podobně jako drobné úpravy ve stálých expozicích. Přesto k dokončení plánovaných stavebních prací na objektech muzea došlo až v polovině prosince. Všechny opravy však byly realizovány tak, aby nenarušily práci s návštěvníkem. Velká pozornost byla věnována prezentaci sbírkových fondů a výstavám.

První z nich proběhla začátkem roku. Jednalo se o tradiční soutěžní přehlídku fotografií s tematikou Českého ráje, kterou pořádal Fotoklub Safír spolu s CHKO Český ráj a ministerstvem životního prostředí. Jubileum si v roce 1996 neslavilo pouze muzeum, ale i Pojizerské listy. 110 let jejich trvání připomnělo muzeum výstavou Pavla Charouska *Fotografoval jsem pro Pojizerské listy* a malou exkurzí do historie vydavatelů. Neméně zajímavá byla bilanční výstava Jiřího Plátka *Umělecké knižní vazby*, doplněná bibliofiliemi ze sbírky J. Mikuleho, kterou jsme si připomněli 95. jubileum narození Jaroslava Seiferta. Hlavní výstavou sezóny expozice *Český ráj v dílech klasiků* - výstava obrazů s tematikou Českého ráje z vlastních sbírek i zápůjček předních státních galerií. Zahájení výstavy umocnil koncert houslisty Čeňka Pavlíka za doprovodu Jiřího Malého. Této hodnotné výstavě se dostalo odpovídající publicity především v regionálních médiích. Doplňující historická expozice shrnula doklady o dějinách a činnosti muzea. Podobně jako v předchozích letech umožnilo muzeum představit základní umělecké škole výsledky práce výtvarného oddělení a ne jinak, než k jubileu - základní umělecká škola si připomínala 50.

výročí svého založení. V návaznosti na pořádání šperkařských sympózií byla instalována jedinečně obsazená výstava *SYMPOSION* s pracemi předních evropských autorů - účastníků VIII. sympózia, a retrospektivní výstava holandské výtvarnice Louis Martin. Odložené výstavy obrazů R. Náhlovského využilo muzeum k rozsáhlejší instalaci retrospektivy, uspořádané k 70. narozeninám turnovské malířky Jaroslavy Solovjevové. Na závěr sezóny byla pro velký zájem veřejnosti o výstavy s vánoční tematikou realizována výstava *Půjdem spolu do Betléma*, která přiblížila návštěvníkům lidové obchůzkové hry a další výroční obyčeje období adventu a Vánoc.

Zahájení výstavy doprovázela lidová hra *O narození Krista Pána* a pásmo koled v nastudování folklórního souboru Jičíňáček. Kulturní pořad měl u veřejnosti dobrý ohlas, podobně jako všechny ostatní, které v tom roce muzeum pořádalo. Ke 110. výročí vzniku muzea a za přítomnosti účastníků konference *J. V. Šimák a poslání regionální historiografie* uspořádalo muzeum v květnu slavnostní večer v Městském divadle v Turnově. Mezi významnými hosty na něm vystoupila s hlavním příspěvkem přednostka Okresního úřadu v Semilech JUDr. Danuše Hůlková. Ta také druhý den slavnostně zahájila vědeckou konferenci. Slavnostní večer připomněl veřejnosti kromě osoby J. V. Šimáka, jednoho ze zakladatelů muzea, i události z posledních dvaceti let tohoto zařízení. Pod hlavičkou Spolku přátel Okresního muzea Českého ráje a za nasazení prostředků i pracovníků muzea byly na závěr oslav již potřetí uspořádány *Staročeské turnovské trhy.* Přehlídku řemesel doplnil dvoudenní kulturní program, který se stává základem pro oživení dobré kulturní tradice města. Součástí trhů byl i veletrh drahých kamenů. V červenci proběhlo již VIII. mezinárodní šperkařské sympózium, které bylo dosud nejsilněji obsazeným během v trvání této akce. Díky ní se turnovské muzeum stalo jedinou kulturní institucí v České republice, která pravidelně rozšiřuje své sbírky o díla zahraničních šperkařů. Hlavní turistickou sezónu zakončilo již tradičně posvícení na Dlaskově statku, které probíhalo v duchu *Perníkových slavností.* Všem generacím jsme tak přiblížili tradici, která má na Turnovsku své počátky již ve 14. století.

Spolu se stálými expozicemi muzea, které byly zpřístupněny celoročně, navštívilo výstavy a všechny výše uvedené kulturní pořady téměř 57 tisíc osob. Je to o pět tisíc osob více, než v předchozím roce. Potěšitelný je zejména fakt, že se zvýšila návštěvnost dětí, mládeže a tuzemských výprav.

Přes velké nasazení odborných pracovníků muzea, které si vyžádaly akce, které prezentovaly muzeum v roce 1996 před veřejností, neustávala jejich práce uvnitř organizace, zaměřená na zpracování sbírkových fondů a výzkumnou činnost. Sbírkový fond muzea se v minulém roce rozrostl o více jak šest tisíc sbírkových předmětů. Největší podíl byl získán vlastními aktivitami muzea - sbírkové předměty archeologie, mineralogie a soudobé dokumentace vlastními sběry, ze starých fondů byla doplněna sbírka starých tisků a regionální literatury. Po krátké odmlce byly obnoveny bezplatné převody předmětů sbírkové povahy z pozůstalostních řízení, které obohatily fond národopisu a uměleckého řemesla. Pouze malá část nového sbírkového fondu - 23 kusů - byla nakoupena. Odborné oddělení se v roce 1996 soustředilo na zpracování a vyhodnocení sbírkových fondů, jež využilo ve výstavní činnosti, tvorbě a doplnění nových expozic a především v práci ediční a přednáškách, které pořádalo muzeum i jiné organizace u nás a v zahraničí.

Přes problémy se zajišťováním finančních zdrojů nebyla zanedbána ani snaha o záchranu výjimečných sbírkových fondů, k nimž určitě patří oltář Neposkvrněného početí Panny Marie. Pokračování na jeho restaurování bylo zajištěno grantem ministerstva kultury. Ze stejného zdroje byly získány i prostředky na restaurování latinské bible z 15. století a rukopisu Dlaskových pamětí. Pokračovaly práce na konzervaci sbírky lidového textilu, určeného pro stálou expozici a rozsáhlou výstavu připravovanou na rok 1997.

Ve výzkumné činnosti pokračovalo všech pět odborných pracovníků (včetně ředitelky) na řešení výzkumných úkolů. Některé jsou dosud rozpracovány, jiné již přinesly konečné výsledky a a byly publikovány. Část těchto úkolů je zaměřena na práci v terénu (archeologie, mineralogie), část se zaměřuje na odborné vyhodnocení sbírkových fondů.

110. rok byl pro Okresní muzeum Českého ráje a pro jeho pracovníky rokem úspěšným. Všechny výstavy, kulturní pořady i ostatní činnost, kterou muzeum v tomto roce vyvíjelo, byly veřejností přijaty dobře. Svědčí o tom počet návštěvníků a samozřejmě také ohlas v tisku a dalších médiích. Věříme, že tato tradice, která je pro nás všechny zavazující, bude pokračovat i v příštích letech.

Vladimíra Jakouběová

Rok 1996 v Okresním muzeu a galerii Jičín

Výstavní činnost

Od roku 1989 slouží návštěvníkům nová expozice, vybudovaná po dvacetiletém uzavření výstavních prostor muzea i galerie v důsledku stavební rekonstrukce valdštejnského zámku. Od roku 1990 byly výstavní prostory muzea rozšířeny, když Okresní muzeum a galerie (dále OMaG) získalo zpět severovýchodní křídlo 1. patra zámku. Kromě historické expozice v sedmi sálech a jednoho sálu s přírodovědnou tematikou mohou návštěvníci zhlédnout stálou výstavu *Terče jičínských ostrostřelců, Konferenční síň*, v níž se konala diplomatická jednání protinapoleonské aliance v roce 1813 za účasti císaře Františka I., pamětní expozici Radka Pilaře, čestného občana města, který svými ilustracemi textů V. Čtvrtka proslavil město ve světě. Pro sál s výstavou k 700. výročí založení města byly v průběhu let 1994-1996 připravovány exponáty z muzejních sbírek. Jejich restaurováním pomocí grantů ministerstva kultury byl položen základ k zamýšlené stálé výstavě na valdštejnské téma.

K výstavám menšího rozsahu slouží již několik let chodba muzea, kde bylo roku 1996 instalováno 11 výstav, z nichž některé měly značný ohlas, např. *Valdštejnská loggie a komponovaná krajina v okolí Jičína*, *Textilní doplňky dětských interiérů a hračky* (FON Design Ostrava), *Malé Antily* (Okresní muzeum Česká Lípa).

Ve velkém sále galerie bylo instalováno 10 výstav. Mezi divácky atraktivní náležely: *Historické automobily a motocykly*, z výtvarných výstav *Jan Kristofori*, dále *Kouzlo japonských zahrad* a *Hračky a divadelní loutky Afriky, Ameriky a Asie* (ze sbírek Náprstkova muzea v Praze). Velký zájem vzbudila také výstava *Krakonoš v pohádce.*

V roce 1996 navštívilo stálé expozice, výstavy, přednášky a další akce 28 291 osob.

Sbírky

K 31. 12. 1996 vlastní OMaG 280 267 ks sbírkových předmětů, které v roce 1996 byly obohaceny o 3 374 položek. Z toho 512 získalo muzeum darem, 1 523 vlastním sběrem, 245 z pozůstalostí a zbylé koupilo. Na nákup sbírek má OMaG velmi omezené prostředky, které v r. 1996 stačily pouze na nákup betléma z Mlázovic a na částečné doplnění geologické sbírky. Knihovna spravuje 30 000 knihovních jednotek. V roce 1996 přibylo 847 titulů.

Ve sbírkách galerie je evidováno 2 033 výtvarných děl, které byly obohaceny o 144 přírůstků grafiky získaných darem.

Ke sbírkotvorné činnosti patří i nezbytná péče o jejich konzervaci. OMaG má vybaveny tři konzervátorské dílny: pro práci s kovy, dřevem a textilem. Kromě ochrany a konzervace sbírkových předmětů OMaG, pomáhají konzervátoři i menším muzeím v okrese (v roce 1996 Sobotka, Železnice, Kozojedy).

V rámci finanční dotace ministerstva kultury bylo provedeno náročné restaurování obrazu *Stětí sv. Jana Křtitele* akad. malířem Jiřím Brodským.

Dokumentace

Každé odborné pracoviště zpracovává příslušnou odbornou dokumentaci: např. evidenci archeologických nemovitých památek, chráněných území a významných biotopů, památných stromů a ohrožených rostlin. Evidenci významných osobností regionu zpracovává muzejní knihovna.

Projekty

V roce 1996 byly zpracovávány tři základní projekty:

- *Revize ústředního seznamu archeologických nemovitých památek pro okres Jičín* (pro SÚPP Praha)
- *Záchrana ohrožených druhů rostlin okresu Jičín* (pro Agenturu ochrany přírody v Praze)
- *Obnova druhově bohatých luk* (roku 1996 pokračoval dlouholetý botanický výzkum na pozemcích v Markvarticích).

Badatelé

Významnou součástí práce OMaG je poskytování služeb badatelům v oborech v OMaG zastoupených. Nejčastějším místem badatelských zájmů je knihovna a zejména její fond regionální literatury. Knihovna je i zdrojem dalších informací o osobnostech regionu, o topografických údajích, o uměleckohistorických památkách. Poskytuje služby studentům při bakalářských a diplomových pracích, výjimkou není pomoc i žákům základních škol. Konzultace poskytují i další odborní pracovníci. Výsledkem jsou úspěšně obhájené diplomové práce. V roce 1996 byla obhájena práce na téma *Floristický výzkum lokality Tábor v Českém ráji* posluchačkou PedF UK Hradec Králové.

Publikační činnost

Protože na publikační činnost má OMaG v rozpočtu minimální prostředky, mohla být vydána jen publikace *Prusko-rakouská válka 1866* autorů E. Ulrychové a O. Krska. Ostatní publikace byly vydány ve spolupráci se ZO ČSOP Křižánky, která je plně financovala: *Chráněná území a zámecké parky okresu Jičín* od L. Šoltysové a J. Fikkera a omalovánky s regionální ekologickou tematikou *Všude kolem je krásně* autorů D. Zlatníkové a J. Mlejnka.

V roce 1996 vyšla tři čísla Muzejních novin. Ve dvou byla sledována historie obcí Kalu a Radimi, mimořádné číslo bylo věnováno výročí jičínských škol, sokolovny a války roku 1866. Bez pomoci Městského úřadu v Jičíně, inzerentů z řad organizací, podniků a podnikatelů by Muzejní noviny nemohly vycházet.

Součástí této činnosti je i publikační aktivita pracovníků OMaG v regionálním tisku, převážně s tematikou kulturní historie regionu. V roce 1996 byla velkým tématem článků záchrana Valdštejnské loggie v Jičíně. K této problematice byl za spolupráce OMaG natočen Českou televizí dokumentární pořad *Poledník.*

Ostatní činnost

- spolupráce se školským úřadem při vedení odborných exkurzí
- přednášky pro veřejnost
- účast na festivalu *Jičín – město pohádky*
- vzpomínková akce k výročí bitvy u Jičína v roce 1866

Personální obsazení

Dne 16. 9. 1996 ukončila své působení v OMaG ředitelka Ing. B. Danielová. Pověřena řízením OMaG byla od 17. 9. 1996 dosavadní zástupkyně ředitelky Hana Trojanová. K 16. 9. 1996 odešla z místa referentky L. Tumová.

O ekonomiku a hospodaření se stará J. Chramostová, která v současné době zastává rovněž funkci zástupkyně ředitele.

Sbírky archeologie a numismatiky vede prom. hist. Eva Ulrychová, za přírodovědné oddělení zodpovídá RNDr. Lenka Šoltysová, na úseku ochrany přírody pracuje rovněž Karel Fink. Za sbírky galerie a výstavní činnost je odpovědná Jarmila Hakenová. Po celý rok 1996 pracovala v muzeu Mgr. Hana Etflaišová, v jejíž pracovní náplni byla zejména dokumentace novodobé historie a pomoc při výstavní činnosti (během mateřské dovolené etnografky OMaG PhDr. D. Linkové). Dále zde působili konzervátoři: Miroslav Novohradský (kovo), Jaroslav Hořejšek (dřevo), Kateřina Sedláčková (textil). Fotografka Bohuslava Jelínková spravuje fotoarchiv OMaG a sbírku negativů. O čistotu prostor OMaG se staraly Jana Smutná (současně působila jako aranžérka výstav) a Libuše Havlová. V průvodcovských službách působily: Jana Kořínková, Ludmila Jiřičková (do 31. 1. 1996), Jana Makovičková, Bohuslava Lhotáková a Drahomíra Košťáková. Externími průvodkyněmi byly: Jana Morávková, Dana Šourková. V průběhu roku vykonával v OMaG civilní službu Milan Pišl.

Prostory

Veškeré prostory OMaG se nacházejí ve valdštejnském zámku a jsou pronajaty od majitele budovy, Městského úřadu Jičín. Výstavní síň galerie má výměru cca 260 m² a musí být využívána k výměnným výstavám. Na stálou expozici galerie nemá OMaG prostory.

Většina pracoven odborných pracovníků je kombinována s depozitáři pomocí vestavěných galerií. Samostatné depozitáře jsou umístěny v jižním traktu budovy a ostatní v jiných částech zámku. Toto řešení přináší problémy v celkové konzervaci a ochraně sbírkových předmětů před škůdci (nemožnost použití plošných postřiků), rovněž jsou nevhodné výkyvy teplot v nevytápěných depozitářích.

Přednášková síň v přízemí budovy se stala nenahraditelným prostorem pro nejrůznější akce OMaG.

Ekonomika

Ekonomika OMaG byla vedena tak, aby odpovídala schválenému rozpočtu Okresního úřadu Jičín. Mnohé aktivity byly realizovány pomocí vlastních příjmů. Pro jejich zvýšení je rovněž prováděn prodej drobných předmětů (drobná grafika, regionální publikace, minerály, pohlednice apod.).

Hana Trojanová

Krkonošské muzeum v Jilemnici v roce 1996

Tento rok byl pro muzeum v mnoha směrech velmi úspěšný. Hlavní budova (bývalý zámek) se konečně dočkala tolik potřebné opravy vnějšího pláště a od podzimu láká návštěvníky výrazným a ušlechtilým barevným rytmem omítek. V souvislosti s ukončením oprav jsme mohli vybílit část expozic a ve většině pak instalovat nové osvětlení, jež umožnilo drobné úpravy expozic a zejména reinstalaci Kavánovy galerie.

Krátkodobé výstavy

Z předešlého roku pokračovala výstava textilních obrazů (výšivek) Olgy Menšíkové a pro velký zájem byla prodloužena do konce března 1996.

Výstava z depozitářů muzea trvala od 20. dubna do 10. června. Vzhledem k mimořádnému pracovnímu zatížení zaměstnanců muzea, vyplývajícího z oprav objektu, si nekladla zvláštní cíle a nabízela pouze kolekci atraktivních a umělecky cenných děl ze sbírek muzea, aniž by vyhledávala hlubší vnitřní souvislosti.

Výstava obrazů akademického malíře Vladimíra Komárka se uskutečnila od 15. 6. do 31. 8. 1996 a podle očekávání přilákala řadu Mistrových ctitelů. Zmínku si zaslouží skutečnost, že před lety se v Krkonošském muzeu uskutečnila jedna z prvních výstav Komárkových obrazů.

Výstava obrazů a grafiky Růženy Říčanové-Tikvové (1. 10. - 16. 11. 1996) připomněla nepříliš známé, ale kvalitní dílo jedné z nejlepších žákyň Vlastimila Rady, umělkyně, jež má vřelý vztah k Podkrkonoší a Jilemnici zvlášť. Pro znalce umění se uvedená výstava stala příjemným překvapením.

17. prosince pak byla zahájena výstava *Jilemnice v proudu pěti staletí*, uspořádaná ve spolupráci se Státním okresním archivem v Semilech. Zájem o ni daleko předčil očekávání a stala se jednou z nejúspěšnějších výstav v dějinách muzea vůbec.

Péče o sbírky

Vzhledem k maximálnímu pracovnímu zatížení v jiných oblastech nedosáhla běžného rozsahu. Zmínku si zaslouží restaurování dvou kvalitních portrétů - J. A. Želízka (70. léta 18. století) a F. Pohla (30. léta 19. století) akad. mal. Helenou Mückovou.

Přednášková a publikační činnost

Navzdory časové tísni dosáhla značného rozsahu. Intenzívně jsme spolupracovali zejména s časopisem Krkonoše, sborníkem Z Českého ráje a Podkrkonoší a Jizerskou Kótou 0428.

Muzeum se podílelo také na řadě dalších kulturních akcí: zvláště pak na oslavách 100. výročí narození jilemnického rodáka spisovatele Jaroslava Havlíčka, na pořádání chrámových koncertů v kostele sv. Vavřince, spolu s místní odbočkou Hudební mládeže byl v muzeu zorganizován komorní koncert, zanedbatelné není ani působení v redakční radě městského Zpravodaje.

Velmi dobré úrovně dosáhla spolupráce se školami a zvláště nás těší, že se při muzeu podařilo obnovit historický kroužek.

Spolupracovali jsme s řadou muzeí a galerií: s Národním muzeem v Praze, s Muzeem východních Čech v Hradci Králové, s Okresním muzeem Českého ráje v Turnově, s muzei v Semilech, Pelhřimově, Novém Městě na Moravě, se státním zámkem Sychrov a řadou dalších - v zahraničí pak s Muzeem mincí a medailí v Kremnici a s Městským muzeem v Trouville sur Meer ve Francii, kam jsme zapůjčili řadu předmětů pro výstavu *Lidové umění Čech.*

Návštěvnost muzea navzdory komplikacím spojeným s opravami a týdennímu uzavření v prosinci vzrostla zhruba o 15 procent.

Jsme tedy spokojeni a lze si jen přát, abychom se v dalším roce již mohli plně soustředit na ryze muzejní práce a dosáhli nemenších úspěchů než v loňském roce.

Jan Luštinec

Muzeum a Pojizerská galerie v Semilech v roce 1996

Personální situace

K pracovníkům muzea, jejichž složení od roku 1993 nedoznalo změny (Milona Srbová, ředitelka; Alena Hovorková, odborný pracovník; doc. PhDr. Milena Lenderová, CSc., historik; Miluška Chaloupecká, průvodce; ing. Vladimír Srb, uklízeč) přibyla k 1. lednu Nataša Dobešová jako další odborný pracovník. O nedělích a svátcích zajišťovaly provoz muzea studentky semilského gymnázia, zaměstnané v krátkodobém pracovním poměru, a spolu s nimi důchodce Josef Šedivý. Přepočtený stav stálých zaměstnanců je 4,15, z toho tři odborní pracovníci.

Sbírkotvorná činnost a péče o sbírky

V uplynulém roce získalo muzeum do svého fondu 165 kusů artefaktů, které jsou evidovány pod 66 přírůstkovými čísly. Jedná se převážně o velmi cenné přírůstky dobře zachovaných součástí ženského oděvu z konce minulého století. Muzeum je zakoupilo od paní Jiřiny Novákové a paní Evy Laurinové. Fond dále vzrostl o dobové publikace, fotografie, pohlednice, diapozitivy Semil a okolí, vánoční ozdoby a unikátní textilní vzorníky, vztahující se k průmyslové výrobě semilského regionu. Sbírky se tak rozšířily o 52 kusů předmětů darovaných, 88 nakoupených a 25 kusů získaných vlastním sběrem.

V průběhu roku byla inventarizována sbírka textilií a etnografie, celkem bylo inventováno 686 evidenčních čísel.

Objem restaurátorských prací byl dán finančními možnostmi muzea: dodavatelsky byly zrestaurovány dvě skříně a tři truhly ze sbírky lidového malovaného nábytku horního Pojizeří.

Výstavy a expozice

Po celý rok byly návštěvníkům k dispozici dvě stálé expozice, etnografická v podkroví budovy, oživená a doplněná vystavením nových přírůstků, a expozice *Osobnosti Semilska.*

V průběhu roku připravili pracovníci semilského muzea osm výstav, do začátku února byly prodlouženy *Betlémy a lidová plastika* z prosince 1995. Díky sběratelské činnosti Vladimíra Turčína, který nám část sbírky zapůjčil, jsme realizovali výstavu *Fezové etikety.* Jarní výstavou jsme vzdali hold významné osobnosti Semil, sběrateli, semilskému kronikáři, učiteli R. Hlavovi. Výstava *Rudolf Hlava – pan učitel, sběratel, člověk* se uskutečnila ve spolupráci s Národním muzeem v Praze, manželi Hlavovými a Státním okresním archivem v Semilech. Následovala výstava *Miloslav Janků – kresby,* věnovaná autorovým nedožitým pětasedmdesátinám. S velkým ohlasem se setkala výstava *Krkonošská pohádka,* realizovaná za pomoci Městské knihovny v Semilech. Nový školní rok jsme uvítali výstavou obrázků a kreseb ilustrátorky dětských knížek a časopisů, rodačky z Košťálova Věry Jandourkové; obrázky doplnila mistrovská kolekce ze šperkařského ateliéru Vladimíra Maška.

Také v roce 1996 se konala tradiční předvánoční prodejní výstava – zajistily ji firmy Botanicus a Art Glass Schovánek a jmenovala se *Tajemství květiny.* Rok jsme ukončili výstavou *Vánoce našich babiček.* K realizaci retrospektivy Vánoc jsme využili jednak vlastních sbírek, jednak exponátů zapůjčených z Muzea východních Čech v Hradci Králové.

V galerii proběhlo šest výstav – kromě tradičních *Malířů Pojizeří* a *Kreseb Mánesa*, výstavy členů SVU Mánes, vystavovali samostatně v prostorách galerie své obrazy Jakub Vinklář a Jan Rapin, scénografické projekty František Střípek; v průběhu výstavy nazvané *Setkání* viděli návštěvníci obrazy J. Andrleho, J. Jíry, V. Komárka, V. Kulhánka a V. Suchánka.

Muzeum a Pojizerská galerie v Semilech tak uskutečnilo v průběhu roku 1996 celkem 14 výstav, které navštívilo 10 446 osob (z toho bohužel pouze 2 172 studentů v průběhu organizovaných návštěv). Na návštěvníky nečekaly jen vystavené exponáty, ale měli možnost se setkat s některými významnými osobnostmi: spisovatelkou Marií Kubátovou, koncertními mistry Václavem Hudečkem a Lubomírem Brabcem, s etnografem a interpretem českých zlidovělých písní dr. Jiřím Traxlerem.

Kulturní a společenské akce

V průběhu roku 1996 připravilo muzeum několik kulturních a společenských akcí, nebo se na nich alespoň významnou měrou podílelo. Nejúspěšnější z nich byl již tradiční předvánoční jarmark, uskutečněný v prostorách muzea. Nabídka drobných dárků a předmětů řemeslné rukodělné povahy, čerpající z tradice lidových výrobků, měla velký

úspěch. Jarmark byl provázen třemi programovými výstupy, ve kterých se představila *Malá muzika* z Jičína pod vedením Jaroslava Krčka.

Neopakovatelným kulturním zážitkem byl koncert Lubomíra Brabce, jehož výtěžek byl darován Dětskému centru v Semilech. Další z hudebních pořadů, zaměřený na historii lidového a společenského zpěvu, byl realizován Jiřím a Petrem Traxlerem pod názvem *Vandrování s písničkou.*

Muzeum se v tomto roce věnovalo i dětským návštěvníkům, kterým především byla určena loutková představení při otevření a v průběhu výstavy *Krkonošská pohádka* nebo v rámci *Přehlídky autorských inscenací.*

Tyto kulturní a vzdělávací akce navštívilo 2 151 osob.

Vzhledem k tomu, že rok 1996 byl rokem parlamentních a senátních voleb, podílelo se muzeum na setkáních s představiteli veřejného a politického života – s Jaroslavou Moserovou, Ivanem Pilipem (který se v rámci oslavy Mezinárodního dne muzeí zúčastnil inaugurace Nechlebova portrétu K. Kramáře, zapůjčeného pro expozici *Osobnosti Semilska* ing. Milanem Kuršelem), s Karlem Dybou.

S činností muzea seznamovaly v regionálním i celostátním tisku, v rozhlasových a televizních vysíláních M. Srbová a M. Lenderová, do odborného tisku přispívala M. Lenderová.

Opravy a rekonstrukce

Na opravy a údržbu muzea bylo v roce 1996 vynaloženo 57 tisíc Kč. V přízemí budovy byla provedena oprava parketových podlah v hodnotě 19 tisíc, náklady ve výši 22 tisíc si vyžádala rekonstrukce osvětlení kanceláří, provedená firmou TREVOS. Zbývající finanční prostředky byly čerpány na opravy elektroinstalace, střešní krytiny a zabezpečovacího systému.

Milena Lenderová

Městské muzeum a galerie v Lomnici nad Popelkou v roce 1996

Návštěvníci lomnického muzea si v uplynulém roce měli možnost vybrat z nabídky rovné desítky akcí, lišících se obsahem i zaměřením. Největší prostor, jako ostatně každoročně, dostaly výstavy prací výtvarníků (akad. mal. J. Klápště, dále O. Nalezinek, J. Novotný a J. Charousek). Tyto vernisáže úvodním slovem otevřeli kromě PhDr. Ivo Kořána, CSc., ještě spisovatel a publicista Petr Hořejš (Hora) a akademický malíř Vladimír Komárek. Počtem návštěvníků nás mile překvapila i úvodní výstava sezóny, na které lomnickým občanům představily své malířské prvotiny děti ze základní umělecké školy a dětského centra zdraví.

K měsíci knihy jsme lomnickým čtenářům připravili společně s městskou knihovnou besedu se spisovatelem literatury faktu PhDr. Miroslavem Ivanovem, tematicky zaměřenou především na reedici knihy *Atentát na Reinharda Heydricha.*

Vzhledem k tomu, že se nechceme orientovat pouze na výstavy výtvarníků, dáváme prostor i jiným žánrům. Do této kategorie patří např. ukázka činnosti místních zahrádkářů, kteří na tři dny proměnili vstupní halu muzea v kvetoucí zahradu, prosycenou vůní řezaných květin a bonsají.

V srpnu proběhla organizačně nejnáročnější akce roku pořádaná muzeem – oslavy 90 let železnice v Lomnici nad Popelkou, spojené s jízdami historického vlaku a železniční výstavou, doplněnou o sbírku motocyklů – veteránů, zapůjčenou z jednoho soukromého pražského muzea. K této příležitosti jsme vydali publikaci, jejímž autorem je pan Michal Roh. V rámci oslav předvedla liberecká skupina *Trio fantazia* ukázky života dobového tržiště s tancem a šermem. Zpestřením této akce byla jistě i účast vojenské historické jednotky ze Železnice, jež vlak slavnostně

přivítala a v rámci pietního aktu položila kytice u hrobů vojáků z války 1866, zemřelých v Lomnici na následky zranění v bitvě u Jičína.

K padesátému výročí tragické smrti místního rodáka, letce plk. Františka Truhláře, byla otevřena výstava, při které návštěvníci měli možnost se poprvé v ucelenější formě seznámit s bohatou fotodokumentací a předměty, týkajícími se této problematiky. Vystaveny byly i exponáty spojené s osudy dalších občanů Lomnicka, působících za druhé světové války v Anglii. V prvním poschodí muzea jsme se pokusili zdokumentovat historii létání v našem městě a dále se zde veřejnosti představil svými sběratelskými úspěchy Miloš Podzimek, pátrající po osudech posádky amerického bombardéru B17-G, jenž havaroval v únoru 1945 nedaleko Lázní Bělohrad.

Kuriózně nejkratší, ale zároveň nejnavštěvovanější akcí roku se bezesporu stala v pořadí druhá Vánoční výstava integrované střední školy. Během dvou dnů, jež se staly zatěžkávací zkouškou návštěvní kapacity objektu, prošlo muzeem více jak tři tisíce zájemců o módní přehlídky a ukázky kulinářských výrobků žáků školy, při kterých nechyběly ani ochutnávky.

Celkově během roku o návštěvu muzea a galerie projevilo zájem téměř deset tisíc návštěvníků, z čehož zhruba čtvrtinu tvořily školní výpravy. Oproti roku 1995 se jednalo o třítisícový nárůst, který byl také ovlivněn i prodloužením výstavní sezóny od dubna do konce roku.

V říjnu se podařilo rozšířit výstavní plochu o jednu místnost, zahájit komisní prodej obrazů a do třetice otevřít zcela novou stálou expozici – zoologické oddělení s ukázkou části fauny Českého ráje a Podkrkonoší. Zde je na poměrně malé ploše soustředěno velké množství vycpaných preparátů, brouků, motýlů a fotografií s touto tématikou od lomnického rodáka doc. dr. Jiřího Zahradníka, entomologa světového věhlasu.

Došlo k vymalování pěti místností a provizorně byla instalována alespoň pro částečné vytápění prvního a druhého patra dvoje akumulační kamna. Velkým kladem v minulém roce se stalo i kompletní vybavení bezpečnostním zařízením špičkové kvality, což přispělo k dokonalé ochraně objektu. Vedle městského úřadu projekt financovalo částkou téměř padesát tisíc korun i ministerstvo kultury.

Příjezd historického vlaku do Lomnice nad Popelkou v srpnu 1996.

Zdárně pokračovala také nákladná rekonstrukce křížové cesty na Tábor, iniciovaná pracovníky muzea, ve spolupráci s místní firmou Schrama, s. r. o.

Podařilo se nám restaurovat sedmdesát osm sbírkových předmětů, z toho v konzervátorské dílně Okresního muzea a galerie v Jičíně čtyři starožitné lustry a díky velkorysé nabídce akad. mal. a restaurátorky Ivany Přibylové z Prahy a lomnického malíře pana Josefa Jiřišty devět hodnotných závěsných obrazů. V rámci povrchového sběru při výkopových pracích v centru města jsme získali zajímavý soubor zlomků vrcholně a pozdně středověké keramiky a komorových kachlů s geometrickými vzory a architektonickými prvky.

Zvláštní kapitolu rekapitulace činnosti muzea tvoří přírůstky do sbírkového fondu, ať už uskutečněné prostřednictvím nákupů, zápůjčkami či dary. Za všechny bychom se chtěli zmínit alespoň o jednom daru, svou kvalitou a rozsahem zcela mimořádném. Jedná se o dar paní Marie Patočkové z Liberce, jež věnovala muzeu z pozůstalosti svého

manžela, akademického malíře Františka Patočky, stovky obrazů, kreseb, knih apod. Část této přebohaté kolekce malířova díla bude prezentována na další autorově výstavě v roce 1999. Výčet příznivců by jistě nebyl úplný bez uvedení firmy a. s. Technolen WF, v. o. s. PAN a firmy P + M Elektro, která pečuje o elektroinstalaci objektu.

Jan Drahoňovský

Vlastivědné muzeum Vysoké nad Jizerou v roce 1996

Personální situace

Do 16. 6. 1996 bylo Vlastivědné muzeum pro Vysoké nad Jizerou a okolí příspěvkovou organizací městského úřadu s právní subjektivitou, po tomto datu subjektivity pozbylo. V první polovině července bylo muzeum pro nemoc obou stálých pracovnic uzavřeno a od srpna až do 17. října zde pracovali Vladimír Hladík, Michal Jakl jako studentská prázdninová výpomoc a Jana Vaváčková. Koncem srpna ukončila své roční působení v muzeu Daniela Hejralová, neboť byla přijata na další studium do Litomyšle. Svojí přítomností v muzeu během léta se zasloužila o to, že nebylo uzavřeno uprostřed návštěvnické sezóny. Po konkursu zde pracují Vladimír Hladík jako ředitel a Jana Vaváčková.

Výstavy, expozice, návštěvnost

Během roku se konaly výstavy kreslířů časopisu HEC, městské módy počátku století, obrazů a grafiky J. Bernarda, obrazů a plastik ze sbírek muzea, výstava vánočních betlémů a dětských hraček. Nově byla instalována expozice dr. Karla Kramáře a dr. Karla Farského. Sbírkové předměty byly zapůjčeny např. Okresnímu muzeu a galerii Jičín, Českému sdružení přátel betlémů na výstavu do Hradce Králové, dřevěné sošky z 18. století Městskému muzeu v Trouville v Normandii.

Muzeum navštívilo více než 11 tisíc osob včetně dětí a na vstupném bylo vybráno 100 tisíc Kč.

Sbírkový fond, opravy a restaurování

V budově byla opravena a nasazena vnitřní okna v galerii a provedeny všechny nutné opravy, dveře a osvětlení. Před podzimní divadelní přehlídkou bylo omítnuto průčelí budovy muzea. Zrestaurovány byly rámy obrazů pro výstavu obrazů a plastik, loutkové divadlo a ručně malované betlémy, sošky andělů, dva modely chalup aj. Úspěchem bylo též přemístění sochy sv. Antonína, zřícené a hrozící rozpadem, do chodby muzea.

Muzejní sbírky jsou uloženy provizorně, mj. ve vlhkém a obtížně větratelném sklepě muzea i mimo budovu. Protože dostavba nového depozitáře muzea se pro nedostatek finančních prostředků protahuje, bude nutné alespoň nejvíce ohrožené sbírkové předměty, které umístění ve sklepě přečkaly, umístit jinam.

Nové vedení muzea doufá, že se mu bude dařit práce tak, aby se příznivě zapsalo do povědomí všech návštěvníků, současných i budoucích.

Jana Vaváčková a Vladimír Hladík

Městské muzeum v Nové Pace v roce 1996

Personální situace

V roce 1996 došlo otevřením nové budovy k rozšíření počtu pracovníků. Celkem bylo v muzeu zaměstnáno jedenáct osob, čistý úvazek činil však jen 8,5 osoby. Ředitelem muzea byl i nadále Miloslav Bařina, zástupcem ředitele Mgr. Ivo Chocholáč, který byl

jako odborný pracovník pověřen vedením Klenotnice drahých kamenů. Mezi další stálé pracovníky patřila ekonomka a odborná pracovnice Libuše Mertová, uklízečka Marie Čermáková a průvodkyně Monika Lorenzová. Na neúplný pracovní úvazek zde byli průvodci Jaroslav Fejfar, Vladimír Plecháč, Daniela Vítová, Ladislav Řehořek, na část úvazku byli rovněž zaměstnáni dokumentátor Alois Krejčí a uklízečka Milada Malá.

Údržba, opravy, výstavba objektů

Během roku 1996 došlo ke změnám při umístění depozitářů. Muzeum je nyní umístěno v objektech, které jsou v majetku zřizovatele, tj. města Nové Paky:

Suchardova dílna (Suchardova ul. 283) - kanceláře vedení muzea a depozitáře historických sbírek,

Suchardův dům (Suchardova ul. 68) - historická expozice a výstavní prostory,

nová budova - Klenotnice drahých kamenů (ul. F. F. Procházky 70) - expozice klenotnice a depozitář přírodovědných sbírek,

depozitář muzea v bývalé škole ve Štikově (přemístěny sbírky z Ústí u Staré Paky k 1. 6. 1996).

Základní akcí muzea byla tvorba nové expozice Klenotnice drahých kamenů, která byla slavnostně otevřena 25. 5. 1996. Během května byly přemístěny historické sbírky do Štikova. Tomu předcházelo vybavení těchto prostor mřížemi a dalšími potřebnými věcmi. Koncem roku byla nově vymalována historická expozice v Suchardově domě a došlo k dalším drobným úpravám a opravám. Za připomenutí stojí, že byl upraven prostor před novou expozicí klenotnice a byla zde umístěna zajímavě řešená fontána z bloku kamene (březáku).

Sbírkotvorná činnost a péče o sbírky, počet sbírkových předmětů, revize sbírek

Během roku 1996 získalo muzeum 669 sbírkových předmětů, které jsou zapsány pod 190 přírůstkovými čísly, z toho do přírodovědných sbírek bylo nově získáno 41 ks, které jsou zapsány pod 35 přírůstkovými čísly. Do historických sbírek bylo získáno 628 ks předmětů, které jsou zapsány pod 155 přírůstkovými čísly. Nové přírůstky byly během roku zpracovány a evidovány ve II. stupni evidence. U přírodovědných sbírek se jedná vesměs o přírůstky k doplnění expozice Klenotnice (araukarity, čediče atd.) - zároveň je třeba připomenout, že nová expozice byla doplněna zápůjčkami sbírek soukromých sběratelů a některý materiál byl zapůjčen z Národního muzea v Praze.

Pro historické sbírky byly získány především archiválie, fotografie, medijní kresby a část drobnější pozůstalosti. Pro nedostatek finančních prostředků ke koupi sbírkových předmětů nedošlo a nové přírůstky tvoří dary a vlastní sběr.

Podle dlouhodobého plánu bylo znovu pokračováno v revizi sbírkového fondu. Revidovány byly historické sbírky od čísla H 1 do čísla H 2399 (2542 ks). Jednalo se o obrázky na skle, sklo, textil, numismatiku atd. Evidenční karty byly označeny symbolem o revizi, byl vypracován protokol o průběhu revize. K 31. 12. 1996 mělo muzeum ve svých sbírkách evidováno ve II. stupni v katalogu P - přírodověda 7 434 kusy, které jsou zapsány na 5 541 evidenční kartě. Jedná se o sbírky geologické, mineralogické a paleontologické, které jsou vystaveny v expozici Klenotnice drahých kamenů nebo jsou umístěny v novém depozitáři. Sbírky historického charakteru jsou evidovány v katalogu H na 15 900 kartách. Na těchto kartách je celkem ve II. stupni evidováno 25 539 sbírkových předmětů. Z výše uvedených čísel vyplývá, že muzeum má ve svých sbírkách 36 973 sbírkových předmětů, které jsou evidovány na 21 441 evidenční kartě. Sbírky historického charakteru jsou umístěny v expozici v Suchardově domě, v depozitáři v Suchardově dílně a v novém depozitáři v bývalé škole ve Štikově, kam byly přemístěny sbírky z depozitáře v bývalé škole v Ústí u Staré Paky, kterou Obecní úřad ve Staré Pace prodal.

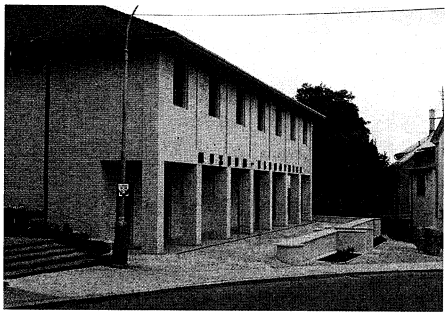

Nová budova muzea – Klenotnice drahých kamenů.

Stálé expozice, návštěvnost

V roce 1996 bylo nejdůležitějším cílem snah muzea dokončení nové expozice Klenotnice drahých kamenů v nově postavené budově, která stojí naproti Suchardovu domu. K slavnostnímu otevření došlo 25. května 1996 za účasti mnoha významných hostí, mezi které patřil ministr školství Ivan Pilip. V podkroví této budovy byla rovněž zahájena výstava obrazů akad. malíře Tomáše Rafla. V těchto prostorách bude v příštím roce otevřena stálá expozice spiritismu. V Suchardově domě byla i nadále otevřena historická expozice, ve výstavních prostorách této budovy byly pořádány výstavy, o kterých se zmiňuji dále.

Obě expozice muzea navštívilo během sezóny (duben – listopad) celkem 21 800 lidí, přičemž klenotnici si prohlédlo 12 551 platících návštěvníků a Suchardův dům 5 873 platící návštěvníci (nejsou uváděni návštěvníci výstav). Oproti roku minulému došlo pochopitelně k výraznému zvýšení počtu návštěvníků, neboť v roce 1995 byla expozice klenotnice uzavřena. Stálá historická expozice byla během zimního období vymalována a došlo k drobnějším úpravám.

Výstavy

V roce 1996 uspořádalo muzeum sedm výstav, které svým způsobem ukazovaly vztah výtvarných umělců k našemu regionu.

Aleš Kuneš, výstava fotografií z let 1984 – 1985 pod názvem *Opakem o překot.* Derniéra výstavy byla spojena s uvedením stejnojmenné knihy Jaromíra Typlta a Aleše Kuneše. Akce se konala v souvislosti s otevřením expozice Klenotnice a v rámci akce Muzika Paka.

Vojta Sucharda a říše loutek se jmenovala výstava, pořádaná ve spolupráci s Uměleckou scénou Říše loutek v Praze ke 100. výročí Suchardova domu. Vystavené loutky byly zapůjčeny z Národního divadla a scény Říše loutek (8. 6. – 25. 8. 1996).

Jiří Šindler, obrazy. Výstava intimních obrazů malíře, který působí ve východních Čechách (30. 8. – 22. 9. 1996).

Jaroslav Klápště, obrazy a grafika. Výstava prací významného grafika, který žije v Čikváskách u Semil (27. 9. – 27. 10. 1996).

Pohlednice, známky a dokumenty, výstava k 60. výročí vzniku Klubu filatelistů a 60. výročí povodně v Nové Pace. Byly vydány také příležitostné tisky (1. 11. – 17. 11. 1996).

Tomáš Rafl, obrazy. Výstava prací autora, který se významnou měrou podílel na instalaci melafyrové skály v expozici Klenotnice a je autorem fontány před tímto objektem. Výstava se konala v podkroví budovy Klenotnice drahých kamenů (25. 5. – 30. 11. 1996).

Muzeum se ovšem podílelo i na řadě dalších výstav. Pro Národní galerii v Praze například zapůjčilo spiritistické kresby na výstavu *Jitro kouzelníků,* pracovníci muzea se podíleli také na výstavě Regiontour.

Přednášky, besedy, další akce, publikační činnost

Jako v každém roce byly pořádány přednášky a vlastivědné vycházky městem ředitelem muzea. Podle žádosti jsou pořádány i přírodovědné exkurze v terénu a specializované

výklady v expozicích. Byl vydán stručný průvodce expozicí klenotnice a koncem roku připravena propagační skládačka. Muzeum se podílelo na akcích celoměstského charakteru, jako je Muzika Paka, Vodnické slavnosti atd.

Hospodaření muzea

Celkové investiční náklady muzea činily 3,5 mil. Kč. Z této částky bylo použito 782 tis. Kč na mzdy, na investice zhruba stejná částka. V celkových nákladech jsou vyjádřeny i částky na dokončení expozice Klenotnice drahých kamenů. V závěrečné fázi se totiž muzeum ocitlo náhle v roli investora. Vlastní příjmy ze základní činnosti činily 534 tis. Kč, z toho bylo vstupné 222 tis. Kč. Město jako zřizovatel poskytlo celkový příspěvek 3 mil. Kč. V rámci výběrového řízení poskytlo ministerstvo kultury ze svého rozpočtu částku 45 tis. Kč na dokončení klenotnice. Bohužel se opět nedostávalo finančních prostředků na opravu Suchardova domu.

Miloslav Bařina

Václav Votoček sedmdesátiletý

Jednoho podzimního odpoledne v roce 1979 zazvonil u dveří semilského okresního archivu, tehdy ještě v Bystré nad Jizerou, elegantní a zdvořilý pán, jenž se pídil po plakátech a fotografiích, které by mohly být vystaveny v hale právě dokončeného semilského Kulturního domu. Snad jsme tehdy překvapivě uspokojili jeho zvědavost, snad padl do osidel možností, které se před ním objevem hlubin archivu otevřely, Václav Votoček se stal nejen naším nejvěrnějším a nejpilnějším badatelem, ale i nejbližším spolupracovníkem; zachránil řadu vzácných archiválií i celých archivních fondů (mj. rozsáhlý archiv Krkonošské župy sokolské a semilského Sokola), podílel se na soupisu kronik, pomáhal vytvářet regionální bibliografii.

Náš jubilant se narodil v Semilech 25. září 1927. Tatínek vlastnil obchod s textilním zbožím a také Václav zůstal textilu věrný, když válečné události vzdálily nadaného chlapce klasické školní přípravě. Po obchodní škole se uplatňoval v různých ekonomických funkcích v Pojizerských bavlnářských závodech – na závodech v Semilech, Suticích, Benešově, Košťálově, Přepeřích a nakonec na generálním ředitelství PBZ, od r. 1958 Kolory: v podnikové kontrole, v útvaru organizace a řízení, v oddělení statistiky a rozborů, jako programátor a dvacet let jako vedoucí výpočetního střediska. Jako nestraník neměl svou profesní kariéru nijak ulehčenu a sám si ji ještě komplikoval tím, že se neváhal ozvat, když se někomu křivdilo nebo ubližovalo.

V. Votoček se od jinošských let uplatňoval jako neúnavný organizátor svých vrstevníků, jako člověk s obrovskou škálou kulturních zájmů, který nesměl nikdy chybět tam, kde se dělo něco zajímavého. Mohlo by se zdát, že na takové chvíle pasivně čekal. Nikoliv, sám je pomáhal vytvářet jako člen instruktorského sboru okresního Domu osvěty, místopředseda závodního klubu Kolora a místopředseda Jednotného klubu pracujících (současně také byl vedoucím odboru zájmové činnosti), člen Rady kulturních zařízení okresní odborové rady, byl též členem odborného aktivu odboru kultury ONV a některých krajských orgánů kulturního zaměření. Dokázal se věnovat i všední práci ve prospěch města a spoluobčanů. K jeho koníčkům patří vlastivěda, historie, fotografování, turistika, literatura, má dobrý přehled o světě divadla, hudby a výtvarného umění.

V roce 1981 se V. Votoček stal předsedou komise dějin n. p. Kolora Semily, předsedou komise dějin závodů při okresní odborové radě a členem textilní sekce ústřední komise dějin závodů. Zkoumání historie průmyslových závodů bylo v té době jedním z mála oborů, kde se mohli tvořivě realizovat historikové, jimž minulý režim zrovna nepřál. Nejaktivnější textilní sekce měla své centrum ve východních Čechách se střediskem pro dějiny závodů při VHJ Bavlnářský průmysl, vyni-

kajícími sborníky Lnářský průmysl a Z dějin textilu a také četnými vědeckými konferencemi a sympózii. Byl to právě tým Vladimíra Wolfa, Jaroslava Šůly, Vladimíra Lesáka, Ladislava Hladkého a dalších odborníků, který poskytl Václavu Votočkovi množství cenných impulsů a kontaktů. V. Votoček během krátké doby vytvořil řadu článků do své historické rubriky v Textiláckých ozvěnách, několik důkladných monografií koloráckých závodů a nakonec dvoudílné kompendium organizačního vývoje celého podniku. Třebaže je historikem neškoleným, uplatňoval již v těchto pracích metodiku, která naprosto v oné době nebyla běžná: systematicky vytěžoval archivy, dobový denní tisk, vzpomínky pamětníků a veškerou dosavadní literaturu, prameny podroboval náročné kritice, své informační zdroje řádně citoval (a pokud nemohl odkazy publikovat, buďme si jisti, že je uchoval). Je proto možné na ně klást nároky, jež příslušejí profesionálním dílům.

V. Votoček je znám tím, že málokdy dokáže odmítnout zajímavý úkol. Po léta vytvářená excerpta z pramenů a literatury, vrozená pečlivost a systematičnost, urputnost, s níž dokáže zápasit s nánosy věků, aby se dostal k samé dřeni pravdy, mu k tomu ostatně dávají záviděníhodné podmínky. Brzy začal být vyhledávaným znalcem minulosti i současnosti města a jeho širokého okolí. Jako znamenitý vypravěč se stal častým hostem besed ve školách i klubech seniorů, pro Sokol, Junák i Klub českých turistů, zahajuje vernisáže výstav s historickou tematikou. Od roku 1988 je členem redakční rady našeho sborníku a jedním z jeho kmenových autorů.

Po smrti Rudolfa Hlavy byl jmenován kronikářem města Semil. Ve vyznání, které umístil před svůj zápis za rok 1988, napsal: *Budu rád, najdu-li v sobě dost sil a schopností k tomu, aby městská kronika, jejíž vedení jsem převzal, se stala pravdivým obrazem dění a života v Semilech.* Během několika málo let se Votočkova kronika stala vyhledávaným vzorem začínajícím kronikářům celého semilského okresu.

Pokusili jsme se představit Václava Votočka jako osvětového pracovníka, historika a kronikáře, nesmíme zapomenout na jeho

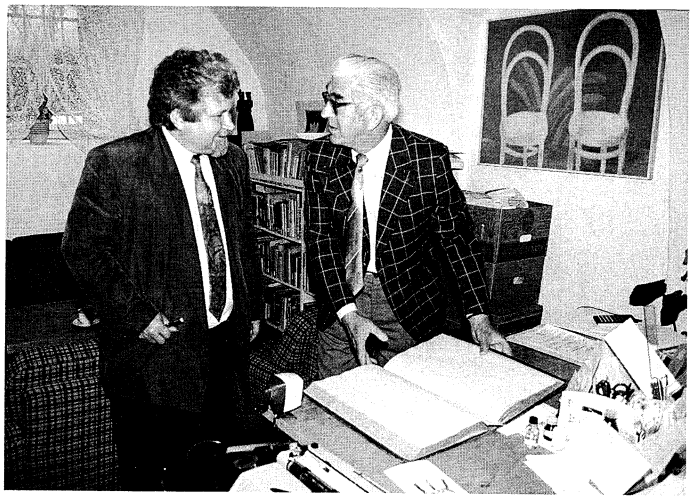

Václav Votoček s tehdejším předsedou české vlády Petrem Pithartem v semilském muzeu. (Foto K. Bárta, květen 1992.)

vlohy publicistické. V novinářské branži se cítí jako doma, otiskl bezpočet povídek, zpráv, časových glos, sloupků a fejetonů (mj. B-expres, Československý šach, Fotozpravodaj, Krkonošské noviny, Pochodeň, Pojizerské listy, Prager Wochenblatt, Průboj, Rozvoj, Semilské informace, Severočeský dialog, Spirit, Textilácké ozvěny, Věda a život aj.); své rané historické stati publikoval rovněž na stránkách novin. V roce 1982 získal 3. cenu v literární soutěži Šrámkova Sobotka, o dva roky později jeho námět v televizních Světácích obdržel 1. cenu za nejlepší příběh roku. V roce 1993 vytvořil čtrnáctideník, později měsíčník Semilské noviny, pro svou objektivitu a laskavý humor velmi vyhledávaný, jehož byl až do září 1996 šéfredaktorem a takřka jediným autorem.

Těžko uvěřitelná sedmdesátka zastihuje Václava Votočka uprostřed mnoha plánů. V zájmu Semil by bylo, aby jedním z nich se stalo vytvoření nových dějin města, opřených o současné možnosti poznání. Přejeme proto jeho mladistvému elánu, aby nebyl svazován neduhy zralého věku a mohl rozvinout své perutě nad jubilantovými záměry.

Ivo Navrátil

VÝBĚROVÁ BIBLIOGRAFIE ODBORNÝCH PRACÍ V. VOTOČKA:

1. Monografie

120 let textilní výroby v Kolořе 01. (Spoluautor, red.) Semily 1982, 28 s.

Sté výročí založení závodu Kolora 11 v Benešově u Semil. (Spoluautor, red.) Semily 1982, 30 s.

Národní podnik Kolora Semily a vodní tryskové stavy. Ústí n. Orl. 1983, 51 s.

100 let závodu Kolora 08 Háje nad Jizerou. (S O. Müllerem.) Semily 1984, 48 s.

45 let Lidové školy umění v Semilech. Semily 1984, nestr.

40 let mírového rozvoje města Semil. 1945-1985. Semily 1986, 103 s.

Čtvrtstoletí s výpočetní technikou. K 25. výročí zavedení velké mechanizace a automatizace v n. p. Kolora Semily. Semily 1986, 39 s.

45 let Filmového klubu v Semilech. (Spoluautor, red.) Semily 1989, 32 s.

Vývoj n. p. Kolora, bavlnářské závody, Semily. Část I. Vývoj podniku v letech 1946-1958. Semily 1989, 165 s.

Sto let tkalcovny Martinice. Martinice 1990, 24 s.

Vývoj n. p. Kolora Semily po roce 1958. Semily 1991, 105 s.

Semily ve stručném přehledu. 1. vyd. Bystrá n. Jiz. 1992, 19 s. 2. dopl. vyd. Semily 1997, 19 s.

Učňovské školství v Semilech. Semily 1994, 57 s.

Dětský domov Semily. Semily 1996, 15 s.

Semily – literární procházka. Semily 1997, 47 s.

2. Studie a stati

120 let závodu Kolora 01 Semily. In: Z dějin textilu. Sv. 3. Ústí n. Orl. 1982, s. 179-181.

100 let závodu Kolora 11 Benešov u Semil. In: Z dějin textilu. Sv. 5. Ústí n. Orl. 1983, s. 246-249.

Závod Kolora 08 v Hájích nad Jizerou oslavil 100 let svého trvání. In: Z dějin textilu. Sv. 9. Ústí n. Orl. 1985, s. 260-263.

Národnostní otázka ve vývoji textilního průmyslu na Semilsku. In: Z dějin textilu. Supplementum 4. Ústí n. Orl. 1985, s. 165-191.

Zkušenosti z činnosti podnikové komise dějin n. p. Kolora Semil. In: Z dějin textilu. Sv. 9. Ústí n. Orl. 1985, s. 238-244.

Příspěvek k historii odborného školství v Semilech. In: Z Českého ráje a Podkrkonoší (dále: ZČRP). Sv. 1. Bystrá n. Jiz. 1988, s. 39-54.

Komise pro dějiny závodů při Okresní odborové radě v Semilech. Tamtéž, s. 126-129.

Šachistka Věra Menčíková. In: ZČRP. Sv. 2. Bystrá n. Jiz. 1989, s. 47-54.

Příspěvek k historii profesionální a amatérské fotografie v Semilech. In: ZČRP. Sv. 3. Bystrá n. Jiz. 1990, s. 62-77.

K životnímu jubileu Antonína Spanilého. Tamtéž, s. 137.

Za Rudolfem Hlavou. Tamtéž, s. 138-140.

Po stopách semilského okrašlovacího spolku. In: ZČRP. Sv. 4. Bystrá n. Jiz. 1991, s. 51-62.

K počátkům vojenského odboje na Semilsku 1939-1940. In: ZČRP. Sv. 5. Bystrá n. Jiz. 1992, s. 75-84.

František Hyška – veřejný činitel a organizátor boje proti nacismu. In: ZČRP. Sv. 6. Bystrá n. Jiz. 1993, s. 144-148.

K osudům tkalcovny v Jesenném. In: Dissertationes historicae. Sv. 1. Hradec Králové 1993, s. 197-201.

Rudolf Husák, lékárník, vynálezce a veřejný činitel. In: ZČRP. Sv. 9. Semily 1996, s. 57-68.

LITERATURA

Pojizerský sborník. Okresní muzeum Českého ráje v Turnově. Sv. 2. Turnov 1995, 155 stran. Sv. 3. Turnov 1996, 93 stran. - Tisk RK-TISK Jičín. Návrh obálky J. Barták.

Před třemi lety jsme na stránkách tohoto sborníku vítali první sešit nového sborníku, jehož vydavatelem je sice turnovské muzeum Českého ráje, avšak názvem se hlásící k celému Pojizeří. Zatím vyšla další dvě čísla, tematicky opět ryze archeologická, plná výborných zasvěcených příspěvků, navíc bohatě dotovaných kvalitní obrazovou dokumentací.

Připomeňme tu alespoň některé z publikovaných článků, které se věnují jak globálním problémům regionu, tak i dílčím zjištěním z jednotlivých průzkumů. K první skupině patří například studie Jany Benešové *Příspěvek ke slovanskému osídlení východních a severovýchodních Čech* (č. 2/110-141), v níž po krátkém hodnotícím úvodu následuje rozsáhlá tabulková část se seznamem všech známých lokalit, s rozlišením nálezů tzv. pražského typu, starohradištních, středohradištních a mladohradištních, vše pečlivě doloženo literaturou nebo ústními sděleními.

Čtenáře našeho sborníku jistě zaujme stať Víta Vokolka *Skalní sídliště nad Záborčím, k. ú. Ondříkovice* (č. 2/13-36). Neolitická lokalita nad pravým břehem Jizery mezi Borkem, Malou Skálou a Voděrady, zvaná obvykle *Drábovnou*, se stala od roku 1907 předmětem výzkumů J. V. Šimáka a jeho letních přátel. Dnešní archeologická věda pohlíží s despektem na amatérsky překopané plochy v jeskyních a pod skalními převisy, k nimž neexistují žádné plány a dokumentace buď úplně chybí nebo je nedostatečná. Vokolek se snaží nálezy lokalizovat a připravit tak pole pro nový průzkum, který by se zaměřil na dosud opomíjené okolí jeskyň a převisů.

V podobné situaci byl Pavel Kracík, toužící po *Přesné lokalizaci lužického pohřebiště u Lháně, okr. Jičín* (č. 2/55-59). Také tento výzkum J. L. Píče, provedený r. 1899-1900, kdy na ploše 42 arů bylo nalezeno 116 žárových hrobů, nebyl nikdy zaměřen.

Do jeskyní na Mužském se zakousli Petr Jenč a Jan Prostředník. V jeskyni Portál a kaňonu před jeskyní Sklep nalezli kulturní doklady od neolitické vypíchané keramiky až po moderní trampské pozůstatky (č. 2/44-54). Vít Vokolek v příspěvku *Neznámá archeologická lokalita v Sedmihorkách?* (č. 2/60-61) popisuje keramiku a nástroje lužické a slezskoplatěnické kultury, dochované v turnovském muzeu ve dvou krabicích, jistě již devadesátiletých, v literatuře však dosud necitovaných.

Ovoce vydal záchranný průzkum domu U zlatého kohouta v Mladé Boleslavi čp. 31, vedený Janem Prostředníkem. Penzión hotelového typu má vyplnit v jádře gotický dům, nákladně přestavěný v době renesance a dotčený jen malými barokními úpravami. Výzkum prokázal nepřetržitou aktivitu člověka v této lokalitě od 11. do 17. století (č. 2/83-106). Týž autor v článku *Předstihový výzkum na Českobratrském náměstí v Mladé Boleslavi* (č. 2/142-154) seznamuje s výsledky sond na parcele 262/1, kde nejstarší datovatelné nálezy sahají do 11./12. století. Germánskému osídlení Boleslavska se věnuje Jiří Waldhauser ve statích *Nové germánské nálezy jihu Českého ráje v Pojizeří* (č. 3/77-82). Předání 18 ks laténské keramiky do boleslavského muzea se témuž autorovi stalo podnětem k zamyšlení nad funkcí češovského hradiště v předslovanské době a potřebě jeho archeologického průzkumu - *Laténské sběry dr. V. Mouchy na opevnění u Jičína* (č. 3/91-93).

Zveřejnění se dočkal dnes již slavný *Záchranný výzkum sídliště lidu popelnicových polí a doby římské v Turnově* (č. 3/11-70), provedený Janem Prostředníkem na podzim 1995 na stavbě nového Areálu technických služeb, pozornost Pavla Kracíka zase vyvolal *Nález kolkované keramiky z Turnova* (č. 3/71-76). Jičínska se týkají práce Jiřího Kalfersta *Neolitické nálezy v intravilánu Hořic v Podkrkonoší* (č. 2/3-12) a *Neolitic-*

ké osídlení v Dobré Vodě u Hořic, okr. Jičín (č. 3/4-10).

Zdá se, že Pojizerský sborník ještě stále hledá svou tvář - ve třetím svazku změnil formát z A5 na A4, postupně se tříbila grafická úprava, německoanglická resumé druhého svazku nahradila ve třetím výhradně anglická. Odborná úroveň článků, střežená J. Prostředníkem, má stoupající tendenci, a tak už jen občasné tiskové chyby narušují vysoce profesionální image slibné tiskoviny.

(in)

Učitelův přítel. Metodický časopis pro výuku humanitních předmětů. Vydává ZŠ Ivana Olbrachta Semily (do r. 1993 Masarykova ZŠ Libštát). Č. 1-18, 1992-1997.

Ve skromném nákladu sto třiceti výtisků i prosté formě vychází již šestým rokem pozoruhodný občasník, rozhodně přesahující svým významem a dosahem učitelský sbor semilského okresu. To je také důvodem, proč mu chceme věnovat pozornost; ostatně Učitelův přítel si i našeho vlastivědného sborníku pravidelně všímá.

Duší celého podniku je nadšený kantor Jaroslav Vávra, který časopis nejen rediguje, ale také z větší části sám píše, přepisuje na cyklostylové blány a nyní již také na počítač, množí i kolportuje a zaslouží si za to všechno hluboké uznání a obdiv.

Smysl a zaměření časopisu se pokusili nastínit češtinář J. Vávra a dějepisář A. Šváb v úvodu prvního čísla z února 1992. Vzorem jim při tom byly časopisy, kdysi vydávané v našem regionu učitelskými jednotami, jako Lomnicko nad Popelkou nebo Od Ještěda k Troskám (doplnit bychom mohli ještě například Radostnou studánku). Vyslovili tu přání, aby články, týkající se českého jazyka, dějepisu, občanské výchovy, hudební výchovy, výtvarné výchovy a cizích jazyků, byly prakticky využitelné při výuce těchto předmětů. Časopis měl obsahovat mj. ukázky zdařilých hodin, odborné články i žákovské práce, sledovat nové tendence ve výuce, řešit didaktické problémy, poskytovat materiál k předmětům, jež dosud nemají učebnice, přinášet regionální podněty a popularizační materiály: to vše se víceméně daří. Ředitel semilského pěveckého sboru Jizeran se nezapře v pravidelných hudebních okénkách - české a americké lidové písně, balady, tradicionály, ale též třeba Adam Michna z Otradovic, hity z muzikálů (včetně not a akordů) - nezanedbává ani metodiku využívání starších i nových filmových muzikálů ve školním vyučování.

A nejen to. Redaktor soustavně burcuje učitele všech tří stupňů ke spolupráci a diskusi, otevírá témata dosud tabuizovaná nebo zanedbávaná, postupně zapojuje i chytré osobnosti z mimoškolního prostředí, jako je například duchovní církve čs. husitské Aleš Jaluška - *Předorientální literatura* (č. 5/11-13, 6/7-10), *Judaismus a jeho literatura* (č. 7-8), *Nekanonické judaistické spisy* (č. 9-10) - nebo nejnověji Jaroslav Hlava junior, který se věnuje historické tematice v obdivuhodně široké škále - *Středověká kacířská hnutí v Čechách a na Moravě, Hodnocení barokní kultury v české historiografii 19. a první poloviny 20. století* (č. 15-16), *Homérské eposy a jejich použitelnost jako historických pramenů, Duchovní kultura Keltů* (č. 17-18). Jeho články postrádají metodické podněty, jsou však doplněny výběrem kvalitní české a anglické literatury.

Časopis se snaží zpřístupňovat učitelům i dětem křesťanskou věrouku (velice pěkně se to podařilo při výkladu Rybovy vánoční mše *Hej, mistře, vstaň bystře* v č. 15-16). Nesmírně zajímavé jsou pokusy o názorovou konfrontaci - např. v článku *Dvakrát o Janu Nepomuckém* vypovídají dva lomničtí duchovní - evangelický farář a katolický vikář (č. 5/34-36). Obsahuje i původní referáty, jako o bayreuthském sympóziu *Jan Hus - mezi časy, národy, konfesemi* (č. 6), systematicky přináší zprávy o nové literatuře - vždy s citacemi zajímavých míst, komentovanými ukázkami, vlastními postřehy.

Snad nejvýznamnějším historickým textem byla *Perzekuce rolníků v padesátých a šedesátých letech v Libštátě na Semilsku* (č. 11-12, s. 14-19) z pera J. Vávry. Autor využil záznamů v rodinné kronice rodu Šádkových, založené r. 1937, a místního časopisu *Volá Libštát.* Jaroslav Vávra si je vědom, že *čeština je jedním z nejneoblíbenějších předmětů - proto potřebuje občas oživit*, a tak se zasazuje o uplatnění onomastiky ve vyučování (č. 1-3).

Zvlášť pochválit musíme výbornou Vávrovu stať *O školních kronikách* - jde o praktický návod, jaká by kronika měla být (pravdivá, přesná, vyčerpávající, hodnotící, zaznamenávající, lidská a *zalidněná*) a co by měla obsahovat (sumarizační předmětové a personální údaje, údaje o žácích, údaje o učitelích a jejich práci, o odborové organizaci, o zlepšování školního prostředí a stavební činnosti, nakonec slovo o duchu školy a její perspektivě; J. Vávra v sobě nezapře bývalého libštátského kronikáře.

Pečlivějšího čtenáře zaujmou občasné zkomoleniny jmen, které však můžeme omluvit přetížením redaktora: tak z jičínského historika a archiváře Oldřicha Turčína se stal roztomilý *Turín* (č. 15-16, s. 45-46), pražský historik Petr Čornej se proměnil v *Čorněje* (č. 6, s. 29-31). Škoda, že se nepodařilo udržet spolupráci s libštátským dějepisářem (a ředitelem školy) A. Švábem, takže metodika vyučování tohoto předmětu se z Učitelova přítele téměř nadobro vytratila, skončila také spolupráce s Lubošem Buckem, který Vávru zásoboval nejlepšími pracemi semilské základní umělecké školy. Také *technická spolupráce* pedagogů zmiňovaných v tiráži by mohla být účinnější - Učitelův přítel by si jistě zasloužil lepší editor než T602 a prapodivné ruční dělení slov na koncích řádků .

Jaroslav Vávra v roce 1996 zvítězil v konkursu na ředitele základní školy v Semilech-Řekách. Přejeme mu, aby jej starosti s řízením velkého ústavu nepohltily natolik, aby se přestal zamýšlet nad novými metodami učitelské práce.

(in)

HEMMERLE, Rudolf: *Heimat im Buch. Sudetendeutsche Heimatbücher, Ortsmonographien, Karten, Heimatblätter, Heimatzeitschriften, Jahrbücher und Kalender nach 1945. Eine Bibliographie*. 2. přepracované a rozšířené vydání. Mnichov, Sudetendeutsches Archiv 1996. 334 stran, 14 barevných a 67 černobílých ilustrací, 17 mapek.

Personenregister für die Mitteilungen des Sudetendeutschen Archivs. Mnichov, Sudetendeutsches Archiv 1997. 114 stran.

Knihovna Státního okresního archivu Semily získala darem dvě publikace, vydané s podporou Sudetendeutsche Stiftung, díky předsedovi představenstva nadace dr. Fritze Wittmanna a z příkazu bavorského státního ministerstva práce, rodiny a sociálních věcí od mnichovského Haus des deutschen Ostens. Rozšířené vydání bibliografického díla Heimat im Buch, sestaveného dlouholetým redaktorem Mitteilungen des Sudetendeutschen Archivs, obsáhlo rozsáhlou část vlastivědné produkce vystěhovaných českých Němců od roku 1945 do roku 1996; první vydání vyšlo vlastním nákladem autora v Mnichově roku 1970. Vlastní bibliografii předcházejí úvody od dr. Edmunda Stoibera, předsedy bavorské vlády, Franze Neubauera, státního ministra mimo službu a mluvčího sudetoněmecké národnostní skupiny, Jörga Kudlicha, předsedy vydavatelství této bibliografie, a Rudolfa Hemmerleho, jejího sestavovatele. Je zde mimo jiné oceněn patronát Bavorska nad vystěhovalci ze zemí českých a naopak vyzdvižena účast Němců z českých zemí na obnově Bavorska po II. světové válce jako čtvrté národnostní skupiny vedle starousedlých Bavorů, Franků a Švábů. Bibliografické údaje jsou zařazeny do tří velkých oddílů: I. knihy o vlasti, II. listy a časopisy o vlasti a III. ročenky a kalendáře. Tyto oddíly jsou obvykle rozděleny na osmnáct oblastí podle rozdělení užívaného v krajanských spolcích - odpovídají místu původu vystěhovalců. Přehledné mapky těchto oblastí předcházejí příslušným kapitolám I. oddílu. Každý

oddíl zahajuje kapitola *Sudetenland* o publikacích širšího záběru a v I. oddíle též kapitoly o Čechách, Moravě a části Slezska, náležející někdy k Československu. Oddíl listů a časopisů navíc uzavírá kapitola o týdenících a v oddíle ročenek a kalendářů není zastoupeno České Středohoří. Jednotlivé kapitoly se někdy ještě dělí na podkapitoly. Kupříkladu jsou takto rozděleny obě kapitoly alespoň částí svého území zasahující do oblasti přednostního zájmu sborníku Z Českého ráje a Podkrkonoší. Kapitola *Polzen – Neiße – Niederland* (povodí Ploučnice – Ponisí – Šluknovský výběžek) byla rozdělena na obecnou část a podkapitoly, většinou pojmenované podle městských středisek menších oblastí. Jde o podkapitoly Česká Lípa, Dubá, Jablonné v Podještědí, Frýdlant, Jablonec nad Nisou, Šluknovský výběžek a Liberec. Naproti tomu v kapitole *Riesengebirge und Braunauer Ländchen* (Krkonoše a Broumovsko) bylo mimo obecnou část odpojeno v podkapitolu pouze Broumovsko. V kapitolách, případně v podkapitolách jsou uvedeny základní bibliografické záznamy o jednotlivých publikacích v abecedním pořádku podle příjmení autorů, či jména publikace. Pro knihu *Heimat im Buch* byly velmi vhodně vybrány jako ilustrace titulní listy, obálky a záhlaví některých v knize zařazených publikací. Závěrem jsou tři mapky české části někdejšího Československa s vyznačením národnostních a jiných hranic. Též závěrečný rejstřík v bibliografii obsažených místních jmen ukazuje na svérázné prostředí svého původu, neboť mezi německými jmény obcí, případně politických nebo soudních okresů, a číslem stránky, či stránek, udává v závorce sídlo politického a sídlo soudního okresu pro danou obec a poměr počtu obyvatel obce, či okresu, a počtu jejích, či jeho, německých obyvatel podle sčítání lidu z roku 1930. Do bibliografie je zařazena většina německy psaných knih recenzovaných v 1. až 9. čísle sborníku Z Českého ráje a Podkrkonoší (tedy v číslech 4 a 8 a v číslech 3 a 6, kde jsou recenzovány práce Hanse H. Dontha, u nějž je vhodné připomenouti i třiapůlstránkovou recenzi docenta Eduarda Maura v čísle 18 Historické demografie). Pouze práce Waltraud Neuwirthové *Perlen aus Gablonz* z roku 1994, recenzovaná v 9. čísle vlastivědného sborníku, unikla sestavovateli bibliografie, ač jiné tituly pojednávající o tématech uměleckých a průmyslových dané oblasti zařadil. V bibliografii je uveden rovněž měsíčník *Riesengebirgsheimat*, s obsahy jehož čísel byli po delší čas přehledně seznamováni čtenáři časopisu Krkonoše. Tuto bibliografii by měli vyčerpat pro své potřeby nejen regionální historici, rodopisci, heraldici, castellogové, národopisci, zeměpisci a další vlastivědní pracovníci, ale i bibliografové, kteří zde mají shrnuty publikace, z nichž mohou vyjít při doplňování neb sestavování nejen regionálních bibliografií utvářených podle jiných hledisek, například k doplnění bibliografie Krkonoš.

Druhá publikace získaná semilským archivem je výběrovým jmenným rejstříkem ku dvěma kulturním rubrikám mnichovského čtvrtletníku, jehož 125 čísel vyšlo během let 1971 až 1996, kdy Sudetendeutsches Archiv ukončil vydávání Mitteilungen. Výhodou tohoto rejstříku je uvedení data a místa narození a úmrtí a případného pseudonymu osob v něm obsažených, pokud tyto údaje redaktoři získali. Pokud se jim to nepodařilo, žádají autoři o doplnění obecenstvo, neboť by mělo jíti o základ pro připravovaný *Sudetendeutsches Biographisches Lexikon*. Jména Čechů jsou psána nepravidelně, tedy vedle jména *Absolon, Karl (16.6.1877 Boskowitz – 6.10.1960 Brünn)* či jména svatého Vojtěcha *Adalbert (956 Libitz – 23.4.997)* je psán *Patočka, Jan (1.6.1907 Turnau – 13.3.1977 Prag)* či *Žižka v. Trocnov, Jan (um 1370 Trocnov b. Budweis – 11.10.1424)*. Obě publikace používají k převodu českých místních jmen do němčiny (v rejstříku knihy *Heimat im Buch* dokonce s odkazy z českých jmen obcí na německé) velmi prospěšné publikace *Ortslexikon der böhmischen Länder, 1910-1965*, kterou roku 1995 vydal v R. Oldenbourg Verlag Mnichov ve druhém rozšířeném vydání z pověření Collegia Carolina Heribert Sturm. Lexikon

je zásadním novodobým zpracováním této otázky, ač obě recenzované publikace užívají i třetího vydání obdobné práce Ernsta Pfohla z roku 1931.

(mlj)

MYSLIVEČEK, Milan – KOUBOVÁ, Ludmila – VRBENSKÁ, Františka: *Čas hradů v Čechách*. Sv. 3. Praha, Horizont 1996. 272 stran, 24 barevných ilustrací a řada nečíslovaných černobílých ilustrací.

Třetí svazek tohoto díla se věnuje hradům v severovýchodním kvadrantu Čech. Práce je pravděpodobně určena širšímu spektru čtenářské veřejnosti, čemuž nasvědčuje jak výběr informací, tak i řada barevných a černobílých příloh (viz níže).

Rozdělení zájmového území na 12 podskupin (A – L) je z hlediska historicko-geografického poněkud nešťastné. V této recenzi se budeme zabývat hrady, které spadají do zájmové oblasti našeho periodika. Sem náležejí lokality Český Dub, Děvín, Lemberk, Zásadka, Kuřívody, Frýdštejn, Hrubý Rohozec, Návarov, Rotštejn, Vranov, Zbirohy, Nístějka, Štěpanice (rozuměj Dolní), Horní Branná, Jilemnice, Košťálov, Michalovice, Mladá Boleslav, Zvířetice, Chlum u Mladé Boleslavi, Klášter Hradiště nad Jizerou, Brada, Hrubá Skála, Kost, Kozlov, Pařez, Staré Hrady, Trosky, Valdštejn, Valečov, Velíš, Jičín, Kavčiny, Kněžmost, Lomnice nad Popelkou, Samšina, Bradlec, Kumburk, Pecka, Železnice.

Bylo by zcela zbytečné popisovat a rozebírat jednotlivé citované lokality – jejich popis je koncipován obdobným způsobem. V úvodu pod názvem lokality lze nalézt krátký citát z prací A. Sedláčka, J. V. Šimáka a případně dalších badatelů. Pak následuje stručné zhodnocení historie hradu, které se vzácně podobá jednotlivým heslům v dříve publikovaných hradních encyklopediích (viz *Soupis použité literatury,* s. 272). Dále je čtenáři nabídnuta krátká pověst nebo historický příběh, případně novinový článek, ovšem pouze v několika případech je uveden jejich autor. Některé lokality lze nalézt pod oddíly *Některé významné tvrze, hrádky a další předbělohorská sídla.* Zde je čistě v duchu Sedláčkových *Hradů* podán pouze stručný historický vývoj.

Kniha se bohužel nevyvarovala řady věcných chyb a nepřesností. Pouze ve stručnosti: na s. 40 je Hrubý Rohozec, založený v 1. polovině 14. století, označován za raně gotickou stavbu, na s. 118 se autoři rozepisují o výstavbě jičínského zámku a zcela opomněli středověký městský hrádek, u barokních soch z Valdštejna na s. 112 byl poněkud pozměněn jejich tvůrce atd. Obdobně i výběr lokalit není zcela relevantní současnému stavu poznání této problematiky daného regionu (jsou zde opomenuty významné středověké hrady a hrádky v Horních Štěpanicích, Šárovcově Lhotě, Chlumu-Kozlově, Lázních Bělohradu, Vřesníku a mnoho dalších). Informace byly čerpány zejména z obsáhlejších kompendií a jen výjimečně bylo přihlédnuto k novým, přesto již v regionálních i centrálních periodikách publikovaným zjištěním.

Ani grafická úprava kniha není šťastně volena. Text je upraven do dvou sloupců s proloženými černobílými ilustracemi. Poněkud rušivě působí různé druhy písma použité v jednotlivých částech popisu lokality, rušivé je i odlišné řádkování i střídavé zarovnání bloků textu. Za dobrý nápad je však možno považovat časovou přímku hradu s řadou grafických značek, které provázejí celou publikaci. Publikace je bohatě vybavena ilustracemi, ovšem jejich kvalita je v příkrém rozporu s našimi současnými možnostmi. Byl-li snad autorský záměr takový, aby publikace obsahovala takto technicky nedokonale a nedůsledně prezentované grafiky K. Liebschera, F. K. Wolfa, F. A. Hebera nebo dřevoryty K. Vika a dalších umělců, pak nápad vyšel poněkud naprázdno. Snad i méně ilustrací by znamenalo více.

Co říci na závěr? Tato kniha se zcela určitě nestane reprezentační publikací o českých

hradech a zřejmě málokdy pro ni čtenář sáhne pro ukrácení volného času. Kniha v sobě kumuluje značné množství práce všech tří autorů, která však mohla být využita i poněkud smysluplnějším způsobem...

(jNp)

DURDÍK, Tomáš: *Hrady severních Čech.* Ústí nad Labem, Památkový ústav - Praha, Propagační tvorba 1992. 106 stran, 50 barevných fotografií, 50 černobílých kreseb a rytin, 15 plánů a hmotových rekonstrukcí.

V roce 1992 vydal Památkový ústav v Ústí nad Labem propagační publikaci PhDr. Tomáše Durdíka, CSc., s názvem *Hrady severních Čech*. Jedná se vskutku o propagační publikaci a nikoliv o průvodce po zmiňovaných objektech. Autor zde představuje široké čtenářské veřejnosti padesát nejvýznamnějších severočeských hradů. Jednotlivá hesla jsou koncipována dle jednotného systému, lokality jsou za sebou řazeny abecedně: v textu je ve stručnosti zmíněna historie objektu, každá lokalita je vyobrazena na barevné fotografii a její stav v 19. století je dokumentován černobílým kresbami C. Brantla, J. Šembery, J. Prouska, F. A. Hebera, K. Liebschera a mnohých dalších. Pro lepší polohopisnou orientaci je použito v patnácti případech půdorysného plánu hradu. Z naší oblasti jsou zde zmíněny hrady Děvín, Frýdštejn, Lemberk, Návarov, Vranov a Zbiroh. Publikace je doplněna o soupis základní literatury a slovníček pojmů.

(jNp)

SCHEYBALOVÁ, Jana - SCHEYBAL, Josef V. - JAKOUBĚ, Bohumil: *Kraj kolem Jizery.* Praha, Čs. obchodní banka, a. s., v nakladatelství Jakoubě 1995. 166 stran.

V roce 1995 se na knižním trhu objevila další z významných odborných monografií, v nichž se spojují poznatky z národopisu, historie, umělecké historie a vlastivědy a na níž uplatnil erudici a svou vědeckou národopisnou kresbu PhDr. Josef V. Scheybal; přichází po encyklopedii *Lidová architektura* V. Frolce a J. Vařeky (1983), *Umění lidových tesařů, kameníků a sochařů v severních Čechách (1985) a Klíči od domova - Lidové stavby východních Čech* (1990). Publikace *Kraj kolem Jizery* sleduje tok této řeky od pramene v Jizerských horách až k Benátkám nad Jizerou. Je provázena odborným a přitom širší veřejnosti velmi přístupným slovem manželů Scheybalových, dále kresbami a akvarely J. V. Scheybala a zdařilými barevnými fotografiemi s dokumentární vypovídací hodnotou fotografa a nakladatele B. Jakouběho. Významné místo zaujímá v knize o dějinách, umění a kultuře lidu kolem Jizery území současného okresu Semily.

Několika tužkovými kresbami Harrachova a Nového Světa dokládá autor starou zástavbu sídel této části západních Krkonoš, charakterizovanou přízemními roubenými domy s vysokými střechami a doplněnou osamělými stodůlkami - seníky. Tento typ domů se na území Harrachova vyskytoval ještě na počátku 20. století, v současné době jde pouze o několik solitérně dochovaných objektů. Čtenáře knihy jistě zaujme též velká přízemní roubená a zděná budova bývalé školy v Pasekách nad Jizerou, která vznikla ke konci 18. století. Scheybalův akvarel z r. 1958 přináší dále podobu starého roubeného stavení ve Vysokém nad Jizerou *U Fidrů na poloprti*, které bylo založené r. 1815 při staré cestě z Vysokého do Tříče. Střecha stavení byla nezvykle pokryta došky. Poměrně ojedinělé jsou rekonstrukce oděvu vesnického lidu a obyvatel malého města (Vysokého nad Jizerou a okolních obcí), provedené v letech 1957-1958 na základě fotodokumentace, pořízené vysockým fotografem Josefem Hladíkem v době Národopisné výstavy československé v polovině 90. let 19. století. U kreseb v Rokytnici nad Jizerou, která si dodnes zachovala dělení usedlostí na Zimní a Letní stranu, připomíná autor rovněž výrobky

náročné stavební truhlařiny (jde zvláště o honosné domovní dveře a okna s ozdobně členěným prkenným ostěním - tzv. obálkami). Lidovou stavební kulturu Podkrkonoší zastupuje např. roubené stavení staršího lomnického typu v Morcinově, postavené r. 1836 lomnickým tesařem Václavem Kobrlem, s lomenicí členěnou do tří horizontálních pásů (kresba z r. 1963), dále též přízemní roubené zemědělské stavení ze Staré Paky, které má rovněž bohatou, horizontálně členěnou lomenici s kabřincem (dokumentováno v r. 1988). Tesařští mistři Stránští a Fendrychové výrazně ovlivnili lidové stavitelství Novopacka a Jilemnicka ještě před polovinou 19. století, což dokládá Scheybalova kresba (1963) jednoho z nejpodivuhodnějších tesařských výtvorů zdejšího kraje, lomenice Křižíkovy chalupy čp. 14 v Ploužnici, která je dílem tesařského mistra France Fendrycha z Nové Vsi nad Popelkou z r. 1851. Starou zástavbu okresního města Semil reprezentuje kresba J. V. Scheybala z r. 1961, zachycující již neexistující Pikorovu kovárnu na Riegrově náměstí, která měla jinak členěnou lomenici, než výše uvedené stavby. U semilské kovárny totiž šikmá vstřícně bedněná pole kryla středovou světničku. Kamenickou práci na vesnicích Semilska v dokumentaci J. V. Scheybala zastupují kamenné portály domů (např. empirový portál domu *U kominíka* v Košťálově, pocházející z r. 1814 - na kresbě z r. 1957), dále masivní pískovcové čtyřhranné sloupy (zdobené náročně tesanou hlavicí nebo reliéfem po celé ploše sloupu - Lomnice n. Pop. čp. 710, nebo bez uvedení popisného čísla Železnice, Bradlecká Lhota). Při poznávání lidové kamenné skulptury Semilska není možné v žádném případě zapomenout na dílo Jana Zemana ze Žernova pod Kozákovem (jeho práci reprezentuje např. litinový kříž na Vrchovině z r. 1834, na jehož pískovcovém podstavci jsou vytesány reliéfy svatých).

Terénní průzkumy, kresebná dokumentace, studium archivních pramenů a muzejních fondů dlouhodobě realizované manželi Scheybalovými mají klíčový význam pro poznání lidové kultury a uměleckého vývoje na Semilsku. V publikaci *Kraj kolem Jizery* spojili své úsilí odborní pracovníci na poli historie a etnografie s profesionálním fotografem. Vznikla tak bezesporu hodnotná a pro čtenáře přitažlivá publikace.

(lp)

ULRYCHOVÁ, Eva - KRSEK Oldřich: *Prusko-rakouská válka v roce 1866 na Jičínsku.* Průvodce po bojišti u Jičína. Jičín, Okresní muzeum a galerie 1996. 48 stran. - Tiskárna Novotný, Modřišice.

Ke 130. výročí událostí války *Němců s Němci*, jejíž děj se odehrával i v těsné blízkosti Jičína, vyšel rozsahem nevelký, ale o to potřebnější průvodce po dějišti jedné z bitev, předznamenávajících výsledek rozhodujícího střetnutí u Hradce Králové. Potřebnost podobné tiskoviny vyplývá i z toho, že první a zároveň poslední průvodce vyšel právě před šedesáti lety. Úvodní kapitoly objasňují příčiny války a průběh válečných akcí v okolí Jičína. Následuje popis tří vycházkových tras po bojišti a popis vojenského hřbitova a secesního ossaria u Kbelnice. Přílohy obsahují seznam bojujících jednotek a 17 fotografií pomníků a památek na události 29. června 1866. Neschází ani seznam doporučené a použité literatury (vykazuje však citelné mezery, např. chybí články zasloužilého regionálního badatele na tomto úseku Miroslava Hataše) a rejstřík míst. Na vložené mapce je vyznačeno 37 zastavení na popisovaných trasách. Celá brožurka je vkusně graficky upravena a jedinou slabinou je právě mapka - černobílá reprodukce vícebarevné turistické mapy s neumělým a nevýrazným vyznačením zastavení. Tento nedostatek však vyvažuje důkladný popis vycházkových tras.

(js-blk)

Zázrak nového společenství. Vzpomínky a úvahy. Sobotka, Městské kulturní středisko a archiv Fráni Šrámka 1996. 48 stran.

Při příležitosti jubilejní 40. Šrámkovy Sobotky, festivalu českého jazyka a kultury, kterým Sobotečtí zahajují každým rokem školní prázdniny, vyšla brožurka ohlížející se za touto neobvykle dlouhou dobou trvání venkovského kulturního počinu. Sborníček obsahuje sedmnáct drobných, převážně vzpomínkově zaměřených příspěvků soboteckých i mimosoboteckých autorů. Někteří pamatují ještě roky vzniku festivalu v roce 1957 i jeho první tápavé ročníky, kdy krystalizovala jeho definitivní podoba.

Článečky nám přibližují vše, co se kolem Šrámkovy Sobotky odehrává: náplň festivalu, jeho literární soutěž, studentskou recitační přehlídku, učitelskou vlastivědnou základnu EXODU i další události, které účastníci znají, i ty, které se odehrávají v zákulisí. Ožívají před námi osobnosti navždy spjaté se vznikem a konáním Šrámkovy Sobotky: manželé Marie a Václav Hejnovi, Václav Kamelský, Jarmila Glazarová, Julie Charvátová, prof. František Buriánek, prof. Jan Kopecký aj. Vidíme ale také práci desítek nejmenovaných pořadatelů, bez nichž by Sobotka nebyla tím, čím se stala – nejen setkáváním ctitelů a přátel Fráni Šrámka a Sobotky, nýbrž i přátelským každoročním týdnem, kdy se zde sejdou lidé, kteří mají rádi češtinu, kulturu, recitaci, divadlo a v neposlední řadě celý ten kraj pod Humprechtem.

Škoda, že redakce sborníku plně nevyužila nabízených možností a nepožádala o příspěvek i další pravidelné účastníky a přátele (čtenáři by jistě uvítali třeba slova Vladimíra Komárka či Hany Kofránkové) – a mohlo být zařazeno i několik fotografií.

(blk)

ŠTĚPÁNOVÁ Emílie: *Válka 1866 na Sobotecku očima kronikářů.* Sobotka, Městská knihovna 1996. 52 stran. – Knihovnička Českého ráje. Sv. 8.

130. výročí prusko-rakouské války 1866 vyvolalo opět zvýšený zájem o tuto událost. Kromě přílivu turistů (i zahraničních) a aktivit klubů historických zbraní jsme zaznamenali řadu přednášek, článků a brožur, projevila se i zvýšená péče o údržbu válečných hrobů a pomníků. Jedním z nejzdařilejších činů bylo vydání recenzované knížky, kterého se ujala čilá Městská knihovna Fráni Šrámka v Sobotce ve své Knihovničce Českého ráje. Autorka, dlouholetá učitelka sobotecké základní školy, upravila a doplnila svou diplomovou práci a vytvořila tak čtivé a užitečné dílo. V prvé části podává stručný přehled průběhu války, druhá kapitola rozebírá kronikářské záznamy o válce a upřesňuje podle nich její akce na Sobotecku.

Těžiště a největší přínos knížky je v její závěrečné části. Štěpánová zde připravila edici 21 kronikářských záznamů, které se jí podařilo najít na Sobotecku v kronikách soukromých, obecních, školních i farních. Každý záznam uvádí se stručným regestem, který informuje o obsahu, době vzniku zápisu, uložení kroniky a případném dosavadním otištění záznamu. Texty jsou stručné i obsáhlejší, byly psány přímo v době popisovaných událostí i ze vzpomínek po dlouhých desítkách let. Velmi hodnotné jsou zápisy příslušníků vesnické inteligence, např. učitele Františka Janského ze Samšiny, soboteckého děkana Jana Palánka či markvartického faráře Jana Rutty; kouzelné jsou prosté zápisy vesničanů Martina Špíny ze Spyšové, Václava Ječného z Rytířovy Lhoty či odstavce z rodinné kroniky Macounových z Oseka. Jen si třeba ukažme barvitý jazyk rolníka Jana Rulce ze Sobotky: *Nejsmutnější den byl pro nás diváci 30. června odpoledne a 1. července, dyž začali přivážet raněný Prušáci a Rakušany, přátele a nepřátele, na jednom voze přítel s nepřítelem. Oba naříkali na bolesti, někerej byl bledej jako stěna, někerej už umíral*

a někerej byl už mrtvej a krev kapala z vozů.

Díky Soboteckým za tuto knížku, která patří k příkladným výsledkům vlastivědné práce v regionu. Díky i mnichovohradišťské Leberově tiskárně za kvalitní podobu díla.

(blk)

Obce semilského okresu v číslech. Semily a Liberec, okresní statistické správy 1994. 136 stran. - Rozmnoženo.

Po uvolnění statistických dat v nedávné době máme nyní k dispozici praktickou příručku, jejímž základem se stalo poslední sčítání lidu, bytů a domů v roce 1991.

Dvoustránka věnovaná každé obci nabízí nejdříve mapku (bohužel vzhledem k velkému zmenšení a způsobu rozmnožení téměř nečitelnou), přehled částí obce (základních sídelních jednotek) a katastrální výměru k 1. 1. 1993 (rozepsanou nejen na půdu zemědělskou a nezemědělskou, ale i ornou, zahrady, sady, louky, pastviny, lesy, rybníky, ostatní vodní plochy, zastavěné a ostatní plochy, v hektarech a procentech). Další tabulky první stránky přinášejí podrobné informace o počtu trvale obydlených domů a bytů (v procentním rozpisu na rodinné domky, bytové domy a ostatní), o jejich stáří, velikosti (dle počtu obytných místností, plochy bytu, počtu osob na jeden byt a obytné plochy na osobu) a kategorii, jakož i procentním vybavení domácností donedávna luxusním zbožím: mrazničkami, automatickými pračkami, barevnými televizory, telefony, chalupami nebo chatami a osobními automobily.

Protější strana je zaměřena na obyvatelstvo obce, které je zkoumáno z mnoha hledisek: věkového složení (muži a ženy zvlášť), zastoupení produktivního a neproduktivního obyvatelstva, dojíždění do zaměstnání, národnostního a sociálního složení, způsobu obživy podle odvětví národního hospodářství, ukončeného školního vzdělání a také (v dobách státního ateismu statisticky nezjišťovaného) náboženského vyznání. Historická retrospektiva je obsažena v poslední tabulce s počty obyvatelstva (přepočtenými na současné území obce) podle sčítání z let 1869-1991.

Zvídavému badateli nabízí zpracovatel také výpočty a průměrné hodnoty za celý okres. Nepřikrášlené cifry celoplošného statistického šetření v mnoha směrech čtenáře překvapí a nezbývá než se těšit na výsledky příštího sčítání, které by již mělo zmapovat transformovanou společnost.

(in)

FIKKER, Jaroslav - ŠOLTYSOVÁ, Lenka: *Chráněná území a zámecké parky okresu Jičín.* Jičín, ZO Českého svazu ochránců přírody Křižánky a Okresní muzeum a galerie 1995. 132 stran.

Tato kniha navazuje na dílo Zdeňka Dohnala *Státní přírodní rezervace, parky a zahrady jičínského okresu* z roku 1976 a na dvě diplomové práce z poslední doby, které na přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy obhájili J. Vlčková (*Dřeviny zámeckého parku v Kopidlně* - 1983) a J. Fikker (*Dřeviny zámeckých parků Jičínska* - 1993).

První část knihy je věnována chráněným územím okresu a uvádí postupně chráněné krajinné oblasti, přírodní rezervace, přírodní památky, významné krajinné prvky, přírodní parky, památné stromy a stromy navržené k ochraně. Každá lokalita je místopisně určena a zároveň jsou uvedeny nejvzácnější její rostliny a jednotlivé stromy. Tato část je zakončena podrobným přehledem zvláště chráněných a ohrožených druhů rostlin.

Druhá část díla podrobně popisuje 21 zámeckých parků při jednotlivých objektech s uvedením rozlohy parku, kratičkých dějin stavby a nejvýznamnějších dřevin. Jsou zde uvedeny všechny zámecké parkové plochy na okrese od těch největších a nejvzácnějších (Kopidlno, Miletín, Kamenice, Humprecht) až po malé a téměř bezvýznamné (Volanice). Na závěr je připojen soupis 206

druhů dřevin, které v zámeckých parcích Jičínska rostou. Škoda několika zbytečných chyb v historických údajích (např. Jindřich Šlik nemohl ve 2. polovině 17. století přebudovat zámek v Kopidlně, protože zemřel již r. 1650), škoda i chyb zaviněných nepozornou korekturou (záměna popisky fotografie zámku Kopidlno za Kamenici).

Kniha je doprovázena řadou kreseb rostlin i černobílých a barevných fotografií rostlin, památek a krajiny okresu. Nechybí ani seznam použité literatury – zde by náročnější čtenář jistě uvítal i podrobnější bibliografii časopisecké produkce k uvedené tematice alespoň z posledních let (články Břicháčkovy, Samšiňákovy, Slavíkovy aj.).

(blk)

PEKAŘ, Josef: *Proměny Netolického. Kapitola z 3. dílu Knihy o Kosti.* Sobotka, Městská knihovna 1995. 54 stran. – Editorka a autorka předmluvy M. Ryantová, redaktor svazku K. Bílek. – Knihovnička Českého ráje. Sv. 6. Vydání umožnila Nadace rodného domu F. Šrámka a Pekařova společnost Českého ráje.

Konference *Josef Pekař a české dějiny 15. – 18. století*, která se uskutečnila na jaře roku 1994 v Lázních Sedmihorkách a o jejímž úspěchu dnes vypovídá stejně nazvaný sborník příspěvků, inspirovala další aktivity.

PhDr. Marie Ryantová, CSc., pracovnice Archivu Národního muzea, na jednání přednesla referát *Po stopách vzniku Knihy o Kosti a jejího třetího dílu*. Mimo jiné v něm upozornila na nalezení torza veřejnosti neznámé třetí části slavné práce. Pekař v ní chtěl obsáhnout selské dějiny od doby tereziánské až do vyvazení a vedle toho obírati se historií panského hospodářství.

Již na sympóziu zazněla doporučení celý existující text vydat, brzy se ukázalo výhodné zpopularizovat alespoň jeho část. Stalo se tak prostřednictvím Knihovničky Českého ráje; vznikl šestý svazek nazvaný *Proměny Netolického – Kapitola z 3. dílu Knihy o Kosti,* edičně připravený dr. Ryantovou.

Editorka v předmluvě stručně shrnula peripetie a rozuzlení Pekařovy tvorby třetího dílu, přiblížila obsah vydávané kapitoly, pojednala (vedle vydavatelské poznámky) o jejím dochování a zamyslila se nad přínosem publikace.

Pekař líčí změny Václava Kazimíra Netolického (majitele Kosti od roku 1738) jako konání ovlivněné novým způsobem myšlení, které se vypořádalo s dobovou změnou poměrů. Vyplynula ze zavedení tereziánského katastru a nového daňového systému, který snížil zatížení poddaných. Nastalý rozdíl v příjmech vyrovnal stát zvýšením požadavků vůči šlechtě. Situace pak rezonovala právě soustavou změn na panstvích (zvýšení počtu poplatníků reformou držby půdy, platby dlužných daní, restrukturalizace poddanských povinností), které zvýšily zatížení poddaných vůči vrchnosti. Podle Pekaře však snížení povinností poddaného vůči státu bylo zásadní a rozhodlo, že se i přes zesílené požadavky vrchnosti počalo poddanému dařit lépe.

Publikace významně přispívá k poznání daného historického úseku na teritoriu Kostecka, je cenným příspěvkem k dějinám 18. století obecně, ukazuje způsob uchopení problematiky a náleží k biografii autora. Zajímavá je i z hlediska literárně jazykového.

Vydání a uvedení knížky bylo proto koordinováno s 39. ročníkem festivalu Šrámkova Sobotka. Téma *Mateřština a věda* bylo bohatě strukturované, právě Pekařova *Kniha o Kosti* a její následné hodnocení k němu připsaly obšírné statě. Škoda, že vydání textu nevybídlo k obsáhlejšímu kolokviu o jazyku a stylu nejen Pekařově, ale vůbec o podmanivém sdělení výsledků odborného bádání.

Skládačka, přes zřejmou snahu zachovat vzor grafické úpravy minulých svazků, ztratila na eleganci. Jasné omyly tiskárny doplnila korektorská opomenutí. I přes formální chyby text sám o sobě neztratil a doprovázející snová *Kost* od akademického malíře Vladimíra Komárka čtenářův prožitek umocňuje.

Proměny jsou v sobotecké Knihovničce dosud nejzávažnějším publikovaným textem.

Jsou přínosem kraji, historické obci, nejširšímu okruhu zájemců. Vyslovují-li editorka a vydavatel přání, aby se vytištění Kapitoly stalo podnětem a výzvou dobrému nakladatelskému domu k publikaci kompletního textu Knihy o Kosti, nelze než se na první úplné vydání těšit opravdu dychtivě.

(J-ík)

BROUČEK, Stanislav - PARGAČ, Jan - SOCHOROVÁ, Ludmila - ŠTĚPÁNOVÁ, Irena: *Mýtus českého národa aneb Národopisná výstava českoslovanská 1895.* Praha, Littera Bohemica 1996. 167 stran.

S ročním zpožděním ke 100. výročí Národopisné výstavy českoslovanské v Praze vyšla přehledná publikace kolektivu etnografů z Ústavu pro etnografii a folkloristiku Akademie věd a Etnologického ústavu Filosofické fakulty Karlovy univerzity v Praze. Již její název naznačuje, že Národopisnou výstavou českoslovanskou byl oslaven český lid a že tato výstava vyzněla přímo až jako mýtus českého národa.

Kniha má celkem čtyři oddíly. V prvním z nich se Stanislav Brouček zabývá Národopisnou výstavou českoslovanskou ve vztahu k české společnosti. Řeší v něm takové otázky, jako je vztah nacionalismu a národopisu, úlohu češství na konci 19. století, genezi Národopisné výstavy od roku 1891 až do jejího otevření v roce 1895, úlohu národopisných výstav, sjezdů a slavností na venkově a posléze vztah ostatních Slovanů k této výstavě. Nato navazuje druhý oddíl - *Kalendárium Národopisné výstavy*, který zpracovala Irena Štěpánová. Autorka však nezačíná slavnostním otevřením výstavy, ale jejímu líčení předchází prolog, ve kterém ukazuje národopisné akce, jež výstavě předcházely (např. výstava národního vyšívání v Praze v roce 1880). Dále se autorka zabývá Českou chalupou na Zemské jubilejní výstavě roku 1891 v Praze a dotýká se regionálních národopisných výstav, které proběhly v letech 1892 až 1895. To, že tyto výstavy probíhaly ještě na jaře 1895, se tu mohlo alespoň podotknout. Následuje líčení příprav Národopisné výstavy českoslovanské v Praze a jejího slavnostního zahájení. Popisu výstavy i jednotlivým výstavním akcím je věnována podstatná část oddílu. Je tu dotčena i příprava Národopisného muzea československého. Slavnosti, rituály a obyčeje jako zrcadlo národní kultury jsou nato rozebrány ve třetím oddílu, který zpracoval Jan Pargač. Jeho líčení začíná zvykoslovnou výstavou. Poté přechází k hodnocení staročeských slavností a klade si otázku jejich smyslu. Následuje líčení slavností pražských obcí, staročeských řemeslnických slavností (sem je zařazen i slavnostní průvod hasičů), studentských slavností, svatodušní poutě a slavností krajinských. Oddíl uzavírá reference o návštěvě Čechů z Ameriky a o sportovních disciplínách na výstavě. Další oddíl - *Kulturně historické přídavky v rámci Národopisné výstavy* - je prací dvou autorů. Jan Pargač informuje o výstavce církevně náboženské, Ludmila Sochorová věnuje pozornost výstavce literární a hudbě. Oddíl *Výstava jako divadlo - a divadlo na výstavě* napsala rovněž Ludmila Sochorová. Autorka informuje o činnosti divadelního odboru Národopisné výstavy a poté se zabývá divadelní expozicí a divadlem v rámci této výstavy. Jako divadlo pojímá i sokolský slet, který se uskutečnil v době výstavy, i šachový turnaj. Spolu s tím informuje o výstavních zábavách a kabaretech, živých obrazech, návštěvě arcivévody Karla Ludvíka a nakonec o závěru výstavy.

Kniha podává dobrý a zasvěcený přehled o genezi i průběhu Národopisné výstavy československé. Nebylo tu ovšem možno postihnout vše. Snad jen tu mohl být připojen dodatek o dalším působení Národopisné výstavy československé v národním životě a o jejím vlivu na vznik řady českých vlastivědných muzeí, Národopisného muzea československého atd. Kolektivní zpracování ovšem také způsobilo, že v některých partiích se autoři překrývají a opakují. To však není na škodu. Grandiózní národopisný sběratelský ruch na venkově, který tato výstava podnítila, tu také

jaksi zaniká. Vzhledem k jeho významu mu mohlo být věnováno více pozornosti. Dlužno také litovat, že v publikaci na závěr nebyl připojen seznam základní literatury, který by pomohl čtenáři v orientaci. Přesto kniha je záslužným vydavatelským počinem.

(šť)

Pekařovské studie. Praha, Academia 1995. 193 stran.

V roce 1995 vyšel přetisk samizdatového sborníku *Pekařovské studie,* který původně vyšel v roce 1987 k 50. výročí smrti Josefa Pekaře. K vydání jej připravila Eva Kantůrková. Toto knižní vydání se shoduje se samizdatovým vydáním, jen u dvou autorů – Josefa Hanzala a Jaroslava Mezníka – nebylo již použito pseudonymů, ale tito dva autoři zde publikují pod svými jmény.

Sborníku předchází *Poznámka ke knižnímu vydání* a slovo *Úvodem*, které napsala Eva Kantůrková. První ze sborníkových studií je *Heslo do slovníku,* jež napsal Radomír Malý. Naleznou se tu základní informace o Pekařově životě a díle. Dále následuje úvaha Josefa Hanzala *Josef Pekař a jeho odkaz.* J. Hanzal se tu nejprve zmiňuje o oživení pozitivního zájmu o Josefa Pekaře v roce 1968 a poté hodnotí jeho vztah k době a politice. Nato se zabývá jeho pojetím českých dějin a jeho historickým myšlením, kde zejména hodnotí Pekařovu knihu o Žižkovi a soustřeďuje se ke Slavíkově kritice J. Pekaře. Poté Eva Kantůrková nastínila portrét mladého Josefa Pekaře. Vyšla tu především z Pekařovy korespondence s Jaroslavem Gollem, na jejímž základě podala barvitý obraz osudů mladého J. Pekaře. Následuje příspěvek Jaroslava Mezníka, který se zabývá poměrem Josefa Pekaře k historickým mýtům. Mj. se zde zmiňuje o rané Pekařově práci o Hrubé Skále, v níž se kriticky vypořádal s Rukopisem královédvorským. Poté se J. Mezník zabývá mýty o Pekařovi, zejména jeho hodnocení husitského a pobělohorského údobí, a mýty založenými na interpretaci J. Pekaře. Na J. Mezníka navazuje Luboš Kohout statí *Josef Pekař očima svých kritiků.* Všímá si tu jak starších kritiků, tak kritiků novějších. Vyzdvihuje zejména přínos Pekařovy tvorby k rozvoji české historiografie v konfrontaci s poznatky soudobé historické vědy. Nato Ladislav Jehlička interpretuje Josefa Pekaře a jeho katolicitu. Dále do sborníku přispěl Petr Pithart úvahou *Kavalír Josef Pekař.* Její obsah naznačuje více podtitul: *Konzervativní kritika jedné pozemkové reformy.* Pithart tu interpretuje Pekařovu knihu *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy* z roku 1923 a jeho postoj k reformě. Závěrem nastiňuje vývoj po roce 1945. Specifický charakter má další příspěvek Milana Jelínka *O jazykovém stylu Pekařových historických prací.* Následuje ještě úvaha Jaroslava Marka *Pekařovo dílo v proměnách dobového dějepisectví* a úvaha Milana Machovce *Ke sporu mezi Masarykovou a Pekařovou filosofií českých dějin.* Sborník uzavírají Pekařovy *Verše z mládí,* které napsal v letech 1892-1893.

Sborník je věrným přetiskem samizdatové edice. V knižním vydání však měla být věnována větší pozornost a péče textu, kde především měly být napraveny překlepy a omyly samizdatové edice, jako je např. nesprávný údaj o vydavateli Kutnarových *Přehledných dějin českého a slovenského dějepisectví* na s. 95, kde místo SNPL mělo být SPN, či správné jméno autora Roberta Kalivody místo zde vytištěného Františka Kalivody v odkazu k Mezníkově studii na s. 93. Přes uvedené výhrady je třeba zpřístupnění sborníku v knižní podobě přivítat, neboť se s ním má nyní možnost seznámit široký okruh zájemců o Pekařův život a dílo.

(šť)

Památník ku sto desátému výročí vzniku Sokolské župy Krkonošské-Pecháčkovy Lomnice nad Popelkou. Red. Jaroslav Zuzánek. Lomnice nad Popelkou, vl. n. 1996. 135 stran textu a 16 stran inzerce. - Tisk Glos Semily.

Mohutný rozvoj sokolského hnutí v osmdesátých letech minulého století si vynutil vytvoření řídících mezičlánků. Postupně budované župy znamenaly důležitý organizační prvek mezi ústředním vedením, jednotami a později i okrsky. Činnost žup byla organizační, technická a výchovná. Krkonošská župa byla založena v roce 1885 jako v pořadí třetí v Čechách. Tvořily ji sokolské jednoty Jičín, Jilemnice, Lomnice nad Popelkou, Hořice, Nová Paka, Semily a Sobotka.

V roce 1935 byl k 50. výročí Krkonošské župy vydán pěkně vypravený památník. Na něj navazuje v roce 1996 vydaný památník, věnovaný období dalších šedesáti let. Za redakce ing. J. Zuzánka svými příspěvky do památníku přispěli dr. J. Jech, M. Gerstner st., Otakar Morávek, Zbyněk Zeller a ing. J. Zuzánek.

První kapitoly památníku jsou věnovány dějinám župy do roku 1935, aby i ten, komu se první sborník nedostal do ruky, získal ucelený přehled o historii župy. Obsah dalších kapitol je dán jejich názvy: *Činnost v župě v době předmnichovské až do zákazu Sokola nacisty (1936 - 1941), Odboj sokolů župy Krkonošské proti nacistům (1939 - 1945), Obnovování Sokolské župy Krkonošské v období po druhé světové válce (1945 - 1948), Vznik a činnost Přípravného výboru pro obnovu Sokolské župy Krkonošské-Pecháčkovy (1968 - 1969), Obnovení činnosti Sokolské župy Krkonošské-Pecháčkovy po listopadu 1989.*

Je třeba uvítat, že k vydání památníku došlo. Poskytuje základní informace o vzniku a činnosti župy. Dobrý dojem z této publikace kazí značný počet chyb, a to i v části doslovně převzaté z prvního památníku a tehdy bezchybně vytištěné. Autoři jednotlivých příspěvků jsou uvedeni až v závěrečné ediční poznámce, a to způsobem poněkud nešťastným.

Přes zmíněné nedostatky je dobře, že památník vyšel. Mnohá historická fakta by bez spolupráce současné stárnoucí sokolské generace byla pravděpodobně navždy ztracena.

(vtk)

To všechno odnes' čas. Z kronik, vzpomínek a vyprávění Bozkováků o jejich škole, obci a životě. Bozkov, obecní úřad 1996. 173 stran. - Tisk Glos Semily.

Milá, hezká knížka, sestavující z drobných střípků široký obraz obce v minulosti. Logicky zde dominuje historie školství, neboť vydání publikace bylo motivováno 225. výročím postavení první bozkovské školní budovy. V dalších částech se dočteme mnohé o bozkovské přírodě, obecní samosprávě, pomístních názvech, spolkovém a kulturním životě atd. Kniha psaná pěknou češtinou má i solidní grafickou úpravu. Snad jedinou, u lokálních publikací dnes častou chybu tu lze vytknout, že totiž do textu byly zbytečně zahrnuty události obecného významu, jež pro bezprostřední život obce neměly význam: např. první let na Měsíc, vypuštění našeho prvního kosmonauta, volby prezidentů, atd. I tak můžeme ke knížce upřímně pogratulovat a přát si, abychom se v našem regionu s podobnými počiny setkali co nejčastěji.

(jl)

SKLO 1920/1996. Střední uměleckoprůmyslová škola sklářská Železný Brod. Železný Brod, vl. n. 1996. - Tisk Plastic - tiskárna Zaplatílek, Vesec u Turnova.

Snaha poskytnout čtenáři maximum přehledně uspořádaných informací vedla autory katalogu, vydaného k opožděným pětasedmdesátinám školy, k osvědčenému schématu:

po úvodu ředitele akademického sochaře Pavla Ježka následuje zasvěcená studie Antonína Langhamera. Langhamer v ní zasadil vývoj školy i železnobrodského sklářství do širšího historického kontextu a naznačil úlohu školy ve výchově několika sklářských generací a její podíl na vývoji moderního českého skla. Následují profily jednotlivých oddělení výtvarné školy – modelářství lisovaného skla, broušení a vzorování broušeného skla, hutnického tvarování skla, tvarování, malování a leptání figurek a vzorkářství skleněné bižuterie. Technickou školu (nebo technickou větev SUPŠS) tvoří obory technika chemie silikátů a technologie skla, představené v závěru této části katalogu. Vedle stručných textů je charakterizují také koláže ilustračních záběrů a u výtvarných oddělení ukázky výrobků. Následuje dvoustránka *Škola je nejen učení...* (bohužel s jediným, o to pozoruhodnějším historickým snímkem ze studentského majáles) a cenný přehled významných dat ve vývoji školy od založení po rok 1996. Pověstnou třešničkou na dortu je závěrečný soubor výroků o železnobrodské škole z úst významných osobností českého a světového skla či šperku. Dnes již nezbytné anglické a německé resumé zpřístupňuje katalog zahraničním zájemcům. To vše, s dobrými fotografiemi Gabriela Urbánka a Alexandra Paulů, s kvalitním papírem a tiskem vytváří příjemnou a užitečnou publikaci.

Teprve na druhé podívání si všetečný čtenář uvědomí, že mu v ní něco chybí a něco přebývá. Domnívám se, že historický nástin mohly dobře doprovodit ukázky z produkce školy za uplynulá desetiletí. Vyobrazené práce totiž vesměs pocházejí z posledních let. Navíc, ačkoli jistě patří k nejzdařilejším, také rok jejich vzniku, ale hlavně jména autorů – studentů i vedoucích výtvarníků, zůstává katalog čtenáři (i samotným tvůrcům) dlužen. V tiráži chybí i jméno autora úvodních textů k jednotlivým oddílům. Nadbytečné se naopak zdají být drobné barevné snímky, které grafička Eva Vlasáková vložila – někdy poněkud násilně – do žánrových, s citem pro atmosféru prostředí snímaných záběrů z jednotlivých dílen. Zřejmá snaha uplatnit co nejvíce obrazového materiálu přitom ruší možná obligátní, ale přece jen výtvarně účinné a logické střídání černobílých historických fotografií s modře tónovanými úvodními snímky jednotlivých oddělení a barevnými záběry školních prací. Ne nadarmo jsem však užil výraz všetečný čtenář, protože jde o vady spíše kosmetické. Klady recenzovaného katalogu jednoznačně převažují a s vděkem jej vezme do ruky nejen absolvent železnobrodské *sklandy* nebo milovník soudobého skla, ale díky bohaté faktografii také historik nebo výtvarný teoretik.

(mc)

OBSAH

Do druhé desítky 5

Články a studie

Jiří Úlovec Hrad Kumburk. I. Historie hradu 9

Jan Tomíček Romantický varhanář Josef Kobrle 39

Robert R. Novotný Život ve stínu křídel – turnovský aviatik Václav Kinský 57

Dagmar Blümlová Příběh »darovnictví« krkonošského učitele Josefa Horáka 69

František Jirásko Krkonošský spolek a jeho význam pro poznání regionu 87

Vilém Kmuníček Jan Weiss dnes 109

Materiály

Vladimíra Jakouběová Vznik a vývoj národopisné sbírky
Okresního muzea Českého ráje v Turnově 131

Jan Prostředník Archeologické výzkumy
Okresního muzea Českého ráje v Turnově v roce 1996 139

Lubomír Procházka Kresby lidové architektury J. K. Hájka
v okresním archivu v Semilech 163

Drobnosti

Jiří Úlovec Ještě jednou hrad Zbiroh 169

Jiří Slavík Neznámá gotická stavební etapa kostela v Robousích 170

Jan Šťovíček Vápenky na Semilsku a Železnobrodsku v letech 1857-1948 172

Stanislav Hlava Zapadlý vlastenec P. Josef Alois Kouble 177

† *Ctibor Votrubec* Přátelství Radima Kalfuse s Albertem Schweitzerem 180

Tomáš Řídkošil Z geologických expedic Okresního muzea Českého ráje – II. část 182

Kronika

Státní okresní archiv Semily, Literární archiv PNP na Starých Hradech 189

Muzea v Turnově, Jičíně, Jilemnici, Semilech, Lomnici nad Popelkou,
Vysokém nad Jizerou a Nové Pace 194

Václav Votoček sedmdesátiletý 206

Literatura

Referáty a zprávy 211

Autoři tohoto svazku:

Miloslav Bařina, Městské muzeum Nová Paka; Karol Bílek, prom. hist. *(blk),* Literární archiv PNP, prac. Staré Hrady; Dagmar Blümlová, CSc., Jihočeská univerzita České Budějovice; PhDr. Miroslav Cogan *(mc),* Okresní muzeum Českého ráje Turnov; Jan Drahoňovský, Městské muzeum Lomnice nad Popelkou; PhDr. Stanislav Hlava, Semily, Michal Jakl *(mlj),* Vysoké nad Jizerou; PhDr. Vladimíra Jakouběová, Okresní muzeum Českého ráje Turnov; František Jirásko, Prosečné; Vilém Kmuníček, prom. fil., a. s. Rovnost, Brno; doc. PhDr. Milena Lenderová, CSc. *(len),* Jihočeská univerzita České Budějovice; PaedDr. Jan Luštinec *(jl),* Krkonošské muzeum Jilemnice, PhDr. Ivo Navrátil *(in)* a Robert R. Novotný *(rrn),* Státní okresní archiv Semily; PhDr. Lubomír Procházka *(lp),* Středočeské muzeum Roztoky u Prahy; Mgr. Jan Prostředník *(jNp)* a RNDr. Tomáš Řídkošil, Okresní muzeum Českého ráje Turnov; Ing. Jiří Slavík *(js),* Památkový ústav Pardubice; PhDr. Jan Šťovíček, Národní technické muzeum Praha *(šť);* Jan Tomíček, Loužnice; Hana Trojanová, Okresní muzeum a galerie Jičín; PhDr. Jiří Úlovec, sekce archivní správy CSÚ MV Praha; Václav Votoček *(vtk),* Semily; † MUDr. Ctibor Votrubec

Z obsahu posledních svazků vlastivědného sborníku Z Českého ráje a Podkrkonoší:

8. svazek - 1995. 294 stran, něm. a franc. résumé. Cena 40 Kč

J. Úlovec a Z. Fišera: Příspěvek k dějinám a stavebnímu vývoji hradu Zbirohu; O. Turčín: Jeroným Bukovský z Neudorfu, regent smiřických panství; L. Lancinger - L. Svoboda: Střížkův plátenický dům v Horní Branné; R. Sak: Dva gentlemani (O vzájemném vztahu F. L. Riegra a A. Staška); M. Lenderová: Francouzský konzul v Českém ráji (Přátelství P. Claudela, Z. Braunerové a M. Martena); J. Luštinec: Krkonošské muzeum v Jilemnici v historickém vývoji 1891-1945; M. Mikanová: Hudební kultura na valdštejnských panstvích v 17. a 18. století; M. Vojtíšková: Poustevnictví v českém baroku; V. Ron: Divadlo kolem V. K. Holana Rovenského; V. Nejedlý - M. Suchomel - P. Zahradník: Mariánské a další světecké sloupy na Semilsku; V. Srb: Z výsledků sčítání lidu v roce 1991; J. Prostředník: Archeologické výzkumy turnovského muzea v roce 1994; J. Kalferst - J. Prostředník: Výzkum hradu Dolní Štěpanice; J. Prostředník: Příspěvek k dějinám stavebního vývoje města Jičína v 16. století; V. Jakouběová: Novověké hrnčířství na Novopacku; M. Plachta: Zapomenutý pedagog Jan Dolenský; J. Barták: Malíř, pěvec a básník Antonín Fedor Kracík

9. svazek - 1996. 278 stran. Cena 60 Kč

J. Úlovec: Příspěvek k dějinám a architektonické podobě hradu Brada; J. Tomíček: Ředitelé kůru u sv. Petra a Pavla v Semilech od 17. století do současnosti; D. a J. Blümlovi: Věnceslav Metelka - Matěj Balcar (Pokus o literární interpretaci); V. Votoček: Rudolf Husák, lékárník, vynálezce a veřejný činitel; B. Zilynskyj: Ukrajinci v Turnově a okolí v letech 1918-1945; R. Ferklová: Nevydané rukopisy Zdeňka Kalisty; V. Bartůšek: Působení piaristů v Českém ráji v 17. a 18. století; J. Hanzal: K historické a umělecké hodnotě českých kancionálů; M. Suchomel: Nové poznatky o sochařské tvorbě kosmonoských Jelínků; T. Volek a J. Pešková: Tzv. Holanovy pašije; J. Prostředník: Archeologické výzkumy turnovského muzea v roce 1995; V. Kaláb: Římskokatolické farní matriky okresů Jičín a Semily ve Státním oblastním archivu v Zámrsku; K. Bílek: Dějepisci a dějepisectví Sobotecka; J. Šťovíček: Dolování měděných a železných rud na Jilemnicku, Semilsku a Železnobrodsku v 2. polovině 19. století; M. Cogan: Osudy obrazu Pobití Sasíků pod Hrubou Skálou; T. Řídkošil: Z geologických expedic OMČR Turnov

Supplementum 2 - 1996. Sborník referátů z konference *J. V. Šimák a poslání regionální historiografie v dnešní době,* konané 10. - 11. května 1996 v Turnově a na Hrubé Skále. 186 stran, něm. a franc. résumé. Cena 60 Kč

K. Bílek a M. Kubátová: Úvodní slovo; J. Hanzal: Místo J. V. Šimáka v české historiografii; J. Čechura a J. Šetřilová: J. V. Šimák a Josef Pekař (Příspěvek k poznání jejich vzájemného vztahu); V. Wolf: Přínos J. V. Šimáka regionální historiografii; B. Jiroušek: Region jako východisko vědecké i popularizační tvorby J. V. Šimáka a Josefa Klika; J. Prostředník: J. V. Šimák a archeologie Pojizeří; J. Šťovíček: J. V. Šimák a počátky české etnografie; J. Skutil: Odkaz J. V. Šimáka české onomastice; D. Blümlová: Šimákův vztah ke krásné literatuře; J. Racek: Pekařova Kniha o Kosti - Šimákova Kniha o Housce; L. Tomáš: Problematika záchrany státního hradu Trosky a působení J. V. Šimáka; M. Krejčí: Příspěvek k organizaci vlastivědné práce na území Čech v letech 1918-1939; B. Zilynskyj: Historická regionalistika Podkarpatské Rusi v období první republiky a český podíl na ní; J. Smetana: Počátky severočeského regionálního dějepisectví; L. Procházka: Přínos regionálních národopisných badatelů pro dokumentaci lidové architektury východních Čech; V. Svěrák: Dvě návštěvy J. V. Šimáka v Jihlavě; R. Tecl: J. V. Šimák a Táborsko; E. Maur: Kvantitativní historie a regionální historik; M. Lenderová: Pojetí regionálních dějin u představitelů francouzské školy Annales; M. Cetwiński: Długosz przeciwko Šimakowi: polonizacja dziejów średniowiecznego Kłodzka w historiografii polskiej; M. Macková: Renesance regionální historiografie (O hledání identity); M. Augustin: Význam regionální historiografie v dnešním pohraničí; F. Kubů: Česká a německá regionální historie v oblasti Euroregionu Šumava; L. Beneš: Současný stav historiografie v regionálních muzeích; L. Kocourek: Regionální dějiny, historická vlastivěda a občanská výchova; Č. Brandejs: Výuka regionální historie na Vysoké škole pedagogické v Hradci Králové; J. Matta: Regionální prvky ve výuce dějepisu a vlastivědy v okrese Mladá Boleslav

Supplementum 3 - 1997. Sborník referátů z vědecké konference *Valdštejnská loggie a komponovaná barokní krajina v okolí Jičína,* konané ve dnech 6. - 8. března 1997 v Jičíně. V tisku, angl. a něm. résumé. Cena 50 Kč

J. Wagner: Valdštejnská loggie, její stavební vývoj a význam v evropské architektuře; I. Čornejová: Albrecht z Valdštejna a počátky jezuitské koleje v Jičíně; E. Ulrychová: Archeologické nálezy z okolí Valdštejnovy loggie v Jičíně-Sedličkách; P. Fidler: Kostel sv. Jakuba Většího v Jičíně a architekt Giovanni Battista Pieroni; M. L. Krejčí: Poznámky k systému financování obnovy valdštejnské loggie v Jičíně; L. Baštecká: Soubor barokních kostelů na Broumovsku; L. Smejkal: Valdštejnský klášter v České Lípě; D. Šonský: Adaptace historického parku pro účely současného využití, modelový objekt Libosad v Jičíně; J. Hendrych: Krajina kulturní a historická; J. Bukovský: Valdický kartouz a jeho úloha v rámci kartuziánské architektury; M. Košťák: Geologická stavba a vývoj krajiny v okolí Jičína; V. Ziegler: Hodnota krajiny Českého ráje; I. Suchara: Botanické poznámky k Libosadu a Valdické oboře; P. Bulíř: Revitalizace systému trvalé zeleně v povodí Poráku; A. M. Svoboda: Přínos pěstování okrasných a ovocných dřevin pro kulturní krajinu - na příkladu Mazánkových školek v Soudné u Jičína; Z. Mrkáček: Živá příroda jako součást komponované barokní krajiny okolí Jičína; Z. Brožek: Hospodaření v lesích Českého ráje; D. Novotná: Stavby barokního klasicismu na valdštejnském panství; M. Líčeniková: Úloha Nicola Sebregondiho ve službách vévody Albrechta z Valdštejna; F. Nosari: Nicolo Sebregondi urbanista; J. Hendrych: Několik poznámek k fenoménu valdické obory; J. Starý: Problematika obnovy loggie; J. Hetych: Valdštejnská komponovaná krajina v prózách Jaroslava Durycha; R. a M. Lhotákovi: Návrh na využití valdštejnské loggie a čestného dvora; J. Hofmanová: Jičín a jeho kraj v literární tvorbě; M. Šejn: Několik poznámek ke krajině; K. Štefek: K duchovní fyziognomii Jičínska; J. K. Čeliš: Člověk a krajina, duchovní aspekty; V. Cílek: Hospodaření s prostorem krajiny; M. Smolík: Ochrana valdštejnských památek v Jičíně; T. Tomsa: Ochrana přírody a krajiny v Českém ráji; J. Němeček: Dnešní vztah veřejnosti k památkám; E. Lukášová: Ochrana památek a občanské iniciativy

REDAKCE A ADMINISTRACE SBORNÍKU:
Státní okresní archiv Semily, Bavlnářská 570, 513 01 Semily-Podmoklice

Z ČESKÉHO RÁJE A PODKRKONOŠÍ
vlastivědný sborník
svazek 10

Vydal Státní okresní archiv Semily ve spolupráci s Okresním úřadem v Semilech a Okresním muzeem Českého ráje v Turnově v roce 1997. Odpovědný redaktor Ivo Navrátil. Redakční radu vede Jan Luštinec. Obálka a grafická úprava Jaroslav Barták. Reprografie Otakar Kudrnáč. Jazyková spolupráce Jindřich Vojta. Vytiskla Tiskárna Glos Semily, s. r. o. Náklad 800 výtisků. Stran 228.

02-61

Cena výtisku 60 Kč